

ARCHAEOLOGIA HUNGARICA

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM RÉGÉSZETI KIADVÁNYAI
ACTA ARCHAEOLOGICA MUSEI NATIONALIS HUNGARICI

SZERKESZTIK: GRÓF ZICHY ISTVÁN, FETTICH NÁNDOR ÉS LÁSZLÓ GYULA

FOLIA ARCHAEOLOGICA

V

SZERKESZTIK: GRÓF ZICHY ISTVÁN ÉS LÁSZLÓ GYULA

MAGYAR TÖRTÉNETI MÚZEUM

BUDAPEST

1945

ARCHAEOLOGIA HUNGARICA

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM RÉGÉSZETI KIADVÁNYAI

ACTA ARCHAEOLOGICA Musei Nationalis Hungarici

SZERKESZTIK: GRÓF ZICHY ISTVÁN, FETTICH NÁNDOR ÉS LÁSZLÓ GYULA

FOLIA ARCHAEOLOGICA

V

MAGYAR TÖRTÉNETI MÚZEUM

BUDAPEST

1945

FOLIA ARCHAEOLOGICA

V

MAGYAR TÖRTÉNETI MÚZEUM

BUDAPEST

1945

NYOMATOTT KARCAGON, KERTÉSZ JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

TARTALOMJEGYZÉK — TABLE DES MATIÈRES

Dornyay—Csalog	AZ ÚJABB-KŐKORI SZALAGDÍSZES AGYAGMŰVESSÉG EMLÉKEI A BALATONI-MÚZEUMBAN	1
	DENKMÄLER DER JÜNGEREN LINEARKERAMIK IM BALATON-MU- SEUM ZU KESZTHELY	5
Banner—Foltiny	ÚJABB ÁSATÁS A HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI KÖKÉNYDOMBON	8
	NEUERE AUSGRABUNG IM KÖKÉNYDOMB BEI HÓDMEZŐVÁSÁR- HELY	27
Petróczy József	KORARÉZKORI TEMETŐ TISZADOBON	35
	DAS FRÜHKUPFERZEITLICHE GRÄBERFELD VON TISZADOB	42
Mozsolics Amália	VUČEDOL-LAIBACHI TÍPUSÚ KERÁMIKA VAS MEGYÉBŐL	44
	KERAMIK VOM TYPUS VUČEDOL-LAIBACH AUS DEM KOMITAT VAS	46
br. Ghillány Éva	A SZURDOKPÜSPÖKI SZKITA LELET	48
	SCYTHIAN FINDS OF SZURDOKPÜSPÖKI	52
Körös Zsuzsánna	MEDGYESEGYHÁZI KÉSŐ-SZKITA TEMETŐ	56
	GRÄBERFELD AUS DER SPÄTEN SKYTHENZEIT IN MEDGYES- EGYHÁZA	58
Horváth A. János	A SZOBI KELTA TEMETŐ	60
	LA TÈNE GRÄBERFELD VON SZOB	64
Alföldi András	ÚJ AGYAGMINTÁK ÉS MEDAILLONOK PANNONIÁBÓL ÉS DÁCIÁBÓL	66
	TONMEDAILLONS UND RUNDE KUCHENFORMEN AUS PANNONIEN UND DACIEN	71
Párducz Mihály	DESZK-ÚJMAJORI SZARMATAKORI TEMETŐ	74
	GRÄBERFELD AUS DER SARMATENZEIT IN DESZK-ÚJMAJOR	91
Székelly Zoltán	A TEKERŐPATAKI NÉPVÁNDORLÁSKORI LELET	95
	DER FUND VON TEKERŐPATAK (KOM. CSÍK)	100
Korek József	KÉT SZEGEDKÖRNYÉKI AVAR TEMETŐ	102
	ZWEI AVARISCHE GRÄBERFELDER AUS DER UMGEBUNG VON SZEGED	117

KÖNYVISMERTETÉSEK — BIBLIOGRAPHIE

Banner János	A KŐKORI ÉLET BÉKÉS VÁRMEGYÉBEN (Gallus Sándor)	123
	DAS STEINZEITLICHE LEBEN IM KOMITATE BÉKÉS (Sándor Gallus)	124
Alföldi András	EPIGRAPHICA III. (Radnóti Aladár)	125
Paulovics István	SAVARIA CAPITOLIUMA (Radnóti Aladár)	126
	KÉSŐRÓMAI ÉS NÉPVÁNDORLÁSKORI LÁDAVERETEK (Radnóti Aladár)	127
	LE CAPITOLE DE SAVARIA (Aladár Radnóti)	127
	FERRURES DE COFFRES DE L'ÉPOQUE ROMAINE TARDIVE ET DE CELLE DE LA MIGRATION PEUPLES (Aladár Radnóti)	128

AZ ÚJABB-KŐKORI SZALAGDÍSZES AGYAGMŰVESSÉG EMLÉKEI A BALATONI-MÚZEUMBAN

I.

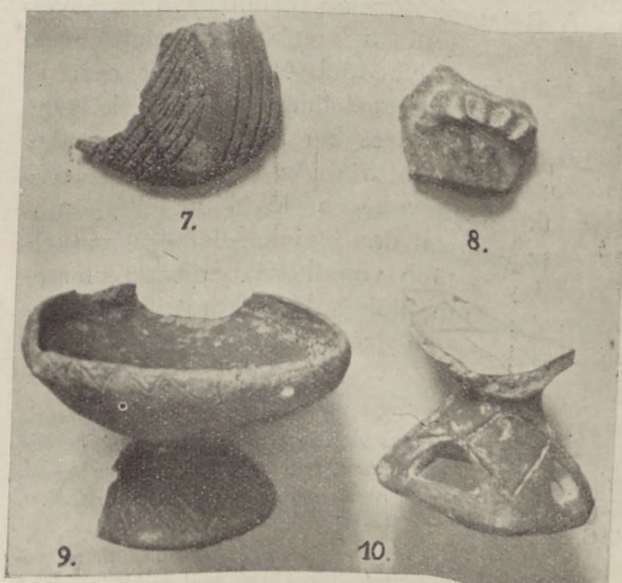
1941. július 31-én arról értesültem, hogy Keszthely északkeleti részén, a volt Kis-Keszthely területén, a Nagy Lajos király-utcában vízvezetéki csőfektetési földmunka alkalmával számos régi cseréptöredék kerül felszínre. A lelőhely annál is inkább érdekelt, mivel ez a nemrég beépült terület közelesik a régiségleleteiről híres Csórégödörhöz. Maga a Nagy Lajos király-utca kelet nyugati irányban érinti a Csórégödörnek nevezett egykori Balaton-öblöt, nyugati vége ennek megfelelően az egykori öböl partján ereszkedik le a volt öbölfenékre.

Az említett partoldal felső részében középkori cseréptöredékeket hoztak felszínre a munkások. Lejjebb, az 54. sz. ház előtt több őskori cseréptöredéket és csontdarabot tettek ki az árok szélére.

A cserepek lelőhelyén a következő talajrétegeződést találtam: legfelül 30 cm vastagságban hordott dolomitkavicsot találtam, ez alatt egy átlag 100 cm vastag fekete, tavi üledékréteg következett, legalul pedig sárga, pannóniai homokos agyag bukkant elő. A leletek a tavi üledék aljából kerültek elő. Az árokpartban megállapítható volt, hogy darabjaink elszórva, rétegben feküdtek, de határozottan felismerhető kultúrréteget nem alkottak. A leleteknek nagyobb részét is erről a helyről emeltem ki az árok partjából.

A megmentett cserépedények kivétel nélkül nagyobb edények darabjai voltak, 1 cm körüli falvastagsággal. Anyaguk nem a legfinomabb agyag, amit közepes tűzön szürkésbarnára, illetve vörösesbarna színűre égettek.

Legszebb töredékünk egy nagy, félgömbalakú edénynek oldal- és fenékdarabja. Eredeti magassága csak hozzávetőlegesen határoz-

1. kép — Abb. 1

ható meg, mivel pereme nem maradt meg. Magassága 16 cm körül lehetett.

A nagy edény külsejét körbefutó, négyszeres, bemélyített spirálszalag veszi körül. A barázdaszerűen bemélyített vonaldíszítésben mészbetét sehol sem fedezhető fel. Jellegzetessége az edénynek, hogy a szalagdíszítés szinte az egész rendelkezésre álló felületet beborítja. Ezt a célt, azaz a lehető legteljesebb térkitöltést szolgálják azok a „V”, illetve fordított „V”-alakú kettős vonalak is, melyek a még üresen maradt spirálfejek közeit a fenék és a perem mentén kitöltik (1. kép 4.).

Egy másik edénytöredék, mely feltehetőleg szintén félgömbalakú edény darabja volt, felületén díszítetlen, kihasadó részén pedig ujjbenyomásokkal díszített bütyökfelület visel (1. kép 1.).

Hasonló bütyökfelület, illetve ujjbenyomásokkal díszített plasztikusan kiemelkedő bordákat mutat a többi darab is (1. kép 2—3, 5—6.).

Ugyanezen a helyen több feltört állati csont, őstulok szarvcsaptöredék feküdt elszórtan, ami figyelembevételre az említett körülményeket, tóparti települést, vagy tanyahelyet sejtet.

Cserepeink alakjuk és díszítésük folytán a szalagdíszes agyagművesség spirálmeanderes csoportjába tartoznak. Ugyanabba a csoportba, melynek magyarországi elterjedésével Tompa Ferenc¹ és Csalogovits József² foglalkoztak.

Keszthely

Dornyay Béla

II.

A Balatoni-Múzeum őskori gyűjteményének átnézése során a fentebb ismertetett készthelyi leleteken kívül több ép és törött cserépedényt, illetve cserepet találtam, mely kétségtelenül a szalagdíszes keramika spirálmeanderes csoportjába tartozik. Az emléktárgy leltárhelyének megnevezésén kívül a leltárkönyv sem tesz említést darabjaink leletkörülményeiről, de így is több vonatkozásban bővítik ismereteinket a Dunántúl újabb-kőkorát illetően. Ismertetésük éppen ezért nem lesz hiábavaló feladat.

¹ Tompa Ferenc, *A szalagdíszes agyagművesség kultúrája Magyarországon*. Archaeologia Hungarica V—VI. 15—27. — 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn. B. d. R. G. K. 1931—35. 28—32. Taf. 7—8.

² Csalogovits József, *Földrajzi tényezők hatása Magyarország neolitikus kultúrájának kialakulására és elterjedésére*. Arch. Ért. 1930, 30—34., 36—39. kép.

Szalacska:

A Keszthelyre szállított Darnay-gyűjtemény gazdag szalacscai anyagában két idetartozó edényt és egy cseréptöredéket találtam. Az első kettő csövestalpú edény, egyiknek tályszerű felső része sajnos, nagyon hiányos.

Az épebb állapotban megmaradt darabnak csak a pereme hiányzik egy kis darabon. Tályszerű felső része is levált a talpról, ez azonban vissza volt ragasztható (1. kép 9.). Színe feketesszürke, a törésfelületek vörösesbarnák. Magassága 8,5 cm, amiből a talpra 5,3 cm jut. Az enyhén behajló peremű tálrész átmérője 13,5 cm, a talp kiszélesedő alsó részén 8,5 cm. A csöves talpú edény díszítése a vállrész pereme alatt négy, arányos távolságban elhelyezett kidudorodó bütyökből, a talpon pedig bekarcolt, fehér mésztanyaggal kitöltött zezzugvonalakból

2. kép — Abb. 2

áll. A talpon levő zezzugvonal háromszoros, de hasonló egyszeres vonal övezi körül a tálrész peremalatti részét is. Külön hangsúlyozom, hogy a bemélyített árkokban látható mészbetét feltétlenül eredeti és nem utólagos „restaurálás” eredménye. Érdekes, hogy a talpon lévő vonalas díszítés szinte beborítja az egész felületet, a térkitöltő tendencia tehát itt is világosan felismerhető.

A másik csövestalpú tál (1. kép 10.) anyaga, színe és égetése olyan, mint az előbbi, magassága pedig csak valamivel lehetett több amazénál. A bemélyített árkolásszerű vonaldíszből a tálrészen nem maradt meg semmi, a talpon ezzel szemben két, helyenként összeérő zezzugvonal ismerhető fel. A mészbetét ezen a darabon is megmaradt. A tálalak belső oldalán

látható karcolatok újabb sérülés eredményei. Nagyon jellemző az edényre, hogy csótálpát négy, arányosan elhelyezett, háromszögletes át-törés díszíti.

A Szalacskáról származó cserépdarab (1. kép 7.) szürkésfekete színű, anyaga és égetése különben megegyezik az előbbi két darabéval. A több mélyített vonalból álló szalagdísz között félköríves vonallal határolt mező belsejét ezen a darabon sűrű keresztvonalkázás tölti ki. A díszített és díszítetlen felületnek szembeállítása, a térkitöltő tendencia tehát itt is felismerhető.

Osztopán:

Ebből a faluból ajándékképpen szerzett a Balatoni-Múzeum egy körtealakú edényt. (2. kép.) Színe barna, a sérülések helyén fekete. Magassága 15'2, szája 9'6 cm. Feneke majdnem teljesen gömbölyű és így nem mérhető. Égetése eléggé gyenge. Az edény vállán arányosan elosztva három vízszintesen átfúrt, bütyökszerű fül van.

Somló:

Erről a lelőhelyről mindössze egyetlen cseréptöredék került a Darnay-gyűjteménybe (1. kép 8.). Durva kivitelű, nagyobb edénynek töredéke ez, ujjbenyomásokkal díszített, lécszerű kidudorodással, illetve fülnyulvánnyal. Színe feketésszürke, anyaga szemcsés. Mivel töredékünk legjobb megfelelőit a Veszprém-nádortelepi³ és a kiskányai⁴ anyagban találjuk meg, ezt a darabot is csoportunkba sorolhatjuk.

*

Keszthely, Szalacska, Osztopán és Somló vonaldíszes keramikája több szempontból vonhatja magára a figyelmet. A keszthelyi nagy edény (1. kép 4.) készítője a vonaldísz megsokszorosításával nyilván teljes térkitöltésre törekedett, a vonaldíszek élénkítésére azonban nem alkalmazott bemélyített lencseszerű pontokat, ú. n. kottafejeket, ami általános megítélés szerint, az újabb-vonaldíszes keramika jellegzetessége. A díszítetlen felületektől való félelem az egyéb téren szerzett tapasztalatok

szerint⁵ akkor jelentkezik, ha egy bizonyos díszítőstílus teljes elvénüléséhez közeledik. Tiszán csak a belső fejlődés eshetőségeit vizsgálva, a keszthelyi edénytöredéket a vonaldíszes keramika késői darabjának kellene tartanunk annak ellenére, hogy technikában még ennek a stílusnak régebbi fokához alkalmazkodik. Látványosan bonyolulttá teszi a kérdést még az is, hogy a díszítetlen felülettől való iszonyt nem csak belső fejlődés eredményének, hanem esetleg kívülről jöttek, egy idegen stílus hatásának is tekinthetjük. Későinek tekintve cserepünket, számolnunk kell ugyanis azzal, hogy az edény keletkezése idején a Dunántúlon már éreztette hatását a tiszai keramika csoportja. Ez utóbbi térkitöltő tendenciájú díszítőmodoráról pedig más helyen már részletesen megemlékeztem.⁶ Akár belső, akár külső tényezőt is keresünk a dolgok mögött, annyi mindenhogyan bizonyos, hogy töredékünk a vonaldíszes keramikának késői darabja. Ebből pedig az következik, hogy a „régibb vonaldíszes” technikában gyökeredző ellentétet csak úgy tudjuk kiküszöbölni, ha felteszük, hogy a magyarországi, illetve dunántúli vonaldíszes keramikának a fejlődésmenete nem volt azonos az alsóausztriai, morva- és csehországiéval. Amíg ott a régebbi fokozat sima vonalvezetését mindenütt az újabb fokozat kottafejes vonaldíszei váltották fel, addig nálunk a törzsfelülettől elszakadva — továbbélhetett a régi technika és más irányban fejlődhetett tovább. Véleményem szerint e felfogásnak az sem mond ellent, hogy a Dunántúl vonaldíszes keramikájú anyagában helyenkint a kottafejes díszítésmód is fellép. Ezek a darabok ugyanis a helyenkint még mindig érvényesülő újabb nyugati behatást szemléltethetik.

A felvetett kérdés megoldásához közelebb visznek bennünket az ismertetett szalacskai csövestalpú tálak.

A talprész térkitöltő tendenciájú vonaldíszítése ezeken egyik esetben a tálrész bütyök-

⁵ Jól megfigyelhető a fejlődés végső fokán megjelenő tériszony pl. népi hímzéseinken.

⁶ Csalog József, *A magyarországi újabb-kőkori agyagművesség bükki és tiszai csoportja*. Folia Arch. III—IV., 5.

⁷ V. ö. Hillebrand Jenő, *A pusztaitvánházai kora-réz-kori temető*. Arch. Hung. IV. — Tiszapolgár: 16. kép. — Kiseréti part: 17. kép. — Pusztaitvánháza: 7. kép, stb.

⁸ V. ö. u. o. — Pusztaitvánháza: 6. kép, 5. sz., — II. t. 4., 7., 6., — Kiseréti part: 17. kép, stb.

⁹ U. o. I. tábla, 5. kép.

¹⁰ Publikálatlan.

³ Csalogovits József, *Földrajzi tényezők hatása Magyarország neolitikus kultúrájának kialakulására és elterjedésére*. Arch. Ért. 1930. 39. kép.

⁴ Csalog József, *A Vučedol-zóki típusú keramika lelőhelyei Tolna vármegyében*. Arch. Ért. 1941. IV. t. 16., 24. kép.

díszítésével, egy kimondottan tiszai jelenséggel, de azonfelül még tisztára tiszai edényformával is párosul, a másik esetben a talpcső-formán felül későtiszai áttört díszítéssel.⁷ Mindezekon felül megtaláljuk a szalacscai csövestalpú talakon a mészbetétes díszítést is, ami valószínűleg a Vučedol-zóki csoport hatásaként értelmezendő és a tiszai keramikában is csak későn, főleg már a bodrogkeresztúri típuson lép fel.⁸ Azt, hogy a dunántúli vonaldíszes keramika ilyen késői időt is megérhetett, világosan mutatja a bodrogkeresztúri keramikára gyakorolt hatása is. Nincs ugyanis komoly okunk annak feltételezésére, hogy a pusztasivánházi 5. sz. sír e-

3. kép — Abb. 3

gyik edényén⁹ a körülfutó, egymásbakapcsolt spirálisokból álló vonaldíszítés ennek a dísznek továbbélése, vagy atavisztikus visszatérése lenne.

Az osztópáni körte-alakú edény három fülével ugyancsak tiszai kapcsolatai miatt érdemi meg, hogy külön is kiemeljük. Ez az alak ugyan tisztán őrzi még a vonaldíszes keramika formahagyományait, megtalálható azonban a Székesfehérvári Múzeum bicskei anyagában is.¹⁰ A bicskei példány vonaldíszes keramikájú környezetből került elő, nyakán azonban tiszai jellegű, vörös festés nyomai maradtak meg. A bicskei leletek különben kitűnő példáját adják a dunántúli vonaldíszes és az alföldi tiszai kerami-

¹¹ E folyamatra a kiállított leletek melletti felirat is rámutat.

kájú kultúrák összetalálkozásának.¹¹ Hasonló folyamatot szemléltetnek a békásmegyeri leletek, csak hogy ezen a lelőhelyen egyidőben három kultúra, a dunántúli vonaldíszes, az alföldi eredetű tiszai és a bükki keramika stílus elemei keverednek egymással.¹²

A vonaldíszes keramika csoportjának a tiszaival való keveredését egyebekben a Balatoni Múzeumnak a Csórégödör helyén lelt egyik edénye is jól szemlélteti. (3. kép.) A 20,8 cm magas edény jól iszapolt agyagból készült, sárgásszürke színűre égetett. Alakja a vonaldíszes keramika körtealakú edényeihez kapcsolja, négy vízszintesen átlukasztott bütyökfüle és a szájpereme alatt nyomokban megmaradt festett vörös csíkozás azonban tisztán tiszai jellegű. Kísérő leletei sajnos nincsenek s így készítőjének hovatartozását eldönteni nem tudjuk.

Az eddig mondottak látszólag nem egyeztetetők össze azokkal a sztratigráfiai megfigyelésekkel, melyeket a vonaldíszes keramika két lelőhelyén magam tettem. Ezek szerint Kiskányán¹³ a vonaldíszes keramikájú lakótelep régebbi volt a felette fekvő Vučedol-zóki keramikával datált lakótelepnél, Bonyhádon¹⁴ pedig a rétegben fekvő bádai leletek voltak fiatalabbak az ott talált vonaldíszes keramikájú háznál. Megfigyeléseim mindkét helyen feltétlenül helyesek voltak, hangsúlyoznom kell azonban, hogy jelentőségük csak helyi lehet. Amellett, hogy intő példát látok bennük a kiragadott sztratigráfiai adatok alkalmazása tekintetében, véleményem szerint csakis azt bizonyíthatják, hogy a vonaldíszes keramika a Dunántúlon helyenkint korán jelent meg. Kiskányán megelőzte a Vučedol-zóki típust, Bonyhádon pedig a bádai települést. A Balatoni-Múzeum bemutatott anyaga ezek mellett azonban azt is bizonyítja, hogy a vonaldíszes keramika csoportja hosszú ideig életbenmaradt, helyenkint a tiszai csoport hatása alá került, érintkezett a bükki csoporttal, viszonyhatások érték, néhol ki is szorult régebbi helyéről, de megérte a neolitikum legvégét, a rézkort is.

¹² Tompa Ferenc, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn. B. d. R. G. K. 1934—35, 31. o. — Csalog József, A magyarországi újabb-kőkori agyagművesség bükki és tiszai csoportja. Folia Arch. III—IV. 14—15.

¹³ Csalog József, A Vučedol-zóki típusú keramika lelőhelyei Tolna vármegyében. Arch. Ért. 1941. 6.

¹⁴ A bonyhádi bronzkori urnatemető. Még publikálatlan kéziratom.

DENKMÄLER DER JÜNGEREN LINEARKERAMIK IM BALATON-MUSEUM ZU KESZTHELY

I

Im Juli des Jahres 1941 stiessen die Arbeiter, im nördlichen Teil der Stadt Keszthely, bei Wasserleitungsarbeiten, auf eine dünne Kulturschicht der Jüngerer-Linearerkeramik. Der Fundort lag in der Nagy Lajos király-Gasse u. zeigte deutlich, dass die Besiedler der damaligen Zeit am Ufer einer gewesenen Bucht des Balatons gehaust haben. Oberhalb der neolithischen Schicht sind Funde aus dem Mittelalter gehoben worden.

Die Funde der neolithischen Siedlung bestanden aus Bruchstücken einiger grösserer Gefässe. Sie wurden aus wenig feinem Ton gefertigt und schwach gebrannt. Ihre Farbe ist graubraun, bzw. rötlichbraun.

Das schönste Exemplar der Scherben ist ein Seiten- u. Boden- Bruchstück von einem grösseren, halbkugeligen Gefäss (Abb. 1, 4.). Die Höhe kann beiläufig 16 cm. gewesen sein.

Die Aussenwand des Gefässes war mit einem vierfachen eingetieften Spiralband verziert. Die Bandverzierung bedeckte beinahe die ganze Oberfläche, zwischen den Köpfen der Spiralen waren ausserdem noch „V“-förmige Verzierungen angebracht. Die Tendenz zur gänzlichen Flächenausfüllung ist also unleugbar. — Reste von einer Inkrustierung der eingetieften Linien waren nirgends zu finden.

Ein anderes Bruchstück stammt ebenfalls von einer halbkugeligen Schale und trägt am Bauche einen, mit Fingereindruck verzierten Henkelansatz (Abb. 1, 1.).

Mit ähnlichen Fingereindruckverzierungen sind auch die übrigen Stücke geschmückt (Abb. 1, 2—3, 5—6.).

In derselben Tiefe sind auch mehrere aufgebrochene Tierknochen, Hornzapfen vom Urochsen gefunden worden.

Mit den veröffentlichten Funden ist uns eine neue Siedlung der ungarländischen Bandkeramik bekannt geworden, derjenigen bandkeramischen Gruppe, deren Verbreitung uns zur Zeit aus den Veröffentlichungen von Fe-

renc v. Tompa¹ und aus der Arbeit von József Csalogovits² bekannt ist.

Keszthely

Béla v. Dornyay

II

Gelegentlich einer gründlichen Untersuchung des Materials des Museums zu Keszthely, fand ich, ausser dem schon erwähnten Funde aus der Stadt Keszthely, mehrere Gefässe u. Scherben, die ebenfalls zur Gruppe der Spiralmeanderkeramik gehören.

Obzwar die Inventarbücher, in diesem Falle nur den Fundort der einzelnen Stücke erwähnen, halte ich die Publikation derselben nicht für überflüssig, da die Fundstücke unsere Kenntnisse in mehreren Beziehungen erweitern können.

Szalacska:

Im reichen Material der Darnay-Sammlung, fand ich drei aus Szalacska stammende Stücke, die zur Spiralmeanderkeramik gehören.

Das erste Stück ist eine Fusschale (Abb. 1, 9.). Abgesehen von kleineren Beschädigungen ist sie gut erhalten und schwärzlich grau gebrannt. Die Bruchstellen zeigen eine rotbraune Farbe. Die Höhe beträgt 8.5 cm, davon ist der Fuss 5.3 cm. Die Schale hat einen Durchmesser von 13.5 cm, die untere Weite des hohlen Fusses, misst 8.5 cm.

Die Schalenpartie des Gefässes, ist mit vier symmetrisch verteilten Warzen u. mit einer weiss inkrustierten, umlaufenden Zick-zacklinie verziert. Ähnliche, aber dreifache Zick-zacklinien finden wir auch auf dem Fusse. Als

¹ Ferenc v. Tompa, *Die Bandkeramik in Ungarn*. Arch. Hung. B. V—VI. S. 25—27. — *25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn*. B. d. R. G. K. 1934—35. S. 28—32. Taf. 7—8.

² J. Csalogovits, *Der Einfluss geographischer Faktoren auf die Entstehung und Verbreitung der neolithischen Kulturen in Ungarn*. Arch. Ért. 1930. S. 278—280.

wichtiges Merkmal sei hier betont, dass die Inkrustierung der eingetieften Linien ganz bestimmt eine originelle Eigenheit des Gefässes war. Die umlaufenden Zickzackbänder füllen übrigens die Oberfläche des Gefässes ganz gleichmässig aus, die Tendenz zur Flächenfüllung ist also klar zu erkennen.

Das zweite Stück des Fundes, ebenfalls eine Fusschale, ist in Ton u. Farbe, wie die ersterwähnte, sie könnte bloss ein wenig grösser gewesen sein (Abb. 1, 10). Die Schale ist völlig unverziert, am hohlen Fusse sind dagegen hie u. da sich kreuzende Zickzacklinien zu beobachten.

Ausserdem ist der Fuss an vier Stellen mit je einer dreieckigen Durchbohrung verziert,

Das dritte Stück aus Szalacska ist ein kleineres, grauschwarzes Bruchstück von einem Gefässe (Abb. 1, 7). Die aus mehreren, eingeritzten Linien bestehende Bandverzierung ist teilweise schraffiert. Der gleiche Wert der verzierten u. unverzierten Flächen, die Tendenz zur gleichmässigen Flächenfüllung ist also auch hier klar zu erkennen.

Osztopán :

Aus diesem Dorfe hat das Balatoner Museum ein birnenförmiges Gefäss als Geschenk erhalten. (Abb. 2) Die Farbe desselben ist braun, an der Stelle der Beschädigungen schwarz. Die Höhe des Gefässes beträgt 15·2, der Munddurchmesser 9·6 cm. Der Boden ist beinahe kugelig u. deswegen nicht messbar. Das Gefäss ist schwach gebrannt u. auf der Schulter sitzen drei horizontal durchgebohrte Warzenhenkel.

Somló :

Von diesem Fundorte erwarb die Darnay-Sammlung ein einziges Bruchstück von einem Gefässe. Abb. 1, 8) Est ist ein Bruchstück von einem grob ausgeführten grösseren Gefäss, mit Fingereindrücken, u. plastischen Wülsten verziert. Das Material desselben ist körnig, die Farbe schwärzlich-grau. Da wir die besten Analogien zu unserem Stücke im Material von Veszprém—Nándorfelek³ u. Kiskánya⁴

finden, reihen wir auch diese Scherben in die Gruppe der Spiralmeanderkeramik ein.

Die Spiralmeanderkeramik von Keszthely, Szalacska, Osztopán u. Somló interessiert uns in vielfältiger Beziehung. Der Verfertiger des grossen Gefässes von Keszthely bestrebte, mit der Wiederholung der Linienverzierung, ganz klar u. sicher die gänzliche Flächenfüllung zu erreichen. Zur Belebung der Verzierungen benutzte er aber keine, sogenannte Knotenpunktverzierungen, die im Allgemeinen als Merkmale der Jüngerer-Linearkeramik betrachtet werden. Die Furcht vor dem unverzierten Raum erscheint übrigens immer dann, wenn ein Stil sich seinem Ende nähert. Das oben erwähnte Stück können wir also als ein Produkt der späten Spiralmeanderkeramik bezeichnen, obzwar es in der Technik der Linienführung augenscheinlich noch alte Eigentümlichkeiten aufweist. Die Frage wird auch dadurch kompliziert, dass die Furcht vor dem unverzierten Raum, nicht nur als Resultat der inneren Entwicklung, sondern auch als Wirkung einer fremden Kultur betrachtet werden kann. In chronologischer Hinsicht ist die Lage jedoch klar, da in dieser Zeit, in Pannonien auch schon die Theisskultur ihre Wirkung fühlbar machte. Wie stark die Tendenz zur Flächenfüllung bei den Verzierungen dieser Kultur war, darauf hatte ich schon früher in einer Arbeit hingewiesen.⁵ Ob wir nun einen inneren oder äusseren Faktor hinter den Dingen suchen, soviel steht immerhin fest, dass unser Bruchstück ein spätes Produkt der Spiralmeanderkeramik veranschaulicht. Daraus folgt aber, dass wir den älteren Charakter der Linienführung, das Fehlen der Knotenpunktverzierung nur dann verstehen werden, wenn wir annehmen, dass der Entwicklungsgang der Spiralmeanderkeramik in Ungarn und in Niederösterreich, beziehungsweise in Mähren u. Böhmen nicht einheitlich gewesen war. Während dort überall in der zweiten Periode die sogenannte Knotenpunktverzierung allgemein geworden ist, konnte bei uns — abgetrennt vom Ursprungsgebiet — die alte Technik hie u. da auch weiterleben. Wenn im Gegensatz bei uns manchmal auch die Knotenpunktverzierung erscheint, so zeigt das meiner Auffassung nach noch immer nur das, dass stellenweise auch

³ J. Csalog, *Die Einfluss geographischer Faktoren auf die Entstehung und Verbreitung der neolithischen Kulturen in Ungarn*. Arch. Ért. 1930. Abb. 39.

⁴ J. Csalog, *Fundorte der Vučedol-Zoker Keramik in dem Komitate Tolna*. Arch. Ért. 1941. Taf. IV. Abb. 16, 24.

⁵ J. Csalog, *Die Chronologie der Bükker- und der Theisskultur*. Folia Arch. III—IV. 1—27.

eine direkte Verbindung mit dem Ursprungsgebiet möglich war.

Der Lösung des Problems bringen uns die erwähnten Fusschalen von Szalacska näher:

Die flächenfüllende Verzierung der Fusspartie erscheint hier in einem Falle mit Warzenverzierungen, also mit einer ausgesprochenen Eigentümlichkeit der Theisskultur verbunden, im anderen Falle hingegen mit der Durchbrechung der Fusswand, welche Erscheinung wir wieder auf solchen Fusschalen finden, die zweifellos zur späten Theisskeramik gehören.⁶ Über dieses alles erscheint in Szalacska auch die Inkrustierung, ein Gebrauch der Vučedol — Zóker Gruppe, die auf den Gefässen der Theisskeramik nur als späte Übernahme erscheint.⁷ Dass übrigens die Spiralmeanderkeramik Pannoniens auch in so später Zeit in Blüte war, zeigt auch die Wirkung derselben, die sie auf die Bodrogeresztur-Keramik ausübte. Wir haben nämlich keinen Grund vorauszusetzen, dass das umlaufende Spiralband auf dem einen Gefässe des Grabes Nr 5 von Pusztaistvánháza⁸ bloss eine atavistische Rückkehr des bandkeramischen Stiles wäre.

Das birnenförmige Gefäss aus Osztopán zeigt ebenfalls enge Zusammenhänge mit gewissen Formen der Theisskeramik. Im grossen Ganzen gehört zwar diese Form noch zur Spiralmeanderkeramik, wir finden diese Form aber auch im Material von Bicske.⁹ Das Gefäss aus Bicske wurde in bandkeramischer Umgebung gehoben, am Halse desselben befinden sich aber Spuren von rother Bemalung, die uns die Wirkung der Theisskeramik demonstrieren. Die Funde von Bicske sind eben deshalb als Beweise für das Zusammentreffen der Theisskeramik mit der Spiralmeanderkeramik zu betrachten.¹⁰ Ähnliches geht auch aus den Funden von Békásmegyer hervor, dort stiessen aber gleichzeitig drei Kulturen zusammen: die der Theiss-

keramik, die Jüngere-Linearkeramik u. die Bükker-Gruppe.¹¹

Das Zusammentreffen der Spiralmeanderkeramik beweist übrigens auch ein Gefäss des Balatoner Museums, das in derselben Stadt, am sogenannten Csórégödör gefunden wurde (Abb. 3). Die Höhe desselben beträgt 20,8 cm, es ist aus gutgeschlammtem Ton gefertigt u. gelblich-grau gebrannt. Zwar ist diese Form in bandkeramischer Umgebung wohl bekannt, doch zeigen die vier horizontal durchbohrten Warzen und die in Spuren gebliebenen rotbemalten Bänder unter dem Mundsäume starke Relationen zur Theisskeramik.

Die bisherigen Behauptungen scheinen im Gegensatz zu sein mit denjenigen Erfahrungen, die ich an zwei Fundorten der Linearkeramik gemacht habe. Nach diesen war in Kiskánya¹² die dort aufgedeckte Siedlung der Bandkeramik älter als die darüberliegende Siedlung der Vučedol-Zóker Gruppe, und in Bonyhád¹³ waren die Funde der Badener-Kultur jünger als das dort gefundene Haus der Bandkeramik. Meine Beobachtungen waren zwar in beiden Fällen richtig, man darf aber nicht vergessen, dass solche stratigraphische Beobachtungen immer nur einen lokalen Wert haben können. Ausserdem, dass sie zur Anwendung solcher isolierten, stratigraphischen Beobachtungen, ein neues warnendes Beispiel liefern, beweisen diese Funde meiner Ansicht nach allein, dass die Spiralmeanderkeramik in Pannonien stellenweise schon sehr früh erschienen ist, in Kiskánya ist sie dem Vučedol-Zóker Typus zuvorgekommen, in Bonyhád dem badener Schlag. Das behandelte Material des Balatoner Museums beweist aber, dass die Gruppe der Spiralmeanderkeramik von langer Lebensdauer war, stellenweise geriet sie unter den Einfluss der Theisskultur, anderwärts kam sie in Berührung mit der Bükker-Kultur, hie u. da wurde sie auch von ihrem Platze verdrängt, sie erlebte aber auch das Ende des Neolithikums, ja sogar die Kupferzeit.

Szekszárd

József Csalog

⁶ Vgl. Jenő Hillebrand, *Das frühkupferzeitliche Gräberfeld von Pusztaistvánháza*. Arch. Hung. IV. — Tiszapolgár; Abb. 16., Kistréti part: Abb. 17., Pusztaistvánháza: Abb. 7.

⁷ Vgl. e. d. Pusztaistvánháza. Abb. 6. No 5., Taf. I. 4., 7., 6., Kistréti part. Abb. 17.

⁸ Ebd. Taf. I.

⁹ Ausgestellt in der Sammlung des Museums zu Székesfehérvár.

¹⁰ Dasselbe beweisen übrigens auch mehrere Funde aus Lengyel und Zengővárkony.

¹¹ Ferenc von Tompa, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn. B. d. R. G. K. 1934—35, S. 31. J. Csalog, *Folia Arch.* III—IV. 14—15.

¹² J. Csalog, *Fundorte der Vučedol-Zóker Keramik in dem Komitate Tolna* Arch. Ért. 1941. 13.

¹³ J. Csalog, *A Cemetery of the Bronze Age and Traces of a Neolithic Dwelling-Settlement in the Precincts of Bonyhád*. Arch. Ért. 1942.

ÚJABB ÁSATÁS A HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI KÖKÉNYDOMBON.

A hódmezővásárhelyi határ kopáncsi részében fekvő Kökénydomb 1929. óta ismerős mind a hazai, mind a külföldi szakemberek körében. Ismertté tette az az ásatás, amelyet a hódmezővásárhelyi városi múzeum régiségtára részére a szegedi egyetem régiségtudományi intézete vezetett, meglepő eredménnyel.

Főeredménye volt ennek az ásatásnak az alföldi újabbkőkori lakóház kérdésének tisztázása és az a tény, hogy a Tompa Ferenc¹ által elsőként ismertetett tiszai-kultúra temetkezési szokásaihoz és tipológiájához újabb, bőséges, hiteles adatot szolgáltatott.

Jelentőségét nemcsak a vele foglalkozó irodalom² mutatja, hanem elsősorban az, hogy a

¹ Tompa Ferenc: *A neolitikum Bodrogkeresztúron*. A. É. 1927. XLI. kt. 31—49. l. Lásd ott a régebbi irodalmat is.

² Banner János: *Adatok a neolitikumi lakóház kérdéséhez*. Dolg. 1929. V. kt. 115—125. l. — U. a.: *A kökénydombi neolitikumi telep*. Dolg. 1930. 49—106. l. — U. a.: *Beiträge zur Wohnungsfrage der Theisskultur*. P. Z. 1930. 184—193. l. — U. a.: *Ornamentierte Hausverzierung in Neolitikum*. Ipek, 1930. 122—123. l. — U. a.: *Die steinzeitlichen Klappern von Gleinitz und Kopáncs—Kökénydomb. Altshlesien*, 1931. 153—156. l. — U. a.: *Agyagból készült láda a neolitikumból*. A. É. 1931. 253—256. l. — U. a.: *A hódmezővásárhelyi városi múzeum régiségtárának első öt éve*. Szeged, 1934. 26—32. l. — U. a.: *A hódmezővásárhelyi ref. gimnázium régiségyűjteménye*. I. r. Dolg. 1937. XIII. 110. l. — U. a.: *Hódmezővásárhely története a honfoglalás koráig*. I. r. Szeged, 1940. 32—42. l. — Buttlar, Werner: *Beiträge zur Frage des jungsteinzeitlichen Handels*. Marburger Studien, 1938. 23., 30. l. — U. a.: *Der Donauländische und der Westliche Kulturkreis der jüngeren Steinzeit*. 1938. 43., 60., 61. l. — Gaál István: *A hódmezővásárhelyi neolitikumi telep gerinces maradványai*. Annales Musei Nationalis Hungarici. 1931. XXVII. 259—271. l. — U. a.: *A háziasítás legkezdetlegesebb fokának bizonyítékai a tiszaparti ásatásokból*. Dolg. 1931. VII. 232—234. — Gáspár János: *Die Rassen der jüngeren Steinzeit in Ungarn*. 1935. 15. l. — Tompa Ferenc: *Die Bandkeramik in Ungarn*. A. H. V—VI. kt. 56., 60. l. — U. a.: *25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn*. 1912—1936. Bericht der Römisch—Germanischen Kommission. 1934—35. 42., 43., 44., 45., 46., 57. l. — Zalotay Elemér: *Csongrád vármegye őskori települése*. Dolg. 1932. VIII.

Móra Ferenc által legnagyobb részében feltárt, de mindmáig csak egyes részleteiben³ ismertetett csókai telepen kívül, ez a legnagyobb hazai telepünk, amelynek minden lelete és minden megfigyelt jelensége közölve van.

Az 1929. évi ásatások alkalmával a telepnek csak három egymással össze nem függő részét tártuk fel s már ez sem mutatott teljesen egységes képet. Nemcsak azért, mert az egyik részen csupán egy rétegű, a másik kettőn két rétegű települést lehetett megállapítani már a tiszai-kultúrán belül, de már akkor nyilvánvalóvá vált, hogy e kultúrán túl mind az aeneolitikum, mind a bronzkor embere is lakott, sőt az utóbbi temetkezett is e területen. Ha csak szórványos jelenségek mutatták is, de kétségtelenül mutatták ezeket a tényeket s már akkor kívánatosá tették volna a további kutatásokat. Más, sürgősebb feladatok azonban másfelé terelték az intézet és a múzeum munkáját. Így csak 1940. nyarán kerülhetett újra az érdeklődés homlokterébe a Kökénydomb, de most sem egészen úgy, ahogy kívánatos lett volna.

Az előzmények után keresett aeneolitikus és bronzkori sírok ez alkalommal sem úgy kerültek elő, ahogy szeretnénk volna; de előjöttek kétséget kizáró módon s ha az ásatás eredményének legjelentősebb részét ez alkalommal sem ezek adják, újra olyan megfigyeléseket tehattunk, amelyek nemcsak a település történetére, de a tiszai-kultúra eddig sem kétséges földművelő jellegére is jelentős bizonyítékokat hoztak s a kultúra idején belől történt újabb településről is tanúskodtak.

1940. augusztusában két területrész állott rendelkezésünkre. Éspedig Vörös Károly földjének a dülőút melletti, egy részében a vályogos

kt. 52., 53., 55., 56., 59., 60., 63., 64., 69., 72., 77., 78., 79., 80., 82., 87., 88., 89., 92., 93., 95., 97. l.

³ Móra Ferenc: *A csókai őstelepről*. Dolg. 1925. I. 18—24. l. A kimerítő feldolgozás szerzők tollából nyomdára készen áll.

gödörrel már bolygatott, területe és Szabó István földje, amely azonos Kapocsi Sándor egykori tanyájával, ahol 1929-ben már ásattunk.

I. Vörös Károly földjében 41 m hosszú és 7 m széles terület egy részét tártuk fel (1. kép), mert ki kellett hagyni a vetés miatt ennek a területnek azt a részét, amely a 7°5'—19°50' és a 27—30 m közé esik. Hozzávettük még azt a kis területet, amely a 22 m irányában 15 m-re nyugat felé, közvetlenül a vályogos gödör mellett volt. A gödör okozta feltárás oldalában ugyanis igen sok cserepet találtunk.

Ezen a helyen valóban hulladékgödör volt zsugorított temetkezéssel. A gödör (3.) 138 cm mély. Átmérője 220×190 cm. Alakja szabálytalan. Tele volt a tiszai-kultúra hulladékával, amely úgy a 120 cm mélyen lévő csontváz fölött, mint

huzamos helyzetben volt. A jobb kéz a medencében feküdt, a bal, meghajlított karral oldalt, a mellkas mellett.

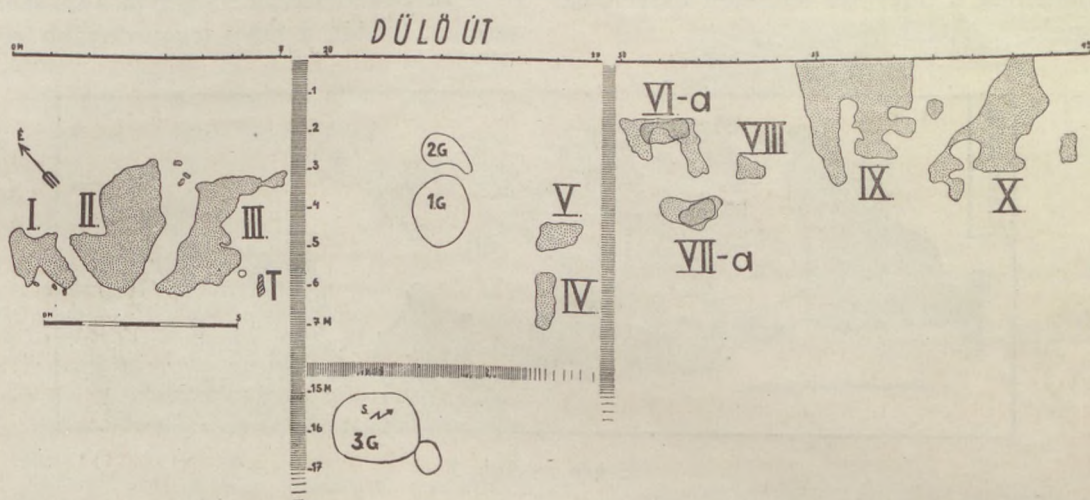
A gödör anyagából csak tiszai cserép és egy jellegzetes agancs-szigony került elő. Ezek közül négy rekonstruálható edény érdemel figyelmet:

1. Fordított csonkakúpformájú tál (VII. t. 7.). Pereme alatt négy arányosan elhelyezett kétosztású fül van. Kissé durva iszapolású, de elég jól égetett. Barnásszürke. Szá 21, M 10'5, Fá 8'5 cm.

2. Fordított csonkakúpformájú tál kétosztású füllel (VIII. t. 18.). Kissé durva iszapolású és elég rosszul van kiégetve. Barnásszürke. Szá 27, M 16, Fá 9 cm.

3. Fordított csonkakúpformájú, bütyökfüles tál (VII. t. 5.). Jól iszapolt és elég finoman égetett. Szürke. Szá 26, M 13, Fá 7 cm.

4. Fordított csonkakúpformájú magas tál (VIII. t. 22.), kinyúló bütyökfülekkel, melyek a perem alatt helyezked-

1. kép — Abb. 1

alatta mindenütt megvolt. Nem kétséges, hogy a csontváz a tiszai-kultúrát hordozó egyik ember csontváza. Bár a kökénydombi eddig ismert sírok is olyan földben voltak eltemetve, amelyben igen sok volt a hulladék s egy esetben találtunk olyan sírt is, amely gödör szélén feküdt, meglepő volt a gödörbe való temetkezés. Ezzel a szokással a Kőrös-kultúrában kimondott szokásként minden telepen találkoztunk, de tiszai-kultúrában ez volt az első eset. Hogy azonban mégis ebbe a kultúrába tartozónak tartjuk, azt a hulladék anyaggal látjuk bizonyítva, amelyben jellegzetes cserepek fordulnak elő s még a közeli részeken sincs nyoma a Kőrös-kultúrának.

A sír (III. t. 11.) irányítása délkelet—északnyugati, feje délkeleten volt, arca keletnek nézett. Zsugorítása igen erős. Teljes hossza 172, zsugorítva 92 cm. A két lábszár csaknem pár-

nek el. Jó iszapolású és finoman égetett. Szürke. Szá 35 M 22, Fá 14 cm.

5. Nehány, de nem jellegzetes csonteszközön kívül, innen került elő az egyetlen csontszigony (III. t. 4.).

Ez a típus a kökénydombi első ásatásból¹ és Csókáról² igen jól ismert.

Még két gödör volt a területen.

Az egyik gödör (1.) 110 cm mély. Alakja szabálytalan ellipszis, melynek egyik átmérője 176, a másik 138 cm. A gödörben a tiszai-kultúra cserepein kívül egyetlen bronzkori töredék is volt.

A másik gödör (2.) az előbbtől alig 30 cm távolságra helyezkedett el. Mélysége 95, szélessége 86, hosszúsága 130 cm. Két alig felismerhető, de a tiszai-kultúrába tartozó cserép került elő belőle.

¹ Dolgozatok. VI. kt. 1930. VI. t. 1—7.

² Childe: *The Danube in prehistory*. Fig. 17.

Volt a területen egy töredezett állapotban lévő tűzhely is. Alakja teljesen szabálytalan. Hossza 60, szélessége 18 cm. Semmi szín alatt nem ez volt az eredeti formája.

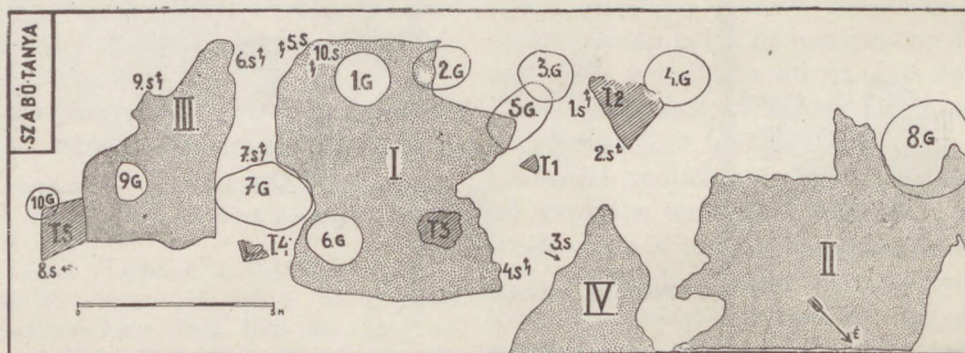
A többi jelenség teljesen azonos. Tíz helyen találtunk összefüggő égett sártapaszrészecskéket. Valamennyi szabálytalan alakú volt. Vas tagságuk 10—30 cm között váltakozott és 30—40 cm mélyen voltak a mai fölszín alatt. Méreteik a következők:

I. réteg 200×157; II. 357×195; III. 397×229; IV. 150×48; V. 110×86; VI. 180×146; VI. a. 130×58; VII. 140×85; VII. a. 105×70; VIII. 69×60; IX. 322×302; X. 410×228 cm. Ezeken kívül kisebbméretű sártapasz csomók többfelé is mutatkoztak. A legnagyobbak a mérete 50×38 cm. Ez is mutatja, hogy csak távolabbra vetett darabjai lehetnek a nagyobb területen összefüggő rétegeknek.

Hogy ezek az égett rétegek a dűlőút alatt, sőt azon túl is folytatódtak az alig lehet kétséges. Bizonyítja ezt a Gubicza Géza, szemben lévő, tanyája kertjében talált sok tiszai cseréptöredéken kívül az a kőbuzogányfej (IV. t. 10.) és újra fűrni kezdett nyéllyukas baltatöredék (IV. t. 8.) is, amelyet évekkel ezelőtt a kertben talált a tulajdonos. Ásatásunk idején, a dűlőút igazítása alkalmával is kerültek elő e kultúrába tartozó edénytöredékek, XV—XVI. századi szürke cserepekkel együtt.

Kétségtelen, hogy ezen a tanyarészen a kökénydombi telepnek legtávolabbi része került feltárássra. A telep minden esetre nagy kiterjedésű lehetett s ha csupán az eddig megismert legtávolabbi pontokon fekvő lelőhelyeket vesszük is figyelembe, kiterjedése meghaladja a 30.000 m²-t.

II. Szabó István földjén (2. kép) szerencsés véletlen folytán a telep leggazdagabb részében

feküdt. Vastagsága 30 cm. Kiterjedése 575×650 cm. Erősen háborgatta az 1., 2., és 6. gödör és a 3. tűzhely, amelyek bronzkoriak. — *II.* 30 cm mélyen volt. Vastagsága 10–20 cm. Kiterjedése 750×250 cm, de helyenként 3 m-re is kinyúlik. Egyik csücske mellett kezdődött a 8. gödör. — *III.* Mélysége 120 cm. Kiterjedése 350×500 cm. Helyenként 80 cm vastag. — *IV.* 30 cm mélyen volt. Vastagsága 20×25 cm. Háromszögalakú, 190×230 cm mérettel. Csak részben tártuk fel.

Feltűnő az *I.* és *III.*, valamint a *II.* és *IV.* réteg azonos mélysége s a két utóbbinak azonos vastagsága, ami nagyjából a Vörös-tanyában feltárt rétegeknek megfelelő.

A két utóbbi alatt semmi sem volt s csak a *II.* tetején találtunk edénycsomókat (*II.* t. 1., 4., 8.). Az előbbieken alatt viszont cseréptöredék, kő- és csonteszköz, hálónéhezék és idől-féle feküdt, sőt a *III.* alatt valóságos raktárt (*I.* t. 1., 2., 4., 5., 6., 7., 8., 9., *II.* t. 10., 12.) találtunk.

A rétegekből és azok tetejéről előkerült leletek leírását az alábbiakban adjuk:

I. réteg. Töredékeken kívül a következő darabok voltak itt:

7. Hengeres nyakú, gömbölyödő alsórészű edény (*VI.* t. 6.). Bemélyedő egyenes és egymást keresztező meandroid vonalak díszítik. Iszapolása és égetése igen jó. A darabokat nagyon nehéz volt összeállítani, mert a nagy tűzben elgörbültek. Vörös. Szá 14'5, M 46, Fá 13 cm.

8. Pohárformájú edénytöredék alsó része (*VIII.* t. 6.). Bemélyedő koncentrikus körök, vonalakkal kitöltött háromszögek és párhuzamos vonalak díszítik. Iszapolása és égetése jó. Vörös. M 9, Fá 11 cm.

9. Megközelítőleg hengeres felsőrészű, csövestalpú edény (*VIII.* t. 23.). Oldalát közepükön homorú bütykök díszítik, az ezeket összekötő — részben megszakított — bemélyedő vonalak háromszögeket zárnak be. Iszapolása és égetése kissé durva. Vörös. Szá 15, M 20, Tá 5 cm.

10. Félgömbformájú talpas edény (*VIII.* t. 14.). Oldalát bemélyedő párhuzamos egyenesek, zeg-zugvonalak és ezeknek a közét felváltva kitöltő megszagatott bemélyedő vonalak díszítik. Kiterített rajzát a 4. képen mutatjuk be. Iszapolása és égetése kissé durva. Vörös. Szá 13, M 9'5, Tá 5 cm.

II. réteg. A felületen elszórtan heverő töredékek közül igen jellegzetes, kiegészíthető példányok kerültek innen elő:

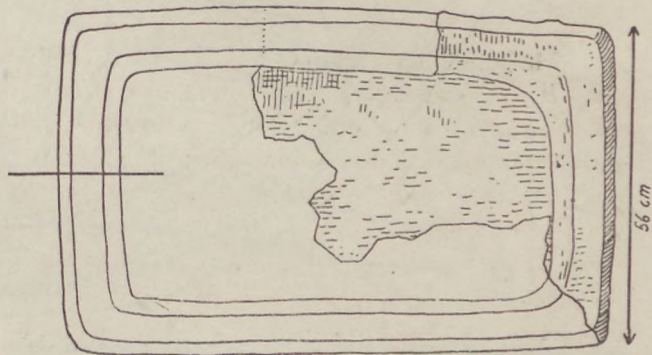
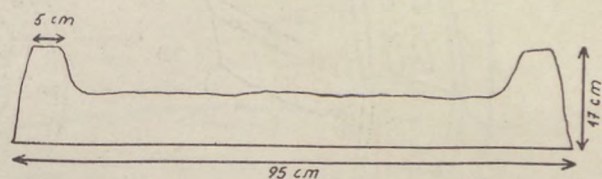
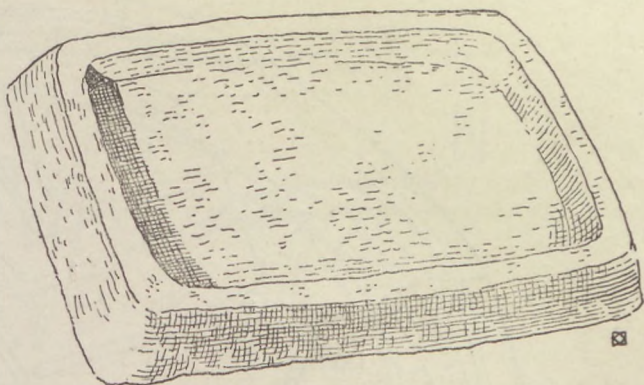
11. Magas fordított csonkakúpos alsórészű, rövid csonkakúpos felsőrészű, hengeres szájú edény (*VI.* t. 2.), négy átfúrt hegyes bütyökkel. A bütykök erősen hasonlítanak az aeneolitikus formához. Iszapolása és égetése elég jó. Vörös. Szá 9'5, M 35, F 9 cm.

12. Magas fordított csonkakúpos alsórészű, rövid csonkakúpos felsőrészű, megközelítőleg hengeres szájú edény, két átfúrt hegyes bütyökkel (*VI.* t. 7.). Jól iszapolt és elég finoman égetett. Vörös. Szá 12, M 4'9, Fá 14 cm. Alakja és fülképzése az előbbihez hasonlít. Eredeti fekvését a *II.* t. 1. kép C. jelzése mutatja.

13. Csövestalpú edény töredéke (*VIII.* t. 24.). A talpcső hengeres; a középső rész összenyomott gömbhöz hasonló, a felső rész hiányzik. Iszapolása és égetése elég jó. Vörös. M 10, Tá 5 cm.

14. Fordított csonkakúpos alsórészű, hengeres nyakú tál (*VIII.* t. 19.). A két rész érintkezési vonalán négyesosztású bütyökök helyezkednek el. Finomiszapolású és jól égetett. Vörösszürke. Eredeti fekvését a *II.* t. 1. kép B. jelzése mutatja. Szá 15'5, M 8, Fá 5 cm.

15. Kissé kihajló peremű, félgömbalakú edény (*VIII.*

3. kép — Abb. 3

t. 25.). Fenekén 1 cm átmérőjű kerek átfúráss van. Jól iszapolt és finoman égetett. Vörösszürke. Szá 9'5, M 10, Fá 4'5 cm.

16. Csövestalpú, bütyökdiszes tál (*VIII.* t. 13.). A bütykök stilizált állatfejet utánoznak. Durva iszapolású és kissé rosszul égetett. Szürke. Szá 20'5, M 7'5, Tá 8 cm.

17. Pohárformájú edény (*VII.* t. 16.). Finoman iszapolt és jól égetett. Vörös. Szá 12, M 11, Fá 3'5 cm.

18. Lefelé szélesedő csövestalpú edény (*VII.* t. 15.). Felső része fordított csonkakúpból és hengerből tevődik

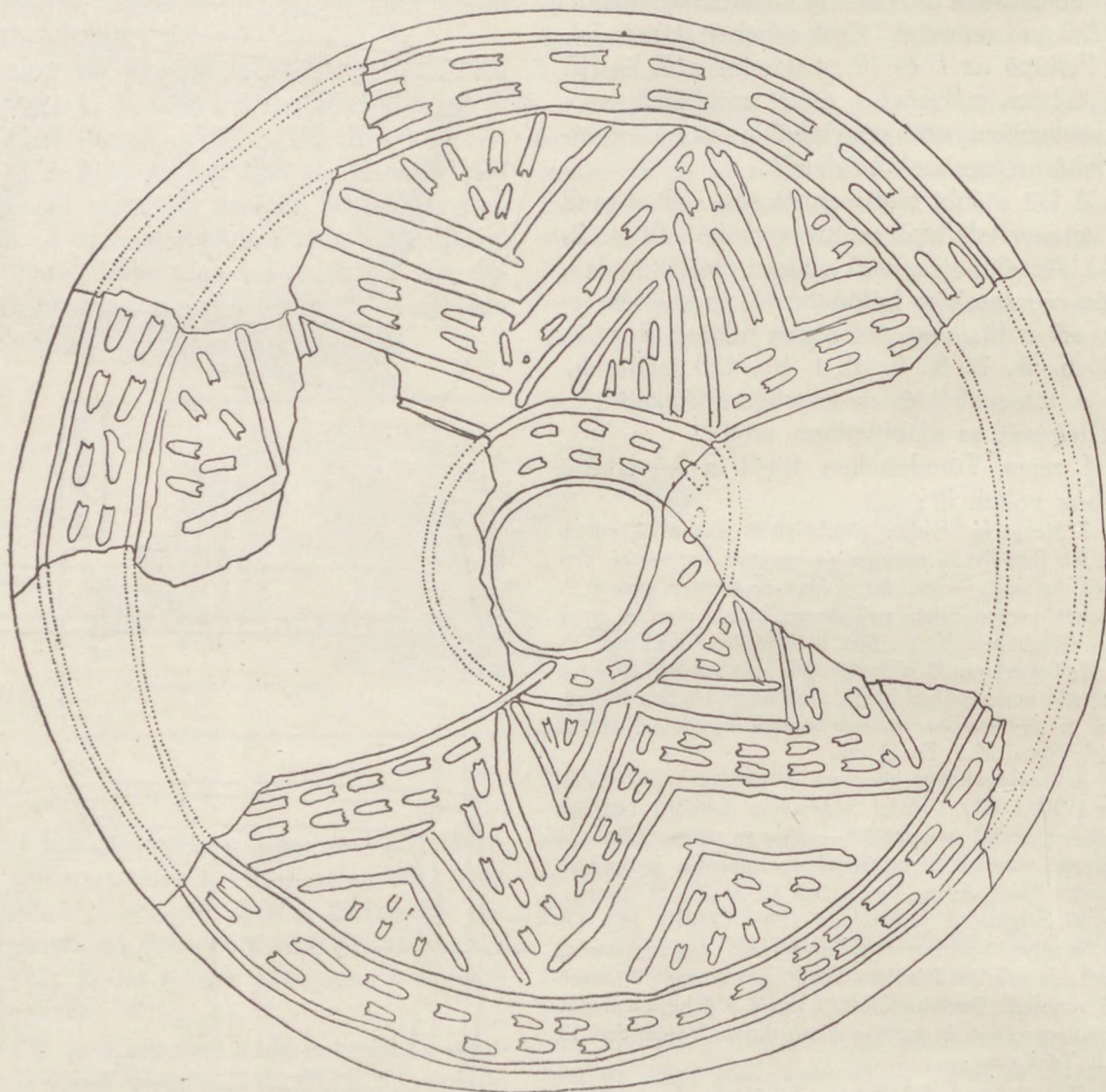
össze, melyek határán zsinórszerű dísz van. Iszapoltása és égetése jó. Vörös. Szá 16, M 12, Fá 8'5 cm.

19. Gömbölyödő alsórészű, enyhén tölcseresedő nyakú edény, két átfúrt bütyökkel (VII. t. 4.). Iszapoltása és égetése jó. Szürkésbarna. Az edény valósággal hosszában megfelelve feküdt eredeti helyén (II. t. IV. A-A.). Szá 6'5, M 12, Fá 4 cm.

20. Kissé kihajló peremű, összeszűkülő szájú, csövestalpú edény (VII. t. 3.). Pereme alatt és a legnagyobb öblösödésen közepükön bemélyedő bütykök vannak. Isza-

III. réteg. Mind töredékben, mind kiegészíthető edényekben, kő- és csonteszközökben, hátlónehezékekben ez a réteg a leggazdagabb. Nemcsak kis-, de igen nagyméretű edények is előkerültek innen. A nagyméretűek elhelyezkedése azt mutatta, hogy ezen a helyen valóságos magtára volt a tiszai-kultúra emberének.

A következő (23—32. sz.) példányok szo-

4. kép — Abb. 4

polása és égetése elég jó. Vörössesszürke. Szá 13, M 12, Tá 8 cm.

21. Nagyméretű lapos tál fele. Képét eredeti fekvésében mutatjuk be (II. t. 8).

22. Az innen előkerült töredékek közt az a hegyesedő fülű töredék érdemel említést (IX. t. 13), melynek füle alatt három kiemelkedő karika van; a fül tövét és a karikákat zsinórszerű kiemelkedés köti össze. Három ilyen töredék került elő. Alakjukról arra lehet következtetni, hogy az edény a VI. t. 2. és 7. képen bemutatott edényekhez lehetett hasonló.

rosan egymás mellett voltak, a többiek (33—51.) szétszórva, vagy a nagyok töredékei között.

23. Nagyjából hengeres formájú, igen nagyméretű lábas edény (VI. t. 5.). Oldalán vastag borda húzódik a peremtől csaknem a fenékig; kissé ferde irányban. Bemélyedő egyenes és egymást keresztező zég-zugvonalak díszítik. A vastag, sinszerű lábak párhuzamosan haladnak. Durva iszapoltású és rosszul égetett. Vörös. Eredeti helyzetét az I. t. 1., 7., 8. és II. t. 10. kép I. jelzése mutatja. Szá 74×68, M 63 (lábak nélkül 48), a lábak hossza 53, távolságuk 33, illetve 35 cm.

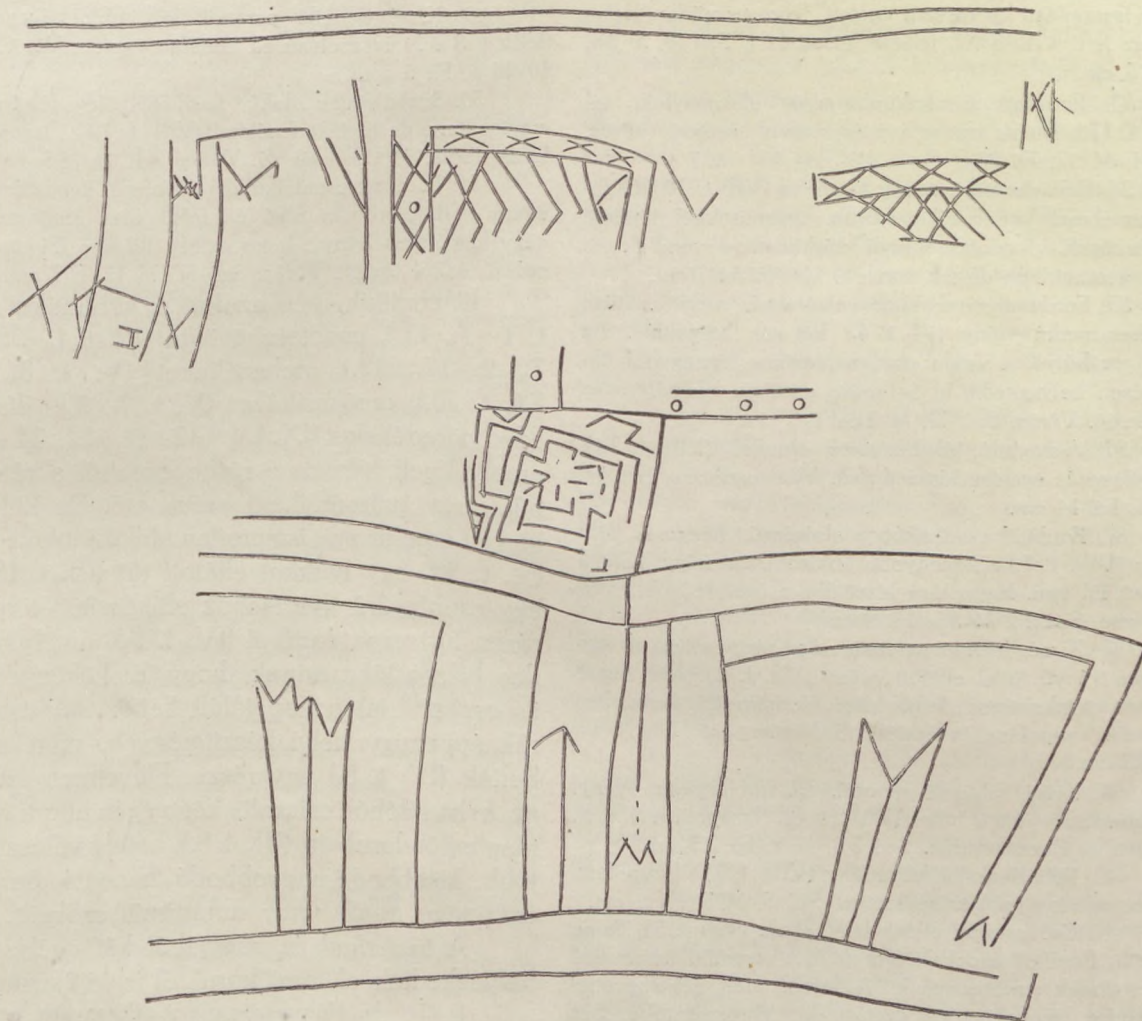
Hasonló szerkezetű, de szegletes formájú és díszítetlen felületű edényt az első ásatás alkalmával is találtunk.⁷

24. Hengeres szájú, erősen öblösödő alsórészű edény (VII. t. 14.). Iszapolása és égetése kissé durva. Vörös. Eredeti helyzetét az I. t. 1., 5., 7., 8. kép II. jelzése mutatja. Szá 13, M 55, Fá 19 cm.

25. Hengeres nyakú, gömbölyödő alsórészű edény, két hármassosztású füllel (VII. t. 18.). Elég jól iszapolt és finoman égetett. Vörös. Eredeti helyzetét az I. t. 1., 2., 5., 8. kép IV. jelzése mutatja. Szá 24, M 65, Fá 22 cm.

Sok figyelmet érdemel ez az edény. Nemcsak azért, mert egy töredékekből régebben rekonstruált lábas edényt⁸ hitelesít, hanem főleg azért, mert eredeti helyzetében, fenéken állva találtuk.

Ez az edény nádkötegekre, elmozdíthatatlanul a földre volt tapasztva és a helyszínén égették ki. Eredeti helyzetét az I. t. 1., 2., 4., 5., 6., 8., II. t. 12. kép VI. jelzése tünteti fel. Fenéken álló helyzete különösen kitűnik az I. t. 1., 2., 4., 8. képről. Letapasztott és körülásott fenéke az I. t. 6. képen igen jól látszik. Ezzel a jelenséggel számolnunk kell e kultúra telepeinek vizsgálatánál. Figyel-

5. kép — Abb 5.

26. Hengeres nyakú, gömbölyödő alsórészű edény (VI. t. 3.). Legnagyobb öblösödése az alsó harmad felső részénél van. Durva iszapolású és rosszul égetett. Vörös. Eredeti helyzetét az I. t. 1., 5., 8., 9. kép V. jelzése szemlélteti. Szá 13, M 39, Őá 30, Fá 18 cm.

27. Igen nagyméretű, vastagfalú, ládaformájú, szegletes edény (VI. t. 9. a-b.). A fenék közelébe eső része téglalapalakú, pereme ovális. Fenéken nádlenyomatok figyelhetők meg (VI. t. 9 b.). A sima foltok gipsz kiegészítésből valók. Iszapolása kissé durva, égetése jobb. Vörös. Szá 89×69, M 52, Fá 79×60 cm.

met érdemel, hogy az edény négy sarka és közepe alatt a földön egy-egy kőbalta, illetve kőtöredék volt elhelyezve (V. t. 1—4., 6.).

28. Szabálytalan — megközelítőleg fordított csonkakúpos — alsórészű, csonkakúpos nyakú, hengeres szájú, nagyméretű edény (VI. t. 8.). Bemélyedő egyenes, zeg-zugos, meandroid-vonalak, pontok és bütyök díszítik (5. kép.). A díszítést egy finomabb rétegbe karcolták; azzal simult az alsóbb vastag durva felületre. Eredeti helyzetét az I. t. 1., 2., 5., 8. II. t. 12. kép VII. jelzése mutatja.

29. Szabálytalan alsórészű, csonkakúpos nyakú nagy

⁷ Arch. Ért. 1931, 253—256, 1.

⁸ Lásd a 7. jegyzetet.

edény (VII. t. 19.). Iszapolása durva, égetése jobb. Vörössesszürke. Helyzetét lásd az I. t. 1., 2., 5., 8., II. t. 12. képen VIII. jelzéssel. Szá 29, M 79, Fá 40 cm.

30. Félgömbformájú edény hengeres tömör talppal (VII. t. 8.) Falának vastagsága 2 cm. Durva iszapolású és rosszul égetett. Vörös. Helyét az I. t. 8. kép IX. jelzése mutatja. Szá 30, M 27 (a talpcsőé 8), Tá 16 cm.

31. Csonkakúpos talpcsővel ellátott hengeres oldalú edény (VII. t. 9.). Iszapolása durva, égetése valamivel jobb. Vörös. Helyét lásd az I. t. 8. kép X. jelzésénél. Szá 34, M 26 (a talpcsőé 13), Tá 21 cm.

32. Vastagfalú, hengeresoldalú tál (VIII. t. 16.). Durva iszapolású és rosszul égetett. Vörössesszürke. Helyzetét az I. t. 9. kép XI. jelzése szemlélteti. Szá 18, M 8'5, Fá 16'5 cm.

33. Fordított csonkakúpformájú, alacsonyfalú tál (VIII. t. 17.). Durva iszapolású és rosszul égetett. Vörös. Szá 31, M 12, Fá 26.

34. Pohárformájú edény töredéke (VII. t. 10.). Oldalán bemélyedő koncentrikus körök, egyenesekkel kitöltött háromszögek, vízszintes irányú párhuzamos vonalak és egyéb geometrikus díszek vannak. M 8'5, Fá 7 cm.

35. Fordított csonkakúpos alsórészű, megközelítően hengeres nyakú edény (VI. t. 4.) két sor bütyökkel. Az egyik sor bütyök a perem alatt, a másik a legnagyobb öblösödésen helyezkedik el és kettős osztású. Iszapolása és égetése jó. Vörös. Szá 19, M 21, Fá 9 cm.

36. Vastagfalú tál hengeres oldallal (VIII. t. 20.). Iszapolása és égetése kissé durva. Vörössesszürke. Szá 17, M 7'5, Fá 14 cm.

37. Fordított csonkakúpos alsórészű, hengeres falú edény (VIII. t. 7.). Legnagyobb öblösödésén négy kettősosztású fül van. Iszapolása kissé durva, égetése jobb. Szürkésfekete. Szá 13, M 8'5, Fá 5 cm.

38. Kissé behajló peremű, négy hármassosztású, függőleges irányú füllel ellátott edény (VII. t. 2.). Alsó része fordított csonkakúpos; felül kissé domborodó hengerhez hasonlít. Iszapolása és égetése jó. Vörös. Szá 17, M 12, Fá 6'5 cm.

39. Kissé behúzott peremű, félgömbformájú edény, két hosszanti irányú füllel (VIII. t. 9.). Iszapolása finom, égetése jó. Barnásszürke. Szá 5'5, M 7, Fá 2'5 cm.

40. Pohárformájú kis edény (VIII. t. 3.). Iszapolása finom, égetése jó. Vörössesszürke. Szá 5, M 5, Fá 3 cm.

41. Csövestalpú edény felső része (VIII. t. 5.). Talpa letörött. Fordított csonkakúpformájú. A peremből kettősosztású átfűrt díszek emelkednek ki. A perem alatt zeg-zugvonal fut körbe. Iszapolása és égetése jó. Vörössesszürke. Szá 11'5, M 5 cm.

42. Fordított csonkakúpformájú talacska háromosztású bütyökkel (VIII. t. 2.). Durva iszapolású, de elég jól égetett. Szürke. Szá 10, M 2'5, Fá 7 cm.

43. Nagyméretű edény (VII. t. 13.), hármassosztású bütyökkel, melyek a perem alatt, illetve a legnagyobb öblösödésen helyezkednek el. Iszapolása és égetése kissé durva. Vörös. Szá 35×31, M 42, Fá 20 cm.

44. Hengeres szájú, gömbölyödő alsórészű edény (VII. t. 17.), erősen kiegészítve. Bemélyedő egyenes és zeg-zugvonalak díszítik. Jó iszapolású és jól égetett. Vörös. Szá 16, M 5'6, Fá 24 cm.

45. Csonkakúpos nyakú edény felső része (VI. t. 1.). Az alsó részt nem lehetett rekonstruálni. A töredék pereme alatt bütykök, a legnagyobb öblösödés felett pedig négyes-

osztású fülek foglalnak helyet. Iszapolása és égetése kissé durva. Vörös. Szá 18, M 53 cm.

46. Kissé behúzott peremű, félgömbalakú edény (VIII. t. 15.). Finom iszapolású és jól égetett. Vörös. Szá 12, M 10, Fá 4 cm.

47. Fordított csonkakúpos alsórészű, hengeres falú edény (VIII. t. 11.). Iszapolása kissé durva, égetése jó. Vörös. Szá 12, M 11, Fá 4'5 cm.

48. Félgömbalakú kis edény, négy bütyökkel, amelyek a magasság közepén helyezkednek el (VIII. t. 10.) Durva iszapolású, de jól égetett. Szürke. Szá 10, M 7, Fá 4 cm.

49. Kissé behajló peremű, félgömbformájú edény (VIII. t. 8.). Jó iszapolású és finoman égetett. Vörös. Szá 10, M 6, Fá 5 cm.

50. Szabálytalan alakú, megközelítőleg félgömbformájú edény, de lapított fenékkal (VIII. t. 12.). Iszapolása kissé durva, égetése elég jó. Vörös. Szá 14, M 9, Fá 7 cm.

51. Fordított csonkakúpos alsórészű, hengeresnyakú edény (VII. t. 1.). Az alsó és felső rész érintkezésénél négy függőleges irányú, hetesosztású fül van. Finom iszapolású és jól égetett. Vörös. Szá 17, M 12, F 7 cm.

Itt említjük meg azokat a kőbaltákat (IV. t. 1–7., 11.), csonteszközöket (III. t. 1–3., 5–7., 9–17., 19.), nehezekeket (V. t. 8., 10., IX. t. 23.), orsókarikákat (V. t. 7., 9.), díszített edénytöredékeket (IX. t. 1–12., 14–22., 24–25.), amelyeknek túlnyomó része ezekből a rétegekből, vagy szórványként került elő. De külön is ki kell emelni egy ismeretlen alakú idoltöredéket (V. t. 5.), egy lyukkal ellátott tűt (III. t. 18.) és egy csontgyűrű gyártáshoz előkészített többszörösen fűrt csontdarabot (IV. t. 9.), amely beszédes bizonyítéka annak, hogy a kökénydombi⁹ és csókai¹⁰ telepeken talált kettős, hármassosztású, éppen úgy helyi készítmények, mint a kőbalták (IV. t. 8.) egy része. Figyelmet érdemel az a kagylóból csiszolt, két végén átfűrt, ívesen meghajló darab is (III. t. 8.), amely valószínűleg több, kisebbedő-nagyobbodó hasonló darabból összetéve nyak- vagy ruhadíszül szolgált.

A tűzhelyek is nagyjából két mélységben helyezkedtek el, ami korukról is tájékoztat.

1. tűzhely. Háromszög alakú. Bizonyára csak egy kis részlete az eredetinek. Mérete 52×50 cm. Mélysége 70 cm.

2. tűzhely. (II. t. 6.) Kétségtelenül eredeti helyén s eredeti méreteiben és alakjában maradt meg. Középe kissé bemélyed, de pereme nincs. Bronzkori cserepek feküdtek rajta, sőt néhány darab alatta is volt. Méretei 260×210, mélysége 86 cm.

3. tűzhely. Nagyjából háromszög alakú. Töredékek látszik, bár méretei jelentősek. 122×106 cm átlójú; mélysége 76 cm.

A három első tűzhely közel egyforma mélysége s főleg a 2. tűzhelyen talált cserepek

⁹ Dolgozatok. VI. 1930. III. t. 1–2.

¹⁰ U. o. I. 1926. 22. l.

azt mutatják, hogy ezek nem a rétegekkel meghatározott újabbkőkori, hanem a bronzkori településhöz tartoznak.

4. tűzhely. (Eredeti helyzete II. t. 7., helyreállított rajza a 3. képen látható). A telep régebben feltárt részén hasonló szerkezetű tűzhelyet nem találtunk, de a csókai telepet leíró ásatási napló arról tanúskodik, hogy — ha nem is egészen azonos formában, de — ismerték a neolitikumban.¹¹ Törédekesen maradt ugyan ránk, de kiegészítéséhez elég támpontot nyertünk. Formája nagyjából téglalap, amely azonban a hosszabb oldalak közepe táján kissé ível. Egyenesen a földre volt tapasztva s így a töredéket eredeti helyén találtuk, de a többi részét egy bronzkori cserepekkel datált betűrás tönkretette. A tiszai-kultúrába tartozása tehát nem lehet kétséges. Méretei: hossza 95, szélessége 56, teljes magassága 17, peremszélessége 5 cm. E korbeli leleteink közt eddig egyedül áll. 110 cm mélyen feküdt. A III. réteg méreteihez viszonyított helyzetét az I. t. 1. és 8. kép III. jelzése szemlélteti.

5. tűzhely. (II. t. 5.) Peremes, de nagyobb méretű s másalakú peremmel. A perem háromszögű hasábalakú. Mélysége 110, átmérője 110×100 cm. Ezt a tűzhelyet is háborgatta egy bronzkori gödör (10.—II. t. 9.) s közvetlen a széle mellett feküdt egy aeneolitikus sír (II. t. 2).

A két utolsó tűzhely, amelyet bronzkori gödör és betűrás bolygatott meg, ugyanabban a mélységben volt, mint az I. és III. sártapaszréteg s így kétségtelenül a neolitikus települési szinten foglalt helyet, azon a szinten, amely a telep legrégibb korában, első településszintül szolgálhatott.

A gödrök sem egy korba tartoznak s nem is egyforma méretűek. Valamennyi a sárgaföldig, sőt egy része mélyen azon alól lenyult s így bizonyára az építkezéshez és edénykészítéshez szükséges sárgaföld kitermelésére szolgált. Későbbben telt csak be hulladékkal.

1. gödör. Mélysége 178, mérete 120×135 cm. Bronzkori cserepek és egy kis díszített bronzkori edény került ki belőle.¹²

2. gödör. Mélysége 165, mérete 150×115 cm; bronzkori és tiszai cserepekkel.

3. gödör. Mélysége 115, mérete 135×135 cm. Ez az egyetlen szabályos köralakú gödör. Csak bronzkori cserepeket találtunk benne.

4. gödör. Mélysége 160, mérete 155×145 cm. Bronzkori és tiszai cserép-anyaggal.

5. gödör. Mélysége 280, mérete 220×125 cm. Semmi sem volt benne.

¹¹ Lásd a Szeged Városi Múzeum leltárának II. kötetében lévő rajzokat, amelyeket *Móra Fe enc* helyszíni felvétele alapján rajzolt.

¹² Az edény leírását lásd Foltiny István: *Bronzkori telep nyomai Hódmezővásárhely-Kökénydombon*. Dolg. 1940. XVI. kt. 183. l. 9. edény. Rajza U. o. XXXIII. t. 4. és 19. Az a körülmény, hogy ez a dolgozat nemcsak a sírokkal, de a szórványos bronzkori anyaggal is foglalkozott, felment az újraközléstől. A közlemény nem különbözteti el a leleteket sírok szerint.

6. gödör. Mélysége 268, mérete 120×100 cm. Bronzkori és tiszai cserepek voltak benne.

7. gödör. Mélysége 244, mérete 270×168 cm. Hasonlóan vegyes anyaggal.

8. gödör. Mélysége 306, mérete 250×230 cm. Csak tiszai cserepek kerültek ki belőle.

9. gödör. Mélysége 250, mérete 290×410 cm. Bronzkori cserepekkel.

10. gödör. Mélysége 322, mérete 75×92 cm. Ez a gödör háborgatta meg az 5. tűzhelyet, Néhány bronzkori cserép volt benne. Feltűnő a mélysége s aránylag kis méretei.

A sírok és sírmaradványok a feltárt részen, minden rendszer nélkül helyezkedtek el.

1. sír. 95 cm mélyen három bronzkori edény feküdt, éppenúgy, mint a bronzkori sírokban szokásos (I. t. 3.). Csontváz nem volt mellette. A környék eléggé bolygatott volt ahhoz, hogy esetleges megsemmisülésével is számolni lehet. A három edény a bronzkor II. periódusába tartozik.¹³

Bár még a további sírmaradványok közt is elő fog fordulni ez a jelenség, itt jegyezzük meg, hogy hasonló megfigyelést tettünk annakidején az őszentiváni bronzkori temetőben is.¹⁴

2. sír. 86 cm mélyen két edény, a bronzkor I. periódusából.¹⁵

3. sír. Mélysége 120 cm. Hanyattfekvő csontváz felelt maradványai. Egyes részei össze-visszadobálva feküdtek, nem is tökéletesen azonos mélységben. Egy lábszár volt csupán eredeti helyzetében. Úgy ebből, mint abból, hogy a koponyaalapi része volt eltöredezve, határozottan az eredeti hanyattfekvésre lehet következtetni. Mellette csupán egy orsókarikát találtunk, de valószínűleg ehhez tartozik egy távolabb talált hosszúkas tarka gyöngy és az a bordázott edénytöredék, mely kétségtelenül a gepida csoportra mutat.

4. sír. A szétdult csontváz közelében került elő egy magában fekvő, bronzkor I. periódusába tartozó edény.¹⁶

5. sír. 90 cm mélyen, jobb oldalán fekvő zsugorított csontváz, ÉNy—DK irányítással. Melléklete nincs, de az a körülmény, hogy közelében csupán bronzkori töredékek kerültek elő, legalább is valószínűsíti ebbe a korba való tartozását. Teljes hossza 144, zsugorítva 78 cm.

6. sír. 84 cm mélyen magában álló koponya.

7. sír. 65 cm mélyen magában álló koponyatető. Vékonyágából következtetve gyermeké lehetett.

8. sír. Az 5. tűzhely mellett, de annak külső oldalát áttörve, 140 cm mélyen zsugorított csontváz feküdt, a bal oldalán (II. t. 2.). Irányítása DK—ÉNy. Feje DK-en volt, arca DNy-ra nézett. Eredeti hossza 168, zsugorítva 96 cm. Két edény volt mellette, de az egyik egy tiszai-kultúrába tartozó alacsony csőtálp s így mellékletnek nem tekinthető.

A másik edény, kisméretű lapított fenekű tálcaska, apró büttyökkel. Színe sárgásszürke, égetése jó. Magassága 4, Szá 7, Fá 4 cm (VIII. t. 4.). Bár az edény elég durva kidolgozású, aeneolitikus eredete kétségtelen. Nemcsak a forma igazolja ezt, hanem az a körülmény is, hogy

¹³ Foltiny i. m. 182—183. l. 1—3. edény. XXXIII. t. 1—3.

¹⁴ Dolg. 1928. IV. kt. 175. l. 16. Lásd u. o. 29. kép.

¹⁵ Foltiny i. m. 183. l. 4., 6. edény XXXIII. t. 7., 9.

¹⁶ U. o. 8. edény. XXXIII. t. 6.

aeneolitikus töredékek ez alkalommal is előkerültek, és pedig éppen erről a részéről a telepnek.

9. sír. 130 cm mélyen, magábanálló állkapocs.

10. sír. 30 cm mélyen két edény. Mindkettő a bronzkor II. periódusába tartozik.¹⁷

Látnivaló, hogy rendszeres temetkezésről beszélni sem lehet, de mégis úgy tetszik, mintha a bronzkorban nagyobb temető lett volna ezen a helyen, amit azonban későbbben, talán a jellegzetes szürke cserepekkel kimutatható jazig időben, megbolygattak és tönkretettek. Lehet, hogy a temető folytatását a következő ásatások alkalmával még sikerül megtalálni.

Meg kell még emlékeznünk arról az

53. tárról, amely 53 cm mélységből került elő, éppen az árok keleti falából. Magában állott és semmiféle összefüggést nem mutatott. A tiszai-kultúrába való tartozása kétségtelen (VIII. t. 1.). Fala feltűnően vastag. Iszapolása durva, égetése közepes. Szá 22, M 4, Fá 20 cm.

Itt említjük meg a telepen, kétségtelenül másodlagos helyen előkerült néhány edényt. Ezek:

54. Pohárformájú edény két átfúrt bütyökkel (VII. t. 11.). Bemélyedő egyenesek és különböző irányú zeg-zugvonalak díszítik. Iszapolása és égetése elég jó. Szürkésfekete. Szá 11, M 13, Fá 7.5 cm.

55. Pohárformájú edény szívókéával (VII. t. 12.). Oldalán bemélyedő meandroid vonalak, egyenesektől határolt pontsor és háromszögek láthatók. Iszapolása és égetése elég jó. Szürkésfekete. Szá 13, M 13, Fá 9 cm.

56. Félgömbformájú bütyökdiszes edény (VII. t. 6.). Kissé durván iszapolt és rosszul égetett. Szürke. Szá 17.5, M 14, Fá 7 cm.

Az elmondottakból is látszik, hogy a feltárt 192 m² terület újabb adatokat szolgáltatott az egész település történetére, kibővítve eddigi ismereteinket.

Nem kétséges, hogy legalább is a feltárt részen, a telep legjelentősebb leletanyagát a tiszai-kultúra I. periódusa adja. Mind a négy sártapaszréteg és a 8. gödör háborítatlan anyagával éppenúgy ennek a kultúrának emlékeit őrizi, mint a 4. és 5. tűzhely s főleg az igen vastag III. réteg rendkívül gazdag edényanyaga.

Ez az edényanyag, a többi rétegből kikerült anyaggal együtt, azért jelentős, mert bőséges kiegészítéssel szolgál nemcsak az eddig ismert kisebbméretű díszedények leltárához, leginkább az alacsony talpcsöves edények csoportjához, de főként a durvább kivitelű, nagyméretű, élelemtartó edények eddig is ismert típusaihoz.¹⁸

¹⁷ U. o. 183. l. 5., 7. edény. XXXIII. t. 7., 8.

¹⁸ Ezekkel a durva edényekkel alig foglalkozott a szakirodalom. Bizonyára azért, mert leginkább csak töredékekben kerültek elő s kiegészítésükre alig-alig találunk példát. A legtöbbet a Kökénydomb régebbi anyagából s az ennek közelében feltárt Kiss-tanyából ismerünk. Lásd Dolg. 1933—34. IX—X. kt. 30—40. l. V—VII. t.

A III. rétegben elhelyezett edények könnyen rekonstruálható eredeti helyzete, különösen a nádkötegekre tapasztott és a helyszínén kiégetett láda-forma mutatja, hogy itt, eddig sehol nem látott, eleségtartó épülettel, valószínű magtárral van dolgunk, amelynek alakját a leggondosabb megfigyelés sem engedte tisztázni. Minthogy azonban egy-két elszenesedett, de nem eredeti helyzetben fekvő fadarabtól eltekintve, semmiféle szerkezeti részletet nem ismerünk, ezeket a helyiségeket is csak a lelőhely régebben feltárt¹⁹ részén már megismert, kunyhóforma épületeknek tekinthetjük.

Az edények egymásmelletti tömeges előfordulása, minden eddiginél jobban tanúskodik a tiszai-kultúra földművelő jellegéről még akkor is, ha az e kultúrába tartozó háborítatlan 8. gödör csont- és agancsanyaga, a III. rétegben talált nehezekekkel együtt a halász-vadász életmódra is szolgáltat bizonyítékokat.

De jellemző ezeknek a tömegesen előforduló edényeknek az alakja és a nagysága is. Ha kerül is köztük kisméretű edény, legnagyobb részük éppen nagy méretével tűnik fel.²⁰

Egyes edényeknek²¹ (VI. t. 8.) erős balkáni kapcsolata is nyilvánvaló. Az ottani típusok²² lelőhelye kevésbé termékeny vidék és így aligha tévedünk, ha ezeknek az edényformáknak kialakulását a magyar Alföldön keressük. A Balkánra a tiszai-kultúra egyéb emlékeivel együtt kerülhetett ez a forma a tömegesebb — de telepünkhöz viszonyítottan nem is sokkal tömegesebb — előfordulása, csak a szerencsés véletlennek, a nagyobb kiterjedésű feltárásnak, de nem az ottani eredetnek köszönhető. Természetesen nem az edények, hanem a formák vándorlására gondolunk csupán. A formák itteni nagyság- és alakbeli változatossága is ennek a területnek gazdag kerámiai alkotásairól és a készítőik csapongó képzelőerejéről beszél.

¹⁹ P. Z. 1930. 184—193. l.

²⁰ A csoport elhelyezkedését az I. t. 1., 2., 5., 7., 8., 9. és II. t. 10., 12. kép mutatja; megjegyezzük, hogy a kisebbméretű edények természetesen nem látszanak még a részlet felvételeken sem, mert ezek részben a nagyobbak alatt, részben a törmelékek között húzódtak meg. Az I—XI. jelzésű edények, ha nincsenek is rajta valamennyien az I. t. 8. képen, eredeti helyük jelezve van. Az I—XI. jelzésnek megfelelő tárgyakat az I. képen, továbbá a VI. t. 3., 5., 8., 9a-b., VII. t. 8., 9., 14., 18., 19., VIII. t. 16. lapon találja az érdeklődő.

²¹ Töredékekben több példány is kimutatható úgy a mostani, mint az 1929. évi feltárás alkalmával.

²² M. Vasić: *Preistorica vinča II.* XXVII—XXXII. tábla.

Van még egy jelenség, amely érdekesen világít be a telep életébe. Az I. és III. réteg, a 4. és 5. tűzhely, ugyanabban a mélységben, a mai fölszín alatt 110 cm-re helyezkedett el. Ez volt tehát a települési szint akkor, amikor a tiszai-kultúra embere itt először megjelent. Itt építette fel a lakását, magtárát, tűzhelyeit. Ez a település azonban a tűz által elpusztult. A tüzet szándékos felgyújtás okozta. Bizonyítja ezt az a körülmény, hogy az összes élelemtartó-edények sőt a nagyméretű talpas edények is fel voltak borítva (I. t. 1., 2., 5., 7., 8., 9., II. t. 10., 12.) s kivétel nélkül az oldalukon feküdtek. Csak a földre tapasztott s bizonyára még a kunyhó építése előtt kiégetett ládaalakú edény (VI. t. 9a-b., I. t. 2., 4., 6.) volt eredeti helyzetében, mert ezt nem lehetett feldönteni. De bizonyíték van arra is, hogy a telepet felgyújtás előtt ki is rabolták, mint azt már egy másik közeli telep feltárásakor is tapasztaltuk.²³ Annak ellenére, hogy kétségtelenül földművelő kultúrával van dolgunk, egyetlen szem gabonát sem találtunk, még égett állapotban sem.

A telep — feldulása után — még az árvíz pusztításának is ki volt téve. Az I. és III. sártapaszréteg töredékei és a III. réteg edényei közt vastag folyami iszapréteg rakódott le, amely a lazább törmelékek és a cserepek között tökéletesen kitöltötte. Ez az iszapréteg, ott, ahol szabadon áll, jelentős vastagságú, amiből arra lehet következtetni, hogy nemcsak egy árvíz látogatta meg az elpusztult telepet, amely — úgy látszik — hosszú évtizedekig lakatlan maradt. Csak később, de még mindig a tiszai-kultúra idején telepedett újra, de most már a víztől nem háborgatott magasabb részen. Ezt bizonyítja a II. és IV. tapaszréteg, amely már csak 30 cm mélyen volt a fölszín alatt.

Ezeket, de főleg a II. rétegen talált edény-csomók és szétszórótt töredékek azt mutatják, hogy még ennek a településnek elpusztulása után is tanyázott a környéken a tiszai-kultúra embere és használhatatlanná vált edényeit a romokalkotta szemétdombra is hajigálta.

A kőkori telepet először az aeneolitikum Szeged

embere kereste fel, aki nemcsak szórványos emlékeket, edénytöredékeket hagyott maga után, de ide is temetkezett (II. t. 2.). A 8. sír edénye (VIII. t. 4.), más töredékekkel együtt, kétségtelenül erre az időre mutat, ami már csak azért sem lep meg, mert az 1929. évi ásatás alkalmával is több e korbéli emléket találtunk.

A korai bronzkor (nagyrévi-kultúra) idején idetelepült ember is követte példáját, sőt az első és második periódus idején is itt maradt. Ezeket a periódusokat képviselik a szórványos leletek egész tömegén kívül az 1., 2., és 3. tűzhely, valamint az 1., 2., 3., 4., 6., 7., 9., 10. gödrök. Ezek közül a 3., 9., 10. kizárólag bronzkori edénytöredékeket tartalmazott, a többiben ez az anyag a tiszai-kultúra cserepeivel keveredett. Kétségtelen, hogy ezeket a gödröket is a bronzkori ember ásta, az akkor már régen elpusztult kőkori telepen. Ezt bizonyítja egyrészt a bronzkori anyaggal keveredett kőkori cserépanyag s az a tény, hogy a gödrök nagyobb része, átvágva az égetett sártapaszréteget, mélyen annak színvonala alá került.

De idetartoznak az 1., 2., 3. és 10. sírok és minden valószínűség szerint az 5., 6., 7., 9. sírok csontvázai, illetőleg csontvázmaradványai.

Ezeknek a síroknak — amennyiben nem szimbolikus temetkezésekről van szó — ugyanaz lett a sorsa, mint amit a bronzkor telepesei jutattak az előttük ittlakott kőkori ember telepének.

Azután évszázadokig kihalt a telep.

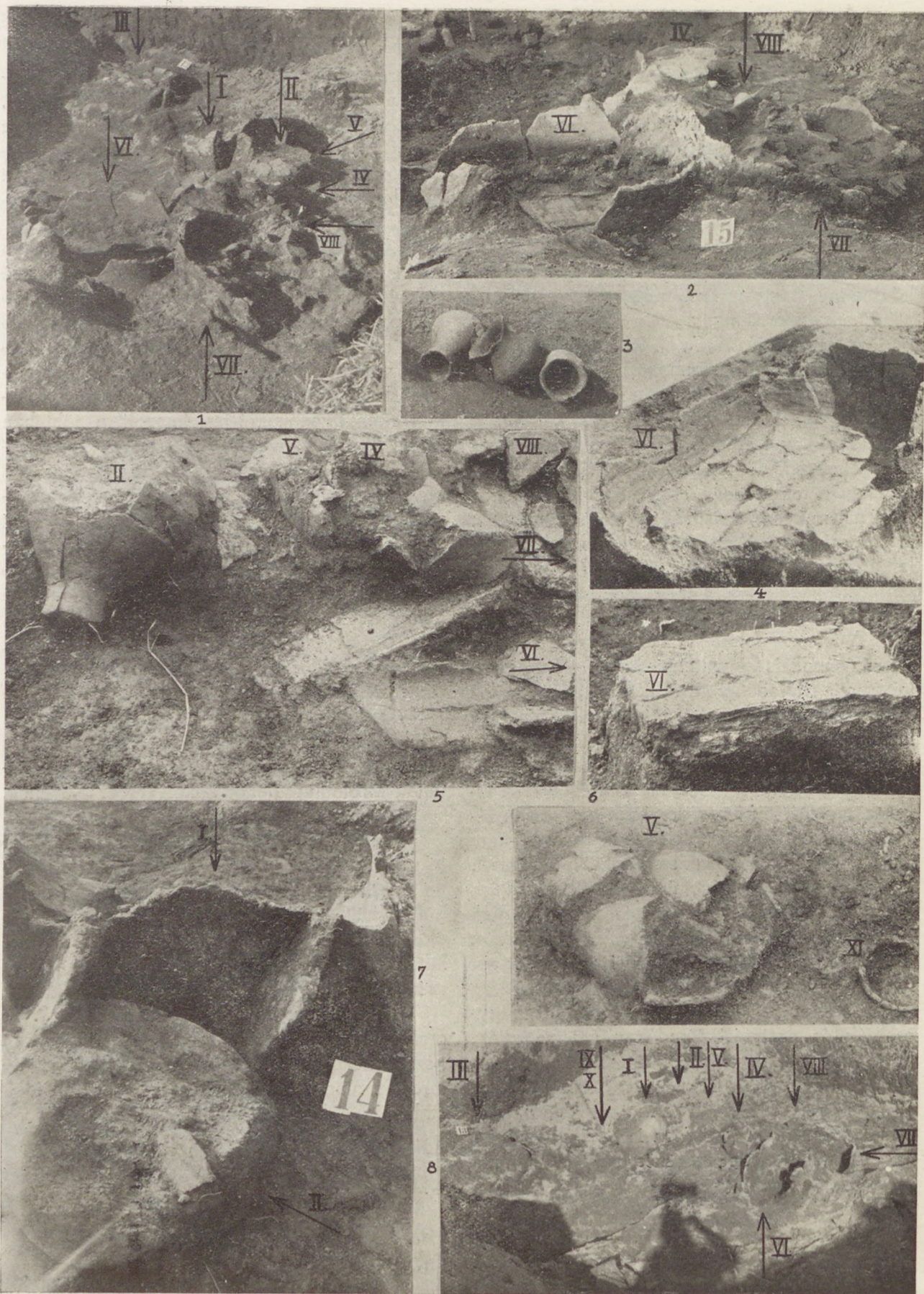
Csak időszámításunk kezdetén jönnek újabb telepesek. Ezt bizonyítja az a néhány jól iszapolt, szürkeszínű edénytöredék és edénytöredékből készült orsókarika, amelyet a feltárás déli oldalán, a felsőbb ásónyomokban szétszórva találtunk s amelyek kétségtelenül a Kr. u.-i IV. századig ittélő jazigok emlékeként maradtak itt.

Kétségtelenül legfiatalabb emlék a 3. sír orsókarikája és a minden valószínűség szerint hozzátartozó tarka gyöngy és jellegzetes edénytöredék, amely — mint láttuk — a gepida idők emléke.

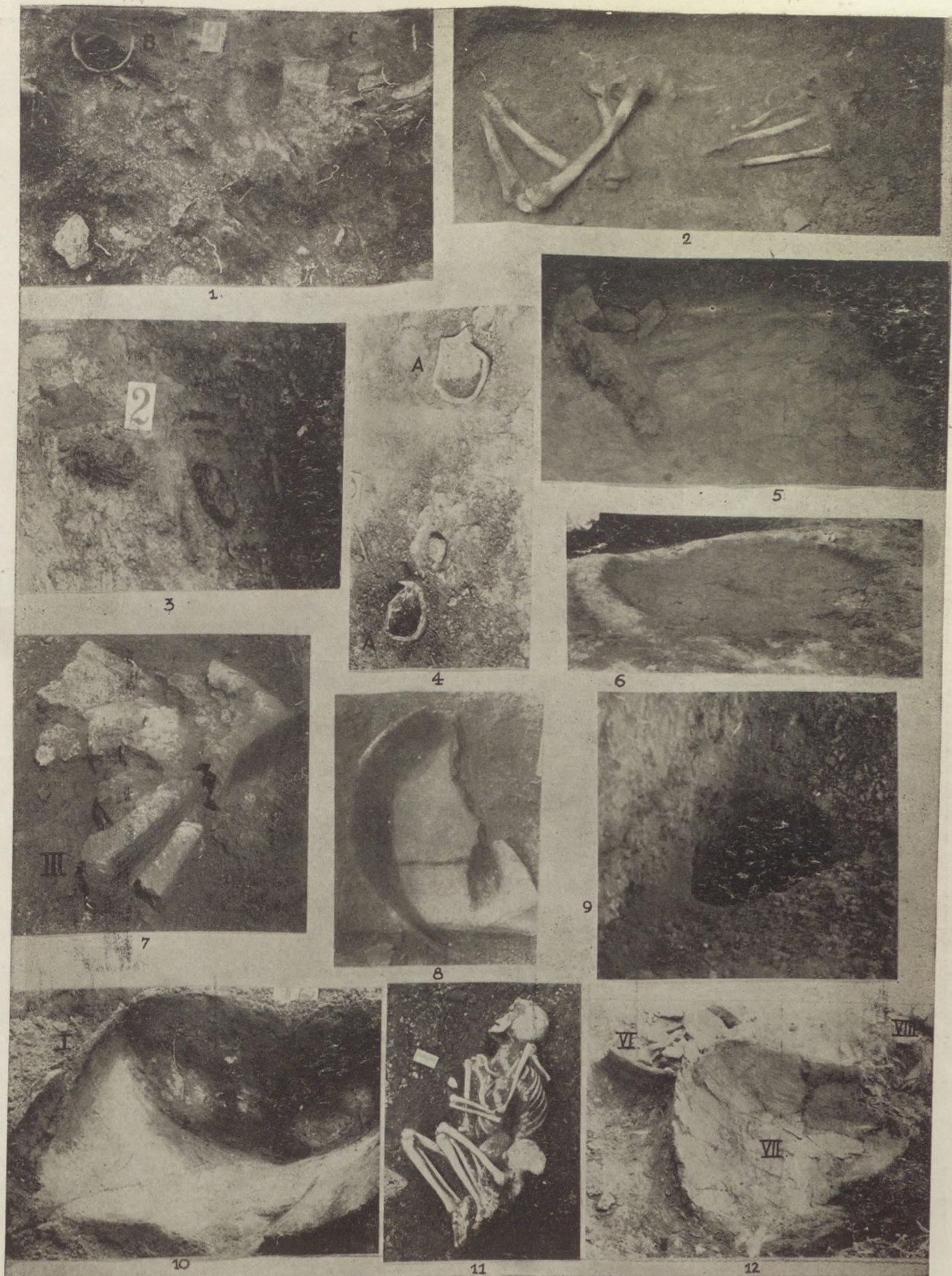
Hogy folytonos volt-e a kőkortól kezdve a település, azt a további ásatások fogják eldönteni.

Banner János és Foltiny István

²³ Kopáncs, Kiss-tanya. Dolg. 1933—34. IX—X. kt. 30—40. l.

I. tábla. Hódmezővásárhely-Kökénydomb: Szabó István tanyája. 1—2, 4—9. III. réteg, 3. 1. sír —
Tafel I. Hódmezővásárhely-Kökénydomb. Grundstück des Herrn István Szabó. 1—2, 4—9: III. Schichte. 3: Grab. 1

II. tábla. Hódmezővásárhely-Kökénydomb: Vörös Károly és Szabó István tanyája. 1., 4., 8. = Szabó-tanya II. réteg; 2. = Szabó-tanya 8. sír; 3. = Vörös-tanya VIIa. réteg, 5. = Szabó-tanya 5. tűzhely; 6. = Szabó-tanya 2. tűzhely; 7. = Szabó-tanya 4. tűzhely; 9. = Szabó-tanya 10. gödör; 10., 12. = Szabó-tanya III. réteg; 11. = Vörös-tanya 3. gödör — Tafel II. Hódmezővásárhely-Kökénydomb. Grundstück des Herrn István Szabó. 1, 4, 8: II. Schichte. 2: Grab 8. Grundstück des Herrn Károly Vörös. 3: Schichte VIIa. Grundstück des Herrn István Szabó. 5: Herd 5. 6: Herd 2. 7: Herd 4. 9: Grube 10. 10, 12: III. Schichte. Grundstück des Herrn Károly Vörös. 11: Grube 3

III. tábla. Hódmezővásárhely-Kökénydomb: Vörös Károly és Szabó István tanyája. 1-3., 5-19. = Szabó-tanya III. réteg szóróványa. — 4. = Vörös-tanya 3. gödör. 1-19. = $\frac{1}{1}$ nagyság — *Tafel III.* Hódmezővásárhely-Kökénydomb. 1-3., 5-19: Grundstück des Herrn István Szabó, III. Schichte, Streufunde. 4: Grundstück des Herrn Károly Vörös, III. Grube. 1-19 = $\frac{1}{1}$

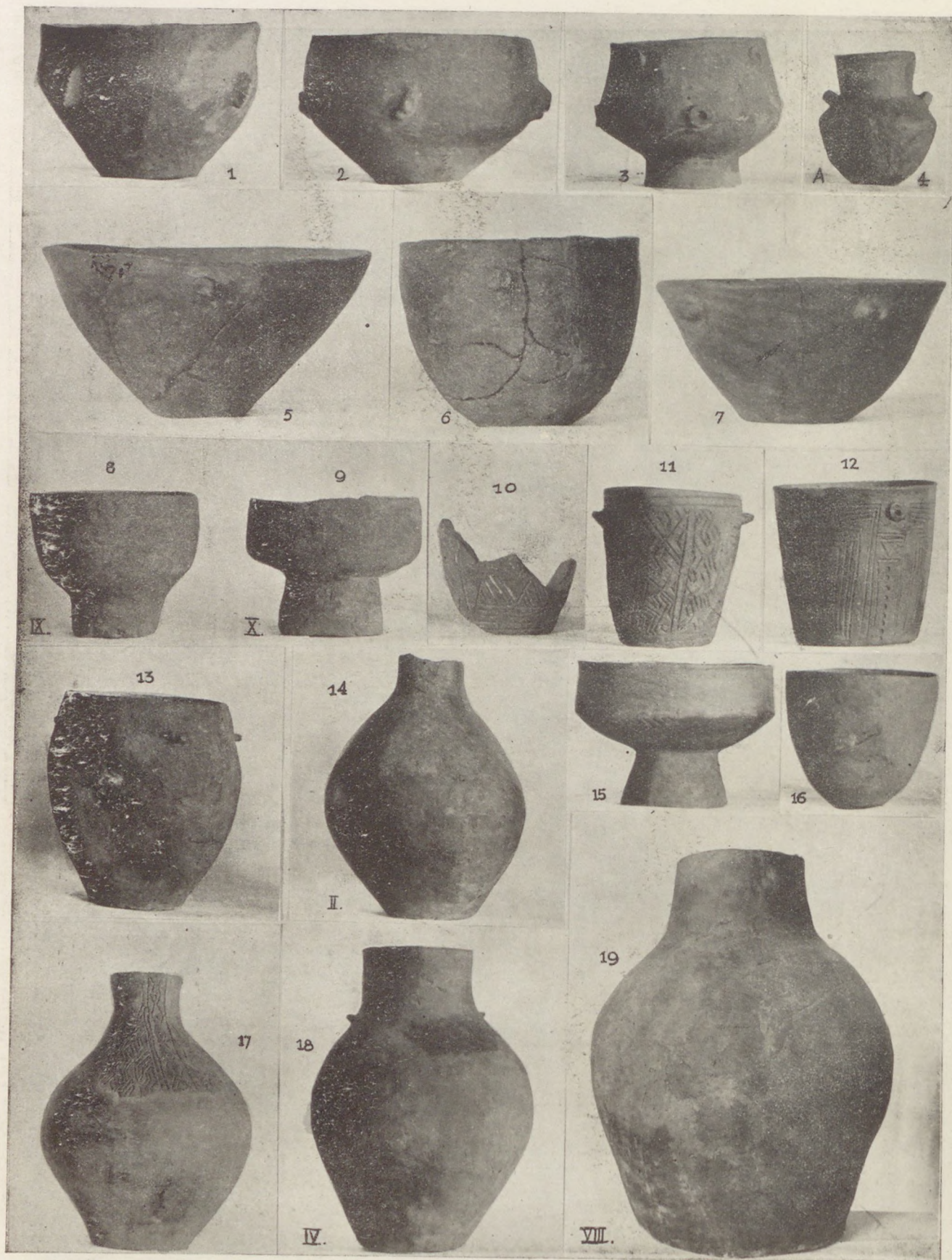
IV. tábla. Hódmezővásárhely-Kökénydomb: Szabó István és Gubicza Géza tanyája.
 1-7., 9., 11. = Szabó-tanya III. réteg; 8., 10. = Gubicza tanyából szórvány. 1-11. = $\frac{1}{1}$ nagyság.
 — Tafel IV. Hódmezővásárhely-Kökénydomb. 1-7., 9., 11: Grundstück des Herrn István
 Szabó, III. Schichte. 8, 10: Grundstück des Herrn Géza Gubicza; Steufunde. 1-11 = $\frac{1}{1}$

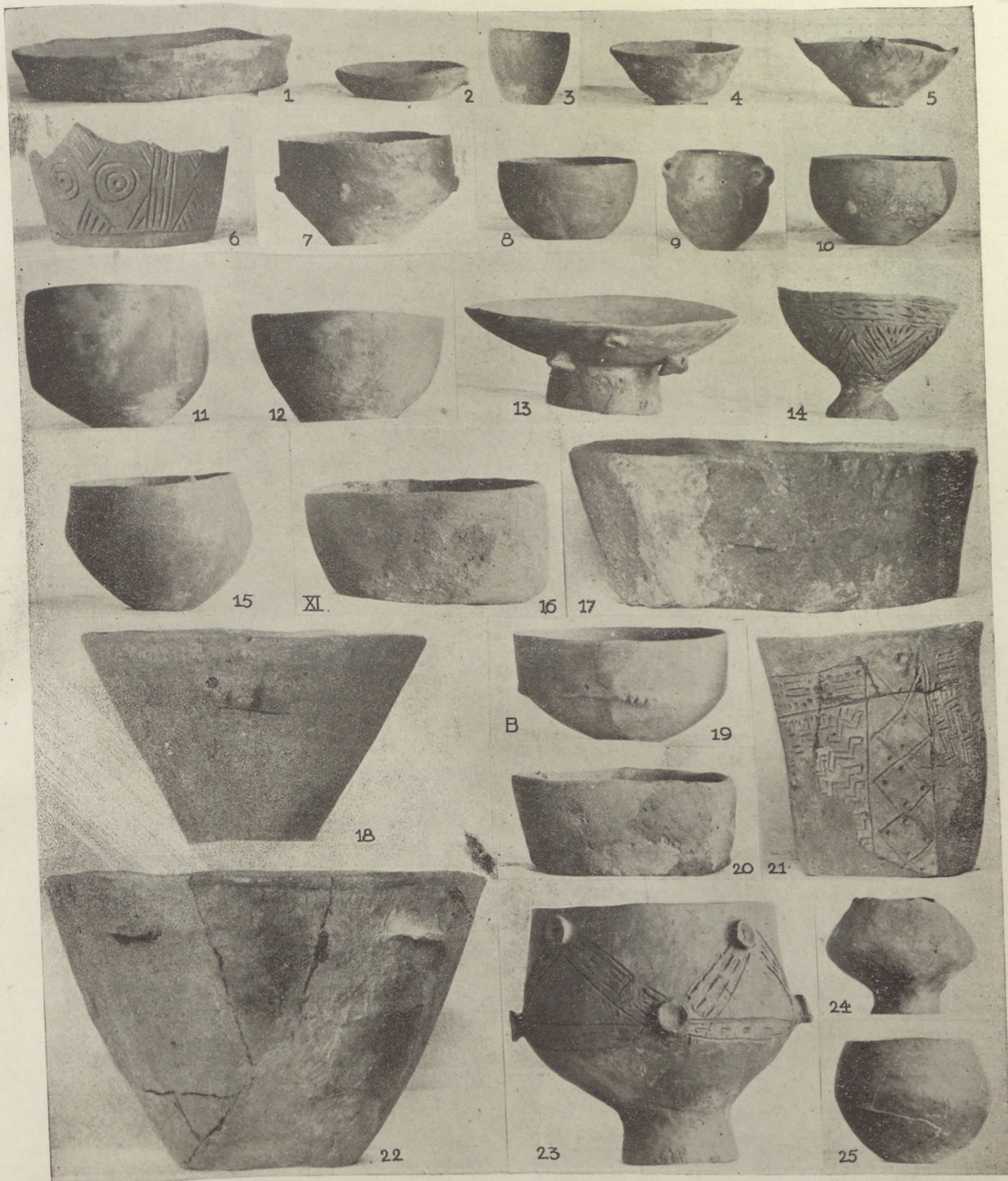
V. tábla. Hódmezővásárhely-Kökénydomb: Szabó István tanyája.
 1—4., 6. = III. réteg, 9a-b. edény alatti köleletek; 5., 7—10. = III. réteg. 1—10. = $\frac{1}{1}$ nagyság —
 Tafel V. Hódmezővásárhely-Kökénydomb. Grundstück des Herrn István Szabó. 1—4, 6: III. Schichte.
 Steinfunde unter dem 9a-b Gefäss. 5, 7, 10: III. Schichte. 1—10 = $\frac{1}{1}$

VI. tábla. Hódmezővásárhely-Kökénydomb : Szabó István tanyája.
 1., 3., 4., 5., 8., 9. = III. réteg; 2., 7., = II. réteg; 6. = I. réteg. 1–9. = $\frac{1}{10}$ nagyság —
 Tafel VI. Hódmezővásárhely-Kökénydomb. Grundstück des Herrn István Szabó. 1, 3–5, 8, 9: III. Schichte.
 2, 7: II. Schichte. 6: I. Schichte. 1–9 = $\frac{1}{10}$

VII. tábla. Hódmezővásárhely-Kökénydomb: Vörös Károly és Szabó István tanyája.
 1., 2., 8., 9., 10., 13., 14., 17–19. = Szabó-tanya III. réteg; 3., 4., 15., 16. = Szabó-tanya III. réteg; 5., 7. = Vörös-
 tanya 3. gödör; 6., 11., 12. = Szabó-tanya szórvány. 1–7., 10–12., 16. = $\frac{1}{4}$; 8–9., 13–15., 17–19. = $\frac{1}{10}$ nagyság
 — Tafel VII. Hódmezővásárhely-Kökénydomb. 1, 2, 8, 9, 10, 13, 14, 17–19: Grundstück des Herrn István Szabó, III,
 Schichte. 3, 4, 15, 16: Dasselbe. 5, 7: Grundstück des Herrn Károly Vörös, 3. Grube. 6, 11, 12: Grundstück des
 Herrn István Szabó, Streufunde. 1–7, 10–12, 16 = $\frac{1}{4}$, 8, 9, 13–15, 17–19 = $\frac{1}{10}$

VIII. tábla. Hódmezővásárhely-Kökénydomb: Vörös Károly és Szabó István tanyája. 1. = Szabó-tanya, magányos edény; 2., 3., 5., 7–12., 15–17., 20. = Szabó-tanya III. réteg; 4. = Szabó-tanya 8. sír; 6., 14., 23. = Szabó-tanya I. réteg; 13., 19., 24., 25. = Szabó-tanya II. réteg; 18. = Vörös-tanya 3. gödör; 21., 22. = Vörös-tanya VIIa. réteg; 1–25. = $\frac{1}{4}$ nagyság — *Tafel VIII. Hódmezővásárhely-Kökénydomb. 1: Grundstück des Herrn István Szabó. Einsames Gäß. 2, 3, 5, 7–12, 15–17, 20: Grundstück des Herrn István Szabó, III. Schichte. 4: Grundstück des Herrn István Szabó, Grab 8. 6, 14, 23: Grundstück des Herrn István Szabó, I. Schichte. 13, 19, 24, 25: Grundstück des Herrn István Szabó, II. Schichte. 18: Grundstück des Herrn Károly Vörös, 3. Grube. 21, 22: Grundstück des Herrn Károly Vörös, VIIa. Schichte. 1–25 = $\frac{1}{4}$*

IX. tábla. Hódmezővásárhely-Kökénydomb: Szabó István [tanyája. 1-12., 14-25. = III. réteg szórványai; 13. = II. réteg szórványa. 1-25. = $\frac{1}{2}$ nagyság — Tafel IX. Hódmezővásárhely-Kökénydomb. Grundstück des Herrn István Szabó. 1-12, 14-25: Streufunde aus der III. Schichte, 13: Streufund aus der II. Schichte. 1-25 = $\frac{1}{2}$

NEUERE AUSGRABUNG IM KÖKÉNYDOMB BEI HÓDMEZŐVÁSÁRHELY

Der Hügel Kökénydomb, in der Gemarkung Kopáncs der Stadt Hódmezővásárhely, ist schon seit 1929 der ungarischen und ausländischen Fachwelt bekannt dank einer Ausgrabung, welche das Archäologische Institut der Universität Szeged unternahm. Die Hauptergebnisse dieser Grabung waren die Klärung der Häusertypen der ungarischen Tiefebene (Alföld) und die Tatsache, dass die von Ferenc Tompa zuerst behandelte Theisskultur¹ neu beleuchtet wurde, hauptsächlich den Grabritus und die Typologie der keramischen Überreste betreffend. Ihre Bedeutung wird nicht nur durch die Literatur unterstrichen und bestätigt,² sondern auch durch

¹ Ferenc Tompa, *Das Neolithikum in Bodrogkeresztur*. Archaeologiai Értesítő. 1927. XLI. S. 31—49. Siehe dort auch die ältere Literatur.

² János Banner, *Beiträge zur Frage des neolithischen Wohnhauses*. Dolgozatok, Szeged. 1929. V. S. 115—125. Von demselben Verfasser (V. d. V.), *Die neolithische Ansiedlung von Kökénydomb*. Dolgozatok, Szeged. 1930. 49—106. V. d. V., *Beiträge zur Wohnungsfrage der Theisskultur*. P. Z. 1930. S. 184—193. V. d. V., *Ornamentierte Hausverzierung im Neolithikum*. Ipek. 1930. S. 122—123. V. d. V., *Die steinzeitlichen Klappen von Gleinitz und Kopáncs—Kökénydomb*. Altschlesien 1931. S. 153—156. V. d. V., *Eine neolithische Tonkiste*. Archaeologiai Értesítő. 1931. S. 253—256. V. d. V., *Die ersten fünf Jahre der archäologischen Sammlung des städtischen Museums in Hódmezővásárhely*. Szeged. 1934. S. 26—32. V. d. V., *Die prähistorische Sammlung des ref. Gymnasiums von Hódmezővásárhely*. I. Teil. Dolgozatok, Szeged. XIII. 1937. S. 110. V. d. V., *Die Geschichte von Hódmezővásárhely bis zur Landnahmezeit*. I. Teil. Szeged. 1940. S. 32—42. Werner Buttler, *Beiträge zur Frage des jungsteinzeitlichen Handels*. Marburger Studien. 1938. S. 23, 30. V. d. V., *Der Donauländische und der Westische Kulturkreis der jüngeren Steinzeit*. 1938. S. 43, 60, 61. István Gaál, *Die Wirbeltiere der neolithischen Ansiedlung von Hódmezővásárhely*. Annales Musei Nationalis Hungarici. 1931. XXVII. S. 259—271. Von demselben Verfasser, *Die Spuren der primitivsten Haustierzucht am Theissufer*. Dolgozatok, Szeged. 1931. VII. S. 232—234. János Gáspár, *Die Rassen der jüngeren Steinzeit in Ungarn*. 1935. S. 15. Ferenc Tompa, *Die Bandkeramik in Ungarn*. Archaeologia Hungarica. V—VI. S. 56, 60. V. d. V., *25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn*.

den Umstand, dass sie die grösste ungarische Ansiedlung ist, welche (mit Ausnahme der in ihrem grössten Teile ausgegrabenen, jedoch kaum publizierten Ansiedlung von Csóka)³ gründlich aufgedeckt und erschöpfend publiziert wurde. Die Ausgrabung des Jahres 1929 fand an drei nicht zusammenhängenden Stellen statt, welche kein einheitliches Bild ergaben. An einer Stelle kamen zwei, an der anderen nur eine Kulturschicht der Theisskultur zu Tage. Ausserdem fand man Spuren des Aeneolithikum und der Bronzezeit. Auch der Mensch der letzteren beerdigte seine Toten in der Erde dieser alten Siedlung. Trotz dieser vielversprechenden Tatsachen konnte die Ausgrabung erst im Jahre 1940 wieder aufgenommen werden.

Im August des Jahres 1940 hatten wir zwei Stück Land zur Verfügung. Und zwar ein Teil der Besitzung des Herrn Károly Vörös, welcher neben einem Feldweg liegt und teilweise schon von Lehmgruben gestört war. Zweitens das Grundstück des Herrn István Szabó, welches mit der einstigen Besitzung von Sándor Kapocsi identisch ist, wo wir im Jahre 1929 arbeiteten.

I. Im Grundstück von Károly Vörös deckten wir eine Fläche von 41×7 m auf (wegen stehendem Getreide mussten wir von der Ausgrabung des Geländes zwischen 7'5—19'5 m absehen). (Abb. 1.) Es wurde noch eine kleine Fläche aufgedeckt, in der Richtung unseres 22. Meters, 15 m nach Westen liegend. Hier fanden wir nämlich in der Wand einer Lehmgrube auffallend viele Scherben.

Die Scherben deuteten auf eine Abfallgrube,

1912—1936. Bericht der Römisch Germanischen Kommission. 1934—1935. S. 42—46, und 57. Elemér Zalotay, *Die urgeschichtliche Besiedlung des Komitates Csongrád*. Dolgozatok. 1932. Band VIII. S. 52, 53, 55, 56, 59, 60, 63, 64, 69, 72, 77, 78—80, 82, 87—89, 92, 93, 95, 97.

³ Ferenc Móra, *Csókaer Funde aus der Urzeit*. Dolgozatok. Szeged. 1925. I. S. 18—24.

in der ein Hocker lag. Die Grube war 138 cm tief; mit einem Durchmesser von 220×190 cm. Sie war mit Abfällen der Theisskultur gefüllt, die wir sowohl über dem in 120 cm Tiefe liegenden Skelett als unter ihm vorfanden. Es ist also ohne Zweifel, dass hier ein Skelett der Theisskultur vorlag. Obwohl die bisher bekannten neolithischen Skelette der Ansiedlung von Kökénydomb alle in mit Abfällen überfüllter Erde lagen und in einem Falle ein Skelett am Rande einer Abfallgrube bestattet wurde, war diese Abfallgrubenbestattung doch überraschend. Die beschriebene Sitte herrschte in den Ansiedlungen der Körös-Kultur als ein fester Ritus vor, aber in der Theiss-Kultur wurde sie bisher nirgends beobachtet. Die Abfallfüllung der Grube beweist jedoch ganz klar, dass es sich hier nur um eine Bestattung der Theisskultur handeln kann. Die charakteristischen Scherben der Körös-Kultur kamen nirgends, auch nicht in der Nähe vor. Das Grab (T. II, 11) lag in Südost-Nordwestlicher Richtung mit dem Kopfe nach Südosten und dem Gesichte nach Osten. Es zeigte eine starke Krümmung: die Körperlänge betrug 172 cm, das Grab war jedoch nur 92 cm lang. Die beiden Schenkel verliefen fast parallel, die rechte Hand lag über der Beckenpartie, die Linke neben der Brust. Aus der Grube wurden nur Scherben der Theisskultur und eine charakteristische Harpune geborgen. Aus den Scherben konnten vier Gefässe rekonstruiert werden:

1. Einfache, runde Schüssel (T. VII, 7) Unter dem Mundsäume sind vier, doppelt gegliederte Warzenhenkel angebracht, die in gleichem Abstand von einander liegen. Die Schlammung ist etwas grob, die Masse wurde jedoch gut ausgebrannt. Die Farbe ist bräunlichgrau. Durchmesser des Mundes (DM) = 21, Höhe (H) = 10,5, Bodendurchmesser (DB) = 8,5 cm.

2. Ähnliche, jedoch schlankere Schüssel (T. VIII, 18), mit nur einem, doppeltgegliederten Warzenhenkel. Die Schlammung ist etwas grob und auch die Ausbrennung lässt zu wünschen übrig. Die Farbe ist bräunlichgrau. DM = 27, H = 16, DB = 9 cm.

3. Ähnliche Schüssel (T. VII, 5) mit nur einem Warzenhenkel, gut geschlammmt und auch ziemlich fein ausgebrannt. Grau. DM = 26, H = 13, DB = 7 cm.

4. Ähnliche jedoch hohe Schüssel (T. VIII, 22) mit ausladenden Warzenhenkeln unter dem Mundsäume. Gut geschlammmt und gut gebrannt. Grau. DM = 35, H = 22, DB = 14 cm.

5. Eine charakteristische Harpune (T. III, 4). Die Form ist aus der ersten Grabung von Kökénydomb⁴ und aus Csóka⁵ gut bekannt.

Im Grabungsgelände fanden wir noch zwei

weitere Gruben. Die erste Grube war 110 cm tief, hatte einen unregelmässig elliptischen Grundriss (176×138 cm) und beinhaltete nur Scherben der Theisskultur. Die zweite Grube lag kaum 30 cm von der ersten entfernt. (Tiefe: 95, Breite: 86, und Länge: 130 cm). Es kamen nur zwei kaum erkennbare, jedoch in die Theisskultur einzureihende Scherben ans Tageslicht.

Wir müssen auch von einer stark devastierten Feuerstelle berichten. Ihre Form war ganz unregelmässig (Länge 60, Breite 18 cm). Es ist nicht wahrscheinlich, dass wir sie in ihrer Originalform aufgefunden haben.

An zehn Stellen konnten wir zusammenhängende gebrannte Tonschichten verzeichnen. Alle hatten eine unregelmässige Form. Ihre Dicke wechselte zwischen 10–30 cm und sie lagen 30–40 cm tief unter der heutigen Erdoberfläche. Die Grösse der Schichten war wie folgt:

Schichte I. 280×157; II. 357×195; III. 397×229; IV. 150×48; V. 110×86; VI. 180×146; VIa. 130×58; VII. 140×85; VIIa. 105×70; VIII. 69×60; IX. 322×302; X. 410×228. Ausserdem zeigten sich noch mehrere kleinere ausgebrannte Flecke zerstreut im Boden. Das grösste Stück hatte die Grösse von 50×38. Nach unserem Ermessen dürfte es sich um verstreute Reste der übrigen, grossen, zusammenhängenden Schichten handeln. Wir müssen bemerken, dass die Schichten VIa. beziehungsweise VIIa. sich unter den Schichten VI. beziehungsweise VII. befanden. Diese Doppelschichten hoben sich von den anderen acht Straten durch eine grössere Menge der Scherben ab, die über ihnen lag. Die Scherben gehörten in die Theiss Kultur. (Diese beiden Schichten sind auf der Abbildung mit punktierter Linie abgegrenzt.) Unter der Schicht VIIa. konnten wir in schräger Richtung angebrachte, verkohlte Pfahlstücke feststellen (Taf. II, 3). Daraus könnte man auf eine gewisse Bauform schliessen, die wir auch schon an anderer Stelle antrafen. Es stört jedoch, dass unter der ähnlichen Schicht VIa. die Pfahlstücke nicht aufgefunden wurden.

Aus der Schicht VIIa. kamen die meisten Bruchstücke zu Tage, darunter auch ein Gefäss welches zusammenstellbar war. Und zwar:

6. Becher, mit etwas ausladendem Rand. Unter dem Rande ist ein Saugloch angebracht (Taf. VIII, 21). Die Oberfläche wurde mit geometrischem Muster verziert. Ziemlich gut geschlammmt und gebrannt. Die Farbe ist rot. DM = 16, H = 18, DB = 12.

Diese, oben behandelten gebrannten Schich-

⁴ Dolgozatok. Szeged. VI. 1930. S. 1–7.

⁵ Childe, *The Danube in Prehistory*. Fig. 17.

ten erstrecken sich wahrscheinlich noch auf weitere, unausgegrabene Gebiete. Dies wird durch das viele Abfallmaterial der Theiss-Kultur, das wir im gegenüberliegenden Garten des Géza Gubicza voranden, bestätigt. An Geräten wurde hier eine Steinkeule (Taf. IV, 10) und eine zerbrochene, durchbohrte Steinaxt, die eine weitere, unterlassene Bohrung aufwies, zusammengelesen (Taf. IV, 8). Bei den Ausbesserungsarbeiten eines Feldweges in unserer Nähe, konnten wir weitere Scherben der Theisskultur feststellen, die hier mit grauen Scherben des XV—XVI. Jahrh. n. Chr. vermischt vorkamen.

Es liegt an der Hand, dass wir hier, an dieser Stelle, schon in einer Randzone der Ansiedlung arbeiteten. Die Ansiedlung dürfte sehr gross gewesen sein, und wenn wir die bisher bekannten weitesten Stellen zusammenstellen so kommt eine Flächenbedeckung von über 30.000 m² heraus.

II. Die Grabung im Grundbesitz des Herrn István Szabó führte glücklicherweise in die reichsten Schichten der Ansiedlung (Abb. 2.). Die aufgedeckte Oberfläche betrug 24×8 m (192 m²). Hier fanden wir vier grosse gebrannte Lehm-schichten (I—IV.), fünf Feuerstellen (T1—5.), zehn Abfallgruben (1—10. G.), und zehn Gräber (1—10. S.) beziehungsweise Streureste von Bestattungen. Teilweise über den gebrannten Lehm-schichten, teilweise aber nur in der Erde der Ansiedlung kamen an zwölf Stellen Scherbenhaufen⁶ zu Tage; die meisten waren über der II. gebrannten Lehm-schichte. Scherben fanden wir überall in grosser Menge vor (darunter auch bronzezeitliche, und aus der Jazygenzeit stammende). Ihre grösste Anhäufung war am nördlichen Ende des aufgedeckten Gebietes zu beobachten.

Die Masse der vier Schichten sind wie folgt: I. In 120 cm Tiefe, Dicke 30 cm. Umfang 575×650 cm. Es wurde durch die bronzezeitliche Abfallgruben Nr. 1, 2 und 6, sowie durch die bronzezeitliche Feuerstelle Nr. 3 stark gestört. II. In 30 cm Tiefe. Umfang 750×250 cm. Die Breite erreicht jedoch an einigen Stellen sogar 3 m. An einem Ende lag die Grube Nr. 8.

⁶ Man darf hier nicht auf „Gefässbestattungen“ schliessen wie wir es aus Ansiedlungen der Badener Kultur (z. B. Hódmezővásárhely—Bodzáspart oder Viss) gewöhnt sind. Es sind fortgeworfene, zerbrochene Gefässe, unter denen heile Stücke nur ganz ausnahmsweise vorkamen und auch die Rekonstruktion von Gefässen nur ausnahmsweise gelang.

III. In 120 cm Tiefe. Umfang 350×500 cm. An einigen Stellen erreicht sie die Ausdehnung von 80 cm. IV. In 30 cm Tiefe. Dicke 20—30 cm. Es hatte eine Dreieckform und misst 190×230 cm. Diese Schichte wurde nicht vollkommen ausgegraben. Es ist auffallend dass die Schichten I. und III, sowie II. und IV. in derselben Tiefe aufgefunden wurden und, dass die beiden letzteren auch eine ziemlich analoge Dicke hatten. Dieser Dicke entsprachen diejenigen Schichten, die bei der Besetzung des Herrn Vörös an den analogen Objekten aufgezeichnet wurden. Unter den Schichten II. und IV. fanden wir gar nichts und nur über der Schichte II. stellten wir die schon erwähnten Scherbenhaufen fest. (Taf. II, 1, 4, 8.) Unter den Schichten I. und III. jedoch lagen Abfälle, Stein- und Beingeräte, Netzenker und ein idolähnlicher Gegenstand. Unter der Schicht III. fanden wir sogar einen ganzen Vorrat von Gegenständen (Taf. I, 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, Taf. II, 10, 12).

Die Beschreibung der aus den Schichten und über den Schichten aufgedeckten Gegenstände geben wir wie folgt:

Schicht I. Ausser Bruchstücken fanden wir folgende Stücke:

7. Gefäss mit rundem Bauch und zylindrigem Hals (Taf. VI, 6), mit geometrischem Muster verziert. Sehr gut geschlämmt und gebrannt. Das Gefäss war nur schwer rekonstruierbar, da seine Bruchstücke vom Feuer schwer gelitten hatten und verbogen wurden. Farbe rot. BM = 14'6, H = 46, DB = 13 cm.

8. Unterer Teil eines becherförmigen Gefässes, mit konzentrischen Kreisen und geometrischem Muster verziert. (Taf. VIII, 6) Gut geschlämmt und gebrannt. Farbe rot. H = 9, DB = 11 cm.

9. Ein runder Becher mit Röhrenfuss (Taf. VIII, 23). Die obere Hälfte ist durch konkav gebildete Warzen verziert. Die Warzen wurden miteinander durch ein vertieftes Bandmuster verbunden, das Dreiecke einschliesst. Der Brand und die Schlammung ist etwas roh. Farbe rot. DM = 15, H = 20, DB = 5 cm.

10. Fusschale (Taf. VIII, 14) mit geometrischer Bandverzierung. (siehe Abb. 4.) Der Brand und die Schlammung ist etwas roh. Farbe rot. DM = 13, H = 9'5, DB = 5 cm.

Schicht II. Aus den Fragmenten die verstreut auf der Oberfläche der Schicht herumlagen, konnten charakteristische Stücke rekonstruiert werden:

11. Hohes, doppelkonisches Gefäss mit Zylinderhals (Taf. VI, 2), mit vier wagerecht durchbohrten, spitzen Warzenhenkeln. Sie ähneln schon sehr stark aeneolithischen Formen. Das Gefäss ist ziemlich gut geschlämmt und gebrannt. Farbe rot. DM = 9'5, H = 35, DB = 9 cm.

12. Ganz ähnliches Gefäss mit nur zwei Warzenhenkeln. (Taf. VI, 7) Gut geschlämmt und ziemlich fein

ausgebrannt. Farbe rot. DM = 12, H = 49, DB = 14 cm. Die Bruchstücke dieses Gefässes in ursprünglicher Lage zeigt **Taf. II. 1 Stelle C.**

13. Bruchstückiger Becher mit Röhrenfuss. Die oberste Partie fehlt (**Taf. VIII, 24**). Ziemlich gut geschlämmt und gebrannt. H = 10, DB = 5 cm.

14. Schüssel mit geradem oberen Teil, an der Umbruchstelle sind viergeteilte Warzen angebracht (**Taf. VIII, 19**). Fein geschlämmt und gut gebrannt. Farbe rötlichgrau. Seine ursprüngliche Lage ist aus **Taf. II, 1, Stelle B** zu ersehen. DM = 15'5, H = 8, DB = 5 cm.

15. Weitmündiges Bombengefäss, mit etwas ausladendem Mundrande. (**Taf. VIII, 25**). Am Boden ist eine 1 cm weite Durchbohrung angebracht. Gut geschlämmt und fein gebrannt. Farbe rötlichgrau. DM = 9'5, H = 10, DB = 4'5 cm.

16. Fragmentierter, warzenverzierter Becher (**Taf. VIII, 13**). Die Warzen imitieren einen stilisierten Tierkopf. Roh geschlämmt und ziemlich gut ausgebrannt. Farbe grau. DM = 20'5, H = 7'5, DB 8 cm.

17. Becherförmiges Gefäss (**Taf. VII. 16**). Fein geschlämmt und gut gebrannt. Farbe rot. DM = 1'2, H = 7'5, DB = 8 cm.

18. Doppelkonische Fusschale (**Taf. VII. 15**). An der Umbruchstelle ist eine einfache, schnurähnliche Verzierung angebracht. Gut geschlämmt und gebrannt. Rot. DM = 16, H = 12, DB = 8'5 cm.

19. Gefäss mit kugelförmigem Unterteil, Trichterhals mit zwei durchbohrten Warzen. (**Taf. VII, 4**). Gut gebrannt und gut geschlämmt wurde das Gefäss in zwei Halbstücke geteilt vorgefunden. (**T. I. IV. A-A.**). DM = 6'5, H = 12, DB = 4 cm.

20. Fusschale. (**Taf. VII. 3**). Unter dem Mundsäume und auf dem Bauche sind eingehöhlte Warzen angebracht. Schlammung und Brand sind ziemlich gut. Die Farbe ist rötlichgrau. DM = 13, H = 12, DB = 8 cm.

21. Die Hälfte einer grossen, flachen Schüssel. Die Abbildung zeigt sie in der ursprünglichen Lage (**Taf. II. 8**).

22. Von den Bruchstücken ist nur dieses erwähnenswert. (**Taf. IX, 13**). Unter seinem Henkel ist eine Schnurverzierung angebracht, die in drei Reliefkreisen endet. Wir fanden drei solche Stücke. Die Form des Gefässes konnte den auf **Taf. VI, 2** und **7** gezeigten Gefässen ähnlich gewesen sein.

Schicht III. An Fundstücken ergab diese Schicht die reichste Ausbeute. Aus der Lage einer Anzahl von Gefässen grösster Dimensionen konnten wir auf eine Vorratskammer schliessen. Die Gefässe Nr. 23–32 standen eng nebeneinander. Die weiteren (33–51) lagen auf der ganzen Fläche verstreut oder aber unter den Bruchstücken der grossen vermischt.

23. Sehr grosses, tonnenförmiges Gefäss mit Fuss. (**Taf. VI, 5**) An der Seite ist eine vertikale, etwas schräge Leiste angebracht. Die Verzierung ist geometrisch. Die Füsse bestehen aus zwei langen, schienenförmigen Leisten, die parallel laufen. Das Gefäss wurde schlecht geschlämmt und schlecht gebrannt. Farbe rot. Ihre ursprüngliche Lage ist aus **Taf. I, 1, 7, 8** und **Taf. II, 10, Stelle I** zu ersehen. DM = 74×68, H = 63 (ohne Füsse 48), die Länge der Füsse ist 53, ihre Entfernung voneinander 33 bzw. 35 cm.

Ein ähnliches Gefäss, jedoch eckig und unverziert, fanden wir auch bei unserer ersten Grabung.⁷

24. Grosses, birnenförmiges Gefäss mit Hals (**Taf. VII, 14**). Etwas grob geschlämmt und gebrannt. Farbe rot. Ihre ursprüngliche Lage zeigt **Taf. I, 1, 5, 7, 8 Stelle II**. DM = 13, H = 55, DB = 19 cm.

25. Grosses Gefäss von ähnlicher Form, mit zwei dreigeteilten Warzenhenkeln. (**Taf. VII, 18**). Ziemlich gut geschlämmt und fein ausgebrannt. Rot. Ihre ursprüngliche Lage ist auf **Taf. I, 1, 2, 5, 8 Stelle IV** zu sehen. DM = 24, H = 65, DB = 19 cm.

26. Kleineres und schlankeres Gefäss von ähnlicher Form (**Taf. VI, 3**). Sehr oberflächlich geschlämmt und schlecht gebrannt. Rot. Ursprüngliche Lage **Taf. I, 1, 5, 8, 9 Stelle V**. DM = 13, H = 39, DB = 18 cm.

27. Sehr grosses starkwandiges, eckiges Gefäss, mit ovalem Mundsäume und viereckiger Bodenpartie. (**Taf. VI, 9a, b**). An der Bodenpartie sind starke Schilfeindrücke zu sehen. (**Taf. VI, 9b**, die glatten Stellen sind durch Gips rekonstruierte Partien). Die Schlammung ist etwas grob, der Brand ist besser. Farbe rot. DM = 89×69, H = 52, DB = 79×60 cm. Das Gefäss bestätigt die Rekonstruktion eines schon früher gefundenen ähnlichen Gefässes.⁸ Wir fanden es in ursprünglicher Lage, an eine Schilfmatte unverrückbar angeknüpft und wahrscheinlich an der Stelle ausgebrannt. Seine ursprüngliche Lage ist auf **Taf. I, 1, 2, 4, 5, 6, 8** und **Taf. II, 2 Stelle VI** gut zu sehen. Es ist von grossem Interesse, dass unter den vier Ecken und unter der Mitte des Gefässes je ein geschliffenes Steinbeil, bzw. Steinstück lagen. (**Taf. V, 1–4, 6**).

28. Grosses, doppelkonisches Gefäss mit Hals (**Taf. VI, 8**), geometrisch verziert (**Abb. 5**). Die Verzierung wurde in eine eigens angebrachte feinere Tonschicht eingeritzt. Die ursprüngliche Lage ist aus **Taf. I, 1, 2, 5, 8** und **Taf. II, 2 Stelle VII** zu ersehen.

29. Sehr grosses Gefäss von ähnlicher Form, jedoch mehr birnenförmig (**Taf. VII. 19**), schlecht geschlämmt, etwas besser gebrannt. Rötlichgrau. Die ursprüngliche Lage siehe auf **Taf. I, 1, 2, 5, 8** und **Taf. II, 12, Stelle VIII**. DM = 29, H = 79, DB = 40 cm.

30. Fusschale (**Taf. VII, 8**) mit 2 cm dicker Wand. Grob geschlämmt und schlecht gebrannt. Farbe rot. Die ursprüngliche Lage ist aus **Taf. I, 8 Stelle IX** zu ersehen. DM = 30, H = 27 (Die Höhe des Röhrenfusses ist 8), DB = 16 cm.

31. Fusschale (**Taf. VII, 9**). Grob geschlämmt, etwas besser gebrannt. Rot. Die ursprüngliche Lage siehe auf **Taf. I, 8 Stelle X**. DM = 34, H = 26 (der Röhrenfuss ist 13 cm hoch), DB = 21 cm.

32. Steile dickwandige Schüssel (**Taf. VIII, 16**) Roh geschlämmt und schlecht gebrannt. Rötlichgrau. Ursprüngliche Lage: **Taf. I, 9 Stelle XI**. DM = 18, H = 8'5, DB = 15'5 cm.

33. Ähnliches Gefäss (**Taf. VIII, 17**), roh geschlämmt und schlecht gebrannt. Rot. DM = 31, H = 12, DB = 26 cm.

34. Bruchstück eines becherförmigen Gefässes (**Taf. VII. 10**) mit geometrischer Verzierung. H = 8'5, DB = 7 cm.

35. Becher (**Taf. VI, 4**) mit Warzenverzierung unter dem Mundsäume und auf dem Bauche. Die Warzen sind

⁷ Archaeológiai Értesítő. 1931. S. 253–256.

⁸ Siehe Anm. 7.

zweigeteilt. Gut geschlämmt und gebrannt. Rot. DM = 19, H = 21, DB = 9 cm.

36. Steilwandige Schüssel (Taf. VIII, 20), etwas roh geschlämmt und gebrannt. Rötlichgrau. DM = 17, H = 7,5, DB = 14 cm.

37. Hohe Schüssel mit vier zweiteiligen Warzen am Bauche (Taf. VIII, 7). Etwas roh geschlämmt, jedoch besser gebrannt. Grauschwarz. DM = 13, H = 8,5, DB = 5 cm.

38. Gefäß mit etwas verengtem Rande, mit vier dreigeteilten senkrechten Henkeln, der untere Teil ein auf die Spitze gestellter Kegelstumpf, der obere Teil zylinderförmig (Taf. VII, 2). Gut geschlämmt und gut gebrannt. Rot. DM = 17, H = 12, DB = 6,5 cm.

39. Schlank-bombenförmiger Topf mit zwei Bandhenkeln unter dem Mundsäume (Taf. VIII, 9). Fein geschlämmt und gut gebrannt. Bräunlichgrau. DM = 5,5, H = 7, DB = 2,5 cm.

40. Kleiner Becher (Taf. VIII, 3) fein geschlämmt und gut gebrannt. Rötlichgrau. DM = 5, H = 5, DB = 3 cm.

41. Oberer Teil einer Fusschale (Taf. VIII, 5). Auf dem Mundsäume sitzen zweiteilige horizontal durchbohrte Warzen. Unter dem Mundsäume ist eine Zickzackverzierung angebracht. Gut geschlämmt und gebrannt. Rötlichgrau. DM = 11,5, H = 5 cm.

42. Kleine, niedere Schüssel mit einer dreiteiligen Warze verziert (Taf. VIII, 2) Roh geschlämmt aber ziemlich gut ausgebrannt. Farbe grau. DM = 10, H = 2,5, DB = 7 cm.

43. Grosses Gefäß (Taf. VII, 13) mit dreiteiligen Warzen, die an zwei Stellen (unter dem Mundsäume und auf dem Bauche) angebracht sind. Etwas roh geschlämmt und gebrannt. Rot. DM = 35×31, H = 42, DB = 20 cm.

44. Birnenförmiges Gefäß mit Hals, stark ergänzt (Taf. VII, 17). Mit geometrischer Verzierung. Gut geschlämmt und gut gebrannt. Rot. DM = 16, H = 5,6, DB = 24 cm.

45. Oberer Teil eines grossen birnenförmigen Gefäßes (Taf. VI, 1). Unter dem Mundsäume sind einfache, auf dem Bauche viergliedrige Warzen angebracht. Etwas roh geschlämmt und ausgebrannt. Rot. DM = 18, H = 53 cm.

46. Halbkugelförmiges Gefäß mit etwas verengtem Rand (Taf. VIII, 15), fein geschlämmt und gut gebrannt. Rot. DM = 12, H = 10, DB = 4 cm.

47. Gefäß, dessen unterer Teil die Form eines auf die Spitze gestellten Stumpfkegels hat, zylindrisch (Taf. VIII, 11). Etwas roh geschlämmt der Brand ist aber gut. Rot. DM = 12, H = 11, DB = 4,5 cm.

48. Kleine, halbkugelförmige Schüssel mit vier Warzen in der Mitte (Taf. VIII, 10). Die Schlammung ist schlecht, der Brand ist gut. Grau. DM = 10, H = 7, DB = 4 cm.

49. Ähnliches Gefäß (Taf. VIII, 8). Gut geschlämmt und fein ausgebrannt. Rot. DM = 10, H = 6, DB = 5 cm.

50. Gefäß von unregelmässiger, annähernd halbkugelförmiger Form mit besser ausgebildetem Boden (Taf. VIII, 12) etwas roh geschlämmt, ziemlich gut ausgebrannt. Rot. DM = 14, H = 9, DB = 7 cm.

51. Gefäß, der untere Teil ein auf die Spitze gestellter Stumpfkegel, der Hals zylindrisch (Taf. VII, 1), am Bauche vier wagerechte, siebenteilige Warzenhenkel. Fein geschlämmt und gut gebrannt. Rot. DM = 17, H = 12, DB = 7 cm.

Die Steinbeile (Taf. IV, 1—7, 11), Bein-

werkzeuge (Taf. III, 1—3, 5—7, 9—17, 19), Netzenker (Taf. V, 8, 10, IX, 23), Spindeln (Taf. V, 7, 9) und verzierte Gefässfragmente (Taf. IX, 1—12, 14—22, 24—25) kamen grösstenteils aus dieser Fundschicht zu Tage, der Rest wurde in Streulage aus der dritten Schicht aufgelesen. Wir müssen noch ein Idolbruchstück (?) von unbekannter Form hervorheben (Taf. V, 5), eine Nadel (Taf. III, 18) und ein Knochenstück mit mehreren Durchbohrungen (Taf. IV, 9), das zur Herstellung von Beinringen vorbereitet gewesen sein dürfte. Dies beweist, dass die in den Kökénydomb⁹ und Csóka¹⁰ Ansiedlungen gefundenen doppelten und dreifachen Beinringe einheimische Fabrikate sind, gerade wie dies auch bei den geschliffenen Beilen der Fall ist (Taf. IV, 8). Auch ein aus Muschelschale geschliffenes, halbmondförmiges an beiden Enden durchbohrtes Anhängsel verdient beachtet zu werden (Taf. III, 8).

Auch die Feuerstellen befanden sich grösstenteils in zwei Tiefenlagen, dieser Umstand gibt uns über ihr Alter Anhaltspunkte.

1. Feuerstelle. Aus der ursprünglichen Form ist nur ein dreieckiges Stück erhalten geblieben. Masse: 52×50 cm, Tiefe: 70 cm.

2. Feuerstelle. (Taf. II, 6). Die Feuerstelle ist ohne jeden Zweifel unversehrt geblieben. Der Herd senkt sich etwas ihrer Mitte zu, ein Saum wurde aber nicht ausgearbeitet. Darüber lagen bronzezeitliche Scherben, einige Stücke lagen sogar darunter. Masse: 260×210 cm, Tiefe: 86 cm.

3. Feuerstelle. In dreieckiger Form. Es scheint nur ein Bruchstück zu sein, obzwar ihre Masse nicht gering sind. Masse: 260×210, Tiefe 76 cm.

Es ist wahrscheinlich, dass diese in ähnlicher Tiefe gefundenen Feuerstellen zu der bronzezeitlichen Besiedelung des Gebietes gehörten.

4. Feuerstelle. (Die ursprüngliche Lage zeigt Taf. II, 7, eine Rekonstruktion sieht man auf Abb. 3). Bisher fanden wir auf der Ansiedlung noch keine Feuerstelle von dieser Form. Die Ausgrabungsnotizen der Ansiedlung von Csóka beweisen jedoch, dass eine ähnliche Form im Neolithikum bekannt war.¹¹ Der Herd war leider zerstört, eine Rekonstruktion der ursprünglichen Form ist jedoch leicht ausführbar. Die Form war im grossen und ganzen rechteckig, die längeren Seiten des Rechteckes sind aber der Mitte zu etwas gebogen. Es war auf den Boden angeketet, so, dass das erhaltene Teilstück in ursprünglicher Lage aufgefunden wurde. Der weitere Teil wurde durch eine Grube, die mit bronzezeitlichen Scherben datiert war, ganz zerstört.

⁹ Dolgozatok. Szeged, VI. 1930. Taf. III, 1—2.

¹⁰ a. a. O. 1926. S. 22.

¹¹ Siehe die Skizzen im Inventarbuch Band II des Museums von Szeged, welche Ferenc Móra nach der Natur zeichnete.

Es muss also zur Theiss-Kultur gehört haben. Masse: Länge 95, Breite 56, Höhe 17, Saumbreite 5 cm. Tiefe: 110 cm. Seine Lage neben den Gefässen der III. Schicht ist aus **Taf. I, 1 und 8 Stelle III** ersichtlich.

5. Feuerstelle. (**Taf. II, 5**). Der Herd war mit einem Saume umgeben, jedoch mit einem grösseren und andersförmigen Saume wie beim vorherigen. Der Durchschnitt des Herdrandes ist dreieckig. Es lag in 110 cm Tiefe. Durchmesser: 110×100 cm. Auch diese Feuerstelle wurde durch eine bronzezeitliche Grube gestört (10.—**Taf. II, 9**). Knapp am Rande lag eine aeneolithische Skelettbestattung (**Taf. II, 2**).

Diese zwei Feuerherde lagen in derselben Tiefe wie die Schichten I und III und waren durch bronzezeitliche Gruben gestört, gehörten also ohne Zweifel zur neolithischen ersten Besiedlung.

Die Gruben gehören mehreren Zeitperioden an. Alle führen bis zur tonhaltigen gelben Erde hinunter, mitunter auch ganz tief in dieselbe hinein. Man benützte sie wahrscheinlich zur Gewinnung der zum Häuserbau und zu den Gefässen benötigten Lehmerde. Die Gruben füllten sich erst später mit Abfällen.

Grube 1. Tiefe 178, Umfang 120×135 cm. Es lagen bronzezeitliche Scherben und ein kleines verziertes bronzezeitliches Gefäss darin.¹²

Grube 2. Tiefe 165, Umfang 150×115 cm. In der Erdfüllung waren bronzezeitliche Scherben und Scherben der Theisskultur.

Grube 3. Tiefe 115, Umfang 135×135. Wir fanden darin nur bronzezeitliche Scherben.

Grube 4. Tiefe 160, Umfang 155×145 cm. In der Grube lagen bronzezeitliche Scherben und Scherben der Theiss-Kultur.

Grube 5. Tiefe 280, Umfang 220×125 cm. Leer.

Grube 6. Tiefe 268, Umfang 120×100 cm. Mit bronzezeitlichen Scherben und Scherben der Theiss-Kultur.

Grube 7. Tiefe 244, Umfang 270×168 cm. Wie Grube 6.

Grube 8. Tiefe 306, Umfang 250×230 cm. Mit Scherben der Theiss-Kultur.

Grube 9. Tiefe 250, Umfang 290×410 cm. Mit Scherben der Bronzezeit.

Grube 10. Tiefe 322, Umfang 75×92 cm. Die Feuerstelle Nr. 5 wurde, wie schon erwähnt, durch diese Grube gestört. Es waren nur einige bronzezeitliche Scherben darin.

Die Gräber und Bestattungsreste lagen ohne jede erkennbare Ordnung.

Grab 1. In 95 cm Tiefe fanden wir drei bronzezeitliche Gefässe nebeneinander, jedoch ohne Skelett (**Taf. I, 3**). Die Gefässe lagen in einer stark gestörten Schichte, so,

dass man eventuell mit einem verlorengegangenen Skelett rechnen könnte. Der Fund ist in die II. Periode der Bronzezeit datierbar.¹³

Ähnliches konnten wir auch beim Gräberfeld von Ószentiván feststellen.¹⁴

Grab 2. In 86 cm Tiefe fanden wir zwei Gefässe, die in die I Periode der Bronzezeit gehören.¹⁵

Grab 3. Gestörte Teile eines auf dem Rücken liegenden Skelettes in 120 cm Tiefe. Die Rückenlage konnten wir aus dem in originaler Lage gebliebenen Schenkelbein, und aus den Brüchen des Schädels erschliessen. Daneben fanden wir nur eine Spindel aus Ton, aber es gehörte wahrscheinlich zu dieser Bestattung eine in geringer Ferne gefundene, längere mehrfarbige Perle und ein geripptes Gefässbruchstück, welches als gepidisch erkannt wurde.

Grab 4. In der Nähe eines stark gestörten Skelettes kam ein einzelnes Gefäss ans Tageslicht (Bronzezeit I).¹⁶

Grab 5. Ein, auf seiner rechten Seite liegender Hocker in 90 cm Tiefe. Das Grab hatte keine Beigaben, doch daraus, dass wir in seiner Nähe nur bronzezeitliche Scherben fanden, wird eine Datierung in die Bronzezeit wahrscheinlich. Orientierung NW—SO. Die Länge des Hockers 78 cm, die Länge des Skelettes 144 cm.

Grab 6. In 84 cm Tiefe ein einzelner Schädel.

Grab 7. Ein vereinzelt daliegender Schädeldeckel in 65 cm Tiefe. Seiner geringen Dicke nach muss er einem Kinde gehört haben.

Grab 8. Neben der Feuerstelle Nr. 5, ihre äussere Seitenwand durchbrechend, lag in 140 cm Tiefe ein Skelett in Hockerstellung. Das Skelett lag auf der linken Seite (**Taf. II, 2**). Orientierung: SO—NW, mit dem Kopfe nach SO und dem Gesichte nach SW. Die Länge des Hockers war 96 cm, die Länge des Skelettes 168 cm. Es lagen zwei Gefässe daneben, doch das eine davon war ein in die Theisskultur gehörender Röhrenfuss, konnte also keine Beigabe gewesen sein. Das andere Gefäss war eine kleine Schale, mit betonter Bodenpartie und kleinen Warzen (**Taf. VIII, 4**). Die Farbe war gelblich grau. Der Brand war gut. DM = 4, H = 4, DB = 4 cm. Obgleich die Schale ziemlich roh ausgeführt war, liegt ihre Datierung in das Aeneolithikum ohne allem Zweifel klar. Dies wird nicht nur durch ihre Form unterstützt, sondern auch dadurch, dass gerade an dieser Stelle weiteres aeneolithisches Scherbenmaterial aufgefunden wurde.

Grab 9. Ein einzelner Kiefer in 130 cm Tiefe.

Grab 10. Zwei Gefässe der II. bronzezeitlichen Periode in 30 cm Tiefe.¹⁷

Es ist deutlich zu ersehen, dass hier keine regelrechten Bestattungen vorlagen. Es ist aber doch kein klares Bild zu erlangen, da arge Störungen (vielleicht aus der Zeit der durch graue Scherben vertretenen Jazygensiedlung)

¹² Die Beschreibung des Gefässes siehe bei István Foltiny: *Spuren einer bronzezeitlichen Siedlung bei Hódmezővásárhely—Kökénydomb*. Dolgozatok. Szeged, 1940. XVI. S. 183, Gefäss Nr. 9. Abbildung auf **Taf. XXXIII, 4** und 19. Da diese Arbeit sich nicht nur mit den Gräbern sondern auch mit den bronzezeitlichen Streufunden befasste können wir von einer Neupublikation absehen. Die Gräber wurden in dieser Publikation voneinander nicht unterschieden.

¹³ Foltiny a. a. O. S. 182—183, Gefäss Nr. 1—3. **Taf. XXXIII, 1—3**.

¹⁴ Dolgozatok. Szeged, 1928. IV. S. 175, Nr. 16. Siehe ebendort Abb. 29.

¹⁵ Foltiny a. a. O. S. 183 Gefäss Nr. 4 und 6. **Taf. XXXIII, 7 und 9**.

¹⁶ a. a. O. Gefäss Nr. 8. **Taf. XXXIII, 6**.

¹⁷ a. a. O. S. 183, Gefäss Nr. 5 und 7. **Tafel XXXIII, 7 und 8**.

vorkommen. Die weiteren Grabungen werden es zeigen ob wir es nicht doch mit einem stark zerstörten bronzezeitlichen Gräberfeld zu tun haben?

Hier müssen wir auch noch ein Gefäss erwähnen,

53. welches einzeln in 53 cm Tiefe gefunden wurde. Es gehört in die Theiss-Kultur (Taf. VIII, 1). Die niedere Schüssel hatte eine sehr dicke Wand, war schlecht geschlänmt und mittelmässig gebrannt. DM = 22, H = 4 DB = 20 cm.

In sekundärer Lagerung kamen noch drei Gefässe zu Tage.

54. Becher mit zwei senkrecht durchbohrten Warzen (Taf. VII, 11) und mit geometrischem Muster verziert. Ziemlich gut geschlänmt und gebrannt. Grauschwarz. DM = 11, H = 13, DB = 7.5 cm.

55. Becher mit Saugöffnung und geometrischer Verzierung (Taf. VII, 12). Ziemlich gut geschlänmt und gebrannt. Grauschwarz. DM = 13, H = 13, DB = 9 cm.

56. Hohe halbkugelförmige Schale, mit Warzenverzierung (Taf. VII, 6). Etwas roh geschlänmt und schlecht gebrannt. Grau. DM = 17.5, H = 14, DB = 7 cm.

Die wichtigsten Fundstücke der bisher aufgedeckten Stellen gehören in die erste Periode der Theisskultur. Hierher gehören die vier Lehmsschichten und die 8. Grube sowie die 4. und 5. Feuerstelle. Am reichsten war die Fundstelle der III. Lehmsschicht. Die hier gefundenen grossen Vorratsgefässe verdienen die grösste Aufmerksamkeit.¹⁸ Leider konnte auch die sorgfältigste Untersuchung keine Angaben zur Rekonstruktion des Gebäudes liefern, das diese Vorratskammer barg. Ausser einigen verkohlten, in sekundärer Lage gefundenen Holzteilen war nichts auffindbar. Es wird aber wahrscheinlich kein Fehlschluss sein, wenn wir uns das Gebäude analog den bei einer älteren Grabung gefundenen Hütten vorstellen.¹⁹ Es ist charakteristisch, dass die vielen Gefässe der Vorratskammer meistens aus ganz grossen Stücken bestanden.²⁰

¹⁸ Mit diesen rohen Gebrauchsgefässen befasste sich die Literatur kaum. Wahrscheinlich darum, weil sie meistens nur in Scherben gesammelt wurden und man kaum eine Gelegenheit hatte sie aus den Scherben zu rekonstruieren. Die meisten älteren Funde stammen aus älteren Grabungen des Kökénydombes und in dessen Nähe aus der Fundstelle von Kis-tanya. Siehe Dolgozatok. Szeged. 1933—34. IX—X. S. 30—40. Taf. V—VII.

¹⁹ P. Z. Berlin. 1930. S. 184—193.

²⁰ Die Fundlage der ganzen Gruppe ist auf Taf. I, 1, 2, 5, 7, 8, 9 und Taf. II, 10, 12 zu sehen; es ist zu bemerken, dass die kleineren Gefässe auf den Abbildungen nicht auffindbar sind, da sie teilweise unter den grösseren Stücken, teilweise von Bruchstücken verdeckt gefunden wurden. Die Gefässe die durch die Zahlen I—XI

Bei einzelnen Gefässen (Taf. VI, 8) sind die starken Beziehungen zum Balkan unverkennbar.²¹ Die Gegend der dortigen Analogien ist nicht so fruchtbar wie die ungarische Tiefebene und wir werden nicht fehlgehen, wenn wir den Entstehungsort dieser Gefässe in Ungarn suchen.²² Diese Form konnte mit anderen bekannten Fundstücken der Theisskultur nach dem Balkan gelangt sein, wo ihre nicht einmal um so viel grössere Anzahl dadurch erklärt werden kann, dass dort eine Ansiedlung im grösseren Umfange ausgegraben wurde. Wir denken selbstverständlich nur an eine Anwendung derselben Form, nicht an eine Wanderung der Gefässe. Auch der Formenreichtum der ungarischen Theisskultur spricht für eine grössere Begabung der Träger der hiesigen Kultur.

Die I. und die III. Lehmsschicht sowie die 3. und die 5. Feuerstelle lagen in derselben Tiefe, 110 cm unter der heutigen Oberfläche. Dies wäre also der Siedlungsboden der ersten Ansiedler der Neolithzeit. Diese Siedlung ging durch Feuer zugrunde. Das Feuer wurde wahrscheinlich absichtlich angelegt worden. Dies beweist nach unserem Ermessen dass alle Vorratsgefässe, sogar auch die Gefässe mit Fuss, umgeworfen auf ihrer Seite lagen. (Taf. I, 1, 2, 5, 7, 8, 9 und Taf. II, 10, 12). Nur das eine grosse Gefäss, welches an eine Unterlage von Schilf angeknüpft war, stand aufrecht (Taf. VI, 9 a-b, Taf. I, 2, 4, 6). Nach unserer Ansicht wurde die Ansiedlung sogar geplündert, da wir in der Vorratskammer überhaupt kein verbranntes Korn finden konnten, obwohl es sich offensichtlich um Bodenkultur handelt. Dies konnten wir auch bei der Ausgrabung einer in der Nähe liegenden Ansiedlung feststellen.²³

Nach der Störung fiel die Ansiedlung auch dem Hochwasser anheim. In der I. und III. Lehmsschicht, sowie auch unter den Scherben der III. Lehmsschicht fanden wir eine an einigen Stellen in beträchtlicher Dicke angesammelte

kenntlich gemacht sind, konnten nicht alle zusammen auf dem Bild 8 der Taf. I. aufgenommen worden sein, ihre Stelle aber ist angedeutet. Die Gefässe I—XI sind auf Abb. 1, Taf. VI, 3, 5, 8, 9 a-b, Taf. VII, 8, 9, 14, 18, 19 und Taf. VIII, 16 abgebildet.

²¹ In Scherben sind mehrere Stücke bekannt, die aus der jetzigen und aus der Ausgrabung des Jahres 1929 stammen.

²² M. Vassič: *Preistorica Vinča*. II. Taf. XXVII—XXXII.

²³ Kopáncs, Kis-tanya. Dolgozatok. Szeged, 1933—34. IX—X. S. 30—40.

Schlammmenge, die alles fein ausfüllte. Das Hochwasser wiederholte sich wahrscheinlich öfters so dass die Siedlung vielleicht mehrere Jahrzehnte hindurch unbewohnt war. Die zweite Wohnschicht darüber — 30 cm unter der heutigen Oberfläche — gehört aber noch immer der Theiss-Kultur an. (Lehmschicht Nr. II und IV.) Die Lage einiger Gefässe über diesen Schichten beweist, dass der Mensch der Theisskultur in der Nähe noch weiter lebte und seine Gefässe über die schon in Schutt liegenden Hütten warf.

Später siedelte sich der Mensch des Aeneolithikums hier an, und ist durch verschiedene Bruchstücke und ein Grab vertreten (**Taf. I, 2 und Taf. VIII, 4**). Schon die Ausgrabung des Jahres 1929 ergab Funde dieser Zeitperiode.

Auch der Mensch der frühen Bronzezeit (Nagyréver-Kultur) fand hier Unterkunft (Periode I—II). Ausser vielen Streufunden erwähnen wir die Feuerstellen Nr. 1, 2 und 3 und die Gruben Nr. 1—4, 6, 7, 9 und 10. In den Gru-

Szeged

ben Nr. 3, 9 und 10 lagen nur bronzezeitliche Scherben. In den anderen fanden wir die bronzezeitlichen Scherben in Mischlage mit den Scherben der Theisskultur. Es ist ohne Zweifel, dass auch diese Gruben von bronzezeitlichen Menschen stammen, was auch dadurch unterstützt wird, dass die meisten die neolithischen Lehmschichten durchschneiden und tief darunter endigen. In die Bronzezeit gehören auch die Gräber 1, 2, 3 und 10 und aller Wahrscheinlichkeit nach auch die Skelettreste der Gräber 5—7 und 9. Dies sind (wenn es sich nicht um symbolische Bestattungen handelt) Gräber, die stark zerstört wurden.

Diese Störungen stammen wahrscheinlich aus der Jazygenzeit (I—IV Jahrh. n. Chr.) welche durch fein geschlammte graue Scherben in Erscheinung tritt.

Als jüngster Fund ist das Grab eines Gepiden zu erwähnen (Grab 3).

János Banner und István Foltiny

KORARÉZKORI TEMETŐ TISZADOBON

Az 1938 év szeptember havában Polgár-Tikoson arról értesültem, hogy Tiszadob községnek egyik Polgár-Tikossal határos részén folyó földmunkálatok során őskori cserepek és edények kerültek elő.

A 75.000 léptékű térkép 7866 számú lapján $47^{\circ} 55' 3''$ alatt Borsod megye legkeletibb csücskénél, de már Szabolcs megye területén és pedig a Polgár–Nyiregyházai vasútvonaltól keletre kb. 500 méterre, Tiszadob határának u. n. Kisborzik-Zsidótábla részén, teljesen sík vidékből mintegy $2-2\frac{1}{2}$ méter legnagyobb magassággal terjedelmes dombrész emelkedik ki. Ennek a dombnak egyik oldala a környező talajjal majdnem egyszinten van, a nyugati oldalán pedig ősi Tiszameder nyomai fedezhetők fel.

A dombnak az egész területén 55–60 cm. vastagságban kissé szikes, de jól termő földréteg, alatta pedig $1-2\frac{1}{2}$ m. mélységig igen kemény — csupán csákánnyal törhető — agyagos homokréteg található. A tégláégetésre alkalmas föld kitermelésének köszönhetjük azt, hogy ennek az ősrégészeti szempontokból értékes temetőnek korát és anyagát megismerhetjük.

A domb enyhén emelkedő keleti oldalán felfelé haladva a földmunkálatok akkor mintegy 50 méter hosszúságban és ugyanolyan szélességben láthatókká váltak.

A dombnak az a része, ahol a földmunkálatok folytak, az őskorban temetkező helyül szolgált. A temetkezés közvetlenül a kemény agyagos rétegre történt. Akkor, amikor a munkások a termő földet eltávolították, az előkerült sírokat feldúlták. Erről tanúskodtak a szerte-szét heverő emberi csontok és cserepek. Az ott láttott emberi csontok számából legalább 10, már feldult sirra következtettem. A csontok feltűnően jó megtartásúak voltak. Ez bizonyára egyrészt annak következtében állott elő, hogy a lejtős oldalon a víz nem tudott a sírokban megállni, másrészt a szikes földnek is köszönhető, ami a csontokat konzerválta.

Az elszórtan talált cserepek legnagyobb része frisstörésű, csővestalpú edényekből származott, több fűrt, vagy fűratlan bütyökfűl, illetve fogó, továbbá vonal és girland díszes darabok is kerültek elő, de leginkább a sűrű kockázással és meanderrel díszített töredékek kötötték le a figyelmet.

A vonaldíszes cserepek (5. kép 4–5), amelyek *neolitikus* jellegűek, arra engednek következtetni, hogy a temetkezés egy régebbi kultúra telephelyén történt.

A két feltárt sírt az alábbiakban ismertetem.

1. sír. Az igen jó megtartású csontváz kelet-nyugat irányban 58 cm. mélyen kuporodott helyzetben, a kemény agyagos földrétegen, jobb oldalán feküdt. Az aránylag kis koponyából az orrcsont hirtelen emelkedett ki. Bár a fogazata erősen majszolt volt, azok majdnem teljes száma (hiányzó 2–3 fog a sírban is elkallódhatott!) teljesen kifejlett fiatalabb emberre engedtek következtetni. Mindkét karja behajlítva, kézfejei pedig az arc előtt nyugodtak. Mindkét láb-szára erősen zsugorítva volt, a gerincscsontok ív alakot mutattak. A medencecsont formájából következtethetőleg a férfinek látszó csontváz alacsony termetű emberé lehetett.

1. A koponya alatt vízszintesen barna színű kovapenge. Mindkét él része és egyik nagyjából kikerekített vége igen gondosan és finoman retusálva. H: 9'4 Sz: 2'8 cm (1. kép 1).

2. A koponya mögött kissé oldalt dőlve tejes köcsög alakú edény darabokra törve. Egyik fülrészre nem került elő. A megmaradt fül a peremből indul ki és átfűrt. A fülekkel ellentétes oldalon, a legnagyobb hasasodáson, két lapos bütyök. Fenékrésze lapos. Anyaga elég jól iszapolt, égetett és kívül-belül fényezett. Színe barnás szürke. M: 20, P. á: 9'2, F. á: 6'3 cm. (1. kép 2).

3. Az arc előtt szájával felfelé magas tál, amelynek két átfűrt kis füle közvetlenül a peremből indul ki. A fülekkel ellentétes oldalakon, közel a fenékhez, két lapos bütyök. A fenék lapos. Az egész oldal részen igen szép meander díszítés, a kihagyás sűrűn kockázott. A bizonyára igen hegyes eszközzel bekarcolt vonalak mélyítettsége arra enged következtetni, hogy a díszítés akkor történt, amikor a teljesen kiformált edény már megszikkadt. Anyaga szemcsés, igen jól égetett és gondosan megmunkált, kívül-belül fényezett. Színe őzbarna. M: 12, F. á: 6'6, P. á: 17 cm. (1. kép 3).

4. Lapos tálacska a perem alatt négy kicsi és nem arányosan elhelyezett lapos bütyökkel. Vékonyfalú, igen

jól iszapolt és égetett. Feneke domború. Színe sötétbarna, szürke foltokkal. M: 3'8, P. á: 11'7 cm. Benne volt a 3. sz. tálban (1. kép 4).

5. A 3. sz. tál mellett szájával felfelé díszítés nélküli, félgömbalakú magas tál, peremén három bütyökkel. Fenékrésze lapos. Anyaga közepesen iszapolt de elég jól égetett. Színe sárgásbarna. M: 10'5, P. á: 19'6, F. á: 7 cm. (1. kép 6).

6. Kisebb díszítetlen tál, fenékrésze enyhén domború. Vékonyfalú, jól iszapolt és égetett, de a kidolgozása felületese. Színe vörössárga. M: 5'5, P. á: 11'6 cm. Darabokra törve az 5. sz. tálban volt (1. kép 5).

7. A 6. sz. tálban volt még egy ennél kisebb, alig 2 cm. magas, igen vékonyfalú sötétszürke tálcscska, ez azonban menthetetlenül szétmállott.

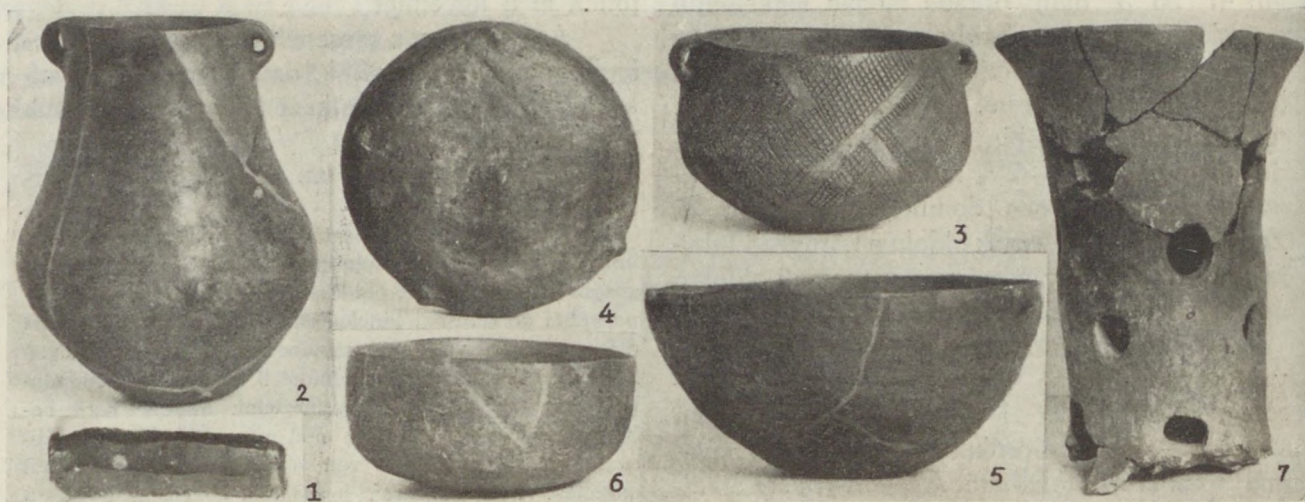
8. Az alsó lábszárakkal egy irányban fektetett csövestalpú edény darabokra törve. A tál apró részekre mállott szét és nem volt megmenthető. A talp harangalakú. A cső külső része simított. A csövön tizenhat kisebb-nagyobb lyuk van átökve. Anyaga szemcsés, közepesen égetett. Színe szürke, barna foltokkal. M: 25'5, F. á: 19 cm. (1. kép 7).

hoz hasonló magas tál. Egyik fülrésze nem volt feltalálható. A meglevő fül a perem alatt 1 cm-re fekszik és átfűrt. A fülekkel ellentétes oldalakon, közvetlenül a fenék felett két lapos bütyök. Az egész oldalrész igen szép meander díszítésű, a kihagyott rész pedig sűrűn és gondosan kockázott. Alján omphalos. Anyaga apró kavicsokkal soványított, igen jól égetett, rendkívüli gonddal megmunkált és kívül-belül fényezett. Színe barna. M: 11, P. á: 17, F. á: 2'5 cm. (2. kép 6).

5. Kisebb tál a perem alatt két kis átfűrt füllel. A külső felületén kockázott díszítés. Fenékrésze domború. Közepes kidolgozású, de jól iszapolt és égetett. Színe vörössárga. M: 7, P. á: 13 cm. Benne volt a 4. sz. tálban. (2. kép 4).

6. Az 5. sz. tálban volt még egy az 1. sír 6. sz. edényhez hasonló, de ugyancsak menthetetlenül szétmállott tálcscska.

7. A 4. sz. tálát érintve széles szájával felfelé nagyobb virágcserep alakú fazék, középrészén arányosan elhelyezett három lapos bütyökkel. Dúrra megmunkálású, anyaga kavicsokkal soványított és rosszul égetett. Színe vörössárga.

1. kép. 1—7: 1 sír — Abb. 1. 1—7: Grab 1. (1, 4—6 kb. $\frac{2}{3}$, 2—3, 7 kb. $\frac{1}{4}$ nagyság)

2. sír. Az 1. sírtől 1'80 m. távolságra és azzal teljesen egy vonalba 57 cm. mélyen kuporodott helyzetben jobb oldalán feküdt a jó megtartású csontváz. Jobb kezefejét teljesen az arc előtt, balkezét azonban mintegy 25—30 cm-mel lejjebb találtam. Mindkét lábszár erősen zsugorított. A fogazat itt is erősen majszolt. A férfinak látszó csontváz alacsony termetű emberé lehetett.

1. A jobbkez ujjperecei között fehér színű kova-
penge, H: 7'7, Sz: 2'3 cm. (2. kép 10).

2. A koponya felett szájjal felfelé zömök köcsög-
alakú edény, a váll részén két átfűrt füllel. A hasi rész
kissé deformált. Anyaga apró kavicsokkal soványított, kö-
zepesen megmunkált és elég jól égetett. Fenékrésze lapos.
Színe őzbarna. M: 13'5, P. á: 9, F. á: 4'5 cm. (2. kép 2).

3. Közvetlenül a 2. sz. edény mellett kissé oldalt
dőlvé nagyobb és erősen zömök tejesköcsög alakú edény,
a peremből kiinduló két átfűrt füllel. A fülekkel ellentétes
oldalon, valamivel a legnagyobb hasadás alatt két nagy
lapos bütyök. Fenékrésze lapos. Közepesen iszapolt de jól
égetett és gondosan megmunkált, kívül-belül fényezett. Színe
világos szürkésbarna. M: 19'5, P. á: 11, F. á: 6'5 cm. (2. kép 3).

4. A bal kézfej előtt szájával felfelé az 1. sír 3. sz. tál-

M: 15, P. á: 18'8, F. á: 10'5 cm. (2. kép 8).

8. A térd alatt fektetve talpon álló magas köcsög
alakú edény, oldalán négy szabálytalanul felrakott átfűrt
füllel. Hasirésze kissé deformált. Dúrra megmunkált, rossz-
szul iszapolt és égetett. Színe szürkésárga. M: 32'5, P. á:
10'3, F. á: 14 cm. (2. kép. 1).

9. A 8. sz. edény előtt szájával felfelé két nagyon
széles, erősen ívelt szalagfüllel ellátott csésze, oldalán vo-
naldísszal és bemélyített pontokkal. A fülekkel ellentétes
oldalakon, közel a fenékrészhez két kis lapos bütyök. A
csésze kívül-belül fényezett, gondosan megmunkált, jól isza-
polt és égetett. Fenékrésze domború. Színe sötétszürke,
barnás foltokkal. M: 6, P. á: 13 cm. (2. kép 9).

10. A csontváz hátamegett a csigolyák tájékán fektetett nagy csövestalpú edény több darabra törve. A tál
alsó felén négy arányosan elhelyezett nagyobb hegyes bü-
työk. A csövön négyszer három-három egymás alatt fekvő
lyuk van bebökve, az egymással szemben fekvő oldalakon
pontosan egy irányban. A talp hirtelen kiszélesedik. Anyaga
igen dúrra megmunkált, kavicsos és homokkal soványít-
ott, rosszul égetett. Színe vörössárga. M: 38'5, P. á: 26'5,
F. á: 19 cm. (2. kép 7. Fordított helyzetben).

11. A 10. sz. edény mellett szájával felfelé egyszerű, díszítetlen csonkakúp alakú csésze. Fenékrésze lapos. Durva megmunkálású, rosszul iszapolt és égetett. Színe sárga, fekete foltokkal. M: 7, P. á: 12'5, F. á: 5 cm. (2. kép 5).

Az 1. és 2. sír mellékletét képező edényekben, vagy magukban a sírokban állati csontot nem találtam és a sírok egyikéből sem került elő fém eszköz vagy ékszer.

Az edényeket és az emberi csontokat vastag kalcit réteg borította.

A két sír közelében előkerült és valószínűen a neolitikus telephez tartozó eszközök:

1. Három ágán átfűrészelt (íaragott) szarvasagancs,

ban az agyagpadot figyelembe véve 60 cm-ben állapítottam meg. A sír földanyagával elvegyült cserepek közül az alábbi töredékeket, illetve díszített tálat sikerült megmenteni:

1. Csövestalpú edény tál része, oldalán egy lapos bütök és két letört bütök helye látszik. Anyaga jól iszapolt és égetett. Színe sárgásbarna, narancsszínű foltokkal. M: 15, P. á: 19'5 cm. (3. kép 1).

2. Fél csésze. A megmaradt részen a nyakon egy hegyével felfelé álló és vízszintesen átfűrt, ferdén alatta egy tömör bütök. A vállrészen egymás mellett két kis benyomott pontdísz. Lehetséges, hogy ennek a csészének eredetileg kisebb csőtálpa volt. Anyaga jól iszapolt, jól kidolgozott és égetett. Színe narancssárga, szürkésbarna foltokkal. M: 9, P. á: 9 cm. (3. kép 3).

2. kép. 1—10: 2. sír; 11: szórványos — Abb. 2. 1—10: Grab 2; 11: Streufunde
(2, 10 kb. $\frac{1}{3}$, 3—6, 8 kb. $\frac{1}{4}$, 1, 7 kb. $\frac{1}{5}$, 11 $\frac{1}{2}$ nagyság)

amelynek egyik ága hosszában át van fűrva. Az agancsdarab egyik ága 9, a másik 11'5 cm, a harmadik ág csonka. A két sír között mintegy 40 cm, mélyről került elő (3. kép 5).

2. Barna színű, durva kova magkő, közvetlenül az agancseszköz mellől került elő.

3. Csiszolt és átfűrt kapaszerű balta galambszürke színű kőből. Erősen sérült. Vaskos formájú és rendkívül gondos kidolgozású. H: 9'5, Á: 5 cm. Az átfűrés az éltől 4'5 cm-re van. A második sír kibontásánál került elő (3. kép 4).

Egy már feldult sír megmentett mellékletei:

A 2. sírtől mintegy 1'50 m-re és azzal teljesen egy irányban egy már feldult sírra akadtam. A szétszórott csontok fekvése megállapítható nem volt, a sír mélységét azon-

3. Szépen díszített kisebb tál, közvetlenül a peremből kiinduló két kis átfűrt füllel. A díszítés meander és a meander köreibe rajzolt háromszögek, sűrű kockázással. Fenékrésze gömbölyű. Anyaga jól iszapolt és égetett. Színe világosbarna. Oldalának egy kis része hiányzott. M: 6'5, P. á: 11 cm. (3. kép 2).

A temetőből származó és a munkásoktól szerzett edények és töredékek:

1. Kis, magasnyaku bögre, hasán négy sima, a vállon két felfelé irányuló hegyes és merőlegesen átfűrt bütök. Fenékrésze profilált. Durva megmunkálású, rosszul iszapolt, de jól égetett. Színe szépiabarna. M: 9'1, P. á: 4'1, F. á: 5 cm. (4. kép 7).

2. Kis egyszerű csonkakúp alakú igen durván megmunkált csésze, oldalán hálószerű díszítéssel. Iszapolása

rossz, égetése közepes. Színe narancssárga. M: 4,4, P. á: 7,5, F. á: 4,5 cm. (2. kép 11).

3. Durván megmunkált virágcserep formájú fazék, pereme alatt kisebb, a perem és a derék között nagyobb alakú bütyöksorral. Igen rosszul iszapolt, gyengén égetett. Színe világosbarna. M: 10, P. á: 14, F. á: 6,4 cm. (5. kép 2).

4. Nagy csövestalpú edény csőrésze. A cső alul erősen kiszélesedik. A csövön négy sor lyuk, a hosszanti lyuksor két-két lyukból áll. Anyaga rosszul iszapolt, de jól égetett és a kidolgozása is elég jó. Színe sötétbarna, kissé lilás világosabb részekkel. M: 30, a talp átmérője 21 cm. (4. kép 8).

5. Kisebb csövestalpú edény csőrésze. A talp hirtelen kiszélesedik. A csövön kerek lyukak és benyomott vastag

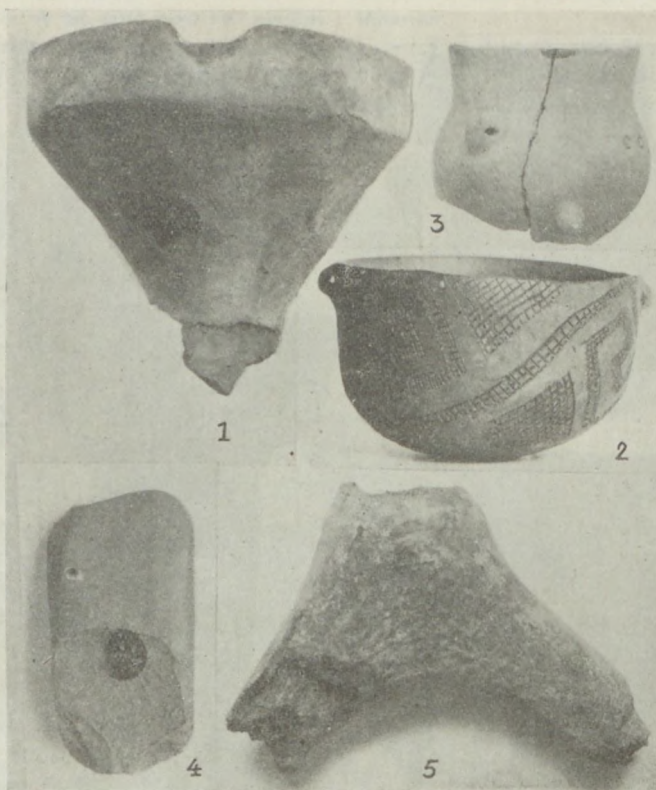
menyiségű oly cserép anyaghoz, aminek ismertetése nem látszott szükségesnek.

1. Aranylemez darab (tutulus) töredéke préselt díszszel. A lemez peremén az anyag egy vékony csíkban át van hajlítva. H: 1,2 cm, súlya 0,48 gr. (5. kép 7).

2. Átfúrt márvány gyöngyök (5. kép 9).

3. Kis csésze a perem alatt négy bütyökkel. Igen gondos kidolgozású, jól iszapolt és égetett. Színe sárgás-vörösbarna. M: 6, P. á: 10,3 cm. (5. kép 8).

4. Csövestalpú edény két ép bütyökkel, egynek a helye látszik. A csövön négy kerek lyuk változó magasságban. A cső alul hirtelen kiszélesedik. Igen jó kidolgozású kecses forma, jól iszapolt és égetett. Színe barna,

3. kép. 1–3: feldult sír; 4–5: eszközök — Abb. 3. 1–3: Aufgewühlte Grab; 4–5: Geräte (1 kb. $\frac{1}{4}$, 2–3 kb. $\frac{1}{3}$, 4–5 kb. $\frac{1}{2}$ nagyság)

pontdiszek. Iszapolása közepes, égetése jó, kidolgozása gondos. Színe vörösbarna, szürkés foltokkal. M: 15, a talp átmérője 13,2 cm. (4. kép 5).

6. Nagyobb zömök köcsögformájú edény a vállán két átfúrt füllel, a legnagyobb öblösödésén pedig két lapos bütyökkel. Feneke lapos. Anyaga jól iszapolt és égetett, gondosan megmunkált és kívül fényezett. Színe sötétszürke, világosabb foltokkal. M: 22,5, P. á: 11, F. á: 7,2 cm. (4. kép 4).

A legnagyobb sajnálatomra nem volt időm arra, hogy ennek a temetőnek további anyagát megmenthessem. Felkértem azonban egy a közelben lakó barátomat, hogy ezt a helyet kísérelje figyelemmel és az ott időközben esetleg előkerülő anyagot biztosítsa. Az ő révén jutottam az alábbiakban ismertetett edényhez, töredékekhez, ékszerekhez és kőeszközökhöz, továbbá nagyobb

narancs és szürkés foltokkal. M: 28, P. á: 24,5, F. á: 13 cm. (4. kép 10).

5. Kis félgömbalakú csésze töredéke, peremén vastkos, vízszintesen átfúrt bütyök fül. Feneke lapos, jól iszapolt és égetett. Színe világos narancsba játszó okkersárga. M: 7,2 cm. (4. kép 6).

6. Csésze majdnem fél része, pereme alatt nagyobb hegyes átfúrt bütyökkel. Feneke lapos. Színe világos narancssárga. M: 7,2, F. á: 3,7 cm. (5. kép 1).

7. Edény töredék. Nyakrésze gallérszerű. Közvetlenül az enyhe öblösödés kezdetén átfúrt bütyöktől. Oldalán több helyen négyes csoportokban benyomott díszítés. Színe barna (4. kép 9).

8. Telpas edény töredéke, amiből a tál legnagyobb része hiányzik. A talpon körben fúrt kis lyukak. Színe szürkésbarna, narancsszínű foltokkal. A töredék M: 8,5, a talp M: 6,3, a talp átmérője 11,3 cm. (5. kép 3).

9. Kis trapézalakú balta, fekete palából. Igen gondos megmunkálású. H: 4,2, élének ívhossza 4 cm. (5. kép 6). Valószínűleg a neolitikus telep anyaga.

10. Háromszögalakú penge fehér kovából. Durva és vaskos.

11. Nagyjából kerekített ütőkő kvarcandezitből. Legnagyobb átmérője cca 6 cm. Valószínűen a neolitikus telep anyaga.

12. Örlőkő kb. fél darabja. Egyik oldala simára és homorúra csiszolva. H: 14, Sz: 12,5, V: 4,5 cm. Valószínűen a neolitikus telep anyaga.

2. Edény gallérszerű nyakrésszel. Az oldal a vállnál enyhén kitágul, majd a lapos fenékrész felé ugyancsak enyhén keskenyedek. A vállrészen egymással szemben két átfúrt felfelé álló bütyök-fül. Színe világosbarna. Kidolgozása durva, égetése jó, iszapolása közepes. M: 14,7, P. á: 6,2, F: á: 5,7 cm. (4. kép 1).

3. Virágcserep alakú edény pereme alatt három gömbölyű, középrészen három hegyes bütyökkel. Anyaga és kidolgozása durva. Színe sötétszürke. M: 9, P. á: 11,9, F. á: 5,5 cm. (4. kép 3).

A feldult sírok között talált töredékek egy részén a

4. kép. 1–10: szórványos leletek — Abb. 4. 1–10: Steufunde (1–3, 6 kb. $\frac{1}{8}$, 7, 9 kb. $\frac{1}{2}$, 5–10 kb. $\frac{1}{6}$, 4, 8 kb. $\frac{1}{6}$ nagyság)

Ismertetek továbbá az alábbiakban ebből a temetőből előkerült és magángyűjteményben levő három edényt.

1. Csövestalpú edény. Teljesen ép. Tálrésze aránylag kicsi és lapos. A tál alsó részén arányosan elhelyezett négy kissé lefelé álló, hegyben végződő és mindkét oldalán benyomással ellátott bütyök. A bütykök kinézése olyan, mintha ragadozó madár fejét utánoznák. A csövön rendszertelenül bebökött hat nagyobb kerek lyuk. A talp kiszélesedik. A tál kívül-belül, a cső kívül fényezett. Formája kecses, kidolgozása és égetése igen jó. Színe világos szürkésbarna. M: 25,7, P: 24,9, talp átmérője 12,9 cm. (4. kép 2).

díszítés hasonló az ismertett három sírból előkerült tálak díszítéséhez. Ezek közül a 6. kép 1–2 egy tejesköcsög formájú edény peremtöredékét, a 6. kép 3 pedig egy kisebb tál oldaltöredékét képezi.

A 6. kép 4–7 töredék díszítése eltér a már ismertett formáktól és a mélyített díszítésben mészbetéti nyomai is látszanak. A négy töredék színe, anyaga és kidolgozása alapján feltehetően egy edényből származik. A 6. kép 7 töredék az edény fenekének egy része, amelynek formája, egyenesfalú edényre utal. A töredékek igen jól iszapoltak, égetettek és kívül-belül fényezettek.

A 6. kép 9–10 töredék gömbölyű csésze darabjait mutatja. Ezeknél a kockázott díszítés mellett lencsealakú benyomott körök is látszanak. A díszítésben mészbetét nyomait véltem felfedezni. Ennek a két töredéknek a színe szintén fekete.

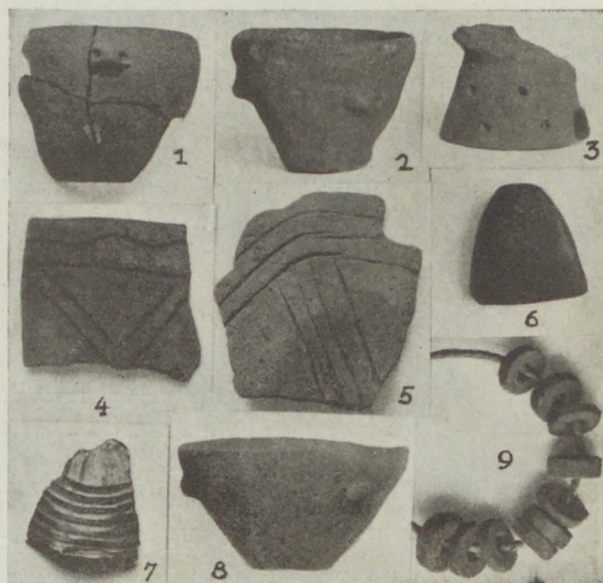
A 6. kép 11 kockadíszítéses töredék vastagfalú és feltehetőleg nagyobb edényből származik.

A 6. kép 8 töredék ugyancsak díszített edény tartozéka volt.

A lehetőség szerint tisztázni kívántam azt a fontos körülményt, hogy a temetőből nem került-e elő rézből készült fegyver, vagy ékszer. E téren kizárólag a munkások bemondására voltam utalva. Állításuk szerint ilyenek nem kerültek elő, közölték azonban, hogy átfúrt márványgyöngyöket több sírban találtak, de azokat apróságuk miatt nem szedték össze. Érdeklőd-

dúszoboszlói⁵, konyári⁶, nagylucskai⁷, jászberényi⁸ és hódmezővásárhelyi⁹, ugyanebbe a kultúrkörbe tartozó temetők anyagát vettem figyelembe.

Az említett temetők mindegyikében jelentkező két edénytípus közül a tejes köcsög itt mind a két bolygatatlan sírból előkerült, az eddig ismert formáktól zömökségével némileg elütően, a virágcserepformájú fazék pedig úgylátszik nagy számmal lehetett ennek a temetőnek az anyagában képviselve. A hengeralakú nyakkal és a vállon két átfúrt füllel ellátott edényekre, valamint a talpon álló köcsög formájú edényre is van példa, viszont a négy vagy öt tömör lábbon álló fazék itt teljesen hiányzik, mert a nagy

5. kép. 1–9: szórványos leletek — Abb. 5. 1–9: Streufunde (7, 9 $\frac{1}{1}$, 4–6 kb. $\frac{1}{2}$, 1, 8 kb. $\frac{1}{3}$, 2–3 kb. $\frac{1}{4}$ nagyság)

tem kő és csont eszközök után is. Ezekre vonatkozólag azt közölték, hogy csont eszközökre nem figyeltek, az előkerült kőeszközöket pedig elhanyagolták. Hogy kőeszközből hány darab, honnan és milyen formában került elő, előadásukból megállapítanom nem sikerült.

Kétségtelen, hogy ez ismertetett anyag a bodrogkeresztúri kultúrkörbe tartozik, annak elbírálásánál tehát a névadó lelőhelyen¹ kívül a Pusztaiadvánház-i², kiserépart-i³, kiskörösi⁴, haj-

cserépanyagban ilyennek még a töredéke sem került elő. A 2. sírban talált jordansmühli formájú csésze a Pusztaiadvánház-i hasonló lelettől széles és lapos füleivel és díszítésével különbözik.

Különös figyelmet érdemel azonban itt a felsorolt egykorú temetők anyagát figyelembe véve, a kockázott és meander díszítésű tálak és főleg a csővestalpú edények nagy száma.

A meander motívumokkal történt díszítés

¹ Tompa Ferenc: 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912–1936, 24–25 Bericht der Röm.-Germ. Kommission 1934/35. 51–59 o.

² Hillebrand Jenő: A pusztaiadvánházai kora rézkori temető AHung. IV.

³ Kecskeméti múzeum ásatásai I. Szabó Kálmán. Kiserépart. Arch. Ért. 1934, XLVII, 9–39. o.

⁴ Tompa: i. m.

⁵ dr. Sereg János: Vezető a Déri múzeum régészeti osztályában 1934. 27 l.

⁶ Jelentés Debrecen sz. kir. város Déri múzeumának 1932 évi működéséről 75–117 l.

⁷ Arch. Ért. 1882. 272. o.

⁸ Tompa: i. m.

⁹ Banner János: Hódmezővásárhely története a honfoglalás koráig. I. Hódmezővásárhely 1940, 61–65. o.

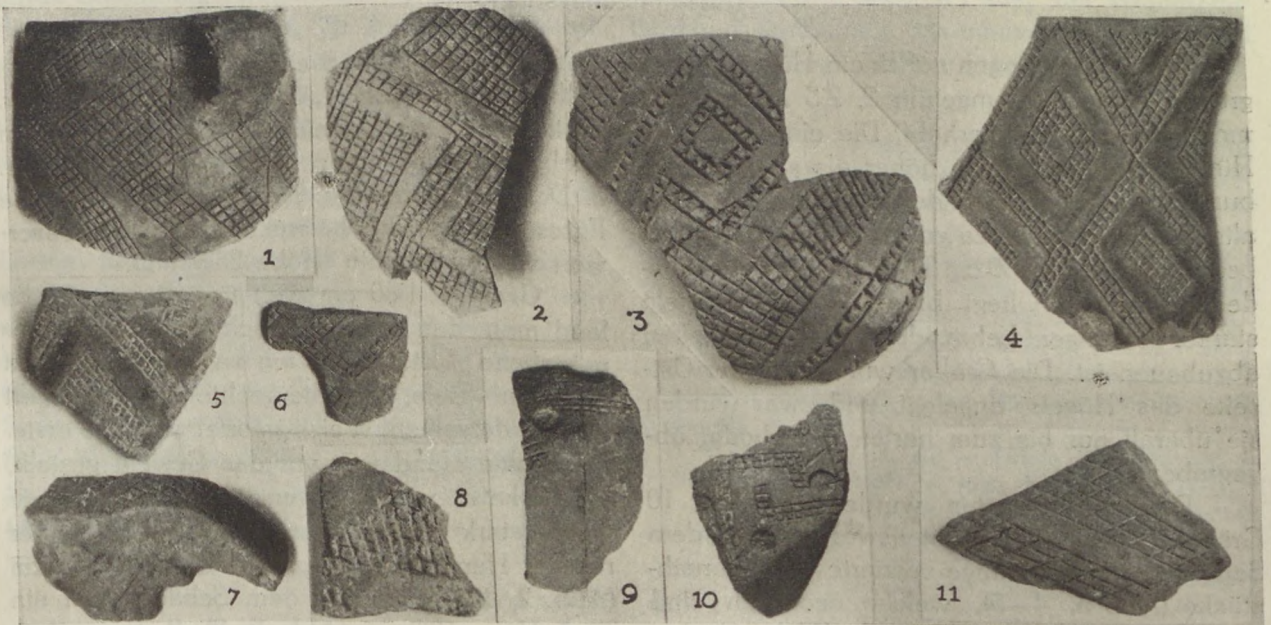
nyomai már a *paleolitikum* végére eső Magdalenienben is feltalálhatók¹⁰ és az idősebb *neolitikum* vonaldíszes kerámiájában már gyakorta képezték az edények díszítő elemeit.¹¹ A kocka díszítést a bükki kulturából¹², továbbá a tűzdelt kerámiából¹³ is ismerjük.

A bodrogkeresztúri kultúrkörbe tartozó temetők közül az ekként díszített edényeket a névadó helyről, Pusztastvánházáról, Tiszakeszről¹⁴, Tiszadob Urkom-dűlőről¹⁵ és legújabbán, de csupán cserepekben Hódmezővásárhely Tatarsáncáról¹⁶ ismerjük. Amíg azonban ezek a tálak, illetve hasonlóan díszített más edényformák ezeken a helyeken csupán szorványosan kerültek elő, addig a most ismertetett temető

Ugyanez a megállapítás vonatkozik a csővestalpú edényekre is. Nagyobb számú csővestalpú edényt e kultúra névadó helyéről Kistréti-partról, Hódmezővásárhelyről¹⁷, Hajdúszoboszlóról és Nagylucskáról ismerünk.

Aranyékszert ebből a kultúrkörből a névadó helyről, Tiszaladányról és Tiszakeszről ismerünk, átfűrt márványgyöngy pedig, amely már a tűzdelt kerámia régebbi fokozatából származó sírokban is előfordult¹⁸, a Bodrogkeresztúri kultúrkörbe tartozó leginkább női sírok tekintélyes részéből került elő.

Minthogy a szalagdíszes kerámia geometrikus díszítési formái a Tiszai kultúrában tovább élnek és mivel a csővestalpú edények az ismer-

6. kép. 1–11: szorványos lelelek — Abb. 6. 1–11: Streifunnde (1–3, 5–11 kb. 1/2, 4 kb. 3/4 nagyság)

két bolygatatlan és a már bolygatott sírjából és pedig a második sírból két példányban is került elő díszített edény. Ebből, továbbá az ekként díszített edényekből származó töredékek nagyobb számából arra lehet következtetni, hogy a feldúlt sírok is tartalmazhattak hasonló falakat, vagy így díszített más alakú edényeket.

¹⁰ Carl Schuchardt: *Alteuropa*, Berlin 1935. 28. o.

¹¹ A. Stocki: *La Bohème Préhistorique* I. Prague, 1929. 59. l. 25. l. t. 2, 4, 11, 12 ábra.

¹² Tompa F.: *A szalagdíszes agyagművesség kultúrája Magyarországon* AHung. V–VI. IV. 21, V. 28, VII. 12, VIII. 6, XI. 16, 17, 18, 24, XII. 3, 10, XIII. 3, XIV. 2, XV. 24. t.

¹³ A. Stocky: I. m. XLV. 14, 15.

¹⁴ Tompa F. Bericht, i. m.

¹⁵ Childe: *The Danube in Prehistory* Oxford 1929.

¹⁶ Arch. Ért. 1940. 13–17 l.

tett formában ugyancsak a Tiszai kultúrában jelentkeznek nagyobb számban, ezek a körülmények a most tárgyalt temető anyagára a Tiszai kultúra igen közeli hatását hangsúlyozzák, következésképpen ez a temető — hasonlóan a kistréparti telephez — feltehetőleg korának legidősebb kerámiai anyagát tartalmazza. Ezt a feltevést a rézből készült eszközök hiánya is alátámasztja.

Bár a most tárgyalt temetőnél a temetkezésre alkalmas terület nem nagy terjedelmű és nem valószínű, hogy 30–35 sírnál több lehetett benne, mégis szükségesnek látom megemlíteni,

¹⁷ Banner i. m.

¹⁸ Schranil I.: *Vorgeschichte Böhmens und Mährens* Berlin, 1928. 49. o.

hogy miután az általam feltárt sírok a domb keleti oldalának majdnem a legmagasabb pontján feküdtek és ezeknél magasabb helyen a próbaásás sírt már nem jelzett, feltehető, hogy ezek a sírok ennek a temetőnek a legrégibb temetkezései lehettek.

Minthogy a feltárt két sír, valamint a már bolygatott sír, egymástól majdnem azonos távolságra és pontosan egy sorban volt, a temetkezés soros formára és a sírok egymáshoz való

Újpest

aránylagos közelsége a föld alapos kihasználására mutat.

A sírmellékletek elhelyezése itt némileg elüt az ebben a korban általánosan dívó szokástól, hogy az edények inkább a fej körül fekszenek.

Arról értesültem, hogy ebből a temetőből különböző formájú és nagyságú teljesen ép és állítólag nagyobb számú edény került magánkezekbe.

A tárgyalt összes leleteket a Magyar Történeti Múzeumnak adtam át.

Petróczy József

DAS FRÜHKUPFERZEITLICHE GRÄBERFELD VON TISZADOB

(Zusammenfassung)

Die Gräber liegen auf einem Hügel, dessen grösste Höhe sich ungefähr 2, 2'5 m über das umliegende Terrain erhebt. Die eine Seite des Hügels beginnt kaum höher als seine Umgebung, während sich an der westlichen Seite ein altes Flussbett der Tisza gut absondert. Der Hügel besteht bis zu 55—60 cm Tiefe aus einer Humusdecke. Darunter liegt bis zu 1—2'5 m Tiefe starker sandiger Lehm, der nur durch Picken abzubauen ist. Die Gräber wurden an der Ostseite des Hügels angelegt, und zwar wurden sie überall nur bis zum harten Lehm Boden abgegraben.

Durch Erdarbeiten wurden ungefähr 10 Gräber aufgewühlt. Beachtenswert sind aus dem Scherbenmaterial einige verzierte Gefässbruchstücke (Abb. 5, 4—5), welche neolithisch sind und wahrscheinlich zu einer alten Wohnschicht gehören. Zwei Gräber konnten durch den Verfasser gerettet werden.

Grab I. Das wahrscheinlich männliche Skelett lag zusammengekauert auf der rechten Seite, in Ost-Westlicher Richtung, knapp an der harten lehmigen Unterschichte, in 58 cm Tiefe. Beide Hände waren vor das Gesicht gelegt, die Knie lagen sehr hoch. Im Grab waren folgende Beigaben: 1. Unter dem Schädel ein schön retuschiertes Silexmesser, Länge 9'4 cm (Abb. 1, 1). 2. Hinter dem Schädel ein „Milchtopf“, ein wenig nach der Seite gekippt, Höhe 20 cm, einer der beiden Henkel fehlte (Abb. 1, 2). 3. Vor dem Gesicht lag ein schön verziertes Gefäss, Höhe 12 cm (Abb. 1, 3). 4. Im Gefäss Nr. 3 lag eine kleine Schale, Höhe 3'8 cm (Abb. 1, 4). 5. Neben dem Gefäss Nr. 3 war eine zweite unverzierte hohe Schüssel, Höhe 10'5 (Abb. 1,

6). 6. Im Gefässe Nr. 5 stand eine kleine Schale, Höhe 5'5 cm (Abb. 1, 5). 7. In der Schale Nr. 6 stand eine noch kleinere Schale, kaum 2 cm hoch, sie konnte aber nicht gerettet werden. 8. Den Schienbeinen parallel lag eine grosse Fusschale, deren Schalenteil nicht mehr konserviert werden konnte (Höhe 26'5 cm).

Grab II. 1'80 cm weit von diesem Grabe fand man das zweite, anscheinend gleichfalls männliche Skelett. Es lag zusammengekauert in 57 cm Tiefe, auf die rechte Seite gelagert und in derselben Weise geortet wie das erste. Die rechte Hand war vor das Gesicht gestellt, die Linke aber 25—30 cm tiefer. Beide Knie waren stark hochgezogen. Beigaben: 1. In der rechten Hand eine Silexklinge, Länge 7'7 cm (Abb. 2, 10). 2. Hinter dem Schädel war ein Topf, Höhe 13'5 cm (Abb. 2, 2). 3. Eng neben diesem Gefäss lag ein wenig auf die Seite geneigt ein „Milchtopf“, Höhe 19'5 cm (Abb. 2, 3). 4. Vor der Linken Hand lag eine schön verzierte Schüssel. Einer der Henkelteile fehlte (auf der Abb. 2, 6 ist er restauriert), der Boden trägt einen Omphalos. Höhe 11 cm. 5. In der Schüssel Nr. 4 stand eine kleinere, verzierte Schüssel, Höhe 7 cm (Abb. 2, 4). 6. In dem Gefässe Nr. 5 stand hinwiederum ein kleines Schüsselchen, es konnte aber nicht aufgehoben werden. 7. Eng neben dem Gefässe Nr. 4, stand ein grosser Topf, Höhe 15 cm (Abb. 2, 8). 8. Dieses achte Gefäss wurde neben die Knie gelegt, Höhe 32'5 cm (Abb. 2, 1). 9. Neben Gefäss Nr. 8 stand eine verzierte doppelhenkelige Schale, Höhe 6 cm (Abb. 2, 9). 10. Hinter dem Skelett, beim Rücken lag eine Fusschale, Höhe 38'5 cm (Abb. 2, 7). 11. Eine kleine Schale

stand neben Gefäss Nr. 10, Höhe 7 cm.

Bei der Bergung der beiden Gräber kamen weitere wahrscheinlich der neolithischen Wohnschichte zuzurechnende Funde zum Vorschein (Abb. 3, 4–5). Ungefähr 1'50 cm weit von Grab Nr. 2 konnte ich ein weiteres, leider schon arg zerstörtes Grab feststellen. Es konnten folgende Beigaben gerettet werden:

Grab III. 1. Schalenteil einer Fusschale, Höhe 15 cm (Abb. 3, 1). 2. Die Hälfte eines verzierten Bechers, Höhe 9 cm (Abb. 3, 3). 3. Eine schön verzierte Schüssel, Höhe 6'5 cm (Abb. 3, 2).

Aus den Beigaben der aufgewühlten 10 Gräber konnte ich auf der Fundstelle noch folgende Stücke zusammenlesen: 1. Kleiner Topf, Höhe 9'1 cm (Abb. 4, 7). 2. Roh verzierter kleiner Napf, Höhe 4'4 cm (Abb. 2, 11). 3. Ein Topf, Höhe 10 cm (Abb. 5, 2). 4. Fussteil einer Fusschale, Höhe 30 cm (Abb. 4, 8). 5. Fussteil einer kleineren Fusschale, Höhe 15 cm (Abb. 4, 5). 6. Topf, Höhe 22'5 cm (Abb. 4, 4).

Durch die Zuvorkommenheit eines benachbarten Freundes konnten noch weitere Streustücke des Gräberfeldes der Vernichtung entzogen werden: 1. Stück eines goldenen Tutulus, Durchmesser 1'2 cm, Gewicht 0'48 Gramm (Abb. 5, 7). 2. Durchbohrte Marmorperlen (Abb. 5, 9). 3. Kleine Schüssel, Höhe 6 cm (Abb. 5, 8). 4. Fusschale, Höhe 28 cm (Abb. 4, 10). 5. Bruchstück einer kleinen Tasse Höhe 7'2 cm (Abb. 4, 6). 6. Dasselbe, Höhe 7'2 cm. 7. Gefäss-

Ujpest

bruchstück (Abb. 4, 9). 8. Bruchstück einer Fusschale, Höhe 8'5 cm. 9. Zur neolithischen Wohnungsschichte müssen wir ein Steinbeil (Abb. 5, 6) und weitere Kleinigkeiten rechnen.

Drei Gefässe des Gräberfeldes sind in eine Privatsammlung gelangt: 1. Hohe Fusschale, Höhe 25'7 cm (Abb. 4, 2). 2. Topf, Höhe 14'7 cm (Abb. 4, 1). 3. Breiter Topf, Höhe 9 cm (Abb. 4, 3).

Das Gräberfeld gehört in den Kreis der kupferzeitlichen „Bodrogeresztur Kultur“¹. Der Typus der verzierten Gefässe ist in diesem Kreise nicht überall zu finden². Da die Verzierungselemente der spätneolithischen, sogenannten „Theiss-Kultur“ nahe stehen, müssen wir diese Gräberfelder der ältesten Phase der Kupferzeitlichen Entwicklung zurechnen. Dasselbe gilt von den grossen Röhrenfusschalen³.

¹ Ferenc v. Tompa, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912-1936. 24-25 Bericht der Röm.-Germ. Komm. 1934/35. S. 51-59. — Jenő Hillebrand, Das kupferzeitliche Gräberfeld von Pusztavánháza. AHung. IV. — Szabó Kálmán, Kecskeméti Múzeum ásatásai I. Arch. Ért. 1934. S. 9-39. — Sőregi János, Vezető a Déri Múzeum régészeti osztályában. 1939. S. 27. — Jelentés a Déri Múzeum 1932. évi működéséről. S. 75-117. — Arch. Ért. 1882. S. 727. — Banner János, Hódmezővásárhely története a honfoglalás koráig. Hódmezővásárhely, 1940. S. 61-65.

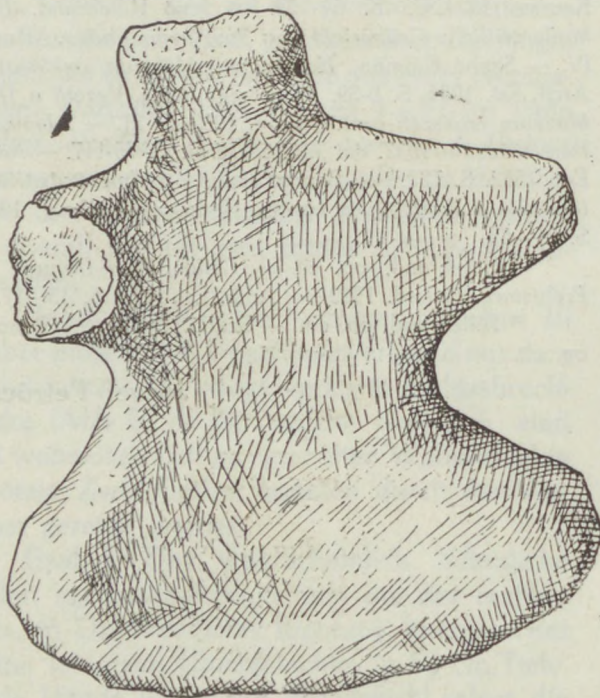
² Hillebrand, op. cit. — Childe, The Danube in Prehistory. Oxford. 1929. — Arch. Ért. 1940. S. 13-17.

³ Hillebrand, op. cit. — Szabó, op. cit. — Banner, op. cit.

József Petrőczy

VUČEDOL-LAIBACHI TIPUSÚ KERAMIKA VAS MEGYÉBŐL

A megye területéről eddig három helyen került elő vučedol-laibachi típusú keramika. Ezeknek a leleteknek az ismertetését azért tartom fontosnak, mert bár az utóbbi időben három szakmunka is behatóan foglalkozik ezzel a keramikával és magyarországi elterjedésével, e munkákban ezekről a leletekről említést nem találunk.¹ Különös fontossággal bírnak e leletek e kultúra elterjedésének szempontjából, amire még visszatérünk.

1. kép — Abb. 1

Az irodalom már régóta ismer egy Velemről származó, embert ábrázoló idolt (1. kép), amely-

¹ Patay Pál, *Korai bronzkori kulturák Magyarországon*. Diss. Pann. ser. II, no. 13. 22–25. o. — Banner János, *Ujabb adatok a zóki-kultúra elterjedéséhez*. Dolgozatok, 1939 (XV). 73–84. o. — Willvonseder Kurt, *Funde des Kreises Vučedol-Laibach aus Niederdonau und Ungarn*. WPZ, 1939 (XXVI). 135–147. o. — Patay Pál és Willvonseder Kurt térképet is közöl, az utóbbi tekinthető jelenleg a legteljesebbnek.

ről Miske Kálmán a következőket mondja: „Az egész gyurmány anyagának minemősége bronzkorinak tetszik.”²

Miután a leletkörülmények ismeretlenek, az idol időrendi meghatározása tényleg nehézségekbe ütközik és csak analógiák alapján indulhatunk el.

Leírás: Az idolnak négyszögletű, hosszában átfúrt feje van. Lehetségesnek tartjuk, hogy külön feje volt, amely szintén átfúrt volt a lyuknak megfelelően és kis pálcikával, melyet a lyukon húztak keresztül, az idolhoz volt erősítve. Lehetséges azonban az is, hogy e lyuk — mint Miske feltételezi — felakasztásra szolgált. A két durván kidolgozott kar vízszintesen áll el a testtől. Az idol ovális talpon áll, amely alul kissé homorú. Az egyik kar csonka. Az idol magassága 14 cm, talpméretei 14,5 és 7,3 cm.

Hasonló bronzkori idolt nem ismerünk; a délmagyarországi típusok egészen más alakúak és a velemi darabbal nem hasonlíthatók össze. Leginkább még az ismert laibachi idollokkal vélünk hasonlatosságot felfedezni: az egyik idolnak szintén négyszögletű feje van, a karok kiképzése szintén hasonló, sőt az ovális talp is.³ A különbség az, hogy a laibachi darabok díszítettek, míg a velemin semmiféle díszítés nincs.

Egy idoltöredék is került elő Laibachban, amely belül szintén üres, mint az előbb említett példány.⁴ Hoernes még két lapos idolt közöl ugyancsak Laibachból, amelyeknek a feje hiányzik, de a karok és a talp kiképzése hasonló a velemi példányéhoz.⁵

Egy a velemihez hasonló, azonban kisebb és nagyon durva kivitelű idol került elő a Ság-hegyen (Lázár Jenő gyűjteménye Celldömölkön).

² Miske Kálmán, *A Velem Szt. Vid-i őstelep*. Wien, 1907. 79. o. LIV. t. 29.

³ Hoernes M., *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa*, Wien, 1898, 237. o. 63. ábra.

⁴ Ugyanott, 64. ábra.

⁵ Ugyanott, 65. és 66. ábra.

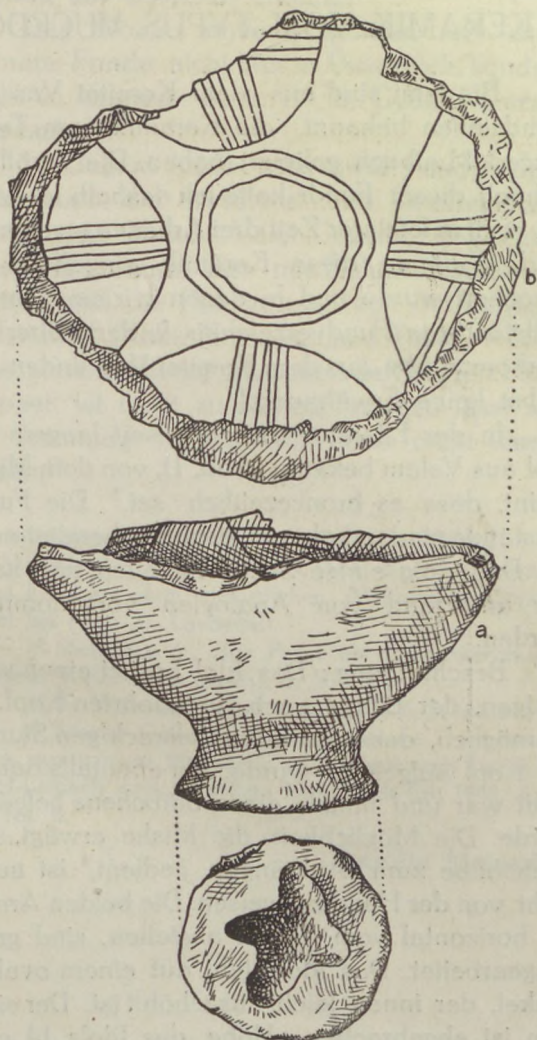
Ugyancsak e lelőhelyről ismerünk néhány töredéket, amelyeket Banner János a badeni kultúrába sorol,⁶ viszont Willvonseder Kurt hasonló cserepeket ismertet Hidegség községből, amelyek szerint vučedol-laibachi jellegűek.⁷

Különösen azért érdemel a veleimi lelet figyelmet, mert laibachi típusú idoloikat az irodalom csak Laibachból ismer. Ma már sok leletet ismerünk a Dunántúlról és Ausztriából, így e lelet nem okoz meglepetést. Mint összekötő lelet a szlavoniai és fertővidéki leletek között különösen fontos.

Közlünk még egy tálát, amely 1929-ben Szombathelyen a Körmen-di-úton került elő (2. kép a). A leltárban mint a „vaskor idősebb szakaszába” tartozó tárgy van feltüntetve. A lelőkörményekről a növedéki naplóban a következő feljegyzést találjuk: „régí patakmeder partján, iszapban”. A tál széle köröskörül letöredezett. Belső díszítése (2. kép b): középen három körbenfutó vonal. A tál belső oldalán négy félköralakú ív, ezekben a tál közepe felé húzott vonalak és az edény pereme mellett szintén párhuzamos vonalak. A minta bekarcolt mészbetét nélkül. Az edény talpa keresztalakúan üres (2. kép c). Érdekes, hogy a talp nincsen keresztalakúan kiképezve, hanem csak a talpon van egy keresztalakú üreg, ami némi eltérést jelent az ismert laibachi típusú tálaktól. Az edény, dúrva szemcsés agyagból készült. Tál jelenlegi magassága 7 cm, talp átmérője 6 cm. A tál díszítése ugyan nem azonos az ismert laibachi típusokkal, de a talp keresztalakú kiképzése arra utal, hogy e darab a laibachi keramika közé sorolható. E lelőhelyről (Szombathely, Körmen-di út) más leletek nem kerültek a Szombathelyi Múzeumba.

Figyelemreméltónak találom e leleteket annál inkább mert bár Vas megye területén sohasem folyt rendszeres kutatás, mégis már három lelőhelyet ismerünk és újabb leletekre is van kilátás így.⁸ A lelőhelyeknek különösen a laibach-vučedoli kultúra elterjedése szempontjából van jelentősége. Ha egy pillantást vetünk a Willvonseder által összeállított térképre, nyilvánvaló, hogy e kultúra az Alpok keleti lejtői mellett

vonult északra.⁹ E kultúra délről Nyugat-Dunántúlon keresztül nyomult Észak-Dunántúlra (Fertő vidéke) és innen Alsó-Ausztria területére. A laibachi kerámia erős zsinégdíszes elemei, viszont a zsinégdíszes kerámiával Ausztriában és Csehországban fellépő laibachi típusú kerámia a vasmegyei leletek által kellő magyarázatot nyer. Az útvonal, amint ezt Rajko Ložar is kifejtette, csak az Alpok keleti lejtői mellett húzódott el.¹⁰

2. kép — Abb. 2

A Duna mentén is vannak lelőhelyek, nemcsak Ausztriában, hanem Magyarországon is, mint pl. Győr-Gázgyár, Kéménd, Patpuszta.¹¹

⁶ Banner János, *Badeni edények a vasmegyei gyűjteményekben*. Dunántúli Szemle, 1940 (VII). 373—385. o. II. t. 5, 6, 7, 9.

⁷ Willvonseder, i. m. 140. o. 4. kép 3, 4.

⁸ A szombathelyi múzeumban van még több jellegzetes laibachi típusú cserép, leltári szám nélkül, ezek minden valószínűség szerint szintén Velemről származnak.

⁹ Ložar Rajko, *Študije o ljubljanski keramiki*. Glasnik muzejskoga društva za Slovenijo, 1941 (XXII). 1—35. o. — Willvonseder, i. m. 144. o. 6. kép. Szerző csak egy leletet ismer a délkeleti Alpokból (Stappelkogel bei Forst, Lavanttal).

¹⁰ Mozsolics A., *Zur Frage der Schnurkeramik in Ungarn*, WPZ. 1942. (XXIX), 30—50. o.

¹¹ Willvonseder, i. m. 6. kép. 144. és 147. o.

Két lelőhelycsoportot lehet megkülönböztetni jelenleg: nyugati és északnyugati leletcsoport (Vas megye, Fertő vidéke, Duna mente) és déldunántúli-alföldi leletcsoport (Baranya, Tolna, Alföld). A két leletcsoport között éles határt vonni persze nem lehet, ahogyan a laibachi és

Kolozsvár

vučedoli típusú kerámia sem választható el minden esetben.¹²

¹² Mezőlakon is kerültek elő laibach-vučedoli típusú cserepek egy lakótelepről. Gallus Sándor, *Próbaátalás a Szélmező-major melletti tőzegtelep rézkori hulladékregében (Mezőlak)*. Arch. Ért. 1942. 47–53. o. II. t.

Mozsolics Amália

KERAMIK VOM TYPUS VUČEDOL-LAIBACH AUS DEM KOMITAT VAS

Bis jetzt sind aus dem Komitat Vas drei Fundstellen bekannt, die Keramik vom Typus Vučedol-Laibach geliefert haben. Die Veröffentlichung dieser Funde halte ich deshalb für wichtig, weil in letzterer Zeit drei Arbeiten erschienen sind, in denen diese Keramik eingehend besprochen wurde und in denen wir ein ziemlich vollständiges Fundverzeichnis finden; aber die Vorkommnisse aus dem Komitat Vas finden da selbst keine Erwähnung.¹

In der Literatur ist schon seit langem ein Idol aus Velem bekannt (Abb. 1), von dem Miske meint, dass es bronzezeitlich sei.² Die Fundumstände sind unbekannt, deshalb bereitet auch die Datierung einige Schwierigkeiten und kann nur an Hand von Analogien vorgenommen werden.

Beschreibung: Das Idol besitzt einen viereckigen, der Länge nach durchbohrten Kopf. Es ist möglich, dass auf diesen viereckigen Stumpf ein Kopf aufgesetzt wurde, der ebenfalls durchlocht war und mittels eines Stäbchens befestigt wurde. Die Möglichkeit, die Miske erwägt, das Loch habe zum Aufhängen gedient, ist auch nicht von der Hand zu weisen. Die beiden Arme, die horizontal vom Rumpf abstehen, sind grob ausgearbeitet. Das Idol steht auf einem ovalen Sockel, der innen leicht ausgehöhlt ist. Der eine Arm ist abgebrochen. Höhe des Idols 14 cm, Masse des Sockels 14,5 cm und 7,3 cm.

Aus der Bronzezeit sind ähnliche Idole vollkommen unbekannt. Die südungarischen

Typen haben eine ganz andere Gestalt und können mit dem Idol von Velem nicht verglichen werden. Die grösste Ähnlichkeit weisen die Idole aus dem Laibacher Moor auf. Ein Idol aus Laibach hat ebenfalls einen viereckigen Kopf, die Form der Arme ist ganz ähnlich und sogar der ovale Sockel.³ Der grösste Unterschied besteht darin, dass die Laibacher Idole inkrustiert sind, während das Idol von Velem keinerlei Verzierungen aufweist. Auch ein anderes Stück ist aus Laibach bekannt, das innen ebenfalls hohl ist, wie das eben erwähnte Exemplar.⁴ Hoernes bildet weiter noch zwei Flachidole aus Laibach ab, deren Köpfe fehlen; die Bildung der Arme und des Sockels gleicht aber dem Stück von Velem.⁵ Ein ähnliches, aber in kleinerer Ausführung als das Idol von Velem und sehr grob ausgearbeitet kam am Sághegy zum Vorschein (Sammlung Jenő Lázár in Celldömölk). Diese Fundstelle lieferte ebenfalls einige Bruchstücke, die J. Banner der Badener Kultur zuteilt.⁶ Ähnliche Bruchstücke bildet K. Willvonseder aus Hidegség ab und sagt von ihnen, dass sie „im Stile Vučedol-Laibach“ verziert sind.⁷ Das Idol aus Velem verdient umso mehr Beachtung, als solche Idole bis jetzt nur aus dem Laibacher Moor bekannt sind. Wir kennen jetzt schon viele Funde aus dem Dunántúl, besonders aus dem Gebiet des Fertő-See und aus Niederdonau, so dass dieser Fund nicht überraschend wirkt. Als ein hervorragender verbindender Fund zwischen den slawonischen Vorkommnissen und den Funden in der Gegend des Fertő hat er besondere Bedeutung.

¹ P. Patay, *Korai bronzkori kultúrák Magyarországon. Dissertationes pannonicæ, ser. II, no. 13. S. 22–25.* — J. Banner, *Ujabb adatok a zóki kultúra elterjedéséhez. Dolgozatok, 1939 (XV). S. 73–84.* — K. Willvonseder, *Funde des Kreises Vučedol-Laibach aus Niederdonau und Ungarn. WPZ, 1939 (XXVI). S. 135–147.* — Patay und Willvonseder veröffentlichen auch eine Verbreitungskarte, diese letztere ist die vollständigste.

² K. Miske, *A Velem Szt. Vid-i őstelep*. Wien, 1907. S. 79, Taf. LIV, 29.

³ M. Hoernes, *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa*. Wien, 1898, S. 237, Fig. 63.

⁴ Ebendort, Fig. 64.

⁵ Ebendort, Fig. 65 und 66.

⁶ J. Banner, *Badeni edények a vasmegyei gyűjteményekben. Dunántúli Szemle, 1940 (VII). S. 373–385, Taf. II, 5, 6, 7, 9.*

⁷ K. Willvonseder, a. a. O. S. 144, Abb. 4, 3, 4.

1929 wurde in Szombathely-Körmendi út eine Schüssel gefunden (Abb. 2 a). Im Katalog ist sie als in die ältere Eisenzeit gehörig datiert. Über die Fundumstände ist im Zuwachskatalog folgendes vermerkt: „am Ufer eines alten Bachbettes, im Schlamm“. Der Rand der Schüssel ist abgebrochen. Die Verzierung der Innenseite (Abb. 2 b): am Rand der Mitte sind drei parallele Kreise, an den Seitenwänden vier Halbkreise und in ihrer Mitte parallele, der Mitte zustrebende Linien. Am Rand der Schüssel sind, noch in den Halbkreisen, parallele Linien. Das Muster ist eingeritzt, nicht inkrustiert. Die Schüssel ist aus grobkörnigem, braungrauen Ton hergestellt. Höhe der Schüssel 7 cm, Durchmesser des Fusses 6 cm. Die Verzierung der Schüssel ist für die Laibach-Vučedol Keramik nicht charakteristisch, wohl aber die kreuzförmig hohle Ausbildung des Fusses (Abb. 2 c).

Diese Funde verdienen deshalb Beachtung, weil ohne systematische Forschungen schon drei Fundstellen der Kultur Vučedol-Laibach im Komitat Vas bekannt sind und so Aussicht auf weitere Funde besteht.⁸ Vom Standpunkt der Verbreitung dieser Kultur haben die Funde des Kom. Vas besondere Bedeutung. Wenn wir einen Blick auf die von K. Willvonseder entworfene Verbreitungskarte werfen, sehen wir, dass die Laibacher Kultur entlang des Ostrandes der Alpen nach Norden vorgedrungen ist.⁹

⁸ Im Museum in Szombathely befinden sich mehrere typische Laibacher Gefäßbruchstücke, die aller Wahrscheinlichkeit nach aus Velem St. Vid stammen.

⁹ Rajko Ložar, *Študije o ljubljanski keramiki*. Glas-Kolozsvár

Über Westdunántúl verbreitete sie sich bis Nordwestdunántúl (Gegend des Fertő) und von hier bis nach Niederdonau. Die schnurkeramischen Elemente der Laibacher Keramik, andererseits die Funde vom Typus Laibach in Niederdonau und im böhmischen Protektorat sind durch die Funde des Komitates Vas genügend erklärt. Der Verbindungsweg zwischen beiden Gebieten zog sich, wie dies auch Rajko Ložar betonte, dem Ostrand der Ostalpen entlang.¹⁰

Der Donau entlang kennen wir auch mehrere Funde nicht nur in Österreich, sondern auch in Ungarn, so z. B. in Győr, Kéménd, Patpuszta.¹¹

In Ungarn kann man zwei Fundgruppen feststellen: die westliche und nordwestliche Fundgruppe (Kom. Vas, Gegend des Fertő, Österreich, längs des nördlichen Laufes der Donau) und die Fundgruppe von Süddunántúl und Alföld (Kom. Baranya und Tolna, Alföld). Eine scharfe Grenze zwischen den beiden Fundgruppen ist nicht zu ziehen, ebenso lässt sich die Trennung im Material noch nicht durchführen.¹²

nik muzejskega društva za Slovenijo, 1941 (XXII). S. 1–35.
— Willvonseder, a. a. O. S. 144, Abb. 6. Autor kennt nur einen Fund aus dem südöstlichen Alpengebiet (Stappelkogel bei Forst im Lavanttal).

¹⁰ Mozsolics A., *Zur Frage der Schnurkeramik in Ungarn*, WPZ. 1942. (XXIX): S. 30–50.

¹¹ K. Willvonseder, a. a. O. Abb. 6, S. 144 und 147.

¹² Sándor Gallus berichtet von einem Fund aus Mezőlak, wo in einer Moorsiedlung Keramik vom Typus Vučedol-Laibach zum Vorschein kam. Arch. Ért. 1942. S. 47–53, Taf. II.

Amália Mozsolics

A SZURDOKPÜSPÖKI SZKITA LELET

1938. novemberében szerzett meg a Magyar Nemzeti Múzeum vétel útján Szurdokpüspökiről (Heves m.), odaváló asztalosmester kezéből egy két darabból álló leletet. Az illető maga találta házának kertjében ásás közben és maga hozta be. A lelet darabjai: 1. egy csont eszköz (I. t. 1), 2. egy kis, bronzöntésre szolgáló öntőtégely (I. t. 2—2a). Az illető közlése szerint még egy edény tartozik a lelethez, melyet azonban nem szolgáltatott be. A leletkörülményekre vonatkozó bemondás alapján úgy látszik, hogy nem sírleletről, hanem telephely szórványos leleteiről van szó. Ez azonban még vizsgálatra szorul.

A csont-eszköz anyaga dr. Éhik Gyula egyetemi m. tanár szíves meghatározása szerint nagyobb emlősállat csontja, minden valószínűség szerint lóé, esetleg szarvasmarháé. Legnagyobb hossza 12 cm; a díszítés legnagyobb szélessége 2,1 cm; magáé az eszköze 1,4 cm. Lefelé egyre keskenyedik az eszköz és hegyben végződik, melyen kopásnyomok láthatók. A darab alsó harmadában kettétört; a megtaláló összeragasztotta és hátlapjára vékony falapot is ragasztott megerősítésül. A törés fölött két oldalt kiugró bütykök vannak. Közvetlenül a bütykök alatt az eszköz 1 cm széles, a bütykök fölött 4,5 mm-nyi darabon 1,1 cm, innen már a nyél kezdődik 1,4 cm. szélesen. A bütykök az újjak megtámasztását szolgálhatták. A nyél szélessége a díszítőmintáig nem változik. Az egész eszköz arra mutat, hogy agyagművesek használhatták munkájuknál. A hátsó oldal kissé homorú a csont eredeti hajlásának megfelelően, sőt a csont textúrája apró, sűrű lyukacsok formájában jól látszik. A díszítőminta itt kevésbé kidolgozott.

A lelet másik darabja olvadt érc kiöntésére szolgáló tégelynek látszik. Anyagáról dr. Koch Sándor egyetemi tanár szakvéleménye: „Finoman iszapolt agyagból préselték az alapanyagot. Ez az alapanyag égetve nem lett, csu-

pán a használat következtében pörköldött és keményedett meg.” A tégely hossza 6,7 cm. Két részből áll, magából az edényből és nyeléből. Az edény szív, helyesebben mandula alakú, csőrös, hogy az olvadt fémet finoman lehessen kiönteni belőle. Hossza 5, legnagyobb szélessége 3,6 cm, magassága a csőrnél 2,7, szemben 2,3 cm. Az egyik oldalon erős csorbulás van, kisebb mértékben ilyen szemben is látható. A nyél hossza a nyaktól számítva 3,1 cm, vastagsága a nyaknál 2,1, a másik végén 2,8 cm. Négyzetes lyuk van a nyélen, melynek oldala 1 cm, mélysége 2 cm. Fém, vagy más nyél beillesztésére szolgált, melynek segítségével az egész tégelyt a tűzbe lehetett tartani s a forró, olvadt fémet belőle kiönteni. Az egész tégely biztosan áll.

Következőekben vizsgáljuk ennek a leletnek korát és kulturtörténeti hovávátartozását.

A csont-eszköz felső részét kampócsőrű griffje díszíti. A szkita griffmotívumra jellemzően a szem hólyagos és nagy; előtte harántdudor van, mely a csőr tövén levő szarut jelképezi. Ez alatt a hosszú, kampós csőr látható. A griff feje valószínűtlenül hosszú nyúlik. Alul mandula alakú fül csatlakozik hozzá. A fül alatt keresztben még egy kis, rövid tag foglal helyet, amely átmenet gyanánt szolgál az állatmotívum és a csonteszköz teste között.

Hogy a minta tárgya griffje, az kétségtelen. Az állatmotívum tisztán felismerhető az orosz terület számos emléken: az *Olbiában* előkerült bronzötvényen,¹ továbbá ennek magyarországi utánzatán,² az *Ulszki aulban* előkerült két kocsi-rúdvégén és más, hasonló alakú arany és bronz madárfejek³ stb, stb, ez a motívum még szerves egységet alkot.

¹ Borovka, *Scythian Art*, London, 1928, 9. t., kora: Kr. e. VI. sz. (94. o.).

² Fettich, *Adatok az ősgermán állatornamentumok II. stílusának eredetkérdéséhez*. AE. 1929 XV. t. 1.

³ Borovka, i. m. 24—25. t.; 8. t. A—D; 11. t. E—G; stb.

A madárfej motívumának meghatározása egymagában még nem sokat mond. Sőt a következőkben még azt is látni fogjuk, hogy a madárfejen kívül itt még egyéb motívum maradványát is föltételezhetjük. Tehát keressük ennek a csontfaragványnak közelebbi analógiáit, hogy helyét a szkita anyagban közelebből kijelölhessük s ezzel korának meghatározásához is biztosabb támpontokat nyerjünk.

Közeleli analógiát idézhetek *Ananinoról* (Káma vidék): egy csontfaragványt (I. t. 3), mely még abban is egyezik csonttárgyunkkal, hogy szintén fogantyú volt (késnyél). Sajnos datálva nincs, annyi azonban valószínű, hogy a déloroszországi anyaterületről származott oda.⁴ A madár-, helyesebben mondva griffej itt is világosan kivehető. A szem hólyagos és nagy, a csőr horgas, két kávája föl van tüntelve. Legföltűnőbb különbség a szurdokpüspöki és a csontfaragvány között, hogy a fej nem oly hosszú, a fül rendes helyen van, félkör alal ú, míg a szurdokpüspökin hegyben végződik. Viszont a nyak állása és a csőr elhelyezkedése annyira azonos, hogy a legszorosabb összefüggést kell föltételeznünk köztük. Mindezen kívül az ananinói késmarkolat az állat többi testrészét is föltünteti, ezzel azonban itt most nem akarok bővebben foglalkozni (lásd Tallgren rekonstrukcióját i. m. 174. o.-n).

Feltűnő, mennyire kidudorodik a szem. Ennek oka az is lehet, hogy az ananinói csontfaragvány szem- és fülrésze itt egyesül, miáltal a szem megnő, kidudorodik s kissé hátracsúszik. A fénykép ezt elég jól mutatja. Ilyen összeolvadás van a *Tamanban* előkerült csontból faragott állatpár egyikének farkán (I. t. 5–6). Ez az állatpár a garcsinovi és a zöldhalompusztai leletekhez kapcsolódik. A szkita kultúra virágkorából való, nem nagyon késői darab, valószínűleg nyeregdisz. Ragadozó állatot ábrázol, a síkok, a fafaragás ősi stílusának megfelelően, több helyen élekben találkoznak. A farkok vége csökevényes madárfej, kiképzése leletünkéhez hasonló. A második darab, bár nagyobb, egyébként teljesen azonos. Farka letört, kiképzése bizonyára olyan volt, mint a párjáé.⁵

⁴ Tallgren, *L'époque dite d'Ananino*, Helsinki, 1919, 174. sk. o.; 43. o. 2. kép; 173. o. 16. kép; 174. o. 121. kép.

⁵ A rajzot az eredeti után Feltich N. egyetemi m. tanár készítette (Berlin, Muzeum für Völkerkunde). Fénykép a háborús viszonyok folytán nem szerezhető be, mivel a leletanyag el van csomagolva.

Meg kell említenem, anyaguk miatt is, a *kelermesi* lelet csont lószerszám díszeit, melyek szintén griffejet ábrázolnak, de kosszarvval.⁶

Ha azonban a fül a szemmel összeolvadt, mit jelentsen a hosszúkás fül, mely a griff nyakának tövén látható? Erre nézve támpontot adhat többek között a berlini Muzeum für Völkerkunde-ben levő bronzöntvény. (I. t. 8). A tárgyról közelebbit nem tudunk. Rajta egy stilizált griffej látható. alatta csonka állat fej, melynek füle messze hátra nyúlik. A griff láthatóan marcangolja ezt az állatot. A fül alakja nagyjában megegyezik a szurdokpüspöki leleten látható füllel. Hasonló az eset a *Voronesskaja st.-n*⁷ előkerült bronzon (I. t. 7), de ezen a motívumok még szétesőbbek. Mindezt figyelembe véve föltehető, hogy a Szurdokpüspökin talált csonteszközön látható fül egy ilyen állatfejhez tartozik s maga a minta két állatmotívum kompozíciója. Ezt a föltevést alátámasztom azzal az ismert ténnyel, hogy a szkita állatmotívumok igen könnyen alkotóelemeikre bomlanak s ezeket vagy egész külön, vagy egyet-kettőt, sokszor a fölismerhetetlenségig stilizálva, egyesítve használják.

Hogy ez a folyamat milyen korán megindult, mutatja az *Ulszki aulban* talált egyik kocsirúddíszítmény.⁸ Ez a bronzöntvény a Kr. e. VII–VI. sz.-ból való⁹, tehát igen korai. Az egész darab griffejet ábrázol, de a részletek teljesen szétesők. Az öntvény egyik szélén három kisebb griffej van, ezek még meglehetősen egységesek, de a negyediknek egységes körvonalát meghúzni nem lehet. A fej, fül és csőr mind külön helyezkednek el, de annak ellenére, hogy önálló szerepük van, tökéletesen beleilleszkednek a motívum szerves egységébe. Természetesen nagyon erős a stilizálás is.

Másik igen jó példa az alkotóelemek szétválására csontfaragványon a kazáni múzeum egyik darabja: *Agrinskij bogatir*-ből (I. t. 4). A tárgy hátsó oldala homorú, rendeltetése ismeretlen, talán kanál.¹⁰ Nem áll egyedül, analógiája a moszkvai Történeti Múzeumban van,

⁶ Az Ermitageban vannak, a Kr. e. VII–VI. sz.-ból valók. AE. 1929, 99. o. 33. kép b) és c) ábra.

⁷ Kuban, *Slanica Voronesskaja*, Veselovsky ásatásából. Jelenleg a moszkvai Történeti Múzeumban van. Publikáció: Otčot, 1903, 74. oldalon a 142. ábra.

⁸ Borovka, *Scythian Art* London, 1928. 24. t.

⁹ Borovka i. m. 98. o.

¹⁰ Feltich N. egyetemi m. tanár oroszországi múzeumi jegyzeteiből. Fénykép a háborús viszonyok miatt nem szerezhető be.

*Pišamskoje gorodiscen*¹¹ találták. A kazáni múzeum darabján szintén találunk griffejet. Itt azonban a szem és csőr felső kávája összetartozik, míg az alsó állkapocs külön tagot képez. A fül hiányzik, talán a sérült részen volt. Mellesleg megjegyezve ez a griffej egy nagyobb állat (medve) mellső combját hangsúlyozza, szerepe tehát ugyanaz, mint az ismert garcsinovi lelet állatalakjain.¹²

Ez a két példa világosan mutatja, hogy a jelen esetben is nyugodtan beszélhetünk az alkotóelemek széteséséről. De van egy másik eshetőség is, amelyet az elején említettem, t. i. hogy a fül mégis a griff füle. Ugyanis a Nagy Péter korában előkerült szibériai aranyokon az állatok agancsát és sörényét díszítő griffek füle fokozatosan hátrább csúszik és ugyanezt az alakot mutatja.¹³ Igaz, hogy ezek jóval későbbi darabok, mint az eddig tárgyaltak. Azonkívül ennek a föltevésnek még egy nehézsége van, mégpedig az, hogy leletünkön a fül fordított helyzetben van. Az látszik valószínűbbnek, már csak a fül aránytalanul nagyobb volta miatt is, hogy nem a griffejhez tartozik, hanem az említett kéttagú kompozíciók állatfejének (I. t. 7–8) maradványa. Magam ezt a föltevést veszem alapul, míg újabb leletek ennek helytelenségét be nem bizonyítják.

A szurdokpüspöki lelet másik darabjához Magyarországról és az oroszországi anyaterületekről párhuzamokat nem ismerek, tehát kormeghatározásra ez idő szerint nem tudom fölhasználni.

Visszatérve a csonteszközhöz, a kormeghatározást megnehezíti az a körülmény, hogy a magyarországi emlékcsoportban, amelybe ez a tárgy beletartozik még csak hasonló csonteszköz sem fordul elő. Az egész tárgyon az archaikus vonás uralkodik, de a forma maga széteső, tehát elég fejlett. Rostovtzev¹⁴ szerint a magyarországi szkita leletek abban különböznek a déloroszországiaktól, hogy nálunk hiányzik a görög import elem. Ugy látszik, hogy a magyarországi szkíták egész izoláltan éltek, még pedig korábban mint a dobrudzsai és

dunatorkolati törzsek. Sőt azt állítja, hogy a dobrudzsai szkíták nem Erdélyből jöttek. Ugyanő mondja a következőket: A magyarországi leletcsoport egy teljes egészet alkot. A szkita tárgyak formája és típusa archaikus és meg is marad ilyennek. Az állatmotívumok déloroszországi fejlődésében az erdélyi szkíták alig vettek részt, ép így a görögökkel sem voltak állandó kapcsolatban. Izoláltan éltek és idővel fölszívódtak a helyi lakosságba. Művészetük archaikussága elég korai megjelenésükről tanúskodik, nemzeti jellegüket rövid ideig őrizték meg, legkésőbb a Kr. e. IV–III. sz.-ig (i. m. 534. o.).

A magyarországi szkita kultúra korát P. Reinecke¹⁵ a Kr. e. VII. sz. vége és IV. sz. közötti időre határozta meg, Márton Lajos pedig kimutatta,¹⁶ hogy a gyöngyösi sirlelet nem kerülhetett a földbe a Kr. e. IV. sz. előtt, ez tehát összevág.

A tápiószentmártoni és zöldhalompusztai aranyleletek azt mutatják,¹⁷ hogy a szkita kultúra tetőpontja a középmagyarországi vidéken a Kr. e. V. sz. körüli időre esik.

Ezek alapján leletünk archaikus vonása időbeli meghatározásához kevés támpontot nyújt. A motívum fejlettségéből bizonyos mértékig arra lehet következtetnünk, hogy nem a legelső időkből való. Annyi kimutatható, hogy hiánytalanul beleilleszkedik az oroszországi szkita kultúra anyagába.

A *tamani* két csontfaragvány (I. t. 5–6) erősen archaikus vonásokat tüntet föl, ilyen a felületeknek összehajló élben találkozó képzése, combspirális, stb. Jellegzetes a váll kettős fogazása. Ennek analogiája egy egészen archaikus darabon van, *Jelizavetovskaja stanica*-ról, (a Don deltájában.¹⁸) A vállzsinór is megjelenik ezen a faragványon ugyanúgy, mint a tápiószentmártoni aranyszarvason, amely pedig a Kr. e. V.–IV. sz.-ból való,¹⁹ inkább az előbbinek végéről. A *tamani* csontfaragványon a fark madárfej képzése — mint láttuk — feltűnően egyezik a szurdokpüspöki leletet díszítő griffej képzésével. A madárorszarut jelképező tag mindkét esetben sokkal merőlegesebben áll,

¹¹ Viatka kormányzóság, Jaransk kerület, Kukarka (mai neve Sovjetsk) mellett; (Fettich N. egyetemi m. tanár múzeumi jegyzeteiből.)

¹² Fettich N., *A garcsinovi szkita lelet*, Arch. Hung. XV, 1934. 3. t. 1–2.

¹³ Borovka, *Skythian Art*, London, 1928. 103. o. 48–49. t.

¹⁴ Rostovtzev, *Skythien und der Bosphorus*, Berlin 1939, 530 skk. o.

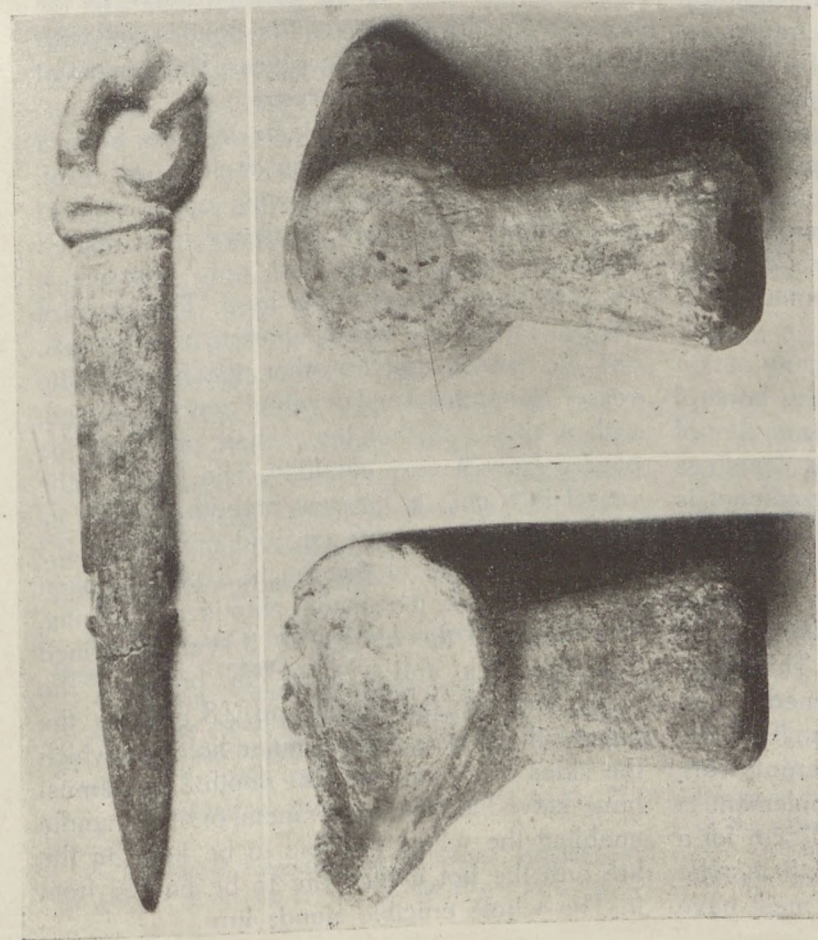
¹⁵ P. Reinecke, *Magyarországi skytha régiségek*, AÉ. 1897, 11. sk. o.

¹⁶ Márton Lajos, *Skytha sirleletek Gyöngyösön*, AÉ. XXVIII. köt. 1908, 52. o.

¹⁷ Fettich N., *A zöldhalompusztai szkita lelet*, Arch. Hung. III. Budapest, 1928, 16. o.

¹⁸ G. Borovka, *Scythian Art*, London, 1928, 52. 56. 64. o. 22. t. A.

¹⁹ Fettich N., i. m. 16. o.

2a

2

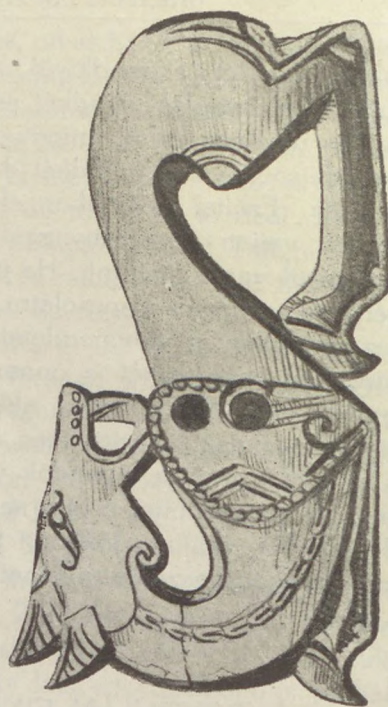
3

4

8

5

6

I. tábla. 1. Szurdokpuszpöki csonteszköz N. Ny.; 2. Szurdokpuszpöki öntőlégly N. M.; 3. Ananinoi csontfaragvány; a moszkai egyetem antropológiai múzeumában; 4. Agrinskij Bogatir-i csontfaragvány. 5-6. Tamani állatpár Berl. Mus. Kazan i. Völkerkunde. 7. Voroneckaja stánica bronz, Moszkva, Tört. Múzeum; 8. Bronzöntvény, Berl. Mus. i. Völkerkunde. — Plate I. 1. Bone implement from Szurdokpuszpöki, Hungarian National Museum; 2. Crucible from Szurdokpuszpöki, Hungarian National Museum; 3. Bone carving from Ananino, Anthropological Museum of the University of Moscow (?) ; 4. Bone carving from Agrinskij Bogatir, Kazan; 5. 6. Pair of animals from Traman, Berlin, Museum für Völkerkunde; 7. Bronze object from Voroneckaja stanica, Historical Museum, Moscow; 8. Bronze cast, Berlin, Museum für Völkerkunde.

mint általában szokott és rendkívül erősen hangsúlyozott. Az elgondolás mindkét esetben azonos, a kor is ugyanaz lehet mindkettőnél.

A szurdokpüspöki lelet mindkét darabja kézműves eszköz. Ezáltal mégjobban előtérbe lép az a kérdés, vajon importanyaggal, vagy helyi készítménnyel van-e dolgunk. Ha import, úgy fényt vet arra a szoros kapcsolatra, mely hazánk és az oroszországi anyaterületek közt fönállott, hisz még eszközeiket is onnan kapták. Ha ellenben helyi készítmény, akkor az itteni szkita élet intenzitását világítja meg és azt, hogy az ősi formák mennyire állandók voltak. Ez a két tárgy ugyanis semmi esetre sem keletkezett a legkorábbi szkita időkben, hiszen ipari eszközök, gyakori használat nyomait vise-

Budapest

lik magukon, tehát olyankor jelentek meg, amikor a szkitaság itt már teljesen berendezkedett. Ezen meggondolások alapján a két eszköz használatának korát a szkita kultúra virágzásának második felére tenném.

Minthogy a lelet mindkét darabja eszköz, mégpedig ötvös — illetőleg kerámikus eszköz, további kérdések merülnek föl, melyek között a legfontosabb, vajjon a magyarországi szkita kultúrterületen meg lehet-e találni ezeknek helyi készítményű darabjait, helyesebben megkülönböztethetők-e azok a nagy déloroszországi anyaterületekről importált anyagtól? Ez a probléma azonban mélyebb tanulmányozást igényel s e kis dolgozat keretein már kívül esik.

br. Ghillány Éva

SCYTHIAN FINDS OF SZURDOKPÜSPÖKI

In November of 1938 the Hungarian National Museum acquired by purchase two finds discovered at Szurdokpüspöki by a joiner, while digging in his own garden. He himself brought the finds to the Museum and they were immediately purchased. The finds were: a bone implement (Pl. I, 1) and a small crucible for bronze moulding (Pl. I, 2—2a). According to the joiner's information a vessel also was found together with the former but this was not delivered to the Museum. On the basis of his narration as to the conditions among which the finds came to light it appears that they are not grave-finds but stray finds from a settlement. But this question requires examination.

According to Prof. Gy. Éhik's determination the bone implement is made from the bone of a large mammal, in all probability from that of a horse or horned cattle. Its greatest length is 12 cm; the greatest length of the ornament is 2.1 cm and the implement itself is 1.4 cm broad. The implement continuously narrows downwards and terminates in a point on which traces of wear are visible. The piece is broken at one third of the length from the point. The finder had stuck them together and fastened a thin wooden plate at the back to strengthen it. Above the break is on each side a protuberant wart. Immediately under the warts the implement is 1 cm broad and above the warts 1.1 cm for a length of 4.5 mm; from here begins the handle which is 1.4 cm broad. The warts must have

served for supporting the fingers. The breadth of the handle remains unchanged as far as the ornament. The whole implement shows that it had been used by potters. The back is slightly concave according to the original curve of the bone, even the texture of the bone is well seen in the form of tiny close pores. The ornament is here not so finely executed.

The other find appears to have been a crucible serving for pouring melted ore. Prof. Dr. S. Koch gives the following opinion about its texture: It had been pressed from refined clay and had not been fired, only from use it had got burnt and become hard. The length of the crucible is 6.7 cm. It consists of two parts, one the vessel and the other the handle. The vessel is heart-shaped or rather almond-shaped, with a spout, so that the melted ore could be poured from it very carefully. The length of the vessel is 5 cm, its greatest breadth 3.6 cm, its height at the spout 2.7 cm and opposite it 2.3 cm. On one side of the rim is a piece broken off and opposite it a smaller chip is also missing. The length of the handle is 3.1 cm reckoned from the neck and it is 2.1 cm broad at the neck and at the other end 2.8 cm. On the handle there is a quadrangular hole, of which the sides are 1 cm and the depth 2 cm. It must have served for fastening a metal or other handle enabling the whole crucible to be kept in the fire and the hot melted ore to be poured from it. The whole crucible stands firm.

In the following we shall examine the date of these finds and their place in cultural history.

The upper part of the bone implement is decorated with a hooked-beaked griffin's head. The eye is large and protuberant and before it at the bottom of the beak is a transverse protuberance symbolising the horn. Below it the long, hooked beak is visible. The head of the griffin is unnaturally long. At the bottom an almond-shaped ear is attached to it. Underneath the ear there crosses a short piece which serves as a transition from the animal-motive to the body of the implement.

Without doubt the ornament is a griffin's head. The animal-motive is clearly recognisable on numerous relics from the Russian territory: on a bronze cast coming to light at Olbia¹ and the Hungarian imitation of the former,² on two pole-ends from Ulszki aul, and on other, similarly-shaped gold and bronze birds' heads,³ etc. This motive presents throughout an organic unity.

The determination of the motive of the bird's head does not in itself prove much. Even in the following we shall see that beside the bird's head we may assume the remains of other motives too. So let us seek nearer analogies to this bone carving to be able more exactly to assign its place in the Scythian material and to acquire more reliable support for the determination of its date.

I may mention a near analogy from Ananino (district of Káma): a bone carving (Pl. I, 3) which agrees with our bone implement in that it also has a handle (knife-handle). Unfortunately its date is unknown, but so much is probable that it came from the South Russian territory.⁴ The bird's head or rather the griffin's head is here also clearly visible. The eye is protuberant and large, the beak hooked and its rim is marked. The most striking difference between this bone carving and that of Szurdokpüspöki is that the head is not so long, the ear is in its usual place and hemispherical, while that on the specimen from Szurdokpüspöki is pointed.

On the other hand the poise of the neck and the placing of the beak are so similar that we must assume the closest connection. Besides this on the knife-handle from Ananino the other parts of the animal's body is also portrayed, but here I do not wish to deal with it in detail. (See reconstruction of Tallgren, op. cit. p. 174).

It is remarkable that the eye is so protuberant. Its reason may be that the eye- and ear-parts of the bone carving from Ananino join here, through which the eye increases, bulges and slightly slips backward. This can be seen very well on the photograph. Such a fusion is also on the tail of one of the pair of animals carved from bone, coming to light at Taman (Pl. I, 5–6). This pair of animal is connected with the find from Garcsinovo and with that from Zöldhalompusztá. It derives from the flourishing time of the Scythian culture; it is not a very late specimen and is probably a saddle ornament. It represents a beast of prey; according to the ancient style of woodcarving in several places the planes meet in sharp edges. The end of the tail is a rudimental bird's head; its formation is resembling that of our find. The second piece is larger, but otherwise entirely the same. Its tail is broken, but assumably its formation was the same as that of its counterpart.⁵

I have to mention, also for their texture, the ornaments of the bone harness from Kelermes; these represent also griffins' heads, but with rams' horns.⁶

But if the ear is fused with the eye what must the longish ear indicate, which is to be seen at the bottom of the griffin's neck? Among others the bronze cast in the Museum für Völkerkunde in Berlin might help us to answer this, (Pl. I, 8) but we do not know particulars about it. On it a stylised griffin's head is to be seen and below it an incomplete animal's head, of which the ear stretches far backwards. The griffin is apparently worrying this animal. The shape of the ear agrees roughly with that of the find from Szurdokpüspöki. The case is similar to the bronze find from Voronesskaja st.⁷ (Pl. I, 7), but on the latter the motives are more

¹ Borovka, *Scythian Art*, London, 1928, Pl. 9, p. 94. Dates from VIth century B. C.

² Fettich, *Adatok az ősgermán állatornamentumok II. stílusának eredetkérdéséhez* (Data on the question of the origin of the II style of the ancient Germanic animal-ornaments) AE. 1929, Pl. XV, 1.

³ Borovka, op. cit. Pls. 24–25; Pl. 8 A–D; Pl. 11 E–G; etc.

⁴ Tallgren, *L'époque dite d'Ananino*. Helsinki, 1919. pp. 174, ff; p. 43, fig. 2; p. 173, fig. 16; p. 174, Fig. 121.

⁵ The sketch was made after the original specimen by Dr. N. Fettich, (Berlin, Museum für Völkerkunde). Owing to the war conditions photograph was not obtainable as the material was stored away.

⁶ They are preserved in the Ermitage and date from 7th–6th century B. C. AE. 1929, p. 99, fig. 33 b–c.

dispersed. Taking all this into consideration we may assume, that the ear, seen on the bone carving of Szurdokpüspöki, belongs to such an animal's head, and the pattern itself is the composition of two animal-motives. I support this assumption with the known fact that the Scythian animal-motives very easily disintegrate into their component elements and these are used either quite separately or one or two united, but often unrecognisably stylised.

How early this progress started is shown in one of the pole-ornaments found at Ulszki aul.⁸ This bronze cast derives from 7th—6th century B. C., thus it is a very early piece.⁹ The whole specimen represents a griffin's head, but the details are entirely disintegrated. On the one side of the cast there are three smaller griffins' heads, these are fairly uniform, but the uniform outline of the fourth cannot be traced. The head, the ear and the beak are all placed separately, but in spite of the fact that they all have independent rôles, they fit perfectly into the organic unity of the motive. Naturally it is very much stylised.

The other very good example of the separation of the component elements on a bone carving is an object from Agrinskij bogatir (Pl. I. 4), preserved in the Museum of Kazán. The back is concave: its use unknown: perhaps a spoon.¹⁰ It is not unique, a similar object from Pišamskoje gorodiscen¹¹ is in the Historical Museum of Moscow. On the former we can also find a griffin's head. Here the eye and the upper rim of the beak are closely connected, while the lower jaw is a separate part. The ear is missing, perhaps it was on the broken part. Incidentally this griffin's head emphasises the front leg of a large animal (bear); so its rôle is the same as that of the known animal figures from Garcsinovo.¹²

These two examples clearly show that in the present case we may speak about the

separation of the component elements. But there is another probability too, which I have already mentioned in the beginning: that the ear is still the ear of the griffin. Namely on the Sibirian gold finds coming to light in the period of Peter the Great, the ears of the griffins decorating the antlers and manes of the animals fall gradually backward and show precisely this shape.¹³ It is true that these objects belong to a much later period than those we are dealing with here. But there is another difficulty in the way of our assumption, namely, on our find the ear is in a reversed position. It seems more probable that this ear, because of its disproportionate size does not belong to the griffin's head, but is the remains of the animal's head of the aforementioned two-part compositions (Pl. I, 7—8). I myself make this assumption at any rate as long as new finds do not prove it to be wrong.

To the other find of Szurdokpüspöki I know of no parallel either from Hungary or from Russia, so I am unable to use it for determining its date.

Returning to the bone implement there is difficulty in determining its date as there does not occur even a resembling bone implement in the Hungarian group of relics to which this object belongs. On the whole object the archaic feature predominates but the form itself is dispersed, thus quite developed. According to Rostovtzev¹⁴ the Scythian finds from Hungary differ from those of South Russia in that in Hungary the Greek import element is missing. It seems that the Scythians had lived in Hungary quite isolated and previous to the tribes in Dobrudzsa and in the neighbourhood of the mouth of the Don. He even affirms that the Dobrudzsian Scythians had not come from Transylvania. He says the following: The Hungarian group of finds constitute a complete whole. The form and type of the Scythian objects is archaic and it remains so. In the development of the animal-motives in South Russia the Scythians of Transylvania scarcely took part: even as they had no permanent connection with the Greeks. They lived isolated and in time were absorbed by the local inhabitants. The archaic

⁷ Kuban, Stanica Vorenesskaja. From the excavation of Veselovsky. At present preserved in the Historical Museum of Moscow. Published: Otčot, 1903, p. 74, fig. 142.

⁸ Borovka, *Scythian Art*, London, 1928, Pl. 24.

⁹ Borovka, op. cit. p. 98.

¹⁰ From notes of Dr. N. Fettich made in Russian Museums. Photograph is not obtainable in consequence of war conditions.

¹¹ Province of Viatka, Jaransk district. Near Kukarka (called to-day Sovjetsk) From notes of Dr. N. Fettich

¹² Fettich, *A garcsinovoi szkita lelet*. (The Scythian find of Garcsinovo.) Arch. Hung. XV, 1934, Pl. 3, 1—2.

¹³ Borovka, *Scythian Art*, London, 1928, p. 103, Pls. 48—49.

¹⁴ Rostovtzev, *Skythien und der Bosporus*, Berlin 1939, pp. 530 ff.

character of their art gives evidence of their early appearance; they kept their national character only for a short time, at latest until 4th-3rd century B. C. (Ibid. p. 334.)

P. Reinecke¹⁵ determined the date of the Scythian culture in Hungary as between the end of 7th century B. C. and 4th century B. C., and L. Márton¹⁶ proved that the grave-goods of Gyöngyös could not have got into the earth before 4th century B. C.; so these correspond.

The gold finds from Tápiószentmárton and Zöldhalompusztá show¹⁷ that the Scythian culture reached its zenith in Central-Hungary about 5th century B. C.

On the basis of these the archaic feature of our find does little to help in the determination of its period. From the developed character of the motive we may conclude to a certain degree, that the bone implement does not derive from the very early times. So much can be indicated that it fits completely into the material of the Russian Scythian culture.

The two bone carvings from Taman show strongly archaic features, as the meeting of the surfaces in a converging edge; the spirals on the thigh, etc. The double notching of the shoulder is characteristic. An analogy to this may be seen on a quite archaic piece from Jelizavetovskaja stanica (in the delta of the river Don.)¹⁸ The shoulder cord of this carving appears similarly as on the goldstag of Tápiószentmárton, which dates from 5th-4th century B. C.,

¹⁵ P. Reinecke, *Magyarországi skytha régiségek* (Scythian relics in Hungary) AÉ. 1897, pp. 11 ff.

¹⁶ L. Márton, *Skytha sírleletek Gyöngyösön* (Scythian grave-goods at Gyöngyös.) AÉ. XXVIII, 1908, p. 52.

¹⁷ Fettich, *A zöldhalompusztai szkíta lelet* (The Scythian find from Zöldhalompusztá.) Arch. Hung. III, Budapest, 1928, p. 16.

¹⁸ Borovka, *Scythian Art*, London, 1928, pp. 52, 56, 64, Pl. 22 A.

rather from the end of the former century.¹⁹ As we have seen the formation of the bird's head on the tail on the bone carving from Taman is strikingly similar to that of the griffin's head decorating the find from Szurdokpüspöki. The part which represents the horn on the bird's beak, in both cases stands more vertically than generally and is extraordinarily strongly emphasized. The conception is in both cases the same and thus their date may also be the same.

The two finds from Szurdokpüspöki are both craftsman's utensils and here the question arises with greater emphasis, whether they are imported goods or local products. If imported then it throws light on the close connection existing between Hungary and Russia, when they got even utensils from there. But if local products, then it points to the intensity of Scythian life here in Hungary and also how permanent were the ancient forms. These two objects were by no means of the earliest Scythian times, as they are industrial utensils, and show traces of frequent use. They must have appeared at such a time when the Scythians were quite settled here. Taking this into consideration I should say these two implements were used in the second half of the flourishing period of the Scythian culture.

As these two finds are both utensils, goldsmith's and potter's utensils respectively, further questions will arise among which the most important is, whether specimens of local production may be found on the Scythian cultural area in Hungary, or better to say, can they be distinguished from the imported material from Russia. But this problem requires a more detailed study and lies beyond the frame of this short article.

¹⁹ Fettich, op. cit. p. 16.

Budapest

Baroness Eva Ghillány

MEDGYESEGYHÁZI KÉSŐ-SZKITA TEMETŐ

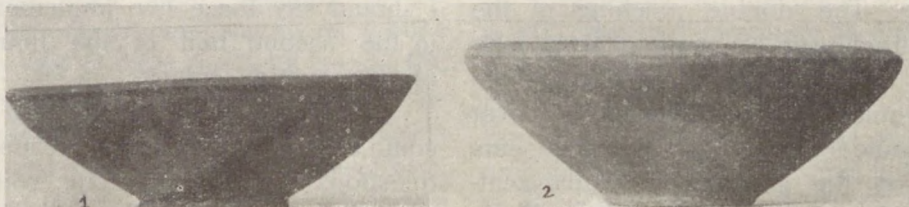
1927-ben Medgyesegyházán (Csanád-megye) előkerült leleteket jelentett a helybeli csendőrsparancsnok. Ennek alapján a területen Móra Ferenc ugyanez év július 15–21-ig hitelesítő ásatást végzett. Először Zsilinszky Mihály bérletén (Békéscsabai Egyházközség birtoka) ásott ki egy 12 síros XI. századbeli temetőt, majd Uhrin András földjén és a mellette levő Gyebrovsky tanyán ásatott, az utóbbi ásatása anyagát az alábbiakban közlöm:

Az Uhrin tanyában nyolc sírt tártak fel:

1. sír: 100 cm mélyen, zsugorított csontváz; fejfelé délnyugatnak. Jobb oldala teljesen elkorhadt. Mellékletek: 1. Az áll alatt spirálisan csavart fülbevaló bronzból (I. t. 1)

5. sír: 80 cm mélyen, 120 cm hosszú zsugorított csontváz. Melléklete: A jobb karon bordázott, nyitott bronzkarperec. Átmérője 6–7 cm (I. t. 70.).

6. sír: 70 cm mélyen, 91 cm hosszú zsugorított gyermek csontváz. Mellékletek: 1. Feje mellett leborított, korongolatlan, szürkésfekete tál. Felülete fényes. Pereme enyhén kihajló. Szája 20, fenéke 9,5, magassága 6,5 cm (I. t. 83.). 2. Mellette kis bögre erősen a perem fölé emelkedő füllel; korongon készült, gyöngén égetett, jól iszapolt (I. t. 80.). 3. Távolabb 13 cm magas, dűrva, alig égetett szürkésbarna, fületlen edény. A 14 cm. átmérőjű száj alatt két bütyök emelkedik ki. Az edény fenéke 9 cm (I. t. 82.). 4. A fejtől 50 cm-re jól iszapolt, korongolt, szürke, magasfülű bögre volt. Magassága 10, ovális szájmérete 7x9 cm. (I. t. 81.). 5. A fej mellett hordóalakú, okkersárga, festékberakásos krétagyöngy (I. t. 74.).

1. kép — Abb. 1

2. sír: 80 cm mélyen, kelet-nyugati irányítású, délnéző, nyújtott csontváz. Mellékletek: 1. Hét kék üveggyöngy (I. t. 2–8.). 2. Két vörösre égetett agyaggyöngy, melyeknek négy oldala lecsapott (I. t. 9–10.). 3. Jobbkéz-nél vastörredékek (I. t. 11.).

3. sír: 90 cm mélyen, zsugorított csontváz; arccal keletnek. Mellékletek: 1. Mellén tizennégy kis cypreakagyló (I. t. 12–27.). 2. Lapos kerek borostyán gyöngy (I. t. 28.). 3. Két egész és egy tört okkersárga, világosabb festékkel berakott, hordóalakú gyöngy (I. t. 29–31, 43, 49, 51, 52.). 4. Négy oldalán lecsapott nagyobb agyaggyöngy (I. t. 33.). 5. Öt kék üveggyöngy (I. t. 32, 36, 41, 44, 48.). 6. Kilenc kis agyaggyöngy (I. t. 37–41, 45, 47, 50.). 1. Két sárga betétes agyaggyöngy (I. t. 34–35.).

4. sír: 190 cm mélyen, 80 cm hosszú zsugorított csontváz; irányítása arccal keletnek. Mellékletek: 1. A jobb karon vaskarcsat töredék. Egymásba rozdásodott, egymásra hajlított végei megmaradtak. Rározdásodott gyöngy van rajta. A töredék két végének egymástól való távolsága 7 cm (I. t. 68.). 2. Széltört, szürke színű, barázdákkal díszített, kettős csontakúpalakú orsó töredékei. (I. t. 60–67, 76, 77.). 3. Okkersárga festékberakásos, kerek agyaggyöngy (I. t. 69.). 4. Barázdált, fehér kőgyöngytöredékek (I. t. 53–59.).

7. sír: 115 cm mélyen, bolygatott csontváz. Mellékletek: 1. Kis virágcerépfarmájú, dűrva, bütyöklüles, szürke edény a fej mellett. Szája 7, fenéke 4, magassága 7 cm. (I. t. 78.).

8. sír: 1 méter mélyen zsugorított csontváz. Melléklete nem volt.

Az ásatás területén, korábban előkerült szorványos leletek a következők: 1. Enyhén kihajló peremű, korongolt, talpgyűrűs tál (I. t. 79.). 2. Hordóalakú, 31 cm magas, fületlen, dűrva, szürkés-barna edény. A perem alatt ujjbenyomással tagolt szalagdísz fut körül. Szája 8,5 cm, a fenéke 6,5 cm (I. t. 72.). 3. Kéttagú bronzfibula sodronytekercse (I. t. 73.). Ezüstlemez töredéke (I. t. 75.).

A leltári leírásban nem szereplő, de ide tartozó tárgyak: 1. 2,5 cm hosszú, rovátkolt, bronzkarperec töredéke (I. t. 71.). 2. Magas talpcsővön álló, erősen kihajló peremű, fületlen tál. Jól iszapolt, világos szürke, korongon készült (I. t. 84.). 3. Behúzott peremű, korongolt, szürke tál (1. kép. 1.). 4. Behúzott peremű, szürke, korongon készült tál (1. kép. 2.)

Az Uhrin-tanyai lelet megítélése nem üt

I. tábla. Medgyesegyháza Uhrin-tanya. 1: 1 sír; 2-11: 2. sír; 12-59: 3. sír; 60-69, 76-77: 4. sír; 70: 5. sír; 74, 80-83: 6. sír; 78: 7. sír; 71-73, 75, 79, 84-85: szórványos leletek — Tafel I. Medgyesegyháza Uhrin-tanya. 1: Grab 1; 2-11: Grab 2; 12-59: Grab 3; 60-69, 76-77: Grab 4; 70: Grab 5; 74, 80-83: Grab 6; 78: Grab 7; 71-73, 75, 79, 84-85: Streufunde

közik nehézségekbe. A temetkezés formáját illetően az 1., 3–6., 8. sírok zsugorított, a 2. sír nyújtott csontvázat tartalmazott. A kétféle temetkezési mód együttes előfordulása, mint azt tudjuk, szkítakori temetőinkben szokásos.¹ A csontvázak irányítása, amennyiben az pontosan megállapítható volt, szintén egyezik a szkítakori sírok irányításával. Feltűnő a hamvasztásos temetkezési mód hiánya. Amíg azonban a temető teljes feltárása meg nem történik, addig ez a megfigyelés nem szolgálhat alapul semmiféle következtetés levonására.

Az I. táblán látható mellékletek, ha szegényesebbek is, de azonos jellegűek a már hivatkozott temetők anyagával. Állandóan visszatérő mellékletei a kornak ugyancsak a spirálisan csavart fülbevaló (I. t. 1), a kerek, lapos, kék, üveggyöngyök (I. t. 2–8, 32, 36, 42, 46, 48.), a kisméretű Cyprea-kagylók, az egymás

¹ Dolgozatok, 1940. 79–94. l.

Szeged

főlé futó végű karperecek (I. t. 68.) a barázdált bronzkarperec (I. t. 70.). De ugyanannyira jellegzetes a temető kerámiája, a behúzott peremű tálak (I. kép 1–2), a perem fölé emelkedő fülű bögrék, a durva virágcserepformájú edények, amelyeket néha ujjbenyomással tagolt szalag (I. t. 72.), néha pedig büttyök (I. t. 82.) díszít a perem alatt.

Rendkívül fontos lenne a temető kronológiai helyzetének megítélésére a I. t. 79. számú ábra kihajló peremű tálja, amely inkább La-Tène jellegű az I. t. 84. talpas táljával együtt. Sajnos, mindkét edény szórványként van számontartva s ezért csak fenntartással állíthatjuk, hogy a temető kora a kora La-Tènehez esik legközelebb. Ugyanerre az időre mutat az I. t. 80 ábra korongolt magasfülű bögréje is. A szórványos anyagnak egyetlen szarmatakori darabját mutatja az I. t. 73. ábra fibula sodronytekercse.

Körös Zsuzsánna

GRÄBERFELD AUS DER SPÄTEN SKYTHENZEIT IN MEDGYESEGYHÁZA

Im Jahre 1927 unternahm Ferenc Móra eine Ausgrabung in Medgyesegyháza. Vorerst brachte er 12 Gräber des XI. Jahrhunderts ans Licht, dann grub er ein skythisches Gräberfeld auf dem Grundstück des A. Uhrin und am benachbarten Feld des Gyebrovsky aus. Das Material der letzteren Ausgrabung bringe ich im folgenden:

Auf der Uhrin-Tanya wurden 8 Gräber ausgegraben.

Grab 1. Hocker in 100 cm Tiefe, mit dem Kopf nach SW. Beigaben: 1. Unter dem Kinn ein spiral gedrehter Ohrring aus Bronze (Taf. I, 1).

Grab 2. Gestrecktes Skelett in O–W Richtung, nach S schauend. Beigaben: 1. Blaue Glasperlen (Taf. I, 2–8). 2. Rote Tonperlen (Taf. I, 9–10). 3. An der rechten Hand Eisenfragmente (Taf. I, 11).

Grab 3. Hocker, mit dem Gesicht nach O. Beigaben: 1. Auf der Brust 11 kleine Cyprea-Muscheln (Taf. I, 11–27). 2. Bernsteinperle (Taf. I, 28). 3. Drei gelbe Perlen mit Einlage (Taf. I, 29–31, 43, 49, 51, 52). 4. Tonperle (Taf. I, 33). 5. Fünf blaue Glasperlen (Taf. I, 32, 36, 42, 44, 48). 6. Neun kleine Tonperlen (Taf. I, 37–41, 45, 46, 47, 50). 7. Zwei gelbe Tonperlen mit Einlage (Taf. I, 34–35).

Grab 4. Hocker, nach O gerichtet. Beigaben: 1. Am rechten Arm Fragmente eines Eisenarmbandes. (Taf. I, 68). 2. Bruchstücke eines Spinnwirtels aus grauem Ton (Taf. I, 60–67, 76, 77). 3. Tonperle mit gelber Einlage (Taf. I, 69). 4. Bruchstücke von weissen Steinperlen (Taf. I, 53–59).

Grab 5. Hocker. Beigaben: 1. Am rechten Arm Bronzearmband (Taf. I, 70).

Grab 6. Kinderhocker. Beigaben: 1. Beim Kopf eine umgestülpte grauschwarze Schüssel, Dm. oben 20, unten 9,5, Höhe 6,5 Topf mit cm (Taf. I, 83). 2. Neben der Schüssel kleines hohes Henkel (Taf. I, 80). 3. Grobes Gefäß ohne Henkel (Taf. I, 82). 4. Topf mit hohem Henkel (Taf. I, 81). 5. Kreideperle mit Pastaeinlage (Taf. I, 74).

Grab 7. Gestörtes Skelett. Beigaben: 1. Beim Kopf graues, grobes Gefäß. (Taf. I, 78).

Grab 8. Hocker ohne Beigaben.

Streufunde vom gleichen Gelände: 1. Schüssel mit Fussring (Taf. I, 79). 2. Topf, 31 cm hoch (Taf. I, 72). 3. Drahtspirale einer Bronzefibel (Taf. I, 73). 4. Bruchstück einer Silberplatte (Taf. I, 75).

Im Inventar des Museums nicht vorkommende, doch hierher gehörige Gegenstände: 1. Bruchstück eines Bronzearmbandes (Taf. I,

71). 2. Schüssel mit Röhrenfuss (Taf. I, 84). 3. Graue Schüssel mit eingebogenem Rand (Abb. 1, 1). 4. Graue Schüssel mit eingebogenem Rand (Abb. 1, 2).

Die Zeitbestimmung des Fundes aus der Uhrin-Tanya stösst auf keine Schwierigkeiten. Grab, 1, 3—6, 8 enthielten Hockerskelette, Grab 2 barg ein gestrecktes Skelett. Das gemeinsame Vorkommen der beiden Bestattungsweisen ist in den Gräberfeldern der Skythen üblich.¹ Auch die Orientierung entspricht dem skythischen Brauch. Auffallend ist das Fehlen der Brandbestattung. Aber bis das ganze Gräberfeld nicht ausgegraben ist, kann man diesbezüglich keine Schlüsse ziehen.

Die Funde auf Taf. I. sind, wenn auch dürftig, doch identisch mit dem Material der oben angeführten Gräberfelder. Immer widerkehrende Beigaben dieser Zeit sind die spiral gedrehten Ohringe (Taf. I, 1), die runden, flachen, blauen Glasperlen (Taf. I, 2—8, 32, 36,

42, 46, 48), die kleinen Cyprea-Muscheln, die Armbänder mit übereinandergreifenden Enden (Taf. I, 68), das geriffelte Bronzearmband (Taf. I, 70). Aber genau so charakteristisch ist die Keramik des Gräberfeldes die Schüsseln mit eingebogenem Rand (Abb. 1, 1—2), die Schöpfkellen mit hochgezogenem Henkel, die groben Gefässe mit Fingereindruck-Bändern (Taf. I, 72), manchmal mit Buckeln (Taf. I, 82).

Zur Bestimmung der chronologischen Lage des Gräberfeldes wäre die Schüssel mit ausgebogenem Rand (Taf. I, 79) sehr wichtig, sowie auch die Schüssel auf hohem Röhrenfuss, beide durch Merkmale des La-Tène-Stiles auffallend (Taf. I, 84). Leider sind beide Gefässe nur als Streufunde verzeichnet, so dass man nur mit Vorbehalt behaupten kann, dass das Zeitalter des Friedhofes der La-Tènezeit nahe liege. Auf dieselbe Zeit verweist übrigens auch das Topfchen mit hohem Henkel (Taf. I, 80). Das einzige Stück aus der Sarmatenzeit ist die Drahtspirale einer Fibel (Taf. I, 73).

¹ Dolgozatok, 1940. S. 79—94.

A SZOBI KELTA TEMETŐ

Szobon az ipolymenti közúzótelepnek 1910—1911. évi építése és talajvízszintezése alkalmával a munkások gazdag kelta sírokat találtak. Leginkább a mai irodahelyiség, az igazgatói lakás és az alkalmazottak emeletes lakóháza közötti térségen kerültek elő ezek a leletek;

ben vannak ezek, ahová még annakidején beszállítottam. A tepei munkások csak a csontvázas sírokat tartották valószínűsíróknak s velük keverten előforduló urnákat azok tartozékainak vélték. A sírok az előbb említett dombban szorosán zárkóztak egymáshoz. Igen sok kisebb,

1. kép — Abb. 1. 1—2: 1. sír — 1—2: Grab 1

itt akkor még homokdomb terült el. Találtak kelta sírokat a falu felső végén is: Gregersen A. kertjében, sőt még beljebb Kliment Gyula szérűskertjében is. Ez utóbbi helyről lapos, tálszerű urna, hamvasztott emberi csontok, hosszú, kétélű egyenes vaskard és egy vas láncza került hozzám, ma a Nemzeti Múzeum gyűjteményé-

nagyobb, feketés cserépedényt vettek ki belőlük, de akadt bronzból készült is. Gyakori volt a kétélű egyenes vaskard is és találtak vaslándzsát is, néha mind a két fegyvert összegörbítve tették a sírba. Elég gyakran találtak vasollót és vas- vagy bronzfibulát, ez utóbbit rendszeren a vállnál találták. Ritkébbak voltak a kar-, nyak-

és lábperecek, az előbbi kettő sokszor bütykös volt, ez utóbbiak rendszeren bronzból készültek, de találtak aranyból, vasból és üvegből valót is. Nyak-, öv- és kardkötőláncok, fülbevalók, kések, fejszék és ezeken kívül sok más vastárgy is került elő a földmunkálatoknál. A talált leleteket be kellett volna szolgáltatniuk, azonban a munkások elrejtették a kisebb tárgyakat. Sok tárgy került így a nézők, kereskedők és tisztviselők kezébe. Sokat vásárolt össze az akkori szobi terpingyár német igazgatója, ezek Mün-

kardláncokat és több felismerhetetlen vastöredéket. A munkások szerint a sírok 2 m mélyen lehettek, volt köztük lovas sír(?), sőt kővel kirakott, kriptaszerű sír is. Ugyancsak a munkások beszéltek egy földalatt levő bolthajtásos építményről, amelyet nem bonthattak fel.

1935-ben a telepen kiásott lócsontváz alkalmat adott arra, hogy engedélyt kapjak a telep igazgatóságától a kisebb kutatásokra. A lócsontváz nem nyújtott semmiféle leletet, de ettől kb. 10 lépésre sírra bukkantam. Ezt a sírt több is

2. kép — Abb. 2. 1 : 2. sír; 2–5 : 4. sír; 6–8 : 5. sír — 1 : Grab 2; 2–5 : Grab 4; 6–8 : Grab 5

chenbe kerültek. Szobon még a mai napig is található magánházakban a telepről származó edények. A Gregersen kastélyban szép, formás apróbb edények is vannak. Sok lehetett Luczenbacherék és gróf Telekiék lakásán is, de én már csak nyomaikat láttam, összetörött cserép és vasdarabok formájában. Láttam itt egyenes és összegörbített, hegyes, csúcsíves és lekerekített végű kardokat, kardhüvelydarabokat, kisebb-nagyobb lándzsákat, ollókat, paizsmarkolatokat,

követe és összesen 17 sírt tártam fel ez alkalmal. A sírok legtöbbjét már kifosztva találtam. Hármát a telepnek az országút melletti részén, a kerítés közelében tártam fel, a többit az emeletes lakóházhoz tartozó mellékhelyiségek körül, részben a sínek szomszédságában, részben az Ipolyparton.

1. sír. Az irodahelyiség és a zúzómű közötti távolság felében, 50 cm mélységben két fekete urna került elő egymás mellett. Az egyik 42 cm, a másik 45,5 cm magas.

Szomszédságukban fekete tál cserepei, majd egy fekete (1. kép 2) és egy vörösre égett¹ tál, ezek közelében pedig fekvő helyzetben antik görög típusú 8 cm magas bronz pohárka volt (1. kép 1).² A sírnak ez a része már bolygatott volt, de egy tál fele része még megmaradt itt is. A két nagy fazék mellett kisebb sertés csontjai: lábak, bordák, alsó álkapocs és felső álkapocs egy része: hiányzott a koponya és a gerinc. A sertés csontokon túl, égett embercsontok feküdtek hosszúkás halmocskában. A csontok mellett vas lándzsanyél volt (formája: lába erősíthető hegyes véggel kezdődik, 8 oldalú hasábban, majd 4 oldalú gulával folytatódik és gömbben végződik). Ugyanitt

ben égetett emberi csontok és valószínűleg négy edény töredéke volt összekeveredve. A maradványok szerint egy nagyobb edény, egy tál és két tányér formájú edényről van szó. Egy vörös tányér kivételével feketék voltak az edények.

4. sír. Az Ipolyparton homokásás alkalmával egy nagyobb törött urnát és egy kisebb füles korsót (2. kép 2) találtak a munkások. A hely felásása után égetett ember csontokat és egy fiatal sertés csaknem teljes csontvázát találtam. Mellettük egy törött edény, La Tène II vasfibula (h: 12 cm) 2. kép 3 és két kis bronz csüngődísz (2. kép 4–5) volt, ez utóbbiak hossza: 3,7 és 3,5 cm.

5. kép — Abb. 3. 1–3: 6. sír; 4–7: 9. sír — 1–3: Grab 6; 4–7: Grab 9

három darab 8–10 cm hosszú, 8 mm átmérőjű vascővecske feküdt.

2. sír. 50 cm mélységben égetett csontok mellett egy bronz fibula volt.³ Kengyelén összecsavart drótból való gomb ül (5. kép 1).

3. sír. Feldúlt hamvasztott sír. Kb. 50 cm mélység-

5. sír. Erősen feldúlt sír, az előbbiétől két lépésnyire. Az égett csontok mellett 6–7 edény töredéke volt. Az urnák háromféle nagyságúak. 2 urna fekete, a többi edény vörös. Az egyik vörös tányéron furt lyukak (2. kép 6). Vasfibula volt még a sírban (2. kép 7–8) és bronz töredékek.

6. sír. 190 cm mély, égetett sír részben feldúlva. 3 edény maradványa ismerhető fel (két urna és egy vörös tál). Ezen kívül egy bronz hólyagos karperec töredéke, egy sima vaskarperec (3. kép 2), ép vas fibula (3. kép 1), csüngő, kis pinzetta (3. kép 3), 2 vas karika, egyik horoggal, a másik egy kis karikás négyszögletes lappal,

¹ Tompa, F. 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn, 24/25 Bericht der Röm.-Germ. Kommission. 1934—35. 53 t. 12.

² i. m. 53. t. 10.

³ i. m. 53. t. 2a.

továbbá egy kis vasszerszám hüvellyel és egy vas olló. Mindez egy rakásban. Sertéscsontok.

7. sír. 165 cm mély bolygatatlan hamvasztott sír. Égett csontok kis halmocskában, rajtuk vas és bronz eszközök összeolvadt maradványai. Köztük egy vas fibula, egy ötpengős nagyságú, közepén lyukkal ellátott vékony lemez, egy keskeny réz spirális, egy bronz fibula, egy vékony vaslanc 10 szeme, és egy vastagabb láncnak 52 szemből álló csomója (a szemek átmérője 15 mm). A két végső láncszem is kivethető, egyik végén 8 alakú, másik végén S alakú kapoccsal. A csonthalomtól 10 cm-nyire fekete foltos vörös tál (átm.: 27 cm) és egy kisebb vörös fazék. Fialat disznó csontjai.

8. sír. Az ipolyparton a lejtő közepe táján, 60–70 cm mélyen. Erősen megrongált állapotban. Égett emberi csontok mellett vaskard és hüvellyének maradványai, vas kés, vas kardkötőlánc edénytörmelékek és disznó-lábcsontok voltak.

9. sír. Az előbbi közelében 110 cm mélyen, erősen megrongált égetéses sír. Vaskard hüvellyel és kardkötő láncsal, pajzsmarkolat, vas fibula, vas olló, vas lándzsatok és bolygatatlan sírrészben egy díszített nagy urna (3. kép 4) és egy másik díszített edény (3. kép 5) voltak egy-

E sír leletei a balassagyarmati múzeumba kerültek.

13. sír. 160 cm mélyen teljesen feldult égetéses sír. Benne 4–5 edény maradványai, bronzrészcsek, egy hólyagos karkötő maradványai, 2 vas fibula és egy vas lánc töredéke.

14. sír. 160 cm mély, teljesen feldult és kifosztott sír. Benne egy fekete edény, egy vörös edény és egy vörös tál maradványai. Kardhüvely, vas fibula, hólyagos karperec részei, vas kardkötő lánc darabjai, alma nagyságú, belül üres vasgömb darabjai. Sertés gerinc- és lábcsontjai.

15. sír. Teljesen szétrombolt. Égett csontok és legkevesebb négy edény maradványai.

16. sír. 60 cm mély bolygatott sír. Edénytöredékek, égett csontok, 3 vasfibula, 1 bronzfibula, disznócsontok.

17. sír. 150 cm mély, félig feldult égetett sír. Az égett emberi csontokon feküdt 2 vasfibula és egy vas karkötő. Ugyanott urna maradványai. A nyakrészen több fűrt lyuk.

Kelta lakáshelyeket a szobi határban többfelé találtam. Így: a faluban gróf Teleki kertjében, az iskola közelében; az Ipoly melletti

4. kép — Abb. 4. 1: 10. sír; 2: 11. sír — 1: Grab 10; 2: Grab 11

más mellett. Az edény átmérője 25,7 cm. (Az urna díszítésének részletét a 3. kép 6 mutatja be, míg a másik edényét a 3. kép 7.)

10. sír. Feldult hamvasztott sír. Különböző edények maradványai, egy kis edény magassága 9,1 cm (4. kép 1), vaskard hüvellyel és kardkötő láncsal, hólyagos karperec maradványa voltak az égett emberi csontok és a sertéscsont mellett.

11. sír. 6 év körüli gyermek csontvázas sírja. 1 m mélységben, észak-déli irányban, fejjel délnek. Hátán feküdt, kinyújtózott végtagokkal. Jobb oldalán 3 edény volt, tál (4. kép 2), fazék, tányér. A tálban sertéscsontok, mellette kandisznó álkapcsának darabjai. A nyaknál bronz karika, a jobb kéznél vas fibula volt.

12. sír. 160 cm mélyen, bolygatatlan. A kis halmot képező égetett csontok mellett délre két fekete edény volt (24,5 és 28,5 cm magasak). Nyugatra a csontoktól egy csomóban vastárgyak feküdtek. Köztük legfelül 2 fibula, alattuk egy pajzs markolata, 2 vas karperec, alattuk kardkötő lánc és lándzsa, legalul hegyes 90,3 cm hosszú kard hüvellyel. A csonthalmon egy vas olló, vaskarika és egy négyszögletes köszörűkő volt. A két edény mellett szárnyascsontok feküdtek. A sírban volt még egy meggörbített sodronyszerű vas rudacska kiszélesedő lapos fejjel.

meredek löszfalak végében; az Öregfaludúlőben dr. Csigás Zoltán földjén, a patakon túli, meredeken emelkedő domb tulsó oldalán és a szomszédos Víg Gyula féle szántón; a Damásdi patak meredek falában, a Kalibai dűlőben; a Kálvária dombban; Bészobon a patakon túl, az erdő felé haladó mély út falában. E lelőhelyek közül csak az Ipoly melletti telepet vizsgáltam meg közelebből. Itt 2–2 1/2 m átmérőjű és 75 cm mély lakógödört találtam, benne sok hamu, edénycserép, állatcsontok, orsógömb, bronz fibula és felismerhetetlen vastöredékek voltak. A gödör legalján kis palaeolitpenge hevert, melyet az ottani lösz magdalenien rétegéből gyűjthetett az ősember. Öregfaluban, Víg Gyula földjén, 3 drb kisebb cipóalakú vasdarabot és edénytöredékeket leltünk, dr. Csigás Zoltán földjén sok cserépedény és lyukakkal ellátott edényégető kemence került elő.

Nagymaros

Horváth A. János

LA TÈNE GRÄBERFELD VON SZOB

Die ersten Funde wurden durch Erdarbeiter gemacht, die im Jahre 1910–1911 die Planierungen einer Fabriksanlage ausführten. Die Fabrik, ein Werk, das sich mit Steinezertrümmern befasst, liegt am Ufer des Ipoly. Die Funde entstammen einem Sandhügel, der den Bau- und Planierungsarbeiten zum Opfer fiel. Die aufgewühlten Gräber lagen dicht beieinander. Die Funde wurden durch die Arbeiter verheimlicht und zerstreut. Ein grosser Teil ist durch den deutschen Direktor der Terpentinfabrik in Szob aufgekauft worden und gelangte nach München. Ein anderer Teil gelangte durch die Schenkung eines Antiquitätenhändlers später in den Besitz des Nationalmuseums in Budapest. Laut mündlicher Mitteilung der damaligen Erdarbeiter, waren die Gräber in einer Tiefe von ungefähr 2 m. Sie sollen weiterhin noch ein Reitergrab gefunden haben und auch ein Grab, welches grabbauartig mit Steinen aufgeführt war, erregte ihr Interesse. Man erzählte mir noch von einem unterirdischen Bau, dessen Gewölbe sie nicht einreissen durften.

Im Jahre 1935 konnte ich an Ort und Stelle Ausgrabungen machen. Man fand ein Pferdeskelett und 10 Schritte daneben konnte ich das erste Grab eröffnen. Weitere 16 Gräber kamen zum Vorschein, die meisten waren aber schon aufgewühlt.

Grab. 1. Die ersten Spuren der grossen Graburnen kamen in 50 cm Tiefe ans Tageslicht (42 cm und 45.5 cm hoch). Die Urnen standen nebeneinander. Daneben waren die Reste einer schwarzen Schüssel und zwei Teller der eine rot, der andere schwarz (Abb. 1, 2).¹ In ihrer Nähe lag, umgekippt, ein schöner bronzenener Becher von griechischer Form² (Höhe 8 cm) (Abb. 1, 1). Das nächste Gefäss, eine Schüssel, war gebrochen und eine Hälfte fehlte, hier konnte ich aber das spätere Einwühlen feststellen. Neben den grossen Urnen lagen die Gebeine eines kleineren Schweines: Füsse, Rippen, das Gebiss, es fehlten die Wirbelsäule und die Kalotte. Daneben lagen

gebrannte menschliche Knochen in einem länglichen Haufen (wie ein Brotleib). Neben den kalzinierten Knochen fand ich einen Stab aus Eisen von achteckigem Querschnitt und in einer Kugel auf einer vierseitigen Pyramide endend, wahrscheinlich ein Lanzenschuh, der mit einem spitzen Dorn in den Schaft eingetrieben wurde. Daneben lagen 3 Stück, 8–10 cm lange eiserne Röhrchen (Durchmesser 8 mm). Das ganze Grab bedeckte ungefähr einen Kreis von 100–120 cm welcher aber teilweise gestört war.

Grab. 2. In einer Tiefe von 50 cm fanden sich einige kalzinierte Knochen und daneben eine bronzene Fibel (Abb. 2, 1).³

Grab. 3. Stark zerstört. Aus einer Tiefe von 50 cm kamen kalzinierte menschliche Knochen und zusammengeworfene Bruchstücke von ungefähr vier Gefässen zum Vorschein. (Ich unterschied die Reste von einem grösseren Topf, einer Schüssel und zwei Teller. Ausser einem roten Teller, waren die Gefässe schwarz).

Grab. 4. Arbeiter zeigten mir den Fund von einer grösseren Urne, und einem Krüge mit Henkel an (Abb. 2, 2). Meine Nachgrabung ergab gebrannte menschliche Knochen eines Erwachsenen, daneben das beinahe komplette Skelett eines jungen Schweines, einen grösseren Topf, eine eiserne Fibel (Abb. 2, 3) (Länge 13 cm) und zwei kleine bronzene Anhängsel (Abb. 2, 4–5).

Grab 5. Stark zerstört. Ich fand in einem kreisförmigen Umfange von 1 m Bruchstücke von ungefähr 6–7 Gefässen (3 Urnen, 3–4 Schüsseln, eine kleine Schüssel war rot, alles andere schwarz). Das Grab enthielt noch zwei eiserne Fibeln (Abb. 2, 7–8), ein Bronzebruchstück und gebrannte menschliche Knochen.

Grab. 6. 190 cm tief. Teilweise zerstört. Brandgrab. Es lagen in einem Haufen die Reste von ungefähr 3–4 Gefässen (zwei Urnen und eine rote Schüssel), ein bronzenes Wulstenarmband, ein innen hohler, eiserner Armreif (Abb. 3, 2), eine eiserne Fibel (Abb. 3, 1), ein Anhängsel, eine kleine Pinzette (Abb. 3, 3), zwei kleine eiserne Ringe, beide mit Anhängseln, ein hackenartiges, kleines, eisernes Gerät mit Hülsende, eine eiserne Schere und Schweineknöchel.

Grab 7. 125 cm tief in ungestörter Lage. Die gebrannten Knochen lagen in der Form eines Brotleibes, darauf die Reste von geschmolzenen, eisernen und bronzenen Gegenständen. (Es war zu unterscheiden eine bronzene Fibel, eine kleine, dünne Scheibe mit Loch in der Mitte, eine dünne Spirale aus Kupfer, eine eiserne Fibel, eine dünne, eiserne Kette, eine grössere Kette aus 52 Gliedern — Durchmesser 15 mm —. Beide Enden der Kette sind mit einer Schliesse versehen, das eine in der Form eines 8, das andere in der Form eines S. 10 cm von

¹ F. Tompa, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn, 24/25. Bericht der Röm.-Germ. Kommission, 1934–35. Taf. 53. 12.

² E. d. Taf. 53. 2a.

³ E. d. Taf. 53. 10.

diesem Haufen entfernt stand ein roter Topf (19 cm hoch) und eine rote Schüssel, mit schwarzen Flecken (27 cm Durchmesser). Beide sehr dünnwandig. Daneben wenige Knochen eines jungen Schweines.

Grab 8. Stark zerstört. 60–70 cm tief. Gefässbruchstücke. Bruchstücke eines eisernen Schwertes mit Scheide und Kette, gebrannte menschliche Knochen, eisernes Messer, Fussknochen eines Schweines.

Grab 9. Stark zerstört. Brandgrab. 120 cm tief. Im aufgewühlten Teile Stücke eines eisernen Schwertes mit Scheide und Kette, Schildgriffe, eine eiserne Fibel, eine eiserne Schere und eine eiserne Tüllenlanze. Im unzerstörten Teile des Grabes eine verzierte, grosse Urne und eine verzierte Schüssel (Dm. 25·7 cm) nebeneinander (Abb. 3, 4–5).

Grab 10. Zerstört. Reste verschiedener Gefässe, ein kleiner Topf (Abb. 4, 1, Höhe 9·1 cm), gebrannte menschliche Knochen, Schenkelknochen eines Schweines, Reste eines eisernen Schwertes mit Scheide und Kette, endlich eine Scheibe eines bronzenen Wulstenarmbandes.

Grab 11. Skelettgrab eines Knaben von ungefähr 6 Jahren in 1 m Tiefe. In S-N Richtung mit Kopf nach Süden gerichtet. In gestreckter Lage auf dem Rücken bestattet. Auf der rechten Seite drei Gefässe (Schüssel, Topf, H. 7·5 cm, Dm. 18 cm). In der Schüssel waren Schweineknöchel, daneben ein grosser Teil eines Eberkopfes, hauptsächlich das Gebiss. Beim Halse fand ich einen kleinen Ring, bei der rechten Hand eine eiserne Fibel. (Topf = Abb. 4, 2).

Grab 12. 160 cm Tief. Ungestört. Neben den gebrannten Knochen, die einen Haufen bildeten, südlich davon, zwei schwarze Töpfe (24·5 u. 28·5 cm H.). Westlich von den Knochen lagen ein Haufen Eisengegenstände. (Ganz oben zwei Fibeln, darunter Griffe eines

Schildes, zwei Armringe, darunter Schwertkette und Lanze, zuunterst ein langes, spitzes Schwert mit Scheide (90·3 cm lang). Auf dem Knochenhaufen lagen eine eiserne Schere, ein eiserner Ring und ein viereckiger Schleifstein. Neben den beiden Töpfen lagen Gebeine von Geflügel. Ich fand noch ein gebogenes, eisernes Stäbchen mit abgeplattetem einem Ende.

Grab 13. 160 cm tief. Ganz zerstört. Brandgrab. Reste von 4–5 Gefässen. Bronzeteilchen, Reste eines Wulstenarmbandes, zwei eiserner Fibeln und einer eisernen Kette.

Grab 14. 160 cm tief. Arg zerstört. Reste von einem schwarzen Topf, einem roten Topf und einer roten Schüssel. Reste einer Schwertscheide, einer eisernen Fibel, einer hohlen, eisernen Kugel von Apfelgrösse (? wahrscheinlich Reste eines Schildgriffes), und Stücke eines Wulstenarmbandes. Vom Schwein fand ich Wirbelteile und Fussknochen.

Grab 15. 180 cm tief. Stark zerstört. Gebrannte Knochen und Teile von mindestens vier Gefässen.

Grab 16. 60 cm tief. Zerstört. Ich fand Gefässbruchstücke, kalzinierte Knochen, Schweineknöchel, 3 eiserne Fibeln und eine bronzene Fibel.

Grab 17. 150 cm tief. Halbzerstört. Ich fand ziemlich viele, gebrannte menschliche Knochen, darauf lagen zwei eiserne Fibeln und ein eiserner Armring. Daneben Reste einer Urne.

In der weiteren Umgebung des Fundplatzes konnte ich eine starke keltische Besiedlung feststellen. Die Funde gelangten teilweise in das Nationalmuseum, Budapest und in das Museum von Balassagyarmat.

Nagymaros

János A. Horváth

ÚJ AGYAGMINTÁK ÉS MEDAILLONOK PANNONIÁBÓL ÉS DÁCIÁBÓL

Néhány éve megkíséreltük azokat a kerek agyagmedaillonokat, valamint a velük szorosan összefüggő homorú agyagmintákat összegyűjteni és kultúrtörténeti keretbe állítani, amelyek a dunai tartományok darabos művelődését, katonás szellemét új oldalról világítják meg.¹ Azóta megint napvilágra jött néhány példány, közöttük valóban jelentős darabok.

1. A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Osztálya és Pázmány-Egyetem Érem- és Régiségtani Intézete közös brigetiói ásatásai során, 1941-ben került elő ez a töredékes égetett agyagmedaillon, melyet I. t. 1. képünkön tesszünk közé. Edényégető kemence hulladékából szedte ki v. Barkóczi László; leletkörülményeiről Radnóti Aladár ásatási beszámolója ad majd részletes felvilágosítást. Legnagyobb átmérője mai állapotában 12,5 cm; nyilvánvalóan rosszul sikerült, félig készen eldobott darab; így hátlapja egyenetlen, hepe-hupás maradt s nem tudhatjuk, hogy vajjon mézeskalács-minta nyomóbélyegzőjének szánták-e, vagy *oscillum*-szerű medaillonnak, vagy esetleg edényre illesztett díszítésnek. Mi az első esetet tartjuk a pannoniai analógiák nyomán a legvalószínűbbnek. Ez esetben a rája írott verses udvarlással a mai mézeskalács-szívek közvetlen s legrégibb őse volna.

Felirata verses szöveg — értelmezéséhez Kerényi Károlynak köszönhetek néhány értékes utalást, — mely kissé meg van csonkulva, de a kiegészítése nem okoz semmi nehézséget:

Vitula, [d]ulcis amor, [se]mper suspiria nostri.

Quod peto, si dederis, munera grata dabo.

Tehát magyarul: „Kis életem,² édes szerelmem, állandó sóhajaim tárgya,³ ha megadod, amit kérek tőled, olyan ajándékokat adok, melyek kedvesek lesznek előttem.“

Az udvarló vaskos ajánlkozása nem vall ugyan művelt körök választékos ízlésére, de a frissen pattogó distichon alaposan túltesz a helybeliek verselő-készségén, amelyet leginkább sírversek döcögő próbálkozásaiból ismerünk. Ami jobb vers akad, az már eleve külső segítséggel készülhetett. Így Nagy Lajos⁴ nemrég szír ember által fabrikált sírverset tett közzé; a mi versikénkről pedig kimutatható, hogy a birodalom ellenkező felében, a Nyugaton születhetett.

Az agyagmedaillonok említett áttekintésében igazolhattam, hogy ezek galliai mintákat utánoznak. Az illyricumi példányok túlnyomó része a császárünnepek komoly, hazafias és áhitatos szellemét tükrözi, — sokkal inkább, mint galliai mintaképeik. De akad közöttük más tárgyú ábrázolás, sőt ocsmány obscoenitás is. Olyan fajta témájú azonban, mint a brigetiói verses medaillon szerelmes csábítgatása, tudtommal még sehonnan sem volt ismeretes.

Utóbbinak már a külső formája is elárulja, hogy szintén Galliából származott el hozzánk. Ugyanis Galliából is ismerünk koszorúba foglalt kerek, feliratos medaillonokat; nem lényeges, hogy csak egyszerű levélkoszorúba vannak foglalva a galliai rokon-darabok, nem díszes szőlő-koszorúba, mint a miénk. Ilyen az I. t. 2. képen ábrázolt vienne-i töredék,⁵ amelyen szintén megvan a felirat alatt a szerencsehozó pálmaág, mint a brigetói medaillon, vagy egy másik koszorúba foglalt feliratos galliai példány töredéke,⁶ I. t. 3. Igaz, hogy e franciaországi medaillonok feliratai más jellegűek, mint a miénk, de ez a formai párhuzamot nem gyengíti. Azt pedig, hogy e formai egyezés nem véletlen műve, sok más összefüggés tanúsítja a rhône-völgyi medaillonok és hazai leszármazottjaik között.

¹ Alföldi A., *Laureae Aquincenses* 1, 1938, 312 skk.

² A *vita* szó ily használatára v. ö. R. Noll megjegyzéseit, *Bonner Jhb.* 142.

³ A *suspiria* többes használatára „szerelem” értelemben Georges idézi Ovidius *metamorphoses*-ét, 13, 738.

⁴ Nagy L., *Arch. Ért.* 1939, 118. skk, A sírvers szerzőjéről, *Lupus*-ról l. Révay J., *Arch. Ért.* 1943.

⁵ J. Déchelette, *Les vases céramiques ornées de la Gaule romaine*, 1904, 351, Nr. 162.

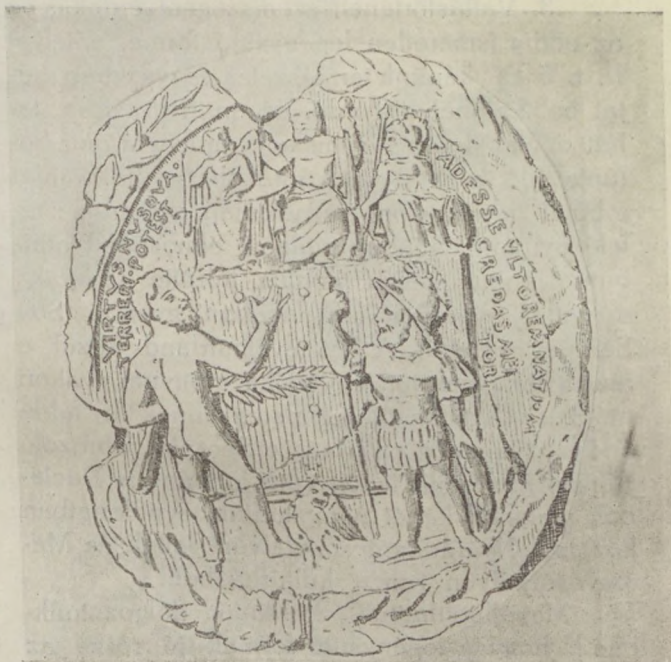
⁶ U. o. 305, Nr. 140.

2. Ugyancsak a galliai kultúrhatást tükrözi egy jelentéktelennek látszó kis töredék, mely brigetiói homorú lepénysütő-formának a maradványa; Kállay Ödön becses gyűjteményében van, Szőnyben. Az I. t. 4 ábra természetes nagyságban ábrázolja, míg a 4a kép ugyanott domború plasztelin-lenyomatáról készült. Megmaradt részén jobb lábára nehezkedő fiatalember álló alakja látható. Nem tudjuk, hogy felemelt jobbában mit tarthatott, mert kezefejénél letört a minta; baljában nyilvessző, mögötte puzdra. Előtte összekuporodott ifjú térdel, akinek csak feje és válla maradt meg; de az álló alak nem rá ügyel, hanem előre néz, nyilván a vele szemben álló, töredékünkön már hiányzó alakra. Az egész kompozíció kiegészítésére oly sok lehetőség nyílik és oly bizonytalanok a kínálkozó megoldások, hogy inkább nem is fárasztjuk az olvasót mérlegelésükkel.

De azt a kört, amelyből az egész ábrázolás kikerült, mégis meg tudjuk nagyjában határozni. Segítenek ebben a feliratok, melyek közül az egyik az álló ifjú kilétét határozza meg; mögötte van ugyanis odaírva, hogy MELEAGE[R]. Az előtte látható CERA szó után annak a „művész”-nek a neve következett birtokos esetben, aki a jelenet viaszmodelljét készítette. Ez jó útmutatással szolgál számunkra, mert a tervező szignatúrájának ily módon való jelzése általános gyakorlat a rhône-völgyi edénymedaillonokon. Erre az I. t. 5 orangei példányt választottuk ki példának (Déchelette⁷ rajza nyomán), annak ellenére, hogy a CERA előtt elötte elmosódott rajta a FELICIS név. Ezt választottuk azért, mert ezen is oda van biggyesztve az ábrázolt mitikus személyek mellé a nevük, mint Meleageré a brigetiói töredéken. De az is szemünkbe ötlík e példán, hogy a galliai edénymedaillonokon nem valóban vallásos jellegű a hitrege alakjainak ábrázolása, hanem csak klasszikus szindarabok szereplői ezek. Itt például Hippomedon és a gyorslábú Atalanta állnak egymással szemben, mozdulatuk jelzi, hogy párbeszéd folyik közöttük; fejük felett a versenydíjak. Kétoldalt Atalanta atyja Schoeneus és a versenypálya megszemélyesítője, Palaestra áll. A jelenet felett annak a drámának idevágó részlete van felírva, melyből ez merítve van, — feltehetőleg a kar mondókája:⁸

*Respicit ad malum pernicious ignea plantis
Quae pro dote parat mortem quicumque fugaci
Velox in cursu cessacet virgine visa.*

Felemlítjük még azt a galliai edénymedaillont is, amelyen legbiztosabban állapítható meg a mitológiai alakok színházi szerepe (lásd az I. szövegképet, Déchette id. m. 2, 291 nyomán). A képmező itt is levélkoszorúba van foglalva. Hátról magas állványon, az antik színház theologeion-ján a kapitoliumi triász foglal helyet, az előtérben Mars és Hercules állnak szemben egymással. A hadisten meg akarja bosszulni fia, Cycnus megöletését, de Iuppiter leküldi sasát, hogy megakadályozza a párviadalt. Két oldalt egy-egy iambikus sor van felírva abból a drá-

1. kép — Abb. 1

ma-jelenetből, amely a képen meg van örökítve.

Mars: *Adesse ultorem nati m[e] credas mei.*

Hercules: *[Invic]ta virtus nusquam terreri potest.*

Persze előfordul a rhône-völgyi medaillonokon olyan mitikus kép is, mint az I. t. 6,⁹ amelynél a hitrege cselekménye felülkerekedik a színházi beállításon: Theseus a főjelenetben megkapja a fonálgombolyagot Ariadne-től, de fent a távolban látszik már, ahogy agyoncsapja Minotaurust. Az építészeti háttér azonban itt is színházi díszletnek néz ki.

⁷ J. Déchelette, id. m. 2, 280 Nr. 80.

⁸ Máskép W. Froehner, lásd Déchelette, id. h.

⁹ J. Déchelette, id. m. 2, 278, Nr. 77a.

E jól ismert példák felidézésével azt a galliai kultúrkörnyezetet óhajtottuk érzékeltetni, amelyből a brigiói Meleager-töredék származott. Biztosra vehetjük azt is, hogy a pantomimekké satnyult antik színművek ismeretét is onnan nyerte Pannonia, ahonnan agyagmedalionjaink képeit. Aquincumban például feliratos bizonyítékunk van arról, hogy állandóan voltak ott színészek;¹⁰ ezeknek szöveggönyvek kellett s tudjuk, hogy a dunai tartományok kultúrforrása a II. században a fáradt Itália helyett már Gallia. A galliai hatás, melynek iparművészeti, kereskedelmi és vallástörténeti sugárzását jól megismertük Pannoniában az utóbbi években, most irodalmi-színházi ösztönzésekkel is bővül tehát.

3. Vallástörténeti szemszögből érdekes az az eddig ismeretlen lepénysütő forma, amelyet II. t. 5 sz. képünk természetesen nagyságban mutat be. Lelőhelye Torda, az antik Potaissa, tehát dáciai darab; a miskolci múzeum őrzi. Serapis álló alakja van ábrázolva rajta, amint jobbját hosszú kormánypálcáján nyugtatja; lefelé nyújtott baljában valami elmosódott attributum volt. Fején a *modius*, körötte sugarak: a valláskeveredés korszakában gyakori Sol-Serapis ez tehát. A két levélguirland közül a rézsut felfüggesztett egy galliai motívum gyakori utánzása,¹¹ a függőleges pedig ennek a félreértése. Van még egy másik Serapist ábrázoló (15 cm átmérőjű) lepénysütő formánk is Dáciából, melynek képét nem tudjuk e pillanatban közölni; Nyárádkarácsonyfalván lelték és Marosvásárhelyen van a kultúrházban.

Megállapíthattuk áttekintő dolgozatunkban,¹² hogy e lepénysütő formák jó része az újévi ünnepek alkalmával került felhasználásra s hogy ezen ünnepnapok közül január 3-án, az év legnagyobb császárünnepén, nagy szerepet játszottak az alexandriai istenségek. Serapis tehát ezeken a mintákon is bizonyára a *vota publica* ritusainak legfőbb patronusa.

¹⁰ CIL III 3423.

¹¹ Lásd Laureae Aquincenses I, 1938, LXV t. 6. LXVI t. 1. 3. LXVIII t. 3. LXIX t. 1. LXXI t. 3. LXXIV t. 1.

¹² Id. m. 318.

A nagyobb terrakotta-medailonokkal, valamint a nagyobb negatív-mintákkal rokon apróbb medailonok és homorú lepényminták közül is szeretnénk néhány újat közölni. A Laureae Aquincenses I. kötetében (LXXI t. 4 és 6) bemutatott, rajnai mintaképek után készült brigiói és aquincumi kerek domborművecskék párja a II. t. 3 példány a székesfehérvári múzeumban. A balra lépkedő madár rajta alighanem páva akar lenni; alatta fenyőtoboz, előtte cseresnyeforma gyümölcsök, felette nagy, rancos levél, a szárán ugyanolyan boggyógyümölccsel, mint a fentiek. Talán ugyanily gyümölcs akar lenni a madár alatt és mögött elszórt golyóbis-forma is. A toboz szerencsehozó jelkép, s a madár is kétségtelenül ilyen jelentésű, — esetleg a gyümölcsök is — úgy, mint például a vésett köveken. A plasztikus gyöngy-sor szorosan összeköti e példányt a már ismert pannoniai edénymedailonokkal.

A II. t. 4. homorú negatív-formán *Sol invictus* négyesfogata látható. A isten felemelt jobbkezeiben fáklya van, baljában vastag, botszerű tárgy, valószínűleg ostora. Aki a székesfehérvári múzeumnak adományozta, egyiptomi lelhelyűnek mondta. Nem tarthatjuk azonban teljesen kizártnak, hogy ez jóakarató tévedés és hogy így ez is pannoniai lelet volna.

A II. t. 1. sz. töredékes kis negatív-minta Kállay Ödön gyűjteményében van Szőnyön. Ottani lelet, 6,5 cm az átmérője. Primitív kiviteli: balrafordult férfialak tűnik fel rajta, a vele szemben álló nőnek csak a feje látszik. Kettőjük között kis gyerek; Amor lehetne.

Végül még hibaigazítást szeretnénk közölni. A II. t. 2. sz. pozsareváci negatív-forma nem a belgrádi nemzeti múzeumban van, mint tévesen jeleztem,¹³ hanem a nisi múzeumban. Ott készült új fényképünk reprodukcióján jobban látszanak egyes részletek, mint régebbi képünkön, így a kard és ostor Nemesis kezében.

Budapest

Alföldi András

¹³ Id. m. LXI t. 2.

I. tábla — Tafel I. 1: Brigetio; 2: Vienne; 3: Vienne (v. St. Colombe); 4: Brigetio; 5: Orange; 6: Vienne

II. tábla — Tafel II. 1: Brigetio; 2: Požnrevac; 3: Székesfehérvári múzeum; 4: Székesfehérvári múzeum

TONMEDAILLONS UND RUNDE KUCHENFORMEN AUS PANNONIEN UND DACIEN

Vor einigen Jahren haben wir versucht, die plastischen Rundmedaillons und die entsprechenden Hohlformen zusammenzustellen und in ihren ursprünglichen kulturgeschichtlichen Rahmen einzugliedern, als wichtige Denkmäler, die die bäuerlich-rohe Kultur und den staatserhaltenden Geist der Donauprovinzen von einer neuen Seite her beleuchten.¹ Seitdem sind einige neue Exemplare gefunden worden, darunter auch wirklich bedeutende Stücke.

1. Bei den gemeinsamen Grabungen des Ungarischen Nationalmuseums und des Institutes für Numismatik und Archäologie der Pázmány-Universität in Brigetio ist das beschädigte Tonmedaillon **Taf. I. 1** geborgen worden. Es wurde aus dem Schutthaufen eines Brennofens durch L. Barkóczi herausgefischt; über die Fundumstände wird der Grabungsbericht von A. Radnóti Näheres bringen. Der grösste Durchmesser des Stückes in seinem heutigen Zustand beträgt 12,5 cm. Es ist offenbar ein missratenes Exemplar, welches man in halbfertigem Zustand wegwarf. Deshalb ist seine Rückseite uneben geblieben und man kann nicht wissen, ob es als Patriz zur Verfertigung von Hohlformen verwendet werden sollte, oder als *oscillum* aus Ton, oder als Gefäss-Applik diente. Auf Grund der pannonischen Analogien halten wir die erste Lösung für die wahrscheinlichste. In diesem Falle wäre es mit seinen Liebesversen das älteste Beispiel und das Vorbild der heutigen Honigkuchen der Kirchweihstage.

Die Inschrift des Medaillons ist metrisch. Die wenigen Buchstaben, die fehlen, sind leicht zu ergänzen; für die Erklärung verdanke ich K. Kerényi einige nützliche Hinweise. Es lautet, wie folgt:

*Vitula, [d]ulcis amor, [se]mper suspiria nostri,
Quod peto, si dederis, munera grata dabo.*
Zu deutsch: „Mein kleines Leben,² meine süsse

Liebe, der alle meine Seufzer gelten,³ wenn du es mir gönnst, was ich von dir verlange, werde ich dir entzückende Geschenke geben.

Zwar ist die Art und Weise, wie man die Gunst der Geliebten erkaufen will, nicht eben für den guten Geschmack gebildeter Kreise kennzeichnend, der frische Rhythmus des Distichons übersteigt trotzdem das dichterische Vermögen der Nordpannonier, das wir durch die kläglichen Hexameter der Grabgedichte genauer kennen. Wo man solche leicht rollende Verse liest, muss man an Hilfe von auswärts denken. So konnte L. Nagy unlängst bei der Publikation eines neuen Grabgedichtes aus Aquincum⁴ hervorheben, dass es von Syrern entworfen wurde, während wir es wahrscheinlich machen können, dass unser Liebesgedicht in der westlichen Hälfte des Reiches entstand.

In der angeführten Übersicht der Tonmedaillons und Hohlformen konnte ich nachweisen, dass deren Bilderschatz auf gallischen Vorlagen ruht. Sonst spiegelt die Mehrzahl der Exemplare aus Illyricum den ernsten, militärischen und patriotischen Geist der Donauländer, — viel stärker, als ihre Vorlagen aus Gallien. Freilich findet man auch fröhlich-spielerische Darstellungen auf den donauländischen Rundbildern aus Ton, ja sogar widerwärtige Obszönitäten. Unser neues Medaillon von Brigetio bringt aber eine ganz neue Farbe in das Gesamtbild.

Schon die äussere Form des Inschriftmedaillons verrät seine Herkunft aus dem Westen. Wir kennen nämlich aus Gallien solche, in einen Kranz eingefasste Rundscheiben mit Inschrift: dass diese nicht, wie unser Stück, durch ein plastisches Traubengewinde eingefasst sind, sondern nur durch einen einfachen Blattkranz, macht nicht viel aus. Wir führen als Beispiel

³ Für den Gebrauch von *suspiria* in der Bedeutung 'Liebe' zitiert das Wörterbuch von Georges Ovid, *Metam.* 13, 738.

⁴ L. Nagy, *Arch. Ért.* 1939, 118. Über Lupus, den Verfasser des Gedichtes J. Révay, *Arch. Ért.* 1943.

¹ A. Alföldi, *Laureae Aquincenses* I. 1938, 312 ff.

² Für den Gebrauch des Wortes *vita* in diesem Sinn vgl. R. Noll, *Bonner Jhb.* 142.

das Bruchstück **Taf. I. 2** aus Vienne⁵ an, wo unter den Schriftzeilen sich der glückbringende Palmzweig befindet, ebenso, wie auf dem Inschriftmedaillon von Brigetio, fernerhin das gallische Bruchstück **Taf. I. 3**.⁶ Zwar tragen diese auf Gefäße applizierten Rundschildchen aus dem gallischen Gebiet anders geartete Inschriften, als die unsrige ist, doch schwächt diese inhaltliche Divergenz die formale Übereinstimmung nicht. Und dass die formale Parallele nicht einem Zufall zu verdanken ist, wird durch manche andere Zusammenhänge zwischen den Gefäßmedaillons aus dem Rhône-Tal und zwischen ihren Abkömmlingen in den Donauländern bekundet.

2. Das Bruchstück einer Hohlform aus Terrakotta **Taf. I. 4**, gefunden in Brigetio, jetzt in der wertvollen Sammlung von Ö. v. Kállay in Szöny, spiegelt ebenfalls den kulturellen Einfluss von Gallien auf die Donauprovinzen. Auf dem erhaltenen Teil ist die stehende Gestalt eines Jünglings sichtbar. Was er in der erhobenen Rechten hielt, ist nicht klar; in der Linken hält er einen Pfeil, hinter ihm auf der Erde steht ein Pfeilköcher. Vor ihm kniet ein Jüngling, von dem nur Kopf und Schulter erhalten blieben; doch achtet der stehende junge Mann nicht auf ihn, sondern blickt vorwärts, offenbar auf eine Person (Atalanta), die ihm gegenüber stand.

Wenn auch eine Rekonstruktion der ganzen Gruppe allzuviel Schwierigkeiten bieten würde, vermögen wir wenigstens die Eigenart des Kreises näher bestimmen, aus welchem diese Darstellung genommen ist. Es helfen uns dabei die Beischriften, die die dargestellten Figuren kennzeichneten und von denen wenigstens eine erhalten blieb: MELEAGE[R], der Name des stehenden Jünglings. Das Wort CERA vor ihm ist etwas anderes: es fehlt davor der Name des Künstlers in Genitiv, der das Wachmodell der Komposition entworfen hat. — Diese Art von Künstlersignatur ist auf den Gefäßappliken des Rhône-Tals ganz allgemein und wird wohl von dort übernommen sein. Als Beispiel dafür haben wir das Exemplar **Taf. I. 5** aus Orange (nach der Zeichnung bei Déchelette⁷ ausgewählt, obwohl die Benennung des Künstlers FELICIS vor CERA nicht mehr sichtbar ist. Andererseits sieht man aber darauf dieselbe

Bezeichnung der mythischen Figuren mit beigeschriebenen Namen, wie auf dem Bruchstück von Brigetio. Nicht unwesentlich ist es dabei, dass diese Gestalten des Mythos und des literarischen Sagenschatzes nicht aus kultischen Rücksichten abgebildet wurden, sondern als Rollenträger von klassischen Schauspielstücken. Auf dem Medaillon von Orange zum Beispiel stehen Hippomedon und die Läuferin Atalanta einander gegenüber; ihre Gebärde deutet darauf, dass sie ein Gespräch miteinander führen; oben zwischen ihnen die Siegespreise ihres Wettlaufes. Beiderseits von ihnen der Vater der Atalanta Schoeneus und die Personifikation der Rennbahn, Palaestra. Über diese Szene sind einige darauf bezügliche Zeilen des Dramas geschrieben, deren Handlung damit gemeint ist, wohl die Worte des Sprechchors:⁸

*Respicit ad malum pernicibus ignea plantis,
Quae pro dote parat mortem quicumque fugaci
Velox in cursu cessacet (sic!) virgine visa.*

Es sei noch auf ein Tonmedaillon aus Gallien hingewiesen, wo die Schauspielerrolle der mythischen Figuren am deutlichsten zu erkennen ist, **Abb. 1** (nach Déchelette, a. O. 2, 291). Hinten auf einem hohen Gestell, auf dem Theologeion des antiken Theaters, thront die kapitolinische Dreiheit, im Vordergrund stehen Mars und Hercules einander gegenüber. Mars ist im Begriffe, die Ermordung seines Sohnes Cynus zu rächen, doch hat Iuppiter seinen Adler vom Olymp her abgeschickt, um den Zweikampf zu verhindern. Beiderseits der Figuren je eine iambische Zeile aus der Theaterszene, die sich hier abspielt:

*Mars: Adesse ultorem nati m[e] credas
mei.*

*Hercules: [Invic]ta virtus nusquam terreri
potest.*

Freilich gibt es auch Medaillons aus den Fabriken des Rhône-Tals, auf welcher die Handlung der mythischen Erzählung die theatrale Einstellung überschattet, wie auf **Taf. I. 6**,⁹ wo im Vordergrund Theseus eben den Garn von Ariadne erhält, im Hintergrund aber, oben, ist er schon dabei, den Minotaurus totzuschlagen. Auch hier ist jedoch die architektonische Staffage einer theatralen Dekoration entsprechend dargestellt.

Mit der Anführung dieser wohlbekannten Beispiele haben wir versucht, das gallische Kulturmilieu anzudeuten, aus welchem das Fragment der Meleager-Szene aus Brigetio herstamm-

⁵ J. Déchelette, *Les vases céramiques ornées de la Gaule romaine*, 2, 1904, 351, Nr. 162.

⁶ Ebd., 305, Nr. 140.

⁷ Ebd., 2, 280, Nr. 80.

⁸ Anders Froehner bei Déchelette, a. O.

⁹ J. Déchelette, a. O., 2, 278, Nr. 77a.

te. Es ist anzunehmen, dass Pannonien auch die Kenntnis der zu Pantomimen zusammengeschrumpften klassischen Dramen von ebendaher genommen hat, wie die Theaterbilder der Tonmedaillons. Wir wissen zum Beispiel, dass Aquincum seine Theaterkünstler hatte,¹⁰ die Schauspieler brauchten Textbücher und diese mussten mit den mannigfachen industriellen, künstlerischen und religiösen Impulsen zu uns gekommen sein, die aus Gallien und aus dessen Vorland, dem rheinischen Germanien nach Pannonien gelangten. Es war das I. Jahrhundert n. Chr. noch nicht einmal zu Ende, als das müde Italien die kulturelle Alimentation der Donauländer schon Gallien überliess.

3. Die Hohlform für Honigkuchen, die auf **Taf. II 5** in natürlicher Grösse abgebildet ist, stammt aus Potaissa, also aus Dacien, und befindet sich im Museum zu Miskolc in Oberungarn. Man sieht darauf die stehende Gestalt des Sol-Serapis, mit dem langen Szepter in der Linken. Von den beiden Guirlanden ist das schräg hängende die Nachahmung eines häufigen Motivs der gallischen Gefässappliken,¹¹ während das senkrecht herabhängende eine sinnwidrige Anwendung desselben ist. — Es gibt noch eine zweite Hohlform mit der Darstellung von Serapis aus Dacien (Dm. 15 cm), deren Bild wir momentan nicht bringen können; es wurde in Nyárádkarácsonyfalva gefunden und befindet sich im Kulturhause zu Marosvásárhely.

In unserer zitierten zusammenfassenden Arbeit konnten wir feststellen, dass ein guter Teil der Hohlformen bei den Festtagen des Neujahrs zur Anwendung kam¹² und dass bei diesen freudigen Festen des Jahresanfangs, namentlich am 3. Januar, Serapis und Isis die Hauptrolle hatten. Es scheint also, dass Serapis auch auf den dacischen Kuchenformen als der Patron der *vota publica* aufzufassen ist.

In Anschluss an diese neuen Medaillons und Negative möchten wir auch einige neue Stücke von der kleineren Gattung der Tonmedaillons und ihrer Negative anführen. Das

¹⁰ CIL III 3423.

¹¹ S. in: Laureae Aquincenses 1, 1938, Taf. LXV 6, LXVI 1. 3. LXVIII 3. LXIX 1. LXXI 3. LXXIV 1.

¹² A. O. 318.

kleine Medaillon **Taf. II. 3** (Mus. Székesfehérvár) gesellt sich zu den nach Vorbildern aus dem rheinischen Germanien entworfenen Stücken aus Brigetio und Aquincum, die wir in Laureae Aquincenses 1, Taf. LXXI 4 und 6 abgebildet haben. Der linkshin schreitende Vogel sollte vielleicht ein Pfau sein. Darunter ein Tannenzapfen, vor ihm drei kirschenähnliche Früchte; die Kügelchen unter und hinter dem Vogel sind vielleicht auch als solche Früchte gemeint. Über dem Vogel ein grosses, gerunzeltes Blatt, mit einer gleichen kugeligen Frucht. Der Tannenzapfen ist ein glückbringendes Symbol, ebenso auch der Pfau; vielleicht auch die Früchte. Vergleichbares bieten besonders die geschnittenen Steine. Der plastische Perlenkreis verbindet diese kleine Rundscheiben eng mit den angeführten übrigen pannonischen Exemplaren.

Die kleine Hohlform **Taf. II 4** soll nach Angabe des Mannes, der sie dem Museum zu Székesfehérvár schenkte, aus Aegypten stammen; doch könnte dies auch ein wohlgemeinter Irrtum sein, und bis auf weiteres halten wir die pannonische Provenienz nicht für ausgeschlossen. Es ist darauf *Sol invictus* in seinem Viergespann in Vorderansicht dargestellt, mit einer Fackel in der Rechten und einem Stock in der Linken, der wahrscheinlich seine Peitsche sein soll.

Die kleine, schlecht erhaltene Hohlform **Taf. II 1** gehört der Sammlung des Ö. v. Kálly an; es ist ein Fundstück von Brigetio., Dm. 6.5 cm. Gegenüber der linkshin gewendeten männlichen Gestalt stand eine Frau, von welcher nur der Kopf erhalten blieb. Zwischen den beiden sieht man ein Kind, das Amor sein könnte.

Am Ende noch eine Berichtigung. Die Hohlform von Požarevac, die wir in den Laureae Aquincenses besprochen haben, befindet sich nicht im Prinz-Paul Museum zu Belgrad, sondern im Museum zu Nisch, wo wir die neue Aufnahme **Taf. II 2** gemacht haben; sie zeigt einige Details besser, so vor allem das Schwert und die Peitsche in der Hand der Nemesis.

Budapest

Andreas Alföldi

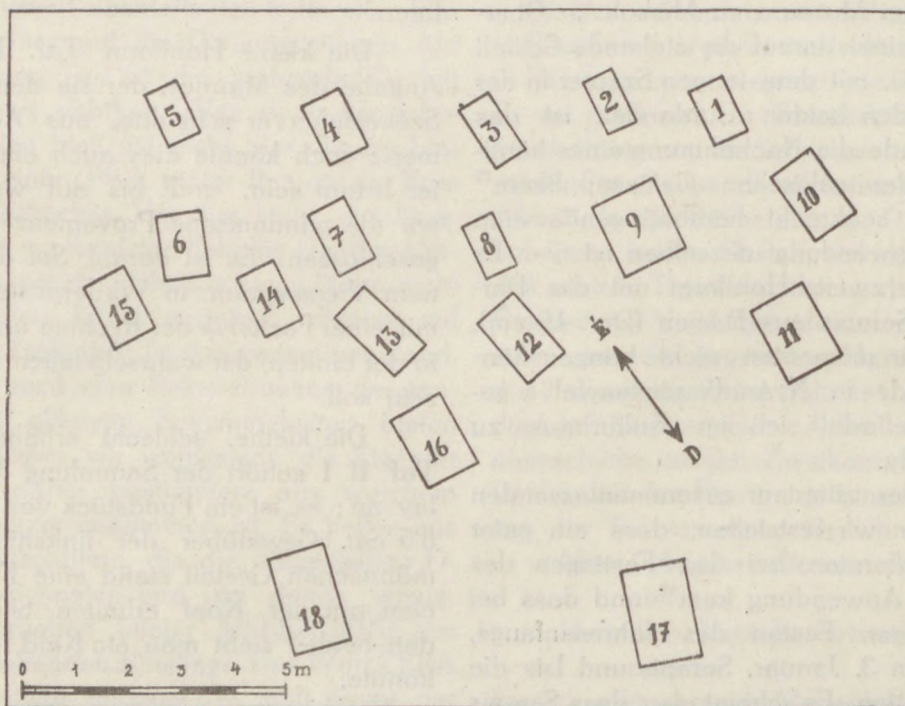
DESZK-ÚJMAJORI SZARMATAKORI TEMETŐ

Ambrus József Deszk-újmajori tanyáján, földfordítás közben, 1937 áprilisában kerültek elő az alábbi leletek:

1. Bronztorques töredékei (X. t. 28–40, 42), bekarcolt zeg-zug vonal díszíti (X. t. 44). 2. Fehérbronz tükrötöredéke (X. t. 41). 3. Gyöngysor, hengeres és hordóformájú kalcium, lecsiszolsarkú hasábformájú kék és vörös üveg és hasábformájú zöld üveg gyöngyökből (X. t. 45). 4.

2, 2a, 3, 3a). 2. A lábszáracon gyöngysor, gömbölyű, lapos kerek, fehér paszta- és kék üveg-, továbbá hasábformájú zöld üveggyöngyökből (I. t. 1).

2. sír. Bolygatott, adatai nem voltak felvehetők. Mellékletek: 1. Kéttágú vasfibula sodronytekercse és kenyele, a sodronytekercs valószínűleg felső ívvezetésű (I. t. 11). 2. Zárt gyűrű, rosszezüst huzalból (I. t. 10). 3. Egy lapos kerek fehér (I. t. 8) s egy ugyanilyen téglapiros pasztagyöngy (I. t. 9).

1. kép — Abb. 1

Szürke, jól iszapolt, éles törésű edény (XI. t. 3). 5. Szürke, jól iszapolt kis edényke (XI. t. 6). 6. Durva, korong nélkül készült, barnászöröses edény (XI. t. 5).

A leletek hitelesítésére a szegedi városi múzeum a területen ásatásokat végzett 1940 júniusában. Az ásatás eredményeként 18 sírt bontottak fel, de a temetőt teljesen nem tárták fel. A sírok anyagának leírását az alábbiakban adjuk:¹

1. sír. A csontváz 130 cm hosszú; irányítása fejjel dél felé. A sír mélysége 60 cm. Mellékletek: 1. Két felsavart végű, zárt bronzgyűrű a csontváz derekán (I. t.

3. sír. A csontváz derékon elvágva. Mellékletek:

1. A lábszáracon gyöngysor, gömbölyű fehér paszta- és gömbölyű kék üveg-, továbbá hasáb és hengerformájú fehér paszta- és kék üveggyöngyökből (II. t. 15). 2. A bal láb mellett szürke, jól iszapolt kis talpasedény (XI. t. 7, 7a). 3. A bal láb mellett vastöredékek, valószínűleg koporsódeszka összefogására szolgáló vaskapocs töredékei (II. t. 10–14).

4. sír. A csontváz hossza 133 cm, irányítása fejjel délnek. A sír mélysége 75 cm. Mellékletei: 1. A bal láb fölött, a testnek pontosabban meg nem határozott helyéről két lecsiszolsarkú hasábformájú almandin, egy lapos kerek fehér paszta, egy lapos kerek kék paszta, egy kettőscsonkakúpformájú kék üveg, egy hengeres fehér paszta, egy nagyobb gömbölyű fehér paszta gyöngy (II. t. 4). 2.

¹ A leletek közlésre való átengedéséért Dr. Csallány Dezső úrnak, a szegedi városi múzeum igazgatójának tartozom köszönettel.

A bal láb fölött a testnek pontosabban meg nem határozott helyéről egytagú, négytekerces, felsőívvezetésű aláhajlítottlábú bronzfibula (II. t. 1, 1a). 3. A test bal oldalán, durva anyagú, szürkésbarna orsógomb (II. t. 7, 7a). 4. A sírból vaskarperec töredékei (II. t. 3, 5, 6). 5. A sírból vasfibula tűtartótokja (II. t. 2). 6. A bal lábnál durva iszapolt, téglapiros edényke (XI. t. 12, 12a). A kihajló peremet rovátkolás díszíti.

5. sír. A csontváz 143 cm hosszú, irányítása fejjel dél felé. A sír mélysége 70 cm. Mellékletek: 1. A bal alsó karon töredékes állapotú vaskarperec (III. t. 1). 2. Az áll alatt és a medencében gyöngyök (III. t. 5, 14). Négy hordóformájú kalcium, egy gömbölyű zöld üveg, hét lecsiszolt sarkú hasábformájú almandin gyöngy. 3. A mellkason ívben meghajlított, rosszezüstből készült, lapos tárgy (III. t. 6). Két vége karikára van hajlítva. 4. A jobb könyöknél valószínűleg a III. t. 15. ábrán látható bronz karperec. 5. A koponya alatt jobb felől egy rosszezüst és egy bronzfülbevaló töredékei (III. t. 10–13, 7–9). 6. A sírban, közelebbről meg nem határozott helyről, kettős csonkakúpformájú, téglapiros orsógomb (III. t. 2, 2a). 7. A sírből, közelebbről meg nem határozott helyről kéttagú, felső ívvezetésű bronzfibula (III. t. 3, 3a). A sodronytekercset tartó keresztrúd két végén és a kengyel végén gomb ugrik ki. A keresztrúd egyik gombja letört. A tűtartótokot a lábnak oldalt aláhajlításával nyerték. 8. A sírből, közelebbről meg nem határozott helyről, rosszezüst fülbevaló (?), egyik végén hurok, a másikon kampó (III. t. 4, 4a). 9. A lábnál durva anyagú, szürkésbarna, egyfülű edény; a füle letört (XI. t. 16, 16a).

6. sír. A csontváz hossza 156 cm, irányítása fejjel dél felé. A sír mélysége 85 cm. Mellékletek: 1. A jobb combcsont belső oldalán vaskés. 2. A lábnál durva iszapolt, kissé kihajló peremű, téglapiros színű edényke (XI. t. 8, 8a). 3. 173 cm hosszú vaspánt, amelyen a keresztkapcsok kb. 7 cm-re vannak egymástól (XI. t. 1). Kiemelhető és részben összeilleszthető töredékeit a IV. és V. táblák mutatják. Végig húzódik a fej mögötti résztől, a bal mellen át, a lábnál lévő edényen túl. Úgy látszik, két borító deszka összekapcsolására szolgált s a hézagot takarhatta el. Fakorhadéknak nyoma sincs, de a vasdarabokon megvan a rozsdá által konzervált fa.

7. sír. A csontváz hossza 121 cm. Lábbal északnak fekszik. A sír mélysége 83 cm. Mellékletek: 1. Bal mellkason, kéttagú vasfibula (I. t. 4, 6). 2. A nyakon bronztorques töredékei (I. t. 5, 7). 3. A lábnál szürke, jól iszapolt edény (XI. t. 10, 10a). A kihasadás fölött borda halad körbe.

8. sír. 90 cm mélyen, bolygatott csontváz. Mellékletek: 1. Három ismeretlen rendeltetésű vastörredék (karperec?) (VI. t. 1–3). 2. Szürke, jól iszapolt kehelyformájú csésze (XI. t. 9, 9a). A csészében állatsontok voltak.

9. sír. 55 cm mélyen, 162 cm hosszú csontváz. Melléklete nem volt.

10. sír. 75 cm mélyen, 163 cm hosszú csontváz, lábbal északnak fordítva. Mellékletek: 1. A lábszárak között, a bokánál, szürke, jól iszapolt gömbölyű edény, pereme kihajló (XI. t. 14, 14a). 2. A koponya fölött, a koponyán, egymástól 14 cm távolságra, továbbá a bal forgócsontnál végeiken behajlított vaskapcsok (III. t. 16–18). Eredeti helyzetüket a XI. t. 2. ábra mutatja.

11. sír. 77 cm mélyen, 92 cm hosszú gyermekcsontváz. Lábbal északnak fordítva. Mellékletek: 1. A nyak

alatt egy hengeres kalcium (II. t. 9), egy kettős csonkakúpformájú kék üveg-, s két lapos, kerek borostyángyöngy. 2. Az alsófogor előtti egytagú, aláhajlítottlábú, négysodronyos, felső ívvezetésű bronzfibula (II. t. 8, 8a). 3. A bokák között, téglapiros színű, hordóformájú, kis edény (XI. t. 15, 15a, 15b).

12. sír. 47 cm mélyen, 93 cm hosszú csontváz. Lábbal északnyugatnak volt fordítva. Mellékletek: 1. Az áll alatt a nyaknál, egy kettős csonkakúpformájú fehér kő, s egy gömbölyű kék üveggyöngy (VI. t. 4, 5). 2. Mind a két karon, kerek átmetszelű bronzkarperec töredékei (VI. t. 8–10). 3. A jobb halánték mellett két végén hegyes, kerek átmetszelű bronztárgy (VI. t. 7). 4. Az áll alatt ovalis alakú, kissé homorú bronztárgy töredékei (VI. t. 11). 5. A lábnál barnásfekete, durva edény (XI. t. 11, 11a).

13. sír. 81 cm mélyen, 162 cm hosszú csontváz, lábbal északnak fordítva. Mellékletek: 1. Bal váll mellett, kéttagú, felső ívvezetésű vasfibula (VI. t. 6, 6a). Tűtartótokját a láb oldalt aláhajlításából nyerték. Úgy látszik, hogy a sodronyt tartó keresztrúd bronzból készült. 2. A bal kéznél ismeretlen rendeltetésű vastörredékek (VI. t. 12, 13). 3. Szürke, jól iszapolt tál (XI. t. 13, 13a).

14. sír. 80 cm mélyen, 60 cm hosszú csontváz. Fejjel Dk, lábbal Ény-nak fordítva. A nyak alatt vastörredékek, egy részük talán fibula maradványa (VI. t. 25–30).

15. sír. 65 cm mélyen, 132 cm hosszú csontváz. Jobb oldalon a felső lábszár mellett, szürke edényfenékből készült orsókarika (VI. t. 18).

16. sír. 92 cm mélyen, 156 cm hosszú csontváz, irányítása fejjel délkelet, lábbal északnyugat felé. Mellékletek: 1. A lábnál szürke színű, jól iszapolt csupor (XI. t. 17, 17a). A nyak tagoltan megy át az edénytestbe. 2. A jobbkez csuklóján kiszélesedő végű, bronzhuzalból készült karperec töredékei (VII. t. 2–16). 3. A balkéz csuklóján, bronzlemezből készült, szélesedő végű karperec töredékei (VII. t. 27, 17). 4. Ugyanitt egy vashuzalból készült, szélesedő végű karperec töredékei (VII. t. 23–26). 5. A bal alkar alatt vaskés, hegyével a fej felé fordítva (VI. t. 31). 6. A kés folytatásában zárt vaskarika (VI. t. 17). 7. A kés alatt egy szem krétagyöngy (VI. t. 15). 8. A jobb válltól kezdődően tojásformájú kalcium és hengeres borostyángyöngyök; hengeres borostyángyöngyök vannak a baloldalon is (VI. t. 14, 16). 9. A bal váll belső oldalánál korongos fibula bronzból készült sodronytekercse (VII. t. 18), továbbá vasrozsdával átitatott csontdarabok (VII. t. 19, 20). 10. Az áll alatt rosszezüstből készült, sodrott torques, amelynek két vége hurokká van felcsavarva (VII. t. 1). 11. Az áll és a torques között három egybefüggő, felcsavartvégű bronzkarika. Csak töredékesen voltak kiemelhetők (VI. t. 19–24). Valószínű, hogy a VI. t. 14–16, 19–24. és VII. 1. számú tárgyak nyakláncnak részei. A gyöngyök és a zárt bronzkarikák a torques két hurkos végére voltak felfüggesztve. 12. Mindkét lábszáron, többszörös sorban felcsavart gömbölyű és hasáb, továbbá lecsiszolt sarkú hasábformájú fehér, kék, piros és zöld színű üveg- és pasztagyöngyök (VIII. t. 1), hengeres és hasábformájú kalcium-, lecsiszolt sarkú hasábformájú almandingyöngyök (VIII. t. 2, 3).

17. sír. 100 cm mélyen, 166 cm hosszú csontváz. Lábbal északnyugat felé. Mellékletek: 1. Kéttagú, felső ívvezetésű bronzfibula. A tűtartótokját a lábnak oldalt aláhajlításával nyerték (VII. t. 29, 29a). A sodronytekerc-

cset tartó pálca két végén és a kengyel végén kiugró gombok vannak. Az egyik gomb letörött. 2. A medencében, keresztben vasár (VII. t. 21, 28). 3. A balcomb forgója felett, keresztben vaskés (VII. t. 22). 4. A bal comb belső oldalán félkörös bronzcsat, bronz szíjszorítólemezzel (VII. t. 30, 30a). A szíjszorító felső lemeze sarkos, az alsó lekerekített. Három szeg tartotta össze. A pecék hiányzik. 5. A lábnál szürke, jól iszapolt kis edény (XI. t. 4, 4a).

18. sőr. 97 cm mélyen. 142 cm hosszú csontváz. Lábbal északnyugat felé. Mellékletek: 1. Az alsó lábszáron, a bokák fölött többszörösen csavart gyöngysor, gömbölyű, hasábformájú és kettőscsonkakúpformájú fehér, piros paszta- és kék üveggyöngyök, lecsiszolsarkú hasábformájú vörös paszta- és kék üveggyöngyök, gömbölyű bordázott kék agyaggyöngy, nagyobb gömbölyű kalciumgyöngyök (IX. t. 1). 2. A jobb alsókar alatt, kerek dobozos bronzfibula töredékei (IX. t. 10–12, X. t. 2, 4–8). 3. Ugyanitt lecsiszolsarkú hasábformájú kék üveg- és almandin- és néhány lapos, kerek borostyángyöngy (X. t. 3, 9–13, 21–22). 4. A balkar alatt bronzhuzalból készült, szélesedő végű, nyitott karperecpár (IX. t. 2, 3). A bal kézfej felett lecsiszolsarkú hasábformájú kék üveg és almandin-, kettőscsonkakúpformájú kék és vörös üveg-, két hordóformájú kalcium-, egy gömbölyű kék színű kőgyöngy, amelyet egymást keresztező hullámvonalas bekarcolás díszít (IX. t. 4–9). 5. A balkar mellett vaslemez (valószínűleg kés) töredéke (IX. t. 13–17, X. t. 1). 6. Kéttagú, többsodronyos bronzfibula lába és kengyele a mellről (X. t. 27), a hozzátartozó sodronytekercs töredékekkel (X. t. 24, 26). A tűtartótokot a láb oldalt aláhajlításával nyerték. 7. Valószínűleg aláhajlítottlábú fibulához tartozó sodronytekercs, a tű egy részével (X. t. 25). 8. A nyak alatt gyöngyök, talán a X. t. 14–16, 18–20. számú ábrákon bemutatott lapos, kerek borostyán gyöngyök. A X. t. 17. számú kerek tárgy bronzból készült. 9. A sírból való, pontosabban meg nem határozott helyről, a X. t. 23. ábrán bemutatott, rosszezüstből készült fülbevaló, egyik végén hurok, a másikon kampó.

*

A sírok helyzetéből az látszik (I. kép), hogy bizonyos rendszer volt a temetőben. Az 1–5., 6–10. számú sír sorokat alkot. A 11–15. sír helyzete már nem mutat sort, de még kevésbé a 16–18. síré. Ez utóbbi háromnál azonban számba kell vennünk, hogy a temető teljes feltárása még nem történt meg. Nyolc sírban az irányítás D–É, fejjel délnek, ötben Dk–ÉNy, fejjel délkeletnek, s ötben nem volt megfigyelhető. A temetkezési szokásokkal kapcsolatos megfigyelést tehattunk a 10., de különösen a 6. sírban. A korszak sírjaiban elég gyakran kerülnek elő olyan két végükön behajlított vaskapcsok, mint aminőkkel a 6. és 10. sírban találkoztunk. A 6. sírban észlelt előfordulási módot azonban ezidő szerint máshonnan nem ismerjük (XI. t. 1). E vaskapcsokat illetően pontosan megfigyelt leletkörülményeket Szentés-Za-

lotáról,² Debrecen környéki halmos temetőkből,³ a jászalsószentgyörgyi kurgánokból⁴ ismer a szakirodalom. A Hortobágy-porosháti halmos temetőben tett megfigyelések alapján, amelyeket a Déri múzeumnak, 1927-ben a kabai ú. n. Testhalmokban végzett ásatásai megerősítettek,⁵ Zoltai Lajos rekonstruálta azt a temetkezési módot, amelynek járulékai voltak a vaskapcsok. Eszerint⁶ a megásott sírűreg két végén lábnyi magas földpatkát hagytak. Erre a tetem befödésére 2–3 szál deszkát, vagy gerendát fektettek hosszában. Ezeket a végeikbe ütött egy-egy illetőleg két-két vaskapoccsal szilárdabb sírfedő lappá fogták össze. Az újmajori 6. és 10. sírok esetében legfeljebb két deszka, vagy gerenda összefogásáról lehet szó.

A sírok leletanyagának jellemző darabjai közé tartoznak a felcsavart végű, zárt bronzkarikák (I. t. 2, 2a, 3, 3a, VI. t. 19–24). Ez a típus a korszak leletei közt gyakori, valószínűleg még a La Tène-ből maradt fent. Pontosabb időhatározásra nem alkalmas. Általában a Kr. u. III–IV. századi leletekből ismerjük azt a fülbevalótípust, amelynek egyik vége hurokban, a másik kampóban végződik. A III. t. 4, 4a, X. t. 23. ábráin láthatók a temetőből előkerült példányok. Jellegzetesebbnek látszik azonban az a nyakláncforma, amely két részből áll. Az egyik rész legtöbbször sodrott huzal, két vége pedig hurok (VII. t. 1). A hurkokba volt fűzve a felcsavartvégű karikák segítségével (VI. t. 19–24) a különböző formájú, anyagú és színű darabokból álló gyöngysor (VI. t. 14). Ismerjük ezt a nyaklánc típust többek között a Szentés-zalotai 10. sírből,⁷ Szentés-Sárgapartól,⁸ Kiszombor B 112. sírből és egy lovrini leletből. Hasonló rendeltetése lehetett a III. t. 6. ábra meghajlított ezüstlemezeének. Már a X. t. 28–40. ábrán bemutatott torques töredékeket csak olyan formában rekonstruálhatjuk, mint aminőt a felsőjózsa, aláhajlítottlábú fibulákkal datált sírlelet mutat be.⁹ A szélesedő végű, bronz- és vaskarperecek is inkább a III–IV. századi leletekben fordulnak elő gyakrabban (VII. t. 2–17, 27, 23

² A. É. 1906. 50–55. l.

³ Dolgozatok, 1931. 153–160. l.

⁴ A. É. 1901. 121–138. l.

⁵ Debreceni-Jelentés, XXII. 1927. 17–18. l.

⁶ Zoltai Lajosnak kéziratban meglévő feljegyzéseiből.

⁷ A. É. 1906. 52. l., 10. sír 1. ábra.

⁸ Az irodalmi hivatkozás nélkül említett tárgyak eddig publikálatlan leletből valók.

⁹ Debreceni Jelentés, XXII. 1927. 15. l., 1. ábra, Dolgozatok, 1931. XVII. 4. ábra.

—26, IX. t. 2, 3). Nem szokatlan a korszak leletei között a VII. t. 30, 30a. ábrákon látható csatforma sem, pl. a már többször hivatkozott Kiszombor B. temető 209. sírjából is ismerünk egy hasonló szerkezetű és formájú bronzcsatot.¹⁰ A formát jól mutató ép vaskés mindössze kettő került elő (VI. t. 31, VII. t. 22). A 16. sír kése fölött (VI. t. 31) találták a VI. t. 17. vaskarikát. A vaskésnek és a vaskarikának ilymódon való előfordulása mellett szól, hogy a karikának szíjelosztó szerepe volt, olymódon, ahogyan azt László Gyula legutóbb rekonstruálta.¹¹

A temető fibulakészletéből mindenekelőtt figyelmet érdemel a X. t. 4. ábrán látható dobozos fibula. Egyező példány került elő a Szenteszalotai temető 10. sírjából,¹² de ismerünk egy példányt a már említett lovrini leletből is. Egy díszesebb kivitelű, rosszezüstből készült dobozosfibula került elő a Klárafalva B. temető 40. sírjából.¹³ A temető többi fibulája az aláhajlítottlábú típushoz tartozik. Egyik csoportjukat a II. t. 1, 1a, 8, 8a. számú bronzfibulák adják. Egytagú, aláhajlítottlábú, négytekerces, felsőívvezetésű formák. A másik csoport kéttagú, többtekerces és felsőívvezetésű. A tűtartókat a láb oldalt aláhajlításával nyerték. Ehhez a típushoz tartozó bronzpéldányok a III. t. 3, 3a, VII. t. 29, 29a. vasból készült a VI. t. 6, 6a. fibula. Igen valószínű, hogy ez utóbbi típusból valók az I. t. 4, 11. ábrákon bemutatott példányok is (a tűtartók képzése nem figyelhető meg rajtuk).

A temető tizenhét sírja közül tizenkettőnek volt edénymelléklete. A XI. t. 5, 8, 11. durva iszapolású edénykéek meglehetősen gyakoriak a korszak sírjaiban. A XI. t. 12. kis, rovátkolt peremű durva típus, ezidő szerint magában áll. Ritkán bár, de előfordulnak XI. t. 16. egyfülű durva edényeknek az analógiái. Formája nem egyezik teljesen azzal az egyfülű bögrével, amelyet Csongrád-Várhátról ismerünk; jobban hasonlít egy Szeged-óthalmi példányra. Jellemzőnek kell tartanunk azonban a XI. t. 3, 4, 6, 7, jó iszapolású, kis méretű szürke bögréket, amelyek minden valószínűség szerint a provinciák területéről jutnak el hozzánk. Ilyenforma szürke edénykét ismerünk Szekszárdról egyet, Keszthelyről, a temetőntúli urnatemetőből három példányt (lt. sz. 3846., 3913., 3916.), Győr-Kálváriáról egyet. De provinciális hatásúnak kell tartanunk a XI.

t. 9. kis szürke poharat, amely legjobban Drag. 46. típusához hasonlít. Az Alföld területéről több példányát is ismerjük a típusnak, ezek közül talán elég, ha a Kecskemét-Mária városi téglagyár karcsúbb poharát említjük (XII. t. 8).

Egészen bizonyosan provinciális eredetű forma a XI. t. 15. ábrán bemutatott kis hordóformájú edény. Az Alföld területéről Doboz-Óvárról való az az ugyancsak kis méretű, szürke színű példány, amelyet XII. t. 9. képünk mutat be. Nagyobb méretű szürke hordót ismerünk Hódmezővásárhely környékéről (XII. t. 7a). Egyik vége lapos, a másik hegyesedő vége tagolt (XII. t. 7b). A barbaricum területéről, Tiszasasról való a XII. t. 6. ábra hordója is.¹⁴ Pannonia területéről, Dunapenteléről közöl Mahler Ede egy hasonló példányt, amely római épület romjai közül került elő. A helyiségben, ahonnan a hordó is való, Kr. u. 228-ban emelt, eredeti helyzetben talált oltárkö is volt.¹⁵ De Pannonia területéről valók a XII. t. 1—5. ábrákon bemutatott hordók is, amelyek ez edényforma prototípusaiként tekinthetők. Erdély területéről Portusról ismerünk ilyen hordót.¹⁶

A temető edényeinek másik csoportja helyi La Tène-kori elemekből fejlődhetett. Ez edények közé tartozik a XI. t. 10.; különösen azért érdekes, mert a maroszentannai temetőből is ismerjük a típust.¹⁷ Igen elterjedt a XI. t. 14. edényforma. Teljesen egyező példányokat ismerünk Csengeléről, Tószeg-Lapos halomból, Csongrád-Tömörkényről. A XI. t. 13. élestörésű tálforma analógiái közé tartozik, egy a Nemzeti Múzeumban Magyarország lelőhellyel számon tartott edény (XII. t. 11), Gyula-téglagyárból való a XII. t. 12. ábra edénye, Hódmezővásárhely-Gorzsáról való a XII. t. 13. tál. Kecskemét-Mária városi téglagyár leletei között van a XII. t. 10. ábra edénye, amely magassága miatt már nem is tekinthető tálnak. Különös érdeklődésre tarthat számot a XI. t. 17. gömbölyű testű, tagolt nyakú edénytípus, amelynek pontos analógiáját Derekegyháza-disznójárási 1. sírból ismerjük. A sírt aláhajlítottlábú fibula datálja. Maroszentannán találkozunk még hasonló típusú edényekkel. Ezek kissé eltérő formák, de szintén gömbölyűek, a nyak tagolása ugyan-

¹⁰ Dolgozatok, 1931. XVIII. 9. ábra.

¹¹ A. É. III. folyam, I. kötet 96. l., 2: 3., 4. ábrák.

¹² A. É. 1906. 52. l., 10. sír, 7. ábra.

¹³ Dolgozatok, 1931. XVI. 8a., b. ábra.

¹⁴ A. É. 1909. 155. l., 3. jegyzet.

¹⁵ A. É. 1910. 119. l., 2. ábra.

¹⁶ Dolgozatok, 1937. 162. l.

¹⁷ Dolgozatok, 1912. 296. l. 60:36., 306. l. 77:5 ábrák.

olyan módon történik, mint a mi csuprunknál.¹⁸

Az említett temetők közül a Kiszombor B., Klárafalva B. és a Szenteszalotai temetők alkalmasak temetők kronologiai helyzetének meghatározására. De itt kell említeni az Ernőháza-Kollinger féle temetőt is, amelynek anyaga a Deszk-újmajorival sok rokonvonást mutat.¹⁹ Valamennyi felsorolt temetők a Kr. u. III. század legvégére, illetve a IV. századra tehető.²⁰ Egybekapcsolják e temetőket az egyező temetkezési rítus, egyező gyöngy- és fibulakészlet. A szármatakor utolsó periodusába tartozik valamennyi. Nem tisztázott a perioduson belül az egyes lelőhelyek egymáshoz való helyzete; ebben a vo-

natkozásban egyéb jelenségek mellett elsősorban a fibulatípusok és kerámiai formák igazítanak majd útba. Ebből a szempontból feltűnő, hogy az újmajori temetőből eddig teljesen hiányoznak azok az egyfűlű, szürke, jól iszapolt kis bögrék, amelyek a többi itt említett temetőnek jellemző típusai. Általában elmondhatjuk e periodus temetőiről, hogy a provinciális hatás igen erőteljesen jelentkezik bennük, különösen a kerámiában. De ezen túlmenően a fibula- és gyöngytípusok, továbbá a helyi elemekből kialakult kerámiai formák kérdése még tisztázásra vár. Amellett, hogy ebben a vonatkozásban is hozott az újmajori temető értékes adatokat, még azért is nagy a jelentősége, mert bizonyos nyakdísznek és a dobozos fibuláknak határozott leletkörhöz kapcsolását tette lehetővé.

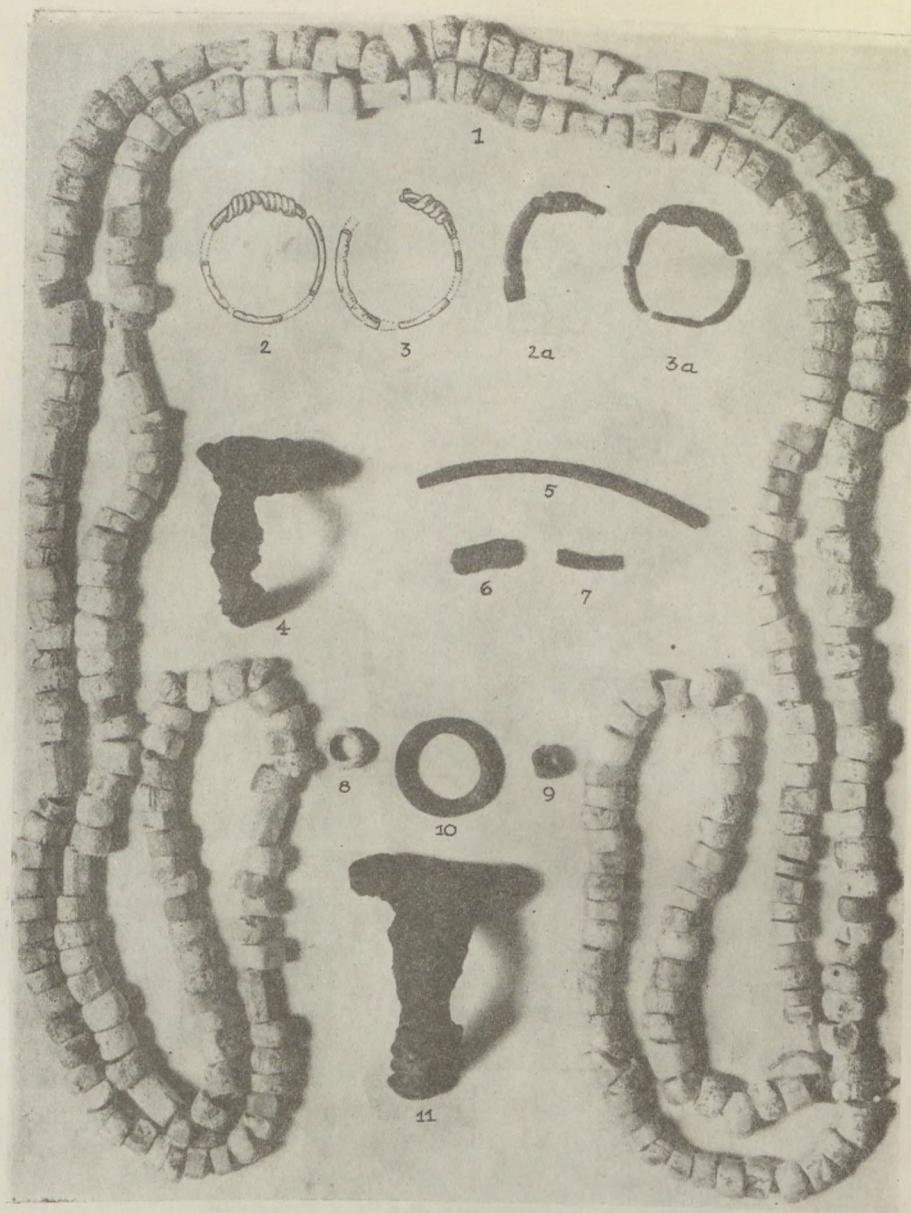
Szeged

Párducz Mihály

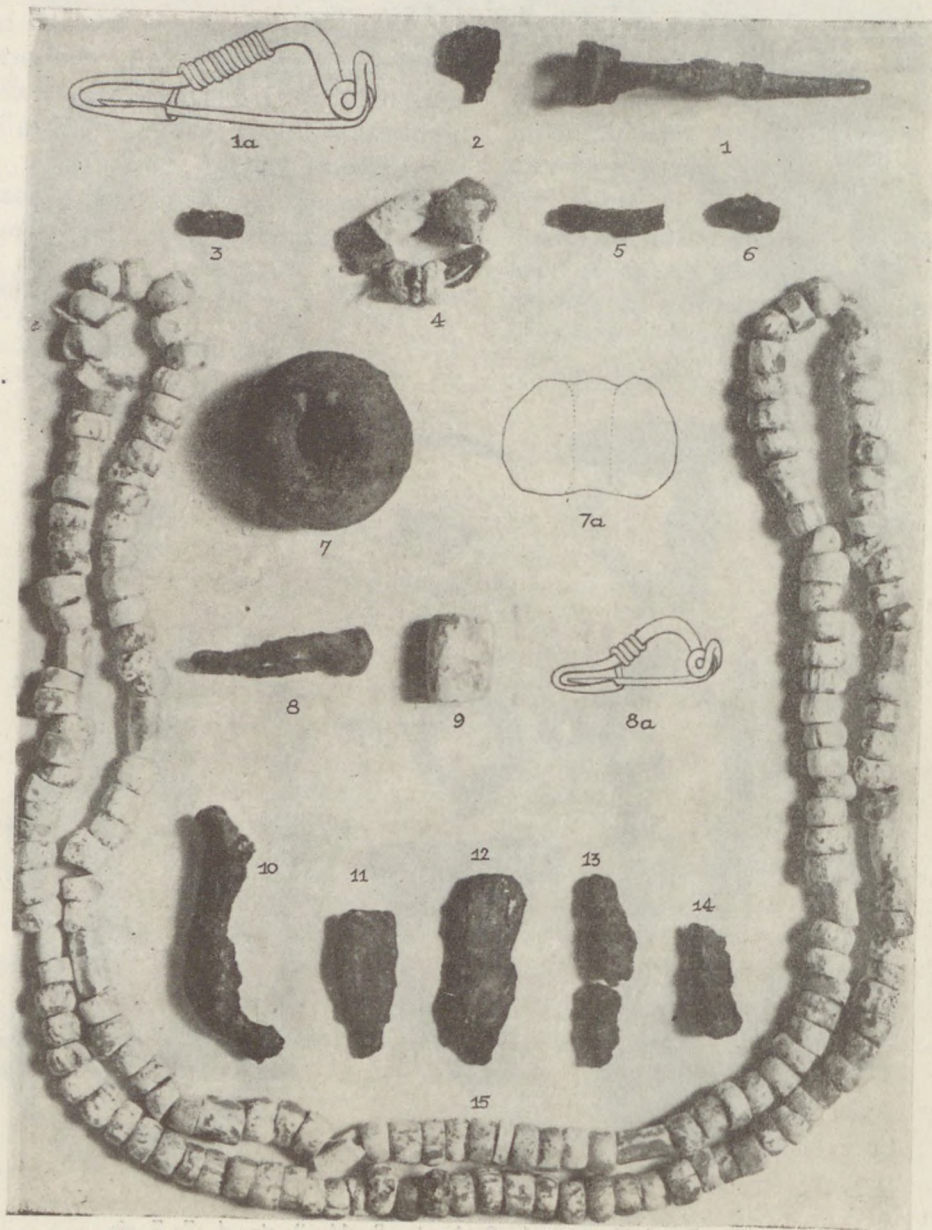
¹⁸ Dolgozatok, 1912. 283. l. 41 : 6., 7., 325. l. 106. : 4 ábrák.

¹⁹ A. É. III. folyam, I. kötet, 261—269. l.

²⁰ A. É. III. folyam, I. kötet, 267. l.

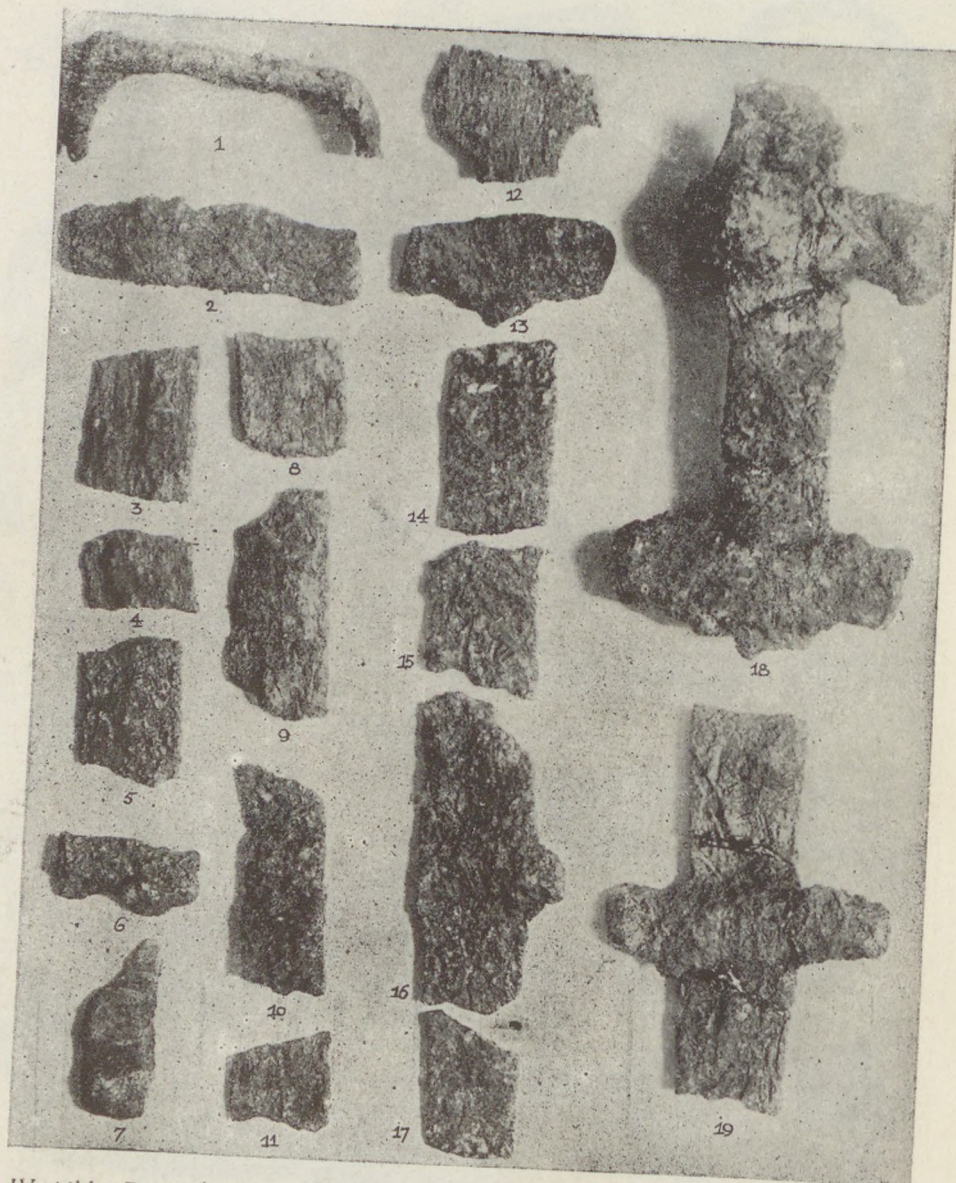
I. tábla. Deszk-Újmajor. 1-3: 1. sír; 8-11: 2. sír; 4-7: 7. sír
Tafel I. Deszk-Újmajor. 1-3: Grab. 1; 8-11: Grab 2; 4-7: Grab 7

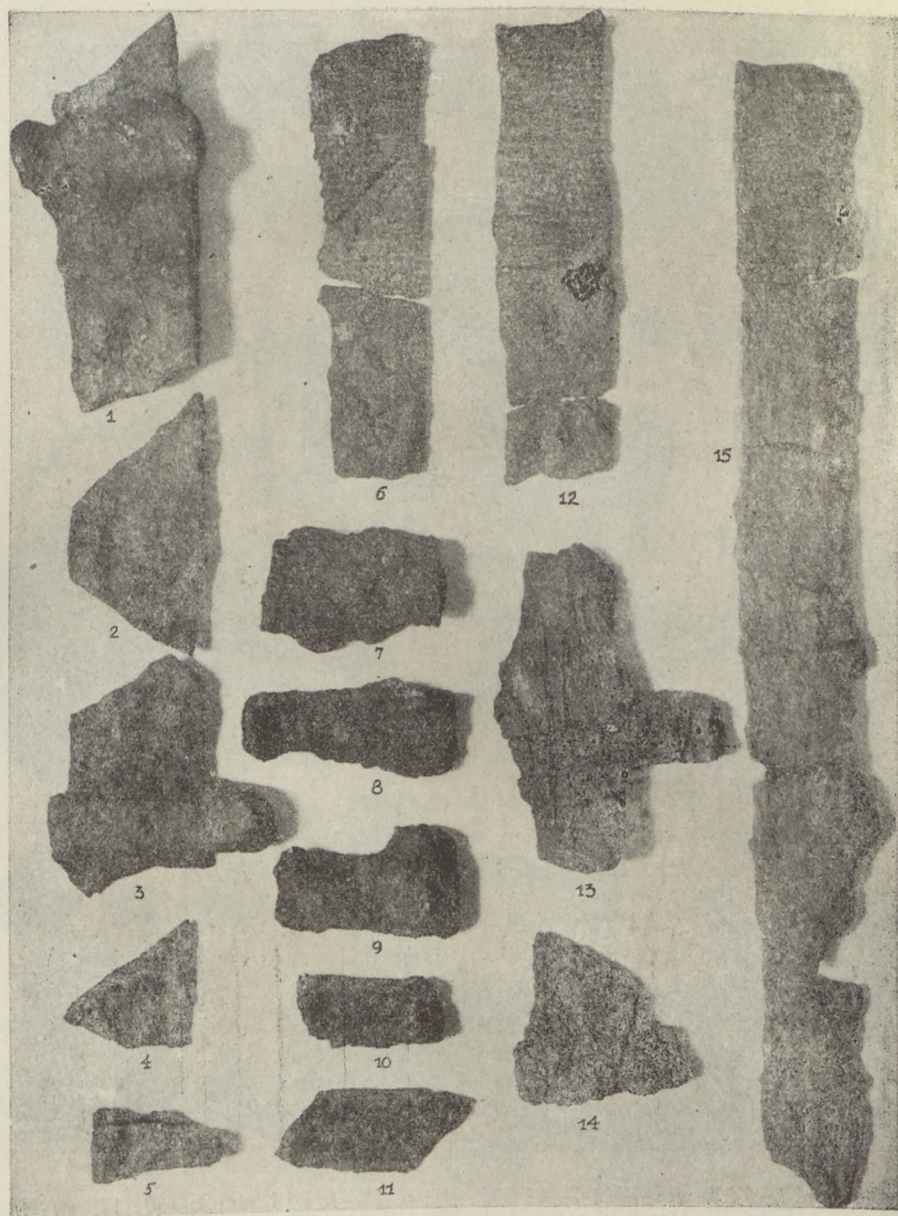
II. tábla. Deszk-Újmajor. 10—15: 3. sír; 1—7: 4. sír; 8—9: 11. sír
 Tafel II. Deszk-Újmajor. 10—15: Grab 3; 1—7: Grab 4; 8—9: Grab 11

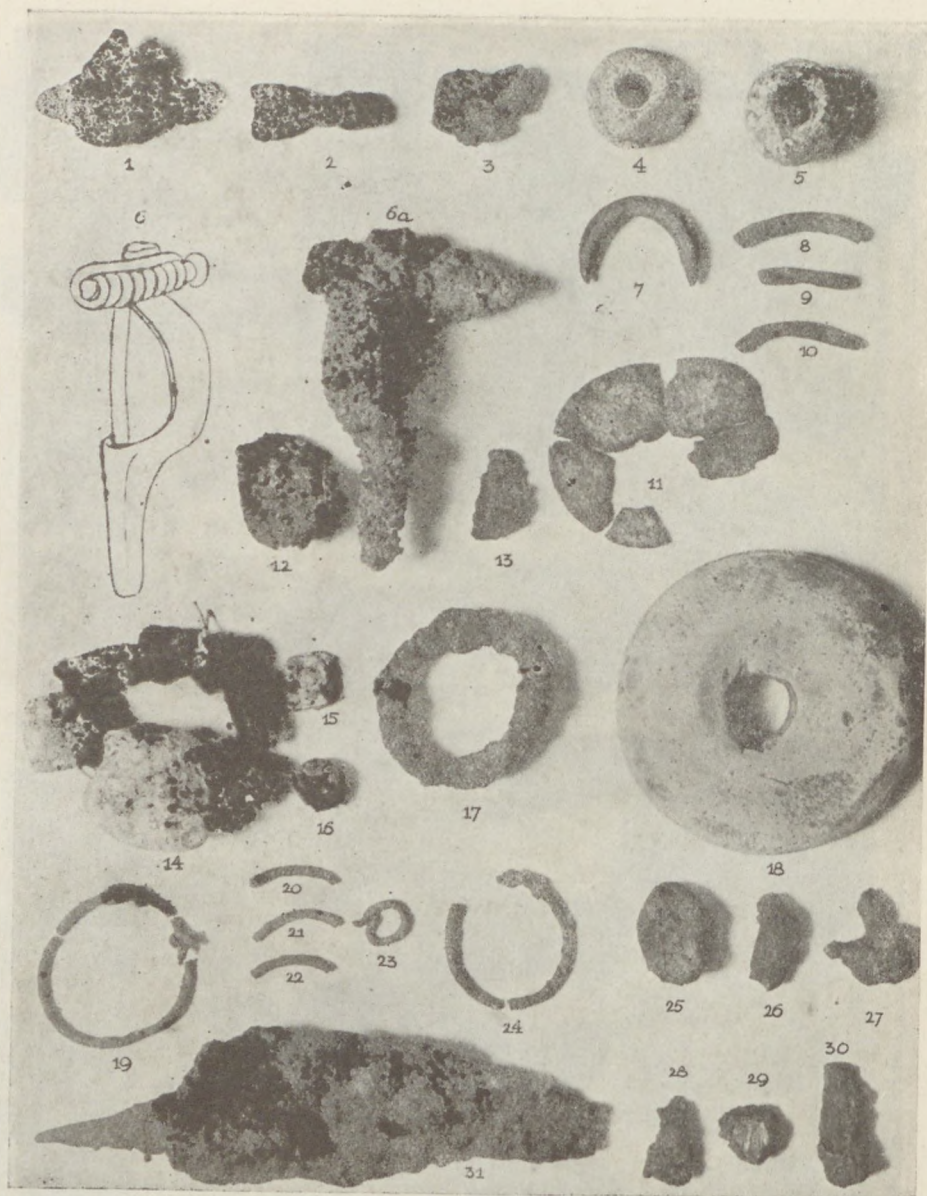
III. tábla. Deszk-Újmajor. 1—15: 5. sír; 16—18: 10. sír
 Tafel III. Deszk-Ujmajor. 1—15: Grab 5; 16—18: Grab 10

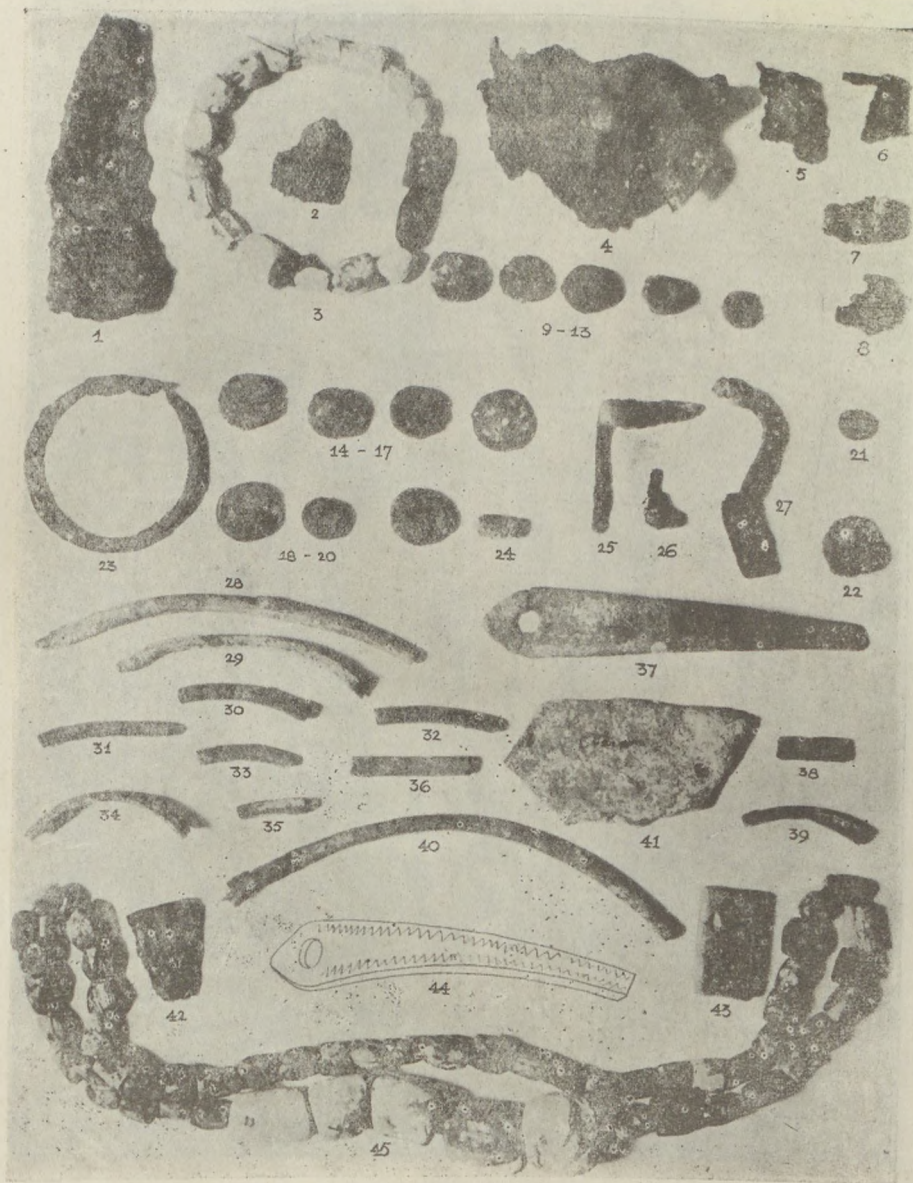
IV. tábla. Deszk-Újmajor. 1—19: 6. sír — Tafel IV. Deszk-Újmajor. 1—19: Grab 6

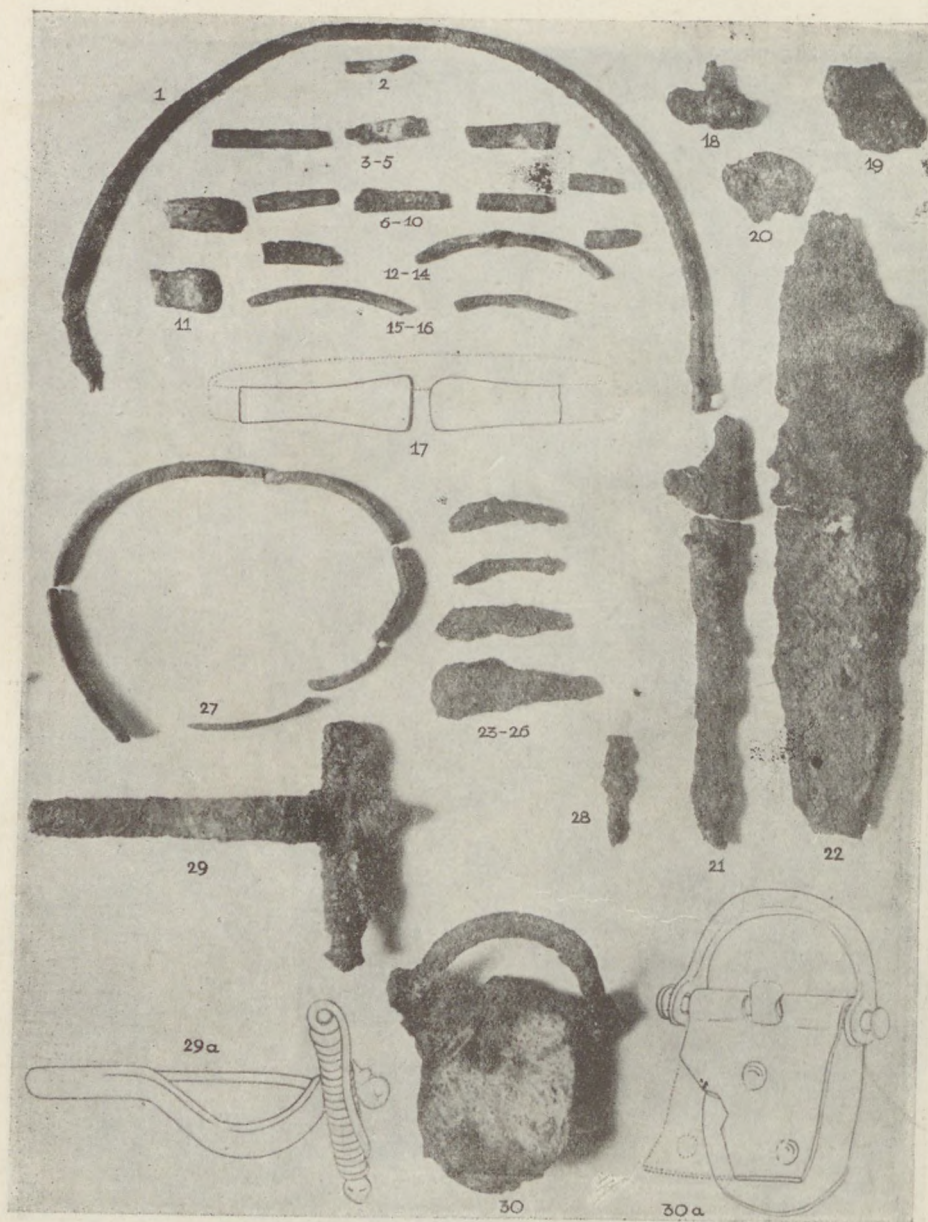
V. tábla. Deszk-Újmajor. 1—15: 6. sír — Tafel V. Deszk-Újmajor. 1—15: Grab 6

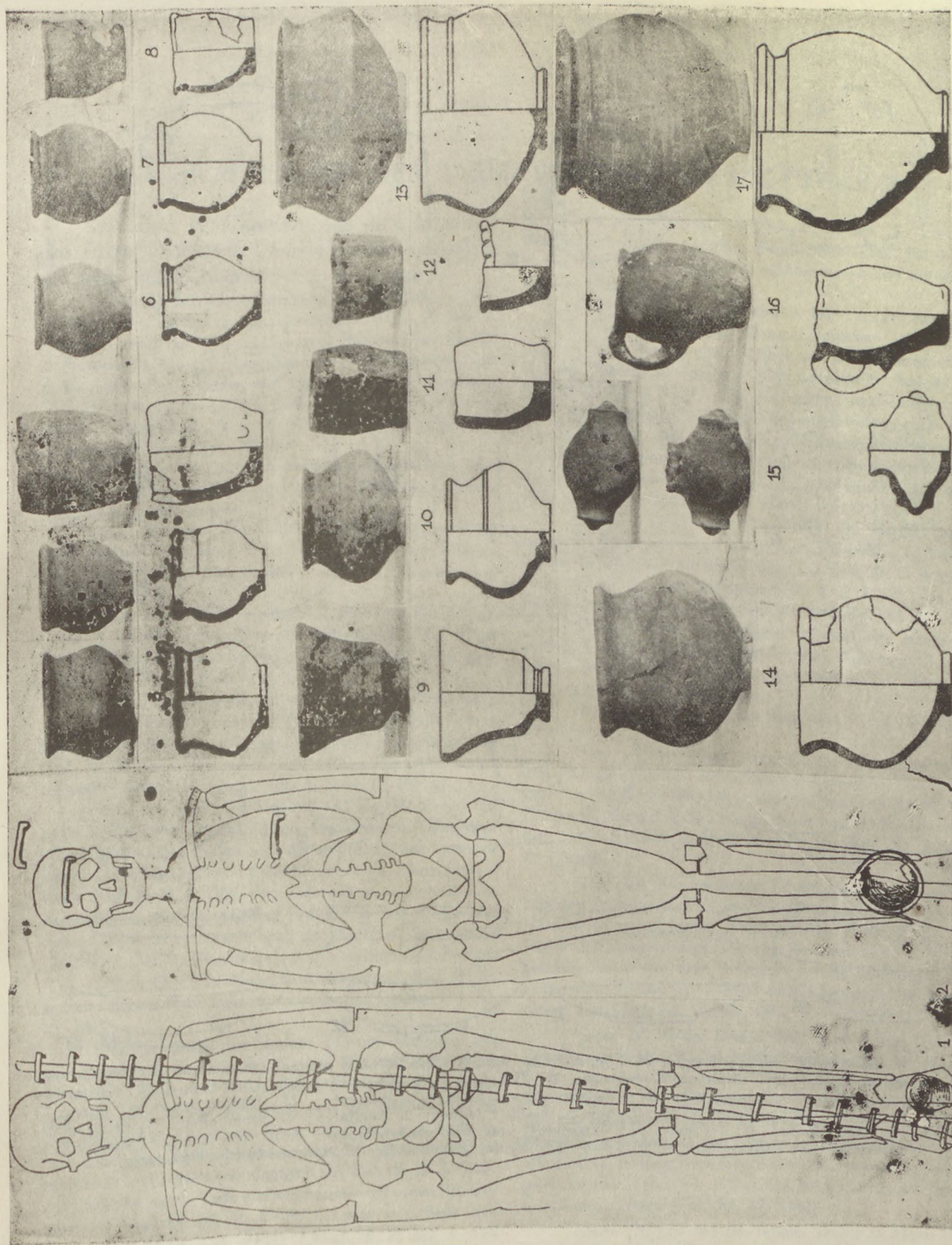
VI. tábla. Deszk-Újmajor. 1-3: 8. sír; 4-5, 7-11: 12. sír; 6, 12-13: 13. sír; 25-30: 14. sír; 18: 15. sír; 14-17, 19-24, 28, 31: 16. sír — Tafel VI. Deszk-Újmajor, 1-3; Grab 8; 4-5, 7-11: Grab 12; 6, 12-13: Grab 13; 25-31: Grab 14; 18: Grab 15; 14-17, 19-24, 28: Grab 16

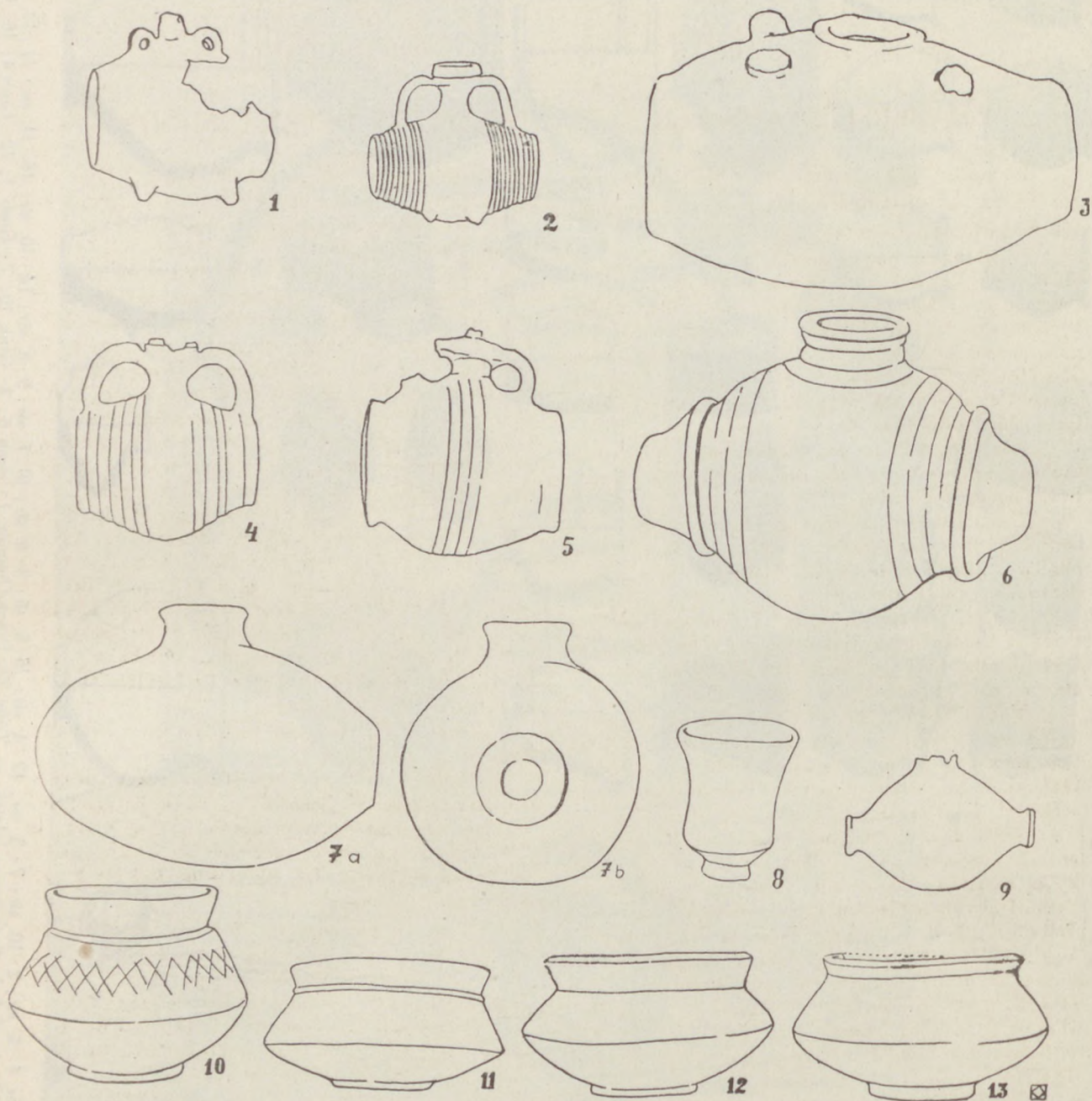
X. tábla. Deszk-Újmajor. 1-27: 18. sír; 28-45: Szórványos leletek
Tafel X. Deszk-Újmajor, 1-27: Grab 18; 28-45: Streufunde

VII. tábla. Deszk-Újmajor. 1-20, 23-27: 16. sír; 21-22, 28-30; 17. sír
Tafel VII. Deszk-Újmajor. 1-20, 23-27; Grab 16; 21-22, 28-30; Grab 17

XI. tábla. Deszk-Újmajor. 1: 6. sír; 2: 10. sír; 3. sír; 7: 3. sír; 12: 4. sír; 16: 5. sír; 8: 6. sír; 10: 7. sír; 9: 8. sír; 14: 10. sír; 15: 11. sír; 11: 12. sír; 13: 13. sír; 17: 16. sír; 4: 17. sír; 3, 5, 6: Szórványos leletek. — Tábla XI. Deszk-Újmajor. 1: Grab 6; 2: Grab 10; 7: Grab 3; 12: Grab 4; 16: Grab 5; 8: Grab 6; 10: Grab 7; 9: Grab 8; 14: Grab 10; 15: Grab 11; 11: Grab 12; 13: Grab 13; 17: Grab 16; 4: Grab 17; 3, 5, 6: Streufunde

XII. tábla. 1: Sopron-Szt. Mihály kapu; 2: Sopron-Kath. temető, Szt. Mihály utca; 3: Somfalva; 4: Szombathely-Gazdasági udvar; 5: Sopron-II. Rákóczi Ferenc utca; 6: Tiszassas; 7: Hódmezővásárhely környéke; 8, 10: Kecskemét-Máriavárosi téglagyár; 9: Doboz-Óvár; 11: Magyarország; 12: Gyula-Téglagyár; 13: Hódmezővásárhely-Gorzsa —
Tafel XII. 1: Sopron, Sankt Michaels-Tor; 2: Sopron, Kath. Friedhof; 3: Somfalva; 4: Szombathely, Wirtschaftshof;
5: Sopron, Rákóczi Gasse; 6: Tiszassas; 7: Umgebung von Hódmezővásárhely; 8, 10: Kecskemét, Ziegelfabrik in
Máriaváros; 9: Doboz-Óvár; 11: Ungarn; 12: Gyula, Ziegelfabrik; 13: Hódmezővásárhely-Gorzsa.

GRÄBERFELD AUS DER SARMATENZEIT IN DESZK-ÚJMAJOR

Im Jahre 1937 kamen auf dem Meierhof des József Ambrus in Deszk-Újmajor, anlässlich der Erdarbeiten folgende Funde zutage:

1. Bruchstück eines Bronzehalsringes (Taf. X. 28–40, 42), mit Zickzackmuster geschmückt (Taf. X. 44). 2. Fragment eines Spiegels aus weisser Bronze (Taf. X. 41). 3. Perlenreihe aus zylindrischem und bauchigrundem Kalzium, prismatische Perlen aus blauem, rotem und grünem Glas (Taf. X. 45). 4. Graues Gefäss (Taf. XI. 3). 5. Graues, kleines Gefäss (Taf. XI. 6). 6. Mit freier Hand geformtes, braunrotes Gefäss (Taf. XI. 5).

Im Jahre 1940 hat das Szegeder Museum hier eine Grabung unternommen, deren Ergebnis 18 Gräber waren, Beschreibung der Gräber:¹

Grab. 1. Länge des Skeletts 130 cm; mit dem Kopf nach S. Tiefe des Grabes 60 cm. Beigaben: 1. Zwei Bronzeringelchen (Taf. I. 2, 2a, 3, 3a). 2. An den Füßen eine Perlenreihe (Taf. I. 1).

Grab. 2. Zerstört. Beigaben: 1. Fibel aus Eisen (Taf. I. 11). 2. Geschlossener Ring aus schlechtem Silber (Taf. I. 10). 3. Eine flache, runde, weisse (Taf. I. 8) und eine gleiche, rote Pastenperle (Taf. I. 9).

Grab. 3. Skelett in der Mitte abgeschnitten. Beigaben: 1. Auf den Füßen Perlenreihe (Taf. II. 15). 2. Beim linken Bein ein kleines, graues Gefäss aus gut geschlammtem Ton. (Taf. XI. 7, 7a). 3. Beim linken Bein Eisenfragmente, wahrscheinlich Teile der Sargklammern (Taf. II. 10–14).

Grab. 4. Länge des Skeletts 133 cm. Mit dem Kopf nach S. Tiefe des Grabes 75 cm. Beigaben: 1. Über dem linken Fuss, zwei Perlen aus Almandin, 1 aus weisser Paste, 1 aus blauer Paste, 1 aus blauem Glas, 2 aus weisser Paste (Taf. II. 4). 2. Über dem linken Bein, an unbestimmbarer Stelle, eine Bronzefibel (Taf. II. 1, 1a). 3. An der linken Seite des Körpers ein graubrauner Spinnwirtel (Taf. II. 7, 7a). 4. Fragmente eines eisernen Armbandes (Taf. II. 3, 5, 6). 5. Teilstück einer Eisenfibelfibel (Taf. II. 2). 6. Beim linken Bein kleines, rotes, grobes Gefäss (Taf. XI. 12, 12a).

Grab. 5. Länge des Skeletts 143 cm, Richtung mit dem Kopf nach S. Tiefe des Grabes 70 cm. Beigaben: 1. Am linken Unterarm zerbrochenes Armband aus Eisen (Taf. III. 1). 2. Unter dem Kinn und im Becken Perlen (Taf. III. 5, 14). 3. Auf der Brust ein Bügel aus schlechtem Silber (Taf. III. 6). 4. Beim rechten Ellbogen ein Bronze-armband, wahrscheinlich identisch mit Taf. III. 15. 5. Unter dem Schädel rechts, Teile eines silbernen und eines Bronzeohrringes (Taf. III. 10–13, 7–9). 6. Aus der Erde des Grabes ein Spinnwirtel, ziegelrot (Taf. III. 2, 2a). 7. Aus

dem Grab eine Bronzefibel (Taf. III. 3, 3a). 8. Aus dem Grab Ohringe (?) aus schlechtem Silber (Taf. III. 4, 4a). 9. Bei den Füßen grobes, graubraunes Gefäss mit einem Henkel (Taf. XI. 16, 16a).

Grab. 6. Länge des Skeletts 156 cm, mit dem Kopf nach S. Tiefe des Grabes 85 cm. Beigaben: 1. An der inneren Seite des rechten Schenkels ein Eisenmesser. 2. Bei den Füßen ein grobgeschlammtes, rotes, kleines Gefäss (Taf. XI. 8, 8a). 3. 173 cm langes Eisenband auf dem die Querkammern beiläufig 7 cm voneinander liegen (Taf. XI. 1). Taf. IV. und V. zeigen die herausgehobenen und teilweise zusammenstellbaren Teile, sie scheinen die Spalte zweier Bretter bedeckt und zusammengehalten zu haben. Holzspuren sind nur an den Eisenteilen angerostet.

Grab. 7. Länge des Skeletts 121 cm. Mit den Beinen gegen N. Tiefe des Grabes 83 cm. Beigaben: 1. Auf der linken Brustseite eine Eisenfibelfibel (Taf. I. 4, 6). 2. Am Hals Reste eines Bronzehalsringes (Taf. I. 5, 7). 3. Bei den Füßen graues Gefäss, gut geschlammmt (Taf. XI. 10–10a).

Grab. 8. Gestörtes Gerippe in 90 cm Tiefe. Beigaben: 1. Drei Eisenfragmente, unbestimmbar (Armband?). (Taf. VI. 1–3). 2. Graues, kelchförmiges Gefäss (Taf. XI. 9, 9a). Es enthielt noch Tierknochen.

Grab. 9. 162 cm langes Skelett, in 55 cm Tiefe. Ohne Beigaben.

Grab. 10. In 75 cm Tiefe 163 cm langes Skelett, mit den Beinen gegen N. Beigaben: 1. Zwischen den Beinen bei den Fersen ein graues, rundes Gefäss (Taf. XI. 14, 14a). 2. Eisenklammern auf und oberhalb des Schädels und auf der linken Brustseite (Taf. III. 16–18). Taf. XI. 2. zeigt ihre Lage.

Grab. 11. Kinderskelett, 92 cm lang, in 77 cm Tiefe. Mit den Beinen nach N gerichtet. Beigaben: 1. Unter dem Hals eine zylindrische Kalziumperle (Taf. II. 9), eine Perle aus blauem Glas und eine Bernsteinperle. 2. Vor der unteren Zahnreihe eine Bronzefibel (Taf. II. 8, 8a). 3. Zwischen den Fersen ein kleines tonnenförmiges Gefäss aus rotem Ton (Taf. XI. 15, 15a, 15b).

Grab. 12. 93 cm langes Skelett, in 47 cm Tiefe, mit den Beinen gegen N gerichtet. Beigaben: 1. Unter dem Kinn, am Hals ein weisser Stein und eine blaue Glasperle (Taf. VI. 4, 5). 2. An beiden Armen Bruchstücke von Bronze-armbändern (Taf. VI. 8–10). 3. An der rechten Schläfe ein Halbring aus Bronze mit spitzen Enden (Taf. VI. 7). 4. Unter dem Kinn Bruchstücke eines ovalen Bronzegegenstandes (Taf. VI. 11). 5. Bei den Füßen ein braunschwarzes Gefäss (Taf. XI. 11, 11a).

Grab. 13. Ein 162 cm langes Skelett in 81 cm Tiefe, mit den Beinen nach N gerichtet. Beigaben: 1. Bei der linken Schulter eine Eisenfibelfibel (Taf. VI. 6, 6a). 2. Bei der linken Hand ein Eisenfragment, unbestimmbar (Taf. VI.

¹ Für die Überlassung der Funde zur Veröffentlichung sage ich Herrn Direktor Dezső Csallány Dank.

12, 13). 3. Tiefe Schlüssel aus gut geschlammtem, grauem Ton (Taf. XI. 13, 13a).

Grab 14. 60 cm langes Skelett in 80 cm Tiefe. Mit dem Kopf nach SO, mit den Beinen nach NW gerichtet. Unter dem Hals Eisenbruchstücke, vielleicht Reste einer Fibel (Taf. VI. 25—0).

Grab 15. 132 cm langes Skelett in 65 cm Tiefe. Neben dem rechten Oberbein ein Spinnwirl, aus einem grauen Gefässboden geschnitten (Taf. VI. 18).

Grab 16. Ein 156 cm langes, in 92 cm Tiefe liegendes Skelett, mit dem Kopf nach SO, mit den Beinen nach NW gerichtet. Beigaben: 1. Bei den Füßen ein grauer Topf (Taf. XI. 17, 17a). 2. Am rechten Unterarm die Bruchstücke eines Bronzearmbandes (Taf. VII. 2—16). 3. Am linken Handgelenk ein Armband aus Bronzeblech mit breiten Enden (Taf. VII. 27, 17). 4. An selber Stelle Bruchstücke eines Eisenarmbandes (Taf. VII. 23—26). 5. Unter dem linken Unterarm ein Eisenmesser mit der Spitze gegen den Kopf gerichtet (Taf. VI. 31). 6. In Fortsetzung des Messers ein geschlossener Eisenring (Taf. VI. 17). 7. Unter dem Messer eine Kreideperle (Taf. VI. 15). 8. Von der rechten Schulter beginnend Kalzium- und Bernsteinperlen; letztere auch auf der linken Seite (Taf. VI. 14, 16). 9. An der inneren Seite der linken Schulter die Drahtspirale einer Scheibenfibel (Taf. VII. 18); dann rostüberzogene Beinsplinter (Taf. VII. 19, 20). 10. Unter dem Kinn ein Halsring aus schlechtem Silber (Taf. VII. 1). 11. Zwischen Kinn und Halsring drei ineinanderhängende Bronzeringe. Nur Bruchstücke konnten geborgen werden (Taf. VI. 19—25). Die Gegenstände 14—16, 19—24 von Taf. VI. und 1. von Taf. VII. sind wahrscheinlich Teile einer Halskette. Die Perle und die geschlossenen Bronzeringe waren an die beiden Enden des Halsringes gehängt. 12. An beiden Beinen mehrfach umgewickelt weisse, blaue, rote und grüne Glas- und Pastenperlen (Taf. VIII. 1), auch Kalzium- und Almandinperlen (VIII. 2, 3).

Grab 17. 166 cm langes Skelett in 100 cm Tiefe, mit den Beinen nach NW gerichtet. Beigaben: 1. Bronzefibel (Taf. VII. 29, 29a). 2. Im Becken eine Ahle aus Eisen (Taf. VII. 21, 28). 3. Über dem Gelenk des linken Schenkels, querüber, ein Eisenmesser (Taf. VII. 22). 4. An der inneren Seite des linken Schenkels eine bügelförmige Schnalle mit Befestigungsplatte aus Bronze (Taf. VII. 30, 30a). Die obere Platte ist viereckig, die untere halbrund. 5. Bei den Füßen ein kleines Gefäss, aus grauem, gut geschlammtem Ton (Taf. XI. 4, 4a).

Grab 18. In 97 cm Tiefe ein 142 cm langes Skelett, mit den Beinen nach NW gerichtet. Beigaben: 1. Um die Unterschenkeln in mehrfachen Reihen gewickelte Perlen-schnüre aus weissen und roten Paste- und blauen Glasperlen, blaue Tonperlen, grössere Kalziumperlen (Taf. IX. 1). 2. Unter dem rechten Unterarm die Bruchstücke einer runden Dosenfibel (Taf. IX. 10—12, X. 2, 4—8). 3. Am selben Ort blaue Glasperlen, Almandin- und Bernsteinperlen (Taf. X. 3, 9—13, 21—22). 4. Unter dem linken Unterarm ein Paar aus Bronzedraht verfertigte Armbänder (Taf. IX. 2, 3). Über der linken Handwurzel blaue und rote Glas-, Almandin-, Kalzium- und Steinperlen (Taf. IX. 4—9). 5. Neben dem linken Arm eine Eisenplatte, wahrscheinlich Bruchstück eines Messers (Taf. IX. 13—17, X. 1). 6. Teile einer Bronzefibel, über der Brust (Taf. X. 27), und die dazugehörigen Bruchstücke der Drahtspirale (Taf. X. 24, 26). 7. Teil einer Fibel (Taf. X. 25). 8. Unter dem Hals Perlen, vielleicht identisch

mit den auf Taf. X. 14—16, 18—20 sichtbaren Bernsteinperlen. Das runde Stück auf Taf. X. 17 ist aus Bronze. 9. Ein Ohrring aus schlechtem Silber, von unbestimmter Stelle des Grabes (Taf. X. 23).

*

Aus der Lage der Gräber (Abb. 1) ist ersichtlich, dass die Bestattungen nach einem bestimmten System erfolgten. Die Gräber Nr. 1—5 und 6—10 liegen in zwei Reihen. Doch die Gräber Nr. 11—15 zeigen schon keine Reihe mehr, noch weniger die Gräber Nr. 16—18. Bei letzteren muss man aber beachten, dass das Gräberfeld noch nicht ganz ausgegraben ist. Bei acht Gräbern ist die Richtung S—N, mit dem Kopf nach S, bei fünf SO—NW, mit dem Kopf nach SO, bei fünf Gräbern konnte die Richtung nicht festgestellt werden. Über den Bestattungsbrauch konnte man in den Gräbern Nr. 6 und Nr. 10 Beobachtungen machen. Eisenklammern kommen in Gräbern dieser Zeit sehr oft vor, die Anwendungsweise des Grabes Nr. 6 ist aber bisher unbekannt (Taf. XI. 1). Genau beobachtete Eisenklammern kennen wir aus Szentes—Zalota,² Debrecen,³ Jászalsószentgyörgy.⁴ Lajos Zoltai hat auf Grund der Beobachtungen der Ausgrabungen des Debrecener Museums⁵ jene Bestattungsweise rekonstruiert, bei der diese Klammern verwendet wurden.⁶ Man liess in der Grube an beiden Enden je eine fusshohe Erdbank stehen, auf diese wurden, den Toten bedeckend, 2—3 Bretter oder Bohlen der Länge nach gelegt. An den Enden fasste man dieselben mittels der Klammern zusammen. In unseren Gräbern Nr. 6 und Nr. 10 können es höchstens zwei Bretter oder Bohlen gewesen sein.

Zu den charakteristischen Stücken der Gräberfunde gehören die geschlossenen Ringe mit umgewickelten Enden (Taf. I. 2, 2a, 3, 3a, VI. 19—24). Dieser Typ stammt wahrscheinlich noch aus der La Tène-Zeit. Die Ohrringe mit Öse und Hacken an den Enden kennen wir im allgemeinen aus Funden des III—IV. Jhs.-n. Chr. Die Stücke auf Taf. III. 4, 4a, X. 23 stammen aus dem Gräberfeld. Charakteristisch ist aber die zweiteilige Halskette. Der eine Teil besteht aus mehrfachem, gedrehtem Draht mit Schlei-

² A. É. 1906. S. 50—55.

³ Dolgozatok. 1931. S. 153—160.

⁴ A. É. 1901. S. 121—138.

⁵ Debreceni Jelentés. XXII. 1927. S. 17—18.

⁶ Aus den handschriftlichen Aufzeichnungen Lajos Zoltais.

fen an den Enden (Taf. VII. 1). An die Schleifen war mit Hilfe der Ringe (Taf. VI. 19–24) die Perlenreihe befestigt (Taf. VI. 14). Diesen Halsring-Typ kennen wir aus Grab Nr. 10 von Szentes-Zalota,⁷ aus Szentes-Sárgapart,⁸ Grab Nr. 112 von Kiszombor B und einem Fund aus Lovrin. Einem ähnlichen Zweck hatte vielleicht die Silberplatte auf Taf. III. 6. Die Bruchstücke des Halsringes auf Taf. X. 28–40 können wir nur mit Hilfe des Fundes von Felsőjózsa rekonstruieren.⁹ Die Armbänder mit verbreiterten Enden kommen des öfteren in Funden des III–IV. Jh.-s vor (Taf. VII. 2–17, 27, 23–26, IX. 2, 3). Die Schnallenform auf Taf. VII. 30, 30a ist nicht ungewöhnlich in den Funden dieser Zeit. Aus dem Grab Nr. 209 Kiszombor-B. kennen wir eine ähnliche Schnalle.¹⁰ Heile Messer kamen nur in zwei Fällen zur2ge (Taf. VI. 31, VII. 22). Über dem Messer aus Grab Nr. 16 (Taf. VI. 31), fand man den Eisenring Taf. VI. 17, Das Vorhandensein und die Lage des Ringes zum Messer zeigt, dass der Ring hier zur Teilung der Riemen diente, wie es Gyula László letztthin rekonstruierte.¹¹

Von den Fibeln des Friedhofes verdient das Stück Taf. X. 4. unsere Aufmerksamkeit. Ein gleiches Stück kam aus dem Grab Nr. 10, Szentes-Zalota heraus,¹² wir kennen aber noch ein zweites aus dem schon erwähnten Lovriner Fund und eine andere mit reicherer Ausstattung aus Grab 40 vom Gräberfeld Klárafalva B.¹³ Die anderen Fibeln des Gräberfeldes gehören zum Typ mit umgeschlagenem Fuss. Eine Gruppe bilden eingliedrige Bronzefibeln mit umgeschlagenem Fuss und mit oberer Sehne Taf. II. 1, 1a, 8, 8a. Die andere Gruppe ist zweiteilig, mit mehreren Spiralen und oberer Sehne. Zu diesem Typ gehören, aus Bronze: Taf. III. 3, 3a, VII. 29, 29a, aus Eisen: Taf. VI. 6, 6a. Wahrscheinlich gehören auch Taf. I. 4. 11 hierher.

Von den 18 Gräbern des Gräberfeldes hatten 12 Gefäss-Beigaben. Die dickwandigen, groben Töpfe wie auf Taf. XI. 5, 8, 11, kommen in

den Gräbern der Zeit sehr oft vor. Alleinstehend ist nur das Töpfchen Taf. XI. 12 mit seinem geriefen Rand. Seltener kommen die Henkeltöpfe Taf. XI. 16 vor. Als charakteristisch müssen wir die kleinen, aus gut geschlämmtem grauem Ton verfertigten Gefässe von Taf. XI. 3, 4, 6, 7 halten. Diese kamen wahrscheinlich aus den römischen Provinzen zu uns. Solche Gefässe kennen wir aus Szekszárd, Keszthely (Inv. Nr. 3846, 3913, 3916), Győr-Kálvária. Auch der kleine graue Becher Taf. XI. 9 muss provinzialer Herkunft sein. Vom ungarischen Tiefland kennen wir mehrere Exemplare, hier wollen wir nur die Ziegelfabrik von Kecskemét-Máriaváros erwähnen (Taf. XII. 8).

Ganz bestimmt provinzialer Herkunft ist das kleine tonnenförmige Gefäss Taf. XI. 15. Ein kleineres Beispiel stammt aus Doboz-Óvár Taf. XII. 9. Ein grösseres aus Hódmezővásárhely Taf. XII. 7a. Das eine Ende ist glatt, das andere gegliedert Taf. XII. 7b. Aus Tiszasas stammt das Gefäss Taf. XII. 6.¹⁴ Ein ähnliches Gefäss kam in Pannonien aus den Ruinen eines römischen Gebäudes hervor.¹⁵ Aber auch die Fässchen auf Taf. XII. 1–5 stammen aus Pannonien. Aus Siebenbürgen kennt man ein gleiches Gefäss von Portus.¹⁶

Die Gefässe der anderen Gruppe können sich aus lokalen La Tène-Elementen entwickelt haben. Hieher gehört Taf. XI. 10; zu bemerken ist, dass wir den Typ auch aus dem Gräberfeld von Marósszentanna kennen.¹⁷ Sehr verbreitet ist die Gefässform Taf. XI. 14. Ganz gleiche Stücke kennen wir aus Csengele, Tószeg-Laposhalom, Csongrád-Tömörkény. Die Schlüssel Taf. XI. 13 gehört in den Kreis der Schlüssel mit scharfem Umbruch. Zwei einheimische Beispiele sind Taf. XII. 11, 12. Taf. XII. 13 aus Hódmezővásárhely, Taf. XII. 10 aus Kecskemét. Besondere Aufmerksamkeit verdient der Gefässtyp Taf. XI. 17, dessen genaue Analogie uns aus Derekegyháza-Disznójárás bekannt ist. Auch in Marósszentanna trifft man Gefässe ähnlichen Typs.¹⁸

Zur Bestimmung der Chronologie unseres Gräberfeldes sind die Gräberfelder von Kiszombor-B, Klárafalva-B und Szentes-Zalota geeignet. Aber auch das Gräberfeld Ernőháza-Kollinger

⁷ A. É. 1906. S. 52., Grab. 10. Abb. 1.

⁸ Funde bei denen kein Hinweis vorkommt, sind unveröffentlicht.

⁹ Debreceni Jelentés, XXII. 1927. S. 15., Abb. 1. Dolgozatok, 1931. XVII. Abb. 4.

¹⁰ Dolgozatok, 1931. XVIII. Abb. 9.

¹¹ A. É. III. Folge. B. I. S. 96. Abb. 2: 3., 4.

¹² A. É. 1906. S. 52. Grab 10, Abb. 7.

¹³ Dolgozatok, 1931. XVI. Abb. 8a, 8a, b.

¹⁴ A. É. 1909. S. 155. Anm. 3.

¹⁵ A. É. 1916. S. 119. Abb. 1. 2.

¹⁶ Dolgozatok, 1937. S. 162.

¹⁷ Dolgozatok, 1912. S. 296. Abb. 60: 3, S. 306. 77: 5.

¹⁸ Dolgozatok, 1912. S. 283. 41: 6., 7., S. 325. 106: 4.

muss erwähnt werden, letzterer zeigt viel Verwandtschaft mit dem Material von Deszk-Újmajor.¹⁹ Sämtliche Gräberfelder können an das Ende des III., bzw. in das IV. Jh. n. Chr. datiert werden.²⁰ Die Gräberfelder verbindet der gleiche Bestattungsbrauch und die übereinstimmenden Perlen und Fibel-Bestände. Alle Gräberfelder gehören in die letzte Periode der Sarmatenzeit. Die Lage der einzelnen Gräberfelder zueinander, innerhalb der Periode, ist nicht geklärt; in dieser Beziehung werden ausser anderen Erscheinungen, hauptsächlich die Fibeltypen und die keramischen Formen die Wege weisen. Von diesem Standpunkt ist es auffallend, dass aus dem Deszk-Újmajor-Gräberfeld jene kleinen Grauen Gefässe,

¹⁹ A. É. III. Folge, B. I. S. 261–269.

²⁰ A. É. III. Folge, B. I. S. 267.

welche die anderen Gräberfelder besonders charakterisieren, gänzlich fehlen. Im allgemeinen kann man feststellen, dass sich in den Gräberfeldern der Periode, besonders in der Keramik, ein starker provinzieller Einfluss bemerkbar macht. Aber über dies hinaus harren die Fragen der Fibel- und Perlen-Typen, ferner die Frage der aus lokalen Elementen entstandenen keramischen Formen einer befriedigenden Lösung. Ausserdem, dass das Gräberfeld von Deszk-Újmajor auch in dieser Hinsicht wertvolle Angaben brachte, ist es auch darum noch von grosser Bedeutung, weil es die Einreihung eines gewissen Halsschmuckes und der Dosenfibeln in einen bestimmten Formenkreis, ermöglichte.

Szeged

Mihály Párducz

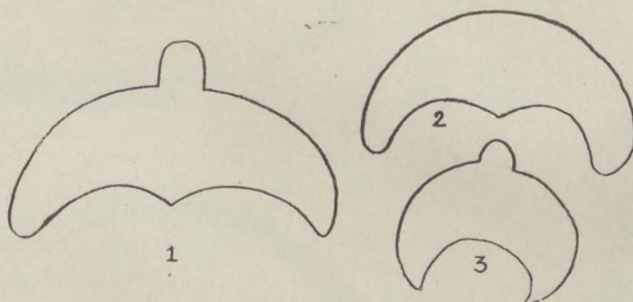
A TEKERŐPATAKI NÉPVÁNDORLÁSKORI LELET

1939 májusában Csobotár Péter fuvaros a csíkmegyei Tekerőpatakon homokot fuvarozott a falu Kápolna-oldal nevezetű helyéről, az ú. n. Kőbányából. Ásás közben, egy földomlásban $\frac{1}{2}$ m mélységben sok pénzt és elrejtett ezüst ékszereket talált. Az érmek egymásra voltak állítva, az ékszerek meg a pénzek mellé voltak elhelyezve. Az érmeket és az ékszereket minden melléklet, agyagedény és csontok nélkül rejtették el a földbe. A falusiak a leletről hallva felforgatták a lelőhely környékét, de nem találtak semmit. Állítólag az összes e helyen talált tárgyakat behozta a múzeumba a fuvaros. Az ékszereket fizom zöldes patina fedte, felsorolá-

szempontjából. A többi érem, valamint a csüngők további sorsa ismeretlen.

A tárgyak leírása:

Az ezüst fibula (I–II. t. 1) hossza 8,2, fejének szélessége 4,1, magassága gomb nélkül 2, a gomb 0,4 cm. A kengyel szélessége 1,6, a láb hossza 4,2, a rugótekercs hossza 4,4 cm, a fibula súlya 24 gr. A fibula fejlapja egy sima félkört képez, a széles félkör alsó részéből ugrik ki a domború, keskeny kengyel ugyancsak félkör alakban folytatódik, egy sima, hosszúkás, romboid alakú lábban. A fejlap tetején gombdíszítés van. A fibula felülete sima, díszítés nélküli, kivéve, ahol a kengyel kapcsolódik a fejhez, ott egy félkör alakú gyöngysor fut végig. A kengyel belső része homorú. A fibula öntött, a láb kalapált, a tű-

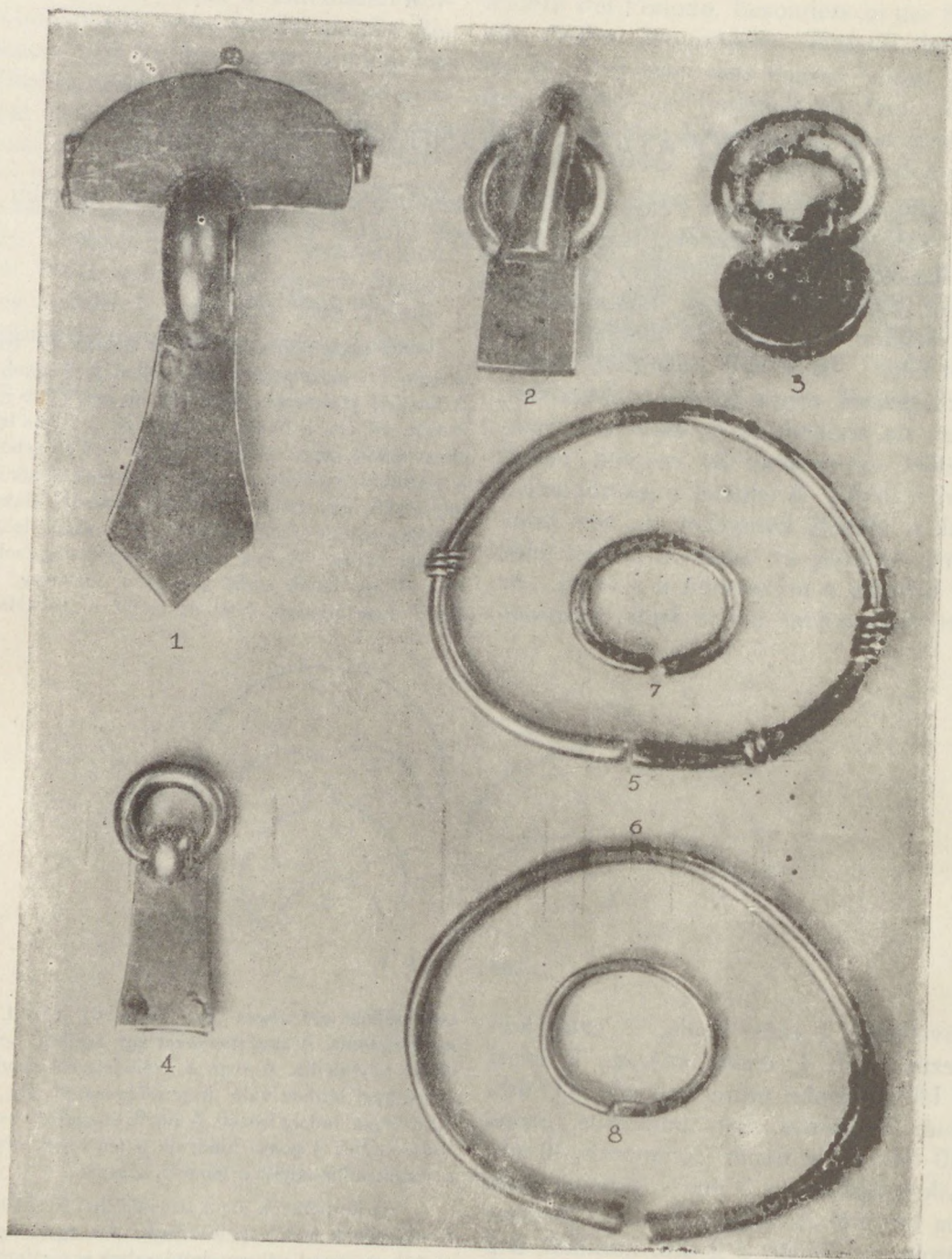
1. kép — Abb. 1.

suk a következő: 1 ezüst fibula, 2 ezüst karkötő, 2 ezüst csat, 1 ezüst szíjvég, 2 ezüst gyűrű, 3 félhold alakú arany csüngő, 40 drb. ezüst dénár Hadrianus, Antoninus Pius, Lucius Verus, 10 drb. ezüst dénár Commodus, 10 drb. valamelyik Constans és 3 arany (aureus) érem Gratianus idejéből. A Székely Nemzeti Múzeum megvásárolta a fibulát, a 2 drb. karkötőt, a 2 csatot, a szíjvéget, a 2 gyűrűt, 6 ezüst dénár, s egy Gratianus arany érmet. — Az ezüst dénárokat zöldek, nagyon kopottak voltak s látszott, hogy sokáig lehettek forgalomban, Gratianus 3 arany érme új volt, a használatnak minden nyoma nélkül. Az ezüst dénárokat közül csak a legjobb állapotba levőket (6 drb.) vásárolhattuk meg. A 3 Gratianus aureus egyforma volt, úgy a felirat, mint az elő- és hátlapi ábrázolás

tartó szélén egy vágás van. Ezüstről készült, de sok rezet tartalmaz. A rugószervezet egy szálból készült és a tűben folytatódik. A rugó a széle felé elszakadt egy helyen. A kengyel lábhoz való kapcsolódásánál egy gyöngysor futott végig, amely leesett. A rugók tengelyei vasból vannak. Valószínűleg 4 gomb hiányzik a tengelyek végeiről, mivel a rugók túlhaladják a tengely hosszát.

A karperecek sima ezüstdrótból készültek (I–II. t. 5–6), végük felé kiszélesednek. Az egyik karkötő díszítésül rácsavart vékony drótdarabok szolgálnak, nem lehet tudni hány volt, eredeti helyükön csak az alsók vannak. A karperecek alakra nézve háromszögek, amelyikre drót van rácsavarva, annak a méretei kívülről mérve $6 \times 5,1$ cm. A drót vastagsága 3 mm, a végénél 4,5 mm, súlya 17 gr. A második karperecnek a méretei kívülről mérve $6,1 \times 5,3$ cm, a drótszál vastagsága 3 mm, a vége felé legvastagabb 5 mm. A súlya 14 gr.

A gyűrűk (I–II. t. 7–8) ezüstről készültek, a vége felé mindkettő egy kicsit kiszélesedik. A legvastagabbnak a méretei kívülről mérve $2,2 \times 1,9$ cm. A drót vastagsága

I. tábla 1—8: Tekerőpatak — Tafel. I. 1—8: Tekerőpatak

2,5 mm, a vége felé 3 mm. A súlya 4 gr. A másik gyűrű vékonyabb, méretei kívülről mérve $2,3 \times 2,1$ cm, a vastagsága 1,8 mm, a vége felé a legvastagabb 3 mm. A súlya 2,00 gr.

A csatok (I–II. t. 2–3) anyaga ezüst. a) A csatnak a karikája kör alakú, keresztmetszete kerek, a tuskéja ráhajlik a karikára, vastagabb és a keresztmetszete háromszögű, a töve felé vastagabb. A csat-tuské alja simán levágott. A csat szíjszorító lemeze a gyűrűhöz csuklóval kapcsolódik. Méretei: teljes hossza 4,1 cm, a lemez $1,6 \times 1,35$ cm, lent 1,25 cm, fent mérve, kissé trapezoid alakú, a karika átmérője 2 cm, a gyűrű vastagsága 5 mm, a túske hossza hurosan mérve 2,6 cm, mivel a hegyénél ívelt. Súlya 21 gr. — b) A csatnak a karikája kissé tojásdad alakú, kerek átmetszetű, a túske vastagabb és ráhajlik a karikára. Keresztmetszete háromszögű, üreges, nem tömör, mint a másik, a töve felé vastagabb. A csat szíjszorító lemeze kissé tojásdad s a karikához csuklóval kapcsolódik. Súlya 28 gr. Méretei: teljes hossza 4,1 cm, a szíjszorító lemez átmérője $1,95 \times 1,3$ cm, a túske hossza 2,6 cm, ugyancsak hurosan mérve, a vége hajlított. A karika nem keskenyedik el a vége felé, legnagyobb vastagsága 8 mm. A gyűrűre egy lap van ráhajlítva, amelyet egy szegecske fog össze. A belső részen a szegecs a lemezzel együtt van öntve. — c) A szíjvég (I–II. t. 4) karikája kör alakú, az á. m. 1,7 cm, kerek keresztmetszetű, a szíjszorító lemez alakja hosszúkás elnyújtott trapéz, 2,3 cm magas, 1,4 cm széles lent és 1 cm széles fent mérve. Súlya 12,5 gr.

Az egyik csatnál és a szíjvégnél a szegecs átüti a lemezt, viszont a másik csatnál a belső részen a lemezzel együtt öntötték. Mindkét csat lemeze üreges, tokszerű.

A leletben előkerült még 3 darab félholdalakú aranylemez (I. kép 1–3), kettőnek a belső részén kiugró csúcs volt, egyik teljesen sima, közepén felül nyulvány, mint a legnagyobb. Méretei: a) szélessége 4,4 cm, magassága: 2,3 cm. b) szélessége: 3,6 cm, magassága: 1,5 cm. c) szélessége: 2,5 cm, magassága: 1,5 cm.

A fibula hasonlóságot mutat azokkal a fibulákkal, amelyeket Perjámoson (Töröntál vm.) és Ujlakon (Szerém vm.) találtak s Pulszky Ferenc,¹ majd Hampel² közölte. Eltérés közöttük, hogy ezeknél a fibuláknál a félkör alakú fejlap mindkét oldalán egy-egy pánt húzódik végig, amelyekből emelkednek ki a gombdíszítések, a rugók egy hengerbe vannak elhelyezve. A perjámosi fibuláknál, a kengyel alsó és felső részénél háromszögalakú, gránáttal díszített arany lemezek vannak, a tekerőpataki fibulánál egyszerű gyöngysor van.

Pontosabb párhuzamot találunk a fibulára és a csatokra vonatkozólag Kovács István Marosszentannán végzett ásatásai alkalmával előkerült ezüst- és bronzfibuláknál.³ A negyvenes számú sírban két ezüst fibulát talált, amelyek

alakra nézve megegyeznek a tekerőpatakiival, de a fibula feje és lába hozzá van forrasztva a kengyelhez s a forrasztás eltakarására ezüstgyűrűket használtak. Rugószerkezetük is különböző. A rugó csak egy tengelyen megy át, a másik csak a rugók rögzítésére szolgál, a tűtartó a lábhoz van forrasztva, a mi fibuláknál a rugó egy szál drótból áll, amelyik átmegy mindkét tengelyen és a tűben folytatódik. A tűtartót a fibulával együtt öntötték. A 46. sz. sírban talált bronzfibula öntött, éppen úgy, mint a tekerőpataki fibula, azonban csak egy tengelye van a tekercs részére. A 49. sz. sírban talált bronzfibula öntésmódja közel áll a tekerőpatakihoz. Az 55. sz. sírban talált fibula is nagyon hasonlít a tekerőpatakihoz, különösen, ami a fibula lábát illeti. A fibula párhuzama még a Rábapordányon (Sopron m.) előkerült fibulapár, csak ez utóbbiak kiállítása sokkal díszesebb.⁴

A marosszentannai temetőben az I., II., XVII., XXIII., XXXVII. és XL., LXIII., LXIV. sz. sírokban csatokat talált Kovács István, ugyanitt előkerült még egy csat, mint szórványos lelet, ezek megegyeznek a tekerőpataki csatokkal. Az eltérés az, hogy a tekerőpataki csatoknál a túske keresztmetszete háromszögű, ezeknél kerek. Legtöbbnél csak a gyűrű maradt meg, a lemez hiányzik. Csak az I. sz. sírból előkerült, valamint a szórványos leletben talált csat lemeze maradt meg. A XXXVI. számú sírből került elő egy kereklemezű csat. Ugyanilyen csatokat közöl Alföldi András,⁵ ezeknek a tuskéja a vége felé vékonyabb. A félholdalakú aranylemezek párhuzamát a gávai leletből ismerjük.⁶

A Székely Nemzeti Múzeum birtokába került pénzek leírása:

1. Hadrianus (117–138. Kr. u.) Mattingly III. 170. Coh. 1105. Előlap: IMP CAESAR TRAIAN H — ADRIANUS AVG. Császár koszorús feje jobbra néz. Hátlap: a felirat teljesen elmosódott, egy álló női alakot ábrázol.

2. Marcus Aurelius. Coh. 178. Előlap: M. ANTONINUS AVG. TR. P. XXIII. A császár jobbra néző szakállas feje. Hátlap: FELICITAS — AUG COS III. (?) Egy álló női alak, jobb kezében a bőség szaruját tartja, baljában lándzsát.

3. Marcus Aurelius (161–180. Kr. u.) Coh. 91. Előlap: DIVUS M. ANTONINUS PIUS. A császár jobbra néző szakállas képe. Hátlap: CONSECRATIO, egy gömbön ülő sas.

¹ Arch. Ért. 1886. 29. o.

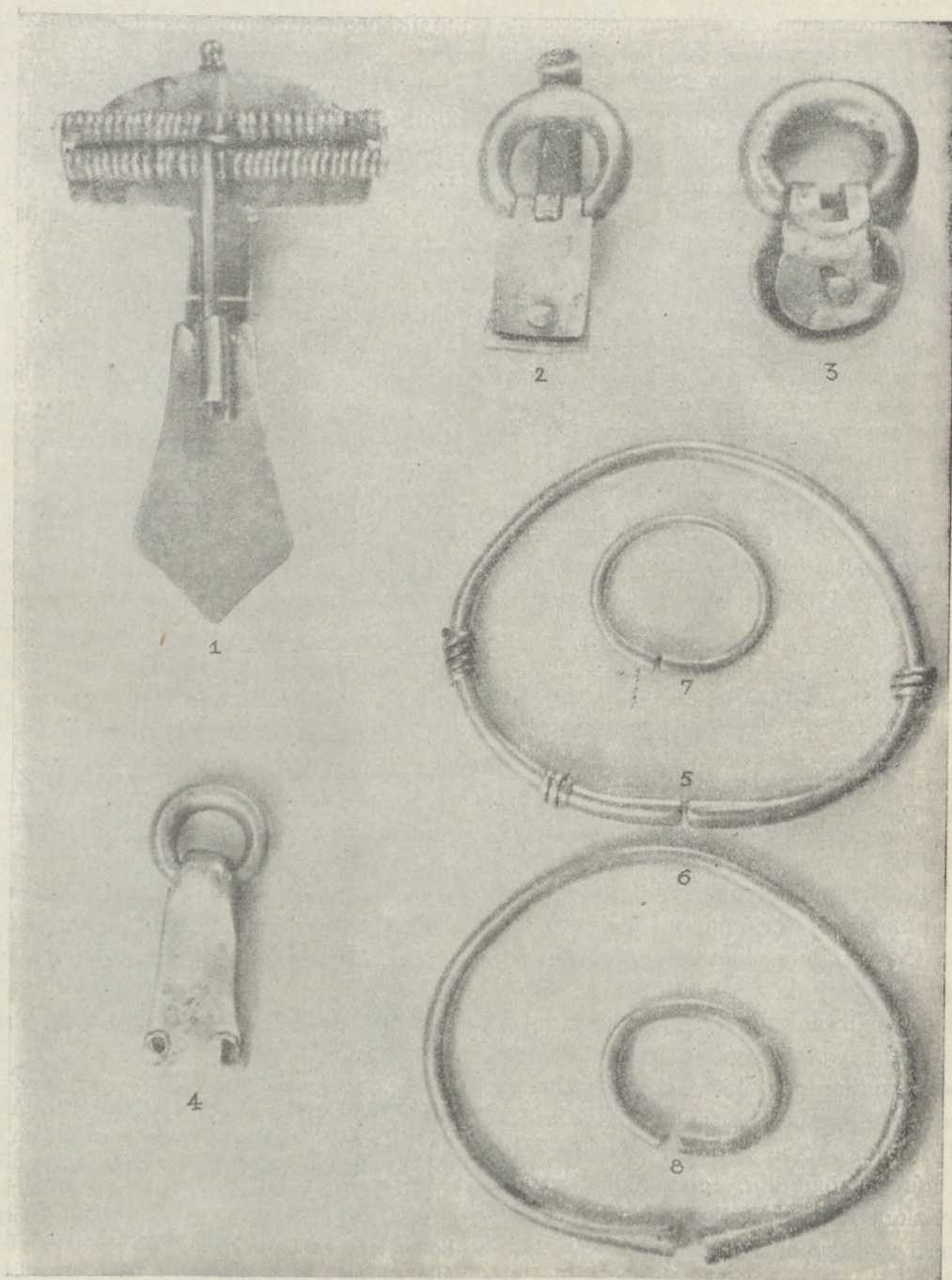
² *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*. III. 6–8. kép.

³ Dolgozatok, 1912. III.

⁴ Alföldi András, *Leletek a hun korszakból és ethnikai szelvényeik*. Arch. Hung. IX.

⁵ I. m. XXXIV. t. 2, XXXIV. t. 14.

⁶ Arch. Ért. XXXI. 146. o. 4. kép.

II. tábla. 1—8: Tekerőpatak. A lelet tárgyainak hátlapja
 Tafel II. 1—8: Tekerőpatak. Die Rückseite der Fundgegenstände

4. Faustina Coh. 54. Előlap: FAUSTINA AUG. PII AUG FIL. a császárnő jobbra néző feje, a felírás teljesen elmosódott. Hátlap: CON-C-ORDIA, egy ülő női alak kezében caduceust tart.

5. Lucilla. Coh. 62. Lucius Verus feleségének képmása jobbra néz. Előlap: LUCILLA-AUGUSTA. Hátlap: PUDIC-ITIA, egy ülő női alak.

6. Commodus. Coh. 382. Előlap: a császár koszorús feje jobbra néz. M. COMM. ANT... (többi lekopva). Hátlap: a felírás elmosódott, a kép egy álló nőt ábrázol.

7. Gratianus, (367–383. Kr. u.) Coh. 38. Aureus. Előlap: D N GRATIA-NUS P F AUG. A császár paludamentumos mellszobra jobbra néz, a feje diadémal ékesítve, hátlap: a két császár ülő alakja szembefordulva együttesen tartanak egy földgömböt, mögöttük a győzelem istennője, VICTORIA AUGG. TROBC.

A kormeghatározást nagyban elősegíti a lelettel együtt talált érmek, valamint a talált

tárgyak alakja és jellegzetessége. A talált érmek sorozata mint egy láncsor megy, kezdve Hadrianustól egész Gratianusig, Commodus, Constans (?) közti megszakadással. Amint kezdetben említettem, az ezüst dénárok kopottak voltak, azt mutatják, hogy sokáig voltak forgalomban, viszont Gratianus aureusai teljesen újak, ami azt mutatja, hogy forgalomban nem voltak sokáig vagy egyáltalában nem is kerültek. Ez a tény, valamint a fibula alakja arra indít, hogy a lelet idejét a IV. század II. felére tegyük bezárólag Kr. u. 383-al, Gratianus császár halálának idejével. — A lelet egyuttal értékes adalék ahhoz, hogy a gótok használták a Maros forrásvidékéhez vezető kárpáti szorosokat.

Sepsiszentgyörgy

Székely Zoltán

DER FUND VON TEKERŐPATAK (KOM. CSÍK)

Im Jahre 1939 fand ein Fuhrmann in der Gemarkung des Dorfes Tekerőpatak, Komitat Csík, Silbergegenstände und Münzen. Ein Teil des Fundes kam ins Székler Nationalmuseum zu Sepsiszentgyörgy. Nach Angabe des Mannes, fand er die Gegenstände, ohne jede weitere Beigabe, ohne Gefäss, auch keine Knochen waren vorhanden. Der Fund bestand aus folgenden Stücken: eine Silberfibel, zwei Armreifen aus Silber, zwei Silberschnallen, eine Riemenzunge aus Silber, zwei Silberringe, drei halbmondförmige Anhängsel aus Gold, 40 Silberdenare aus der Zeit des Hadrianus, Antoninus Pius, Lucius Verus, 10 Silberdenare des Commodus, 10 irgendeines Constantins und drei Goldmünzen (aureus) aus der Zeit des Gratianus. Das Székler Nationalmuseum kaufte die Fibel, die zwei Armbänder, die zwei Schnallen, die Riemenzunge, die zwei Ringe, 6 Silberdenare und eine Goldmünze des Gratianus. — Die drei Gratianus aurei gleichen sich vollkommen in der Aufschrift und in den Abbildungen der Avers- und Revers-Seiten.

Beschreibung der Gegenstände:

Länge der Silberfibel (Taf. I—II, 1) ist 8'2, Breite beim Kopfteil 4'1, Höhe ohne Knopf 2, der Knopf 0'4 cm. Die Breite des Bügels ist 1'6, die Länge des Fusses 4'2, die Länge der Federspirale 4'4 cm, das Gewicht der Fibel 24 Gramm. Am Scheitelpunkt der Kopfplatte befindet sich ein Knopf. Die Oberfläche der Fibel ist glatt und ohne Schmuck, bloss am Anschluss des Bügels an dem Kopfteil läuft eine kleine Perlenschnur herum. Die innere Seite des Bügels ist konkav. Die Fibel ist gegossen. Die Federungskonstruktion besteht aus einem Draht aus Eisen, der in einer etwas stärkeren Nadel endet, von den Enden der Achsen fehlen wahrscheinlich die vier Knöpfe.

Die Armbänder (Taf. I—II, 5—6) sind aus glattem rundem Silberdraht verfertigt, an den Enden sind sie verdickt. Eines der Armbänder wurde an drei Stellen mit dünneren Drahtstücken umwickelt. Die Form der Arm-bänder ist dreieckig, die Masse von Taf. I, 5 sind (aussen gemessen): 6 x 5'1 cm. Die Dicke des Drahtes ist 3 mm, an den Enden 4'5 mm, Gewicht 17 gr. Die Masse des zweiten Armbandes sind (aussen gemessen): 6'1 x 5'3 cm,

der Draht ist 3 mm dick, an den Enden 5 mm. Gewicht 14 g.

Die Schnallen (Taf. I—II, 2—3) sind aus Silber. a) Der Ring der Schnalle ist kreisförmig, der Durchschnitt ist rund und der Dorn ist über den Ring gebogen, sein Durchschnitt ist dreieckig, gegen das untere Ende verdickt. Die Befestigungsplatte der Schnalle ist mit einem Scharnier an den Ring befestigt. Masse: Ganze Länge 4'1 cm, Platte 1'6 x 1'35 cm, von etwas trapezoïder Form, Dm. des Ringes 2 cm, Dicke 5 mm, Länge des Dornes in der Sehne 2'6 cm, Gewicht 21 gr. — b) Der Ring der Schnalle ist ein wenig oval, mit rundem Durchschnitt, der Dorn etwas dicker, auf den Ring aufgebogen. Durchschnitt dreieckig, hohl, nicht massiv wie an der anderen Schnalle, am unteren Ende verdickt. Die Befestigungsplatte der Schnalle ist ein wenig oval und schliesst mit einem Scharnier an den Ring an. Gewicht 28 gr. Masse: Ganze Länge 4'1 cm, Dm. der Platte 1'95 x 1'3 cm. Länge des Dornes 2'6 cm, das Ende ist umgebogen. Dicke des Ringes 8 mm. — c) Die Riemenzunge (Taf. I—II, 4) hat einen kreisförmigen Ring von 1'7 cm Dm., der Durchschnitt ist rund, die Form der Anschlussplatte ist ein längliches Trapez, 2'3 cm hoch, unten 1'4 cm, oben 1'0 cm breit. Gewicht 12'5 gr.

Die Platten beider Schnallen sind hohl, kapselförmig.

Im Funde kamen noch drei halbmondförmige Goldplatten vor (Abb. 1, 1—3). Masse: a) Breite 4'4 cm, Höhe 2'3 cm. b) Breite 3'6 cm, Höhe 1'5 cm. c) Breite 2'5 cm Höhe 1'5 cm.

Die Fibel hat grosse Ähnlichkeit mit jenen Fibeln, die in Perjámos (Kom. Torontál) und Ujlak (Kom. Szerém) gefunden und von Ferenc Pulszky,¹ dann von Hampel² veröffentlicht wurden.

Genauere Übereinstimmungen mit den Fibeln und den Schnallen finden wir an den Silber- und Bronzefibeln der Grabung István Kovács's in Marosszentanna.³ Die zwei Silberfibeln aus dem Grab 40 (Abb. 52) stimmen in der Form mit der Tekerőpataker Fibel überein. Die Bronzefibel aus Grab 46 (Abb. 62) ist gegossen, so wie die Tekerőpataker Fibel, hat aber nur eine Achse für die Spirale. An der Fibel

¹ Arch. Ért. 1886. S. 29.

² *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn.* Bd. III. Abb. 6—8.

³ Dolgozatok, 1912; Bd. III.

aus Grab 49 (Abb. 66) hat man den Knopf nachträglich befestigt, ganz so wie an der Fibel von Tekerőpatak. An der Fibel aus Grab 55 (Abb. 74) ist der Draht an der Achse nur einmal aufgewickelt und es fehlt der obere Knopf, im übrigen ist sie aber der Fibel von Tekerőpatak sehr ähnlich, besonders am Fuss-
 teil. Eine Analogie der Fibel findet sich noch in dem Fibelpaar von Rábapordány (Kom. Sopron), nur sind diese viel prunkvoller.⁴

István Kovács hat in Maroszentanna in den Gräbern I, II, XVII, XXIII, XXXVII und XL, LXIII, LXIV Schnallen gefunden, als Streufund kam noch eine weitere Schnalle zutage. Aus Grab 36 stammt eine Schnalle mit runder Platte. Alle diese stimmen mit der Schnalle von Tekerőpatak überein. Ganz gleiche Schnallen veröffentlichte András Alföldi.⁵ Zu den halbmondförmigen Goldplatten finden wir Analogien im Fund von Gáva.⁶

Beschreibung der in den Besitz des Székler Nationalmuseums gelangten Münzen:

1. Hadrianus (117–138 n. Chr.). Mattingly B. III. 170. Coh. 1105. Avers: IMP CAESAR TRAIAN H — ADRIANUS AUG. Der bekränzte Kopf des Kaisers schaut nach rechts. Revers: Die Aufschrift ist ganz verwischt; eine stehende weibliche Gestalt.

2. Marcus Aurelius. Coh. 178. Avers: M. ANTONINUS AVG. TR. P. XXIII. Der nach rechts schauende bärtige Kopf des Kaisers. Revers: FELICITAS — AUG COS III (?). Eine stehende weibliche Gestalt, in der rechten Hand das Füllhorn, in der linken eine Lanze.

3. Marcus Aurelius (161–180 n. Chr.) Coh. 91. Avers: DIVUS M. ANTONINUS PIUS. Rechtsschauender

bärtiger Kopf des Kaisers. Revers: CONSECRATIO. Ein auf einer Kugel sitzender Adler.

4. Faustina Coh. 54. Avers: FAUSTINA AUG. PII AUG FIL. Der nach rechts schauende Kopf der Kaiserin, die Schrift ist vollständig verwischt. Revers: CONCORDIA. Eine sitzende weibliche Gestalt hält einen caduceus in der Hand.

5. Lucilla. Coh. 62. Das Bildnis der Gattin des Lucius Verus schaut nach rechts. Avers: LUCILLA-AUGUSTA. Revers: PUDICITIA. Eine sitzende weibliche Gestalt.

6. Commodus. Coh. 382. XI. Avers: Der bekränzte Kopf des Kaisers nach rechts gedreht. M. COMM. ANT... (das übrige verwischt). Revers: Aufschrift verwischt, das Bild zeigt eine stehende weibliche Gestalt.

7. Gratianus, (367–383 n. Chr.) Coh. 38. Aureus. Avers: D N GRATIANUS P F AUG. Die bemäntelte Büste des Kaisers schaut nach rechts, der Kopf mit einem Diadem geziert. Revers: Die sitzenden Gestalten der beiden Kaiser halten gegeneinander zu gewendet gemeinsam eine Erdkugel, im Hintergrund die Göttin des Sieges. VICTORIA AUGG. TROBC.

Die Münzen des Fundes erleichtern die Zeitbestimmung. Die Reihe der Münzen ist einer Kette gleich, die von Hadrianus bis Gratianus verläuft, jedoch mit einer Unterbrechung zwischen Commodus und Constans (?). Die starke Abnützung der Silberdenare zeigt, dass sie lange im Gebrauch waren, dagegen waren die Goldmünzen Gratians ganz neu, waren daher nur wenig oder gar nicht im Umlauf. Diese Tatsache, sowie die Gestalt der Fibel veranlasst mich, die Zeit des Fundes in die zweite Hälfte des IV. Jahrhunderts, einschliesslich der Zeit des Todes Kaiser Gratianus, 383 n. Chr. zu setzen. Dieser Fund gibt uns wertvolle Belege zur Wichtigkeit der Karpathenpässe in der Gegend der Marosquelle zur Zeit der Gothenherrschaft.

Sepsiszentgyörgy

Zoltán Székely

⁴ András Alföldi, *Funde aus der Hunnenzeit und ihre ethnische Sonderung*. Arch. Hung. IX.

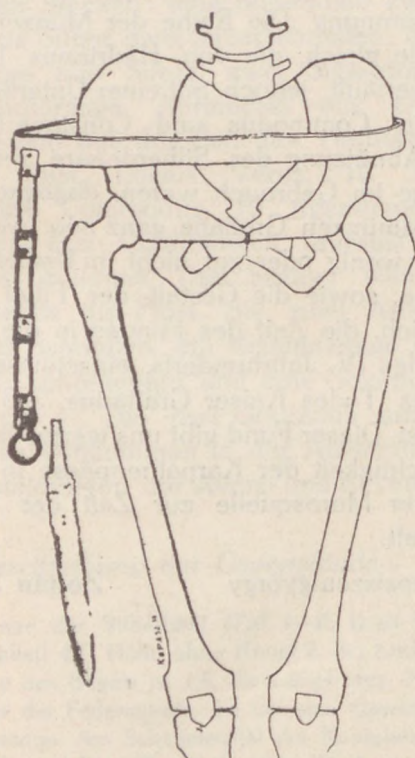
⁵ A. a. O. Taf. XXXIV. 2, Taf. XXXIV, 14.

⁶ Arch. Ért. XXXI, S. 146, Abb. 4.

KÉT SZEGEDKÖRNYÉKI AVAR TEMETŐ

1. Pusztamérges-B.-temető

Pusztamérgestől kb. 2* kilométerre van a Meszes tanya, ahol a főépület és az ököristálló mögött Móra Ferenc 1929. októberében 38 sírt tárt fel. Mivel a sírok legnagyobb része bolygatott volt, a temető teljes feltárását nem végezte el. A temető anyaga Pusztamérges-B. lelőhellyel

1. kép — Abb. 1 Pusztamérges-B. 18. sír — Grab 18

van a szegedi városi múzeum naplójában számontartva. Leírása a következő:

1. sír.¹ M: 90, h: 140, Sz: 60, H: 100, Gy. Melléklete nem volt.

2. sír. Melléklet nélküli csecsemő sír. M: 90, h: 100, Sz: 50. A sírban csirkecsontok maradványait találták.

3. sír. M: 120, h: 200, Sz: 70, H: 150. A csontváz mellett csirkecsontokat leltek. Mellékletek: 1. A bal karnál

¹ A Pusztamérges-B. és Szőreg-B. temetők sírjainak leírásában M: mélységet, h: sírhosszúságot, Sz: sírszélességet, H: csontváz-hosszúságot, F: férfit, N: nőt, Gy: gyermeket jelent.

kis bronzlemez, ólommal.² 2. A bal kar alatt vasár (I. t. 8) fanyéllel, melynek rostjai jól látszanak. 3. A derékon keresztül bronzlemezek (I. t. 4, 5, 5a). Az I. t. 4. darab hajlított lemez. Valószínűleg öv részei voltak. 4. A csípő táján 2 négyzet alakú vascsat (I. t. 1, 2); mindkettő pecke hiányzik. 5. A medencében vaskés; hegye törött, a nyél-nyújtványt összerozsdásodott farost fedi (I. t. 3). A leltárban nem szereplő két vaskarika mindkét oldala laposra van kalapálva (I. t. 6, 7).

4. sír. M: 110, h: 220, Sz: 70, H: 162. F. A sírban csirkecsontok voltak. Mellékletek: 1. A koponya mellett két oldalt végei felé hegyesedő, hornyolt függő (III. t. 6, 7). 2. A jobb kar mentén ezüst láncocskák. 3. Ugyancsak a jobb kar mellett lánccon függő vaskés (III. t. 24). A nyél csontgömbben végződik. 4. Bal kézfej mellett nagyszíjvég bronzból (III. t. 13). A szíjvégen lévő díszítést keresztben húzó borda két egyenlőtlen nagyságú mezőre osztja. A kisebbiket függőleges borda osztja ketté s e két részben négy-négy vízszintesen fekvő „S” formájú dísz van. E kisebbik tokos rész szolgál a bőrvégének befogadására. A nagyobbik, nyelvalakú tagon a mintázat három részre tagolódik. Középen tizenegy szívalakú inda van; ezt két oldalt vízszintesen fekvő „S” alakú díszek kísérik. 5. Hat téglalap alakú griffes övveret. Ezek közül három lapjával felfelé, három lefelé volt fordulva. Négy csuklós szerkezetű s kisebb téglalap alakú csüngővel van ellátva (III. t. 12, 14, 20, 21); kettő csüngő nélküli (III. t. 18, 23). 6. Három bronzlemez a medence alsó részénél, két-két szeggel (III. t. 15–17). 7. Az utolsó bal repülőborda alatt két bronzlemez, két szeggel (III. t. 8, 9). 8. A bal medence felső részében az előzőhöz hasonló két bronzlemez (III. t. 10, 11). 9. Négy-szögalakú bronzcsat pecekkel és csuklós szíjszorító lemezzel (III. t. 5). 10. Két bronz kissíjvég, tokos taggal (III. t. 19, 22). Mindkettőt leveles inda díszíti. 11. Az övgarnitúrához tartozó bronzfüggesztő (III. t. 3) a jobb medencében feküdt. A függesztőt inda díszíti. 12. Bronztű (III. t. 1). Nem szerepelnek a leírásban egy bronzlemezről készült övbujtató; végei vissza vannak hajlítva (III. t. 4) és egy törött vaskés (III. t. 2).

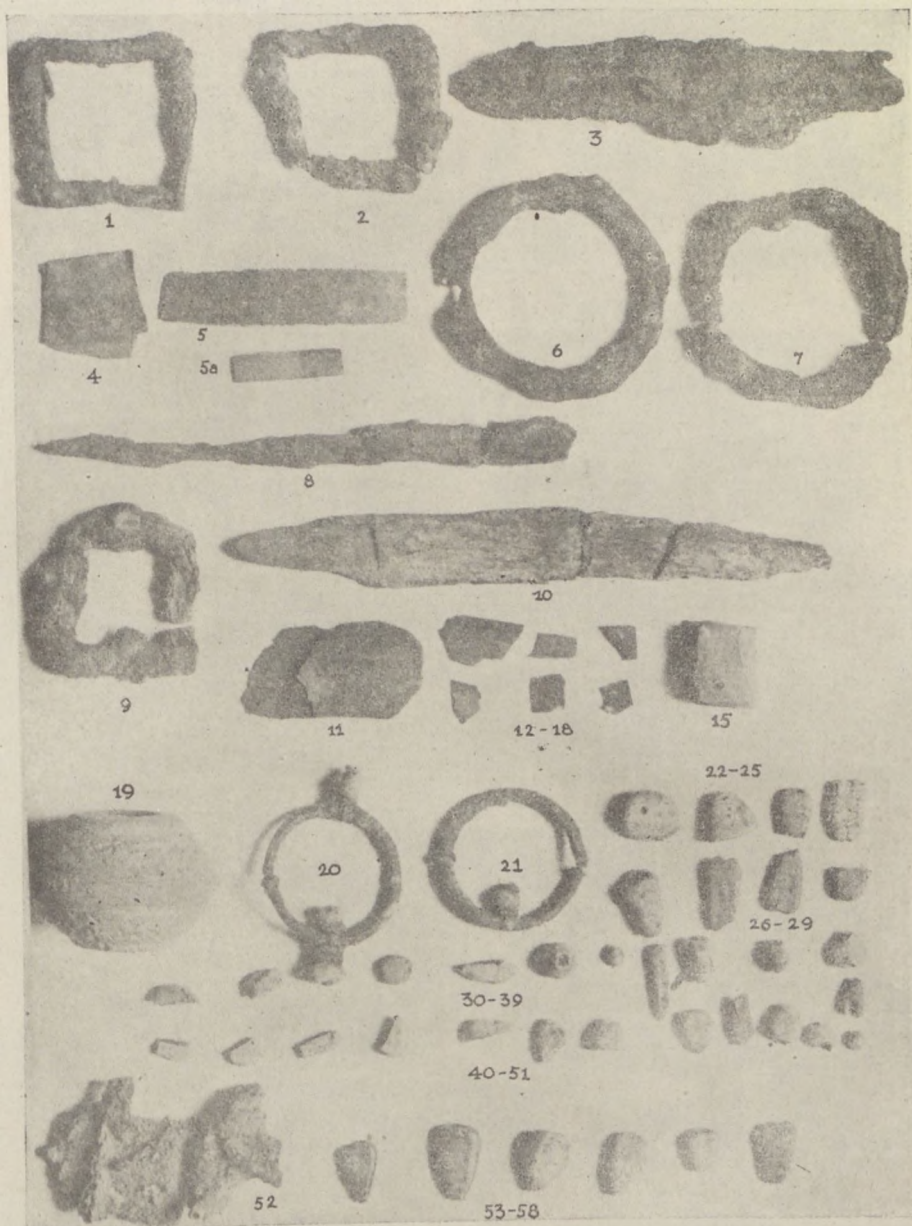
5. sír. M: 120, h: 200, Sz: 70, H: 157. A sírban csirkecsont és tojáshéj maradványai voltak. Mellékletek: 1. A jobb kézfejnél vaskés (I. t. 10); a pengén összerozsdásodott fatok rostjai láthatók. 2. A bal kézfeje előtt visszahajlított bronzlemez (I. t. 15), mely az övhöz tartozik s a szíjra 4 lyuk segítségével erősítették fel. 3. A bal kézfejnél legömbölyített végű díszítetlen rosszezüst lemezes szíjvég

² Csúpn a leltárnaplóban vannak feltüntetve, de a múzeum raktárában nem találhatók azok a tárgyak, amelyekről képet nem adunk.

(I. t. 11); összetöredezett darabjait az I. t. 12–18. ábrák tüntetik fel. 4. A bal medencében trapézalakú vascsat. (I. t. 9).

6. sír. M: 90, h: 200, Sz: 70, H: 147. A sírban csirke- és disznócsontok voltak szétszórva. Mellékletek: 1. Az áll alatt és a felsőkaron dinnyemagformájú üveggyöngyök (I. t. 22–33, 36–49). 2. Füleken kék üvegcsüngős függő

való (II. t. 2, 3). 2. A bal vállon állati csontból készült, hengeres formájú tűtartó (II. t. 12). 3. A nyakban dinnyemagformájú szürkészínű gyöngyök (II. t. 4–11). A gyöngyökben bronzhengerecskék vannak, ezen keresztül történt a felfűzés. 4. A medence alatt négyszögformájú vascsat (II. t. 1), töröttvégű pecekkel.

I. tábla. Pusztamérges-B. 1–8: 3. sír; 9–18: 5. sír; 19–51: 14. sír. Kicsinyítve — Tafel I. Pusztamérges-B. 1–8: Grab 3; 9–18: Grab 5; 19–51: Grab 6; 52–58: Grab 14. Verkleinert

(I. t. 20, 21). A fülbevaló üvegcsüngőjének töredékei az I. t. 34, 35, 50, 51. ábrán láthatók. 3. A jobb medencében kettős csontkakúpformájú orsógomb (I. t. 19); alsó és felső lapján kettős, párhuzamos hullámvonaldíszrel. 4. Lábánál edény.

7. sír. M: 90, h: 200, Sz: 70, H: 151. A mellett csirkecsontok maradványai feküdtek. Mellékletek: 1. A koponya mellett két oldalt kék üveggyöngyűcsüngős fülbe-

8. sír. M: 60, h: 200, Sz: 60, H: 152. Melléklete nem volt.

9. sír. Fiatal nő feldúlt sírja. A váll alatt, a medencében és lábaknál sok csont. A halott kezében tojás. Mellékletek: 1. A koponya mellett két oldalt agyaggyöngyűcsüngős függő (II. t. 13, 16). 2. A bal kézfejen kívül kettőscsontkakúpformájú, díszítés nélküli orsókarika (II. t. 24). 3. Egy szem dinnyemagformájú üvegpassztagyöngy (II. t. 14). 4. A jobb

kézfő mellett vaskés töredéke (II. t. 15). 5. A lábnál palackformájú, jól iszapolt, korongon készült, narancssárga színű agyagedény (VII. t. 21); enyhén kihajló a pereme. A legnagyobb öblösödése derék fölötti magasságban van.

10. sír. M: 110, h: 200, Sz: 60. Feldúlt Mellékletek: 1. A feldúlt csontok között, a mell táján két bronzkarika (II. t. 17, 18). 2. A jobb kéz mellett szabályosan keskenyedő, hegyben végződő késpenge (II. t. 22); fatokja volt, mint

12 dinnyemagformájú bronzhengerecskével bélelt üveggyöngy (IV. t. 1–5, 8–10, 14–17); két kerek (IV. t. 6, 7 és három gömbalakú kis üveggyöngy (IV. t. 11–13). 2. A bal kézfőnél kettőscsonkakúpformájú orsógomb (IV. t. 18); oldallapján négy párhuzamosan körbefutó mélyedés van. 3. Jellegtelen vasdarabocskák (IV. t. 19–21). 4. A bal vállnál szabadkézzel formált, rosszul égetett, szürkés-fekete színű, szemcsés anyagú, kihajló peremű edény (VIII. t. 13).

II. tábla. Pusztamérges-B, 1–12.: 7. sír; 13–16., 24: 9. sír; 17–23, 25–33: 10. sír. Kicsinyítve — Tafel II. Pusztamérges-B. 1–12: Grab 7; 13–16, 24: Grab 9; 17–23, 25–33: Grab 10. Verkleinert

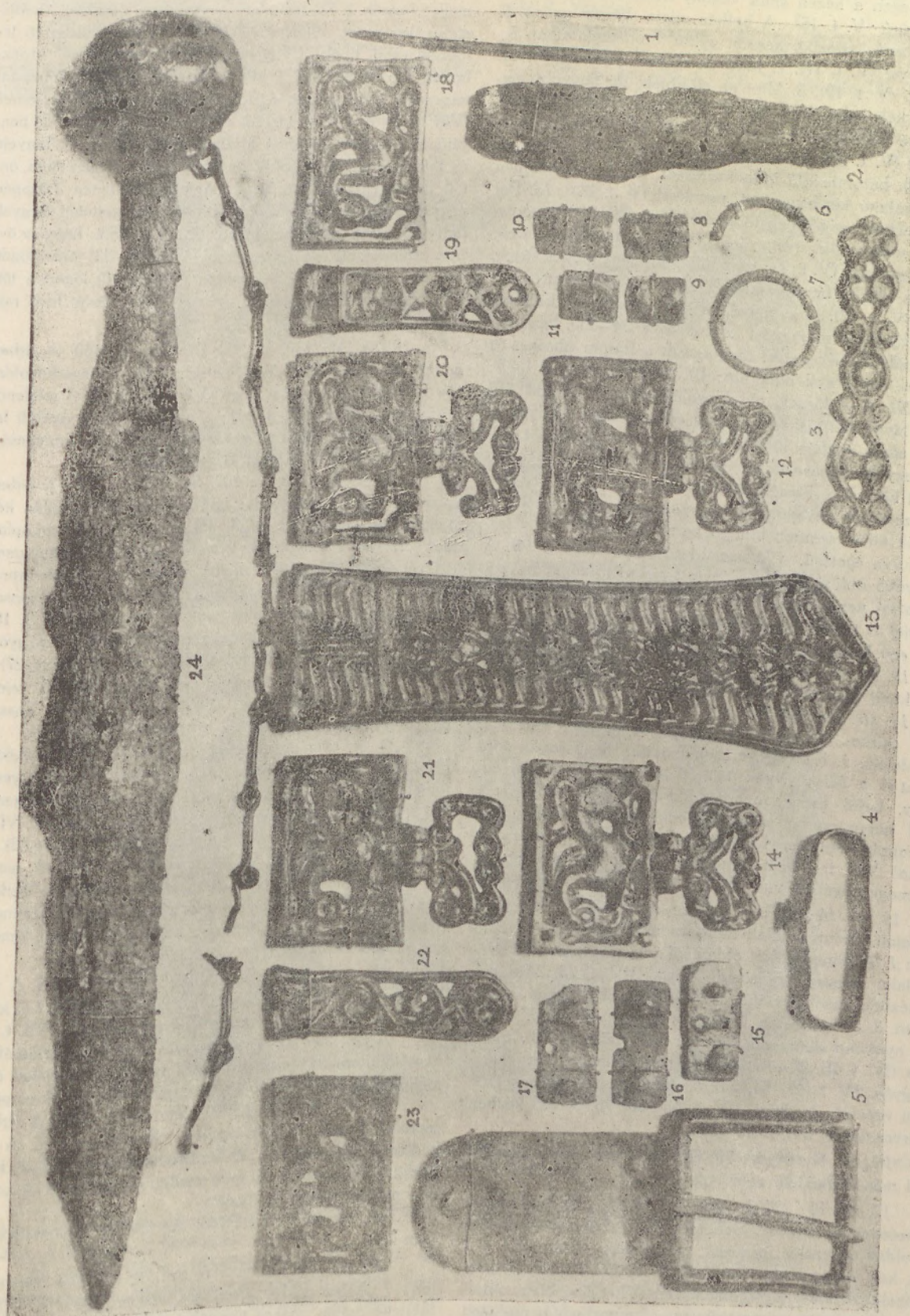
azt a két oldalán látható erősen összerozsdásodott farostok mutatják. 3. A bal kézfőn áttörtművű indadíszes bronzszíjvég töredéke (II. t. 21). 4. Mellén négyszögformájú vascsat (II. t. 20). 5. A nyakban egy szem dinnyemagformájú gyöngy (II. t. 19). 6. Késpenge töredéke (II. t. 23). 7. A csat felett famaradványok (II. t. 25–33).

11. sír. M: 90, h: 130, Sz: 60, H: 104, Gy. A sírban sok disznócsont feküdt. Mellékletek: 1. A jobb mellen

A legnagyobb kihasasodás az edény vállmagasságában van.

12. sír: M: 140, h: 200, Sz: 70, H: 150, N. Mellékletek:

1. A koponya jobb oldalán négyzetes átmetszetű bronzfüggő (V. t. 14). 2. A bal felsőkar mellett állati csontból készült hasábformájú, csiszolt tűtartó (V. t. 20). 4. A jobbkar mentén kettőscsonkakúpformájú agyagorsó; oldallapjain két bemélyített barázda közt, kétsoros, körbefutó hullámvonaldísz húzódik (V. t. 4). 4. A jobb kéz egyik ujján

III. tábla. Pusztamérge-B. 4. sír — Tüfel III. Pusztamérge-B. Grab 4

bronzgyűrű, bronzrekeszbe foglalt fehér gyönggyel (V. t. 16). 5. Ugyanezen a kézen síma vékony huzalból készült töredékes gyűrű (V. t. 15). A balkéz ujjain három gyűrű. 6. Vékony bronzlemezéből készült gyűrű bronzfoglatban fehér ékkővel (V. t. 17). 7. Mint az előbbi, de a foglatban kék ékkő (V. t. 19). 8. Mint az előbbie, de nagyobb foglatban kék ékkő (V. t. 18). 9. Két bronzlemezéből készült, végei felé vastagodó, karperec (V. t. 6, 13). 10. Nagyszíjvég bronzból (V. t. 23), tokos taggal, indadíszszel. 11. Kísszíjvég (V. t. 22), háromlevelű indadíszítéssel. 12. A medencében négyszög alakú kis bronzcsat, pecékkel (V. t. 21). 13. Bal karon vaskés pengéjének töredéke (V. t. 28). 14. Hengeresformájú világoszöld üveggyöngy (V. t. 8, 9); lapos, kerek, kék üveggyöngy (V. t. 7); gömbölyű pasztagyöngyök sárga, barna és szürke berakással (V. t. 10, 11) és hengeres formában (V. t. 12). A gyöngyök a jobb hónalj alól kerültek ki. 15. Négy kis rosszezüst karika (V. t. 24–27). 16. A bal lábszárnál vödör-vasalás. Megmaradt a három abróncs és a fül. Az abróncsok átmérője: 10, 10,5, 11 cm (V. t. 1–3; VII. t. 20). A vödörnek oldalvasalása is volt. A bal térd mellett kívül, két kis agyagedény egymás alatt elhelyezve. 17. Az egyik enyhén kihajló peremű kis csupor (VIII. t. 12). A legnagyobb kihasadás az edény vállmagasságában van. Őt körbefutó bemélyített barázda díszíti. Jól égetett, kissé szemcsés anyagú, vörös-sárgás színű; korongolt. 18. A másik tölcsérszerűen kihajló peremű, szabadkézzel formált, áurva égetésű, világosszürke csupor (VIII. t. 14). A legnagyobb öblösödés az edényttest vállmagasságában van. Az ásatási napló nem tünteti fel, hogy állati csontot és tojáshéjat is találtak a sírban, pedig e sír anyagával van együtt egy bekarcolt díszítésű tojáshéj (V. t. 5).

13. sír. M: 80, h: 180, Sz: 71, H: 152. Csirkecsontokon kívül más melléklete nem volt.

14. sír. M: 130, h: 200, Sz: 60, H: 148. Feldúlt. A sírban csirke-, disznócsontok és tojáshéj volt elszórva. Mellékletek: 1. Kettőtört, erősen oxidált, négyszögformájú vascsat (I. t. 52). 2. Nyak táján 6 dinnyemagformájú üveggyöngy, belül bronzhengerecskével (I. t. 53–58). 3. A lábnál narancssárga színű, palackformájú, korongolt és jól iszapolt edény, enyhén kihajló peremmel és alacsony nyakkal (VIII. t. 15); a legnagyobb kihasadás az edény derékmagasságában van.

15. sír. M: 90, h: 200, Sz: 70, H: 152. A fejénél bolygatott. Csontváz alatt marhacsontok feküdtek. Mellékletek: 1. A koponya két oldalánál négyzetes metszetű ovális alakú üveggyöngy-csüngős függő (IV. t. 23, 24). 2. A bal kézben hasábformájú tűtartó (IV. t. 22); benne vastú látható. 3. A bal karon töredékes vékony vaskés (IV. t. 61). 4. A nyakban dinnyemagformájú (IV. t. 26, 52, 53), lapos, kerek (IV. t. 25, 27–47) és hengeresformájú kék üveggyöngyök (IV. t. 49–51, 54). 5. A medencében összetöredezett vascsat darabjai (IV. t. 55–60). 6. A bal kézben vödörvasalások (IV. t. 62–72).

16. sír. M: 90, h: 70, Gy. Igen sok állati csonton kívül más melléklete nem volt.

17. sír. M: 130, h: 200, Sz: 70, H: 173. N. A sírban csirkecsont és tojáshéj. Mellékletek: 1. A koponya mellett két oldalt négyzetes metszetű, oválisalakú függő (VI. t. 3–5), kék üveggyöngy-csüngővel. 2. A bal kézfejnél lapos, csontakúpformájú agyagorsókarika (VI. t. 2a, 2b); oldal-lapjain négy-négy szimmetrikusan elhelyezkedő bemélyített körkörös disz van. 3. A medencében trapézformájú vascsat (VI. t. 1).

18. sír. M: 150, h: 200, Sz: 75. Bolygatott. A bal combon csirke és malaccsontok. Mellékletek: 1. A koponya mellett függők. 2. Medencében övgarnitúra darabjai. Oválisalakú bronzcsat, áttörtművű, címerformájú szíjszorító lemezzel (VIII. t. 4). 3. Négyszögformájú szegecses bronzlemez, karikával (VIII. t. 10); a karikát vékony bronzpánt kapcsolja a lemezhez. 4. Hat négyszögformájú bronzlemez (VIII. t. 5–9, 11). 5. Egyélű, egyenletesen keskenyedő pengéjű tör; a jobb combon kívül feküdt (VIII. t. 1), fanyele és fatokja volt. 6. A jobb medence külső szélén síma, öntött függesztő (VIII. t. 2). 7. A jobb medence közepén négyzet alakú vascsat (VIII. t. 3). Az itt ismertetett tárgyak helyzetét az 1. kép szemlélteti. Ebből kitűnik, hogy az övhöz csatlakozott egy lemezekkel (VIII. t. 5–11) összefogott szíjzat, melynek utolsó tagján (VIII. t. 10) lógott a tör. A rekonstrukció az ásatási feljegyzések között lévő rajz után készült.

19. sír. M: 170, h: 200, Sz: 70, H: 153. A sírban csirke- és sertéscsont. Mellékletek: 1. A koponya két oldalán kék gyöngycsüngős függő (VI. t. 7, 15). 2. A medence környékén vaskés (VI. t. 11); a nyelnyújtványt oxidált farost borítja. Nem szerepel az ásatási naplóban 6 dinnyemagformájú üveggyöngy (VI. t. 8–10, 12–14).

20. sír. M: 110, h: 200, Sz: 70, H: 153. A sírban csirkecsontok. Mellékletek: 1. A koponya két oldalán kék üvegkőves függők (VI. t. 24, 25). 2. Kettős csontakúpformájú orsógomb, oldallapján kétsoros körbefutó hullámvonallal (VI. t. 28). 3. Két kerek átmetszetű nyitott bronzkarperec (VI. t. 16, 17); végeik vastagodnak és laposan végződnek. 4. Trapézalakú vascsat pecékkel (VI. t. 18). Nem szerepelnek a sír leírásában a dinnyemagformájú gyöngyök (VI. t. 19–23) és egy töredékes vaskés (VI. t. 27).

21. sír. M: 80, h: 200, Sz: 70, H: 165. A fejénél csirkecsontok. Mellékletek: 1. A jobb combnál hosszú vaskés (VII. t. 1); pengéjén szövetnyomok láthatók.

22. sír. M: 85, h: 200, Sz: 70, H: 115. Mellékletek: 1. A koponya jobb oldalán mindkét végén hegyesedő függő (VI. t. 33). 2. Kettőscsontakúpformájú orsógomb (VI. t. 34). 3. Négyszög alakú pecék nélküli vascsat (VI. t. 29). 4. Három hengeres-formájú gyöngy (VI. t. 30–32).

23. sír. M: 150, h: 200, Sz: 70, H: 152. A csontváz csirke-, disznócsontok és tojáshéj közt feküdt. Mellékletek: 1. A koponya két oldalán zöld üveggyöngy-csüngős függő (VII. t. 2, 3). 2. Négyszög alakú erős vascsat töredékek (VII. t. 4, 5).

24. sír. M: 150, h: 200, Sz: 70, H: 147, N. A sírban csirkecsontok voltak szétszórva. Melléklete: 1. A jobb felkar mellett nagy, gömbölyű agyagorsógomb (VII. t. 6).

A 25., 30–38. sírok anyagát a múzeum raktárában nem találtam. Így csak a sírokra vonatkozó adatokat és a mellékletek felsorolását közölhetem a feljegyzések alapján.

25. sír. M: 100, h: 40, Sz: 70, H: 153. A sírban marha-, disznó- és csirkecsontok. Mellékletek: 1. A bal kézfejnél vödörvasalás. 2. Térdek közt vaskés. 3. A jobb kézfejnél orsógomb. 4. A jobb mellen gyöngyök. 5. A koponya mellett zöldkőves függő.

26. sír. M: 60, h: 100, Sz: 50, H: 78. Melléklete nem volt.

27. sír. M: 90, h: 200, Sz: 70, H: 153. Mellékletek: 1. A bal kézfejnél töredékes vaskés (VII. t. 10, 12). 2. Mellette másik vaskés töredékei (VII. t. 7–9). 3. Közélsőben vasdarabok, valószínűleg ár darabjai (VII. t. 11, 13).

28. sír. M: 80, h: 200, Sz: 70, H: 157. A sírban

csirkecsontok nyomai. Mellékletek: 1. Vaskés markolat-tővise (VII. t. 14), rajta farost. 2. Nagy négyszögalakú vascsat töredékes állapotban (VII. t. 15–19).

29. sír. Teljesen feldúlt.

30. sír. Teljesen feldúlt; a sír földjében vaskés feküdt. Móra feljegyzése szerint a 31–38. sír az ököristálló mögött feküdt.

31. sír. M: 100, h: 200, Sz: 60, H: 138. A sírban

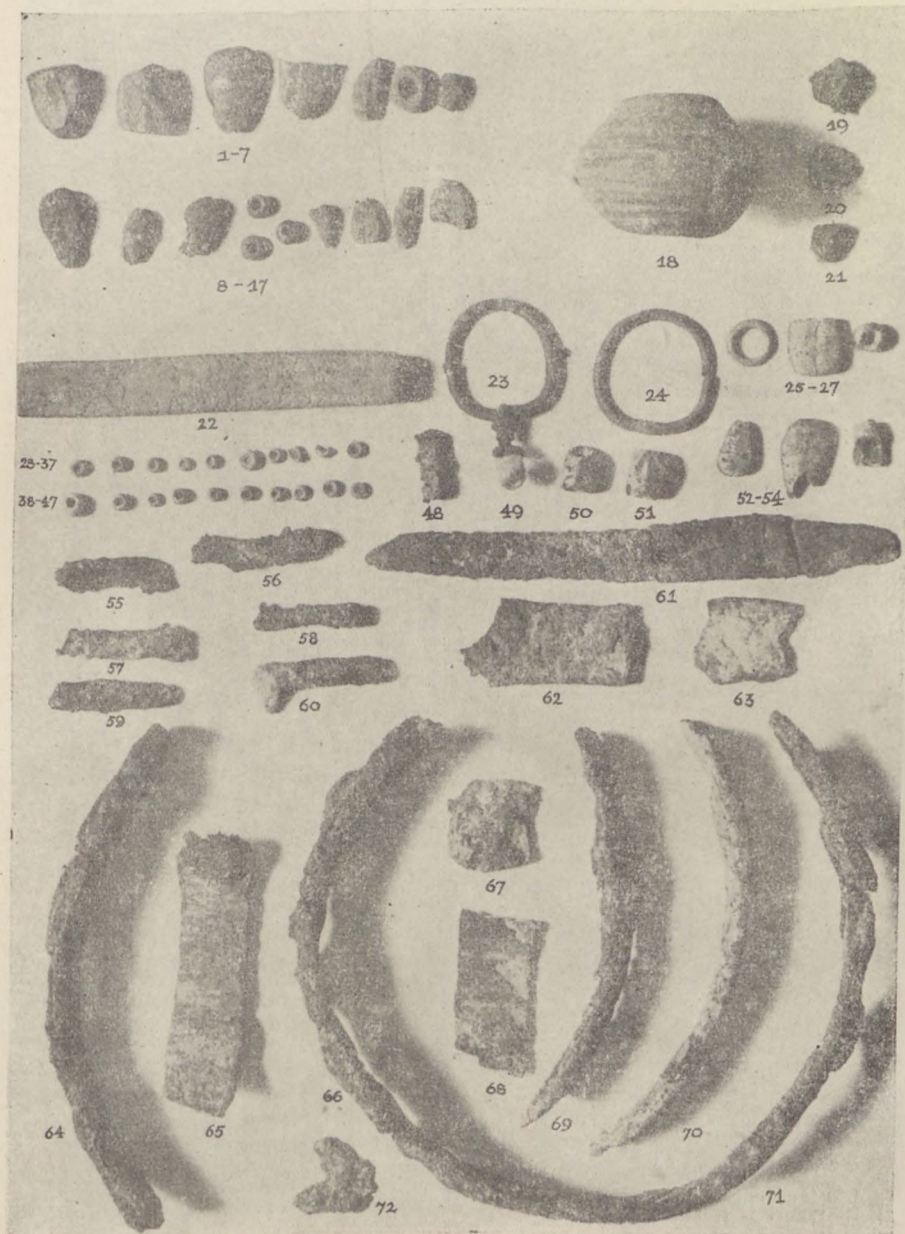
34. sír. Feldúlt sír, fél edénnyel.

35. sír. M: 150, h: 200, Sz: 60, H: 155. Melléklete: 1. Vascsat.

36. sír. M: 120, h: 180, Sz: 70, H: 150. Melléklete nem volt.

37. sír. M: 120, h: 200, Sz: 60, H: 154. Mellékletek: 1. Orsógomb, 2. Vascsat, 3. Kés.

38. sír. M: 200. Feldúlt. A sír földjében egy kis

IV. tábla. Pusztamérges-B. 1–21: 11. sír; 22–72: 15. sír. Kicsinyítve. — Tafel IV. Pusztamérges-B. 1–21: Grab. 11; 22–72: Grab 15. Verkleinert.

csirkecsontok feküdtek szétszórva. Mellékletek: 1. Függő. 2. Orsó. 3. Vascsat. 4. Gyöngyök, 5. Vaskés.

32. sír. M: 180, h: 100, Sz: 50, H: 75, Gy. A sírban csirkecsontok. Mellékletek: 1. Edény a lábnál. 2. A balkaron kis bronzcsat. 3. A bal kar alatt két csat. 4. A jobb oldalon kés. 5. Formátlan vas a kés mellett.

33. sír. M: 118, h: 200, Sz: 70, H: 149. Mellékletek: 1. Két vaskarperec. 2. Fülbevaló.

edény és egy nagyobbak töredéke feküdt.

2. Szőreg-B.-temető.

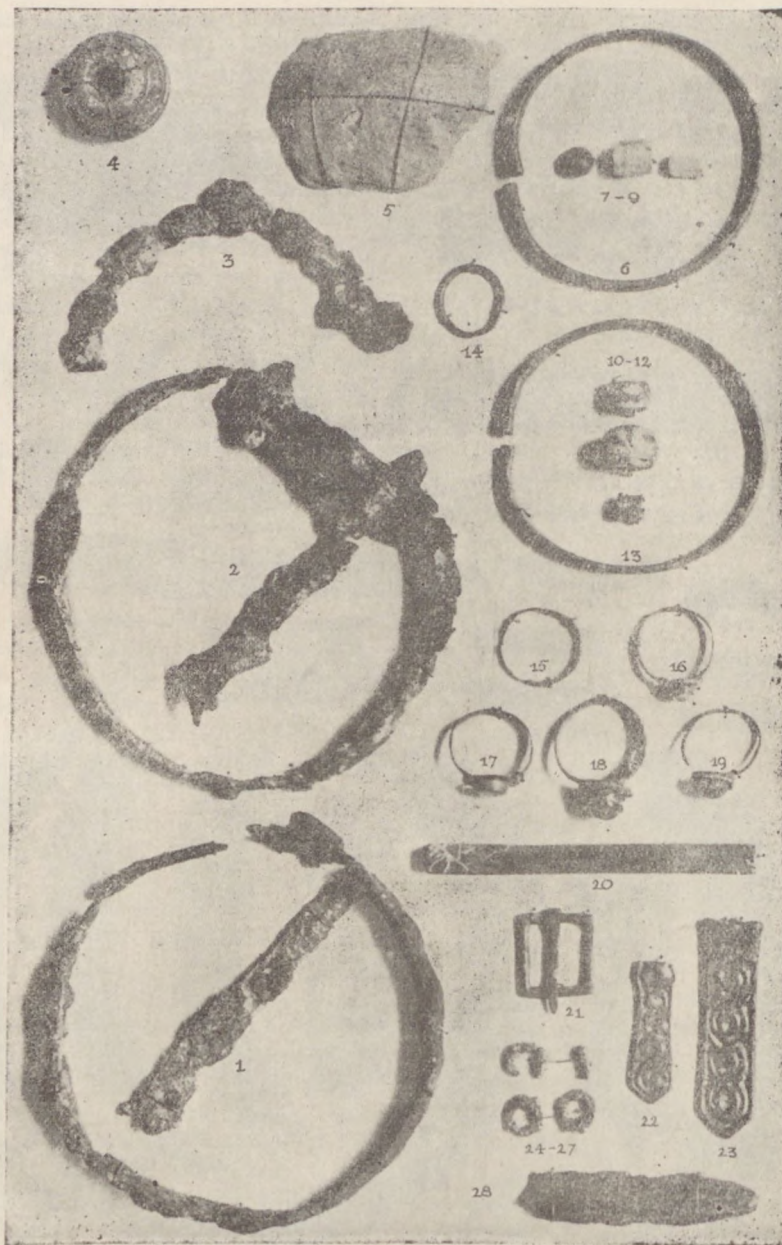
A temető színhelye, Szőreg község, Szegedtől délkelet felé, 6 km-re fekszik. Nyugati határában van a homokbánya, ahol Móra Ferenc 1928. április 19-től május 1-ig 58 síros te-

metőt tárt fel. Nem ismerjük a temető pontosabb helyzetét, sőt a sírok elhelyezkedésére sincs semmi adat. A sírok számozása sem folytonos. Hiányzanak a 4–7., 16., 17. sírok. A meglévő sírok anyagának leírását az alábbiakban közöljük:

8. sír. M: 120. H: 165. F. Melléklete nem volt.

9. sír. M: 200, h: 210. Sz: 80, H: 145, N. Irányítása észak-dél, fejjel északnak. Mellékletek: 1. Egy függő. 2. Gyöngyök. 3. A jobb kézen orsógomb. 4. A bal karon fél karperec. 5. A jobb karon egész karperec.

10. sír. M: 160. h: 210, Sz: 80. H: 140, N. Fejjel északnak. A fejnél báránylej és csirkecsontok. Mellékletek: 1. Függők. 2. Gyöngyök. 3. Orsó.

V. tábla. Pusztamérges-B, 12. sír. Kicsinyítve. — Tafel V. Pusztamérges B. Grab 12. Verkleinert

1. sír. M: 100. Kinyújtóztatott, fejletlen csontváz. Irányítása kelet-dél, fejjel keletnek. Mellékletek: 1. A bal kéznél vascsat. 2. Mellette vaskés. 3. A bal alsókaron csonteszköz.

2. sír. M: 70, H: 60. Gy. Irányítása észak-dél, fejjel délnek. Mellékletek: 1. Kagyló és üveggyöngyök. 2. Kis átlukasztott érem. 3. Bronzkarika.

3. sír. M: 90, H: 155. Fejjel délnek néz. Melléklet nélkül.

11. sír.³ M: 160. h: 230, Sz: 80, H: 160. Mellékletek: 1. A bal kéznél egyélű vaskés (IX. t. 2). 2. A jobb vállnál agyagedény, erősen kihajló peremmel (XI. t. 54). A legnagyobb kihasadás az edényttest közepén van. Korong nélkül készült, iszapolása durva. Feketére égetett.

12. sír. Csecsemő sír, melléklet nélkül.

13. sír. Kisgyermek sírja, melléklet nélkül.

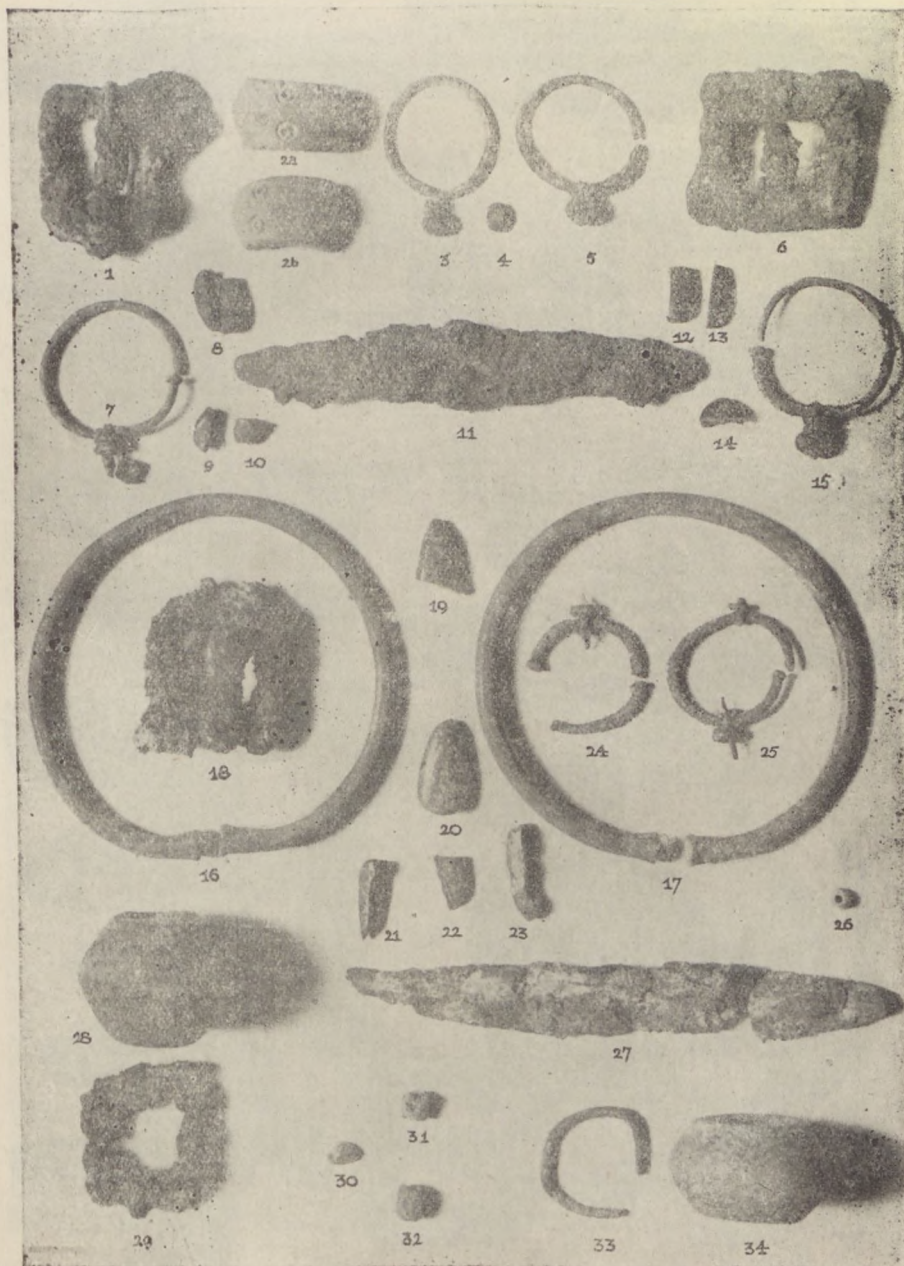
³ A 11–57. sírok tájolása észak-déli, fejjel északnak.

14. sír. M: 120, h: 100, Sz: 50. Mellékletek: 1. Egy gyöngy. 2. Vascsat.

15. sír. Kisgyermek sírja, melléklet nélkül.

18. sír. M: 130, h: 210, Sz: 90, H: 165. Mellékletek: 1. A jobb kezében kés. 2. Fejénél kissé kihajló peremű, egyfülű bögre. (XI. t. 53). A fül az edénytest köze-

vég csúcsán szövet lenyomata látszik. 3. Trapézalakú csat, pecék nélkül (X. t. 9). 4. Öntött bronzforgó (X. t. 7); széle peremszerűen van képezve. 5. A derékszíjra volt erősítve öt tarsolylemezformájú bronzveret, két-két hosszirányú „S” alakú indával és a közepén kettős levéllel (X. t. 1–5). 6. Címerformájú, áttört bronzveret (X. t. 12). 7. A mellék-

VI. tábla. Pusztamérges-B, 1–5: 17. sír; 6–15: 19. sír; 16–28: 20. sír; 29–34: 22. sír. Kicsinyítve — Tafel VI. Pusztamérges-B. 1–5: Grab 17; 6–15: Grab 19; 16–28: Grab 20; 29–34: Grab 22. Verkleinert

pén van; nyakán 4 körbefutó barázda. Vöröses színű, jól iszapolt, korongolt példány.

19. sír. M: 130, h: 200, Sz: 130, H: 180, F. Fejénél csirkecsontok és fehér szövet maradványai. Melléklete: övgarnitúra és vaskések. 1. Öntött bronzból készült indadiszes nagyszíjvég (X. t. 10). 2. Az előbbivel egyező anyagú és kivitelű, indadiszes kisszíjvég (X. t. 14). A szíj-

szíjra volt felerősítve 5 címerformájú bronzpityke, közepén két ponttal (X. t. 16–20). Hátlapjuk sima. Egyiken (X. t. 16) szövet lenyomata látszik. 8. Nyúltabb formájú bronzveret, bemélyedő dísszel (X. t. 11). 9. Ovális alakú vascsat, pecék nélkül (X. t. 15). 10. Törpengetőredék (X. t. 8). 11. Vaskés (X. t. 13). 12. Ismeretlen rendeltetésű vasdaráb töredéke (X. t. 6).

20. sír. M: 190, h: 200, Sz: 90, H: 150. A csontváz szétmállott. Mellékletek: 1. Vaskapocs töredéke (IX. t. 5), rozsdásodott famaradványok nyomaival. 2. Patkóalakú vasszeg (IX. t. 7). 3. Vaskés (IX. t. 4).

21. sír. M: 100, h: 180, Sz: 75, H: 165. Fejénél tojáshéj. Más melléklete nem volt.

25. sír. M: 70, h: 90, Sz: 60 Gy. Melléklet nélkül.

26. sír. M: 120, h: 180, Sz: 60, H: 60 Gy. Melléklete nem volt.

27. sír. M: 210, h: 240, Sz: 80, H: 165. A fej alatt csirkecsontok. Mellékletek: 1. A bal medencében vascsat.

VII. tábla. Pusztamérge-B, 21: 9. sír; 20: 12. sír; 1: 21. sír; 2-5: 23. sír; 6: 24. sír; 7-13: 27. sír; 14-19: 28. sír. Kicsinyítve — Tafel VII. Pusztamérge-B. 21: Grab 9; 20: Grab 12; 1: Grab 21; 2-5: Grab 23; 6: Grab 24; 7-13: Grab 27; 14-19: Grab 28. Verkleinert

22. sír. M: 60. Melléklet nélküli feldúlt gyermek sír.

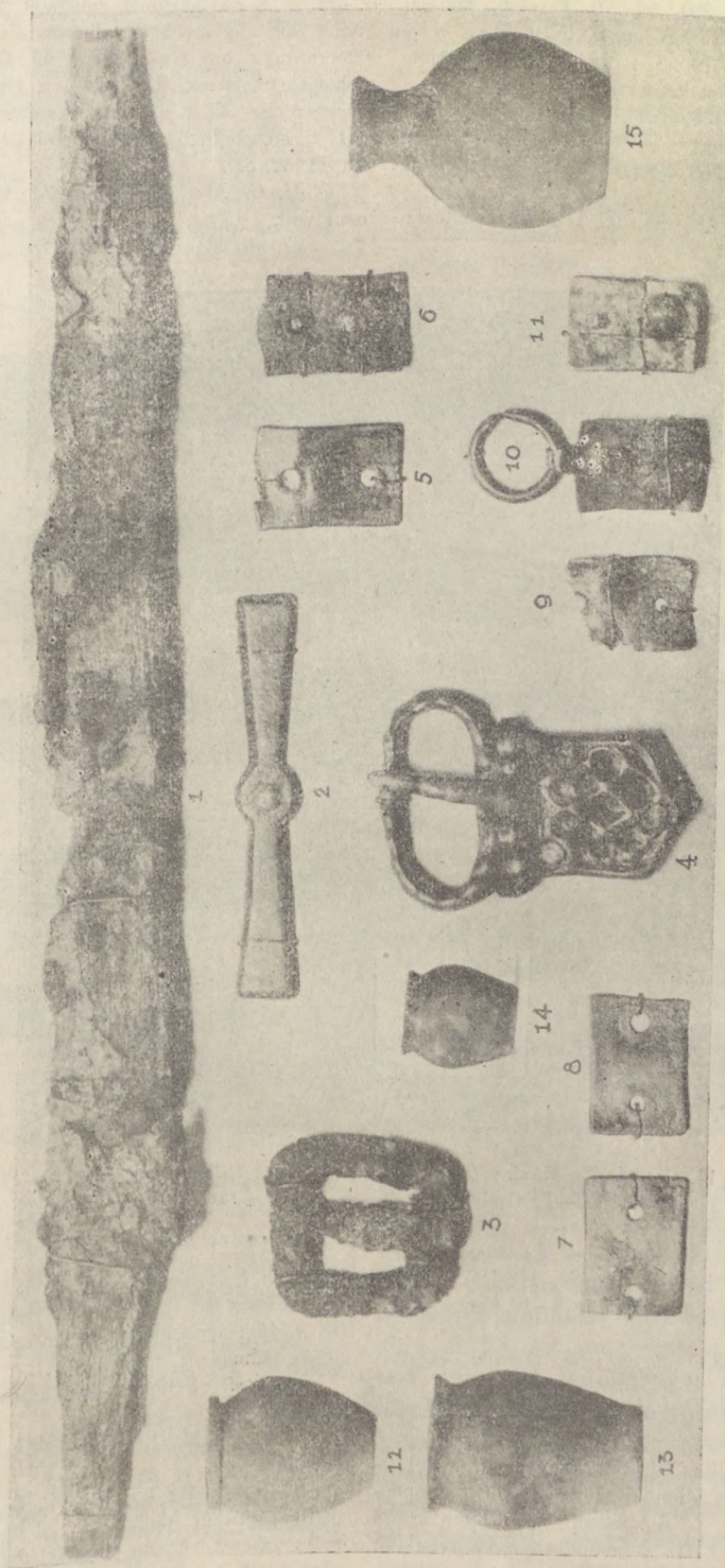
23. sír. M: 100, H: 60, Gy. Karján több tojás feküdt.

24. sír. M: 170, h: 200, Sz: 70, H: 155, N. Mellékletek: 1. Álla alatt oválisalakú, üveggyöngy-csüngős függő (XI. t. 4). 2. A bal kéznél kettős csontakúpformájú orsógomb (XI. t. 1). 3. A bal kézfe mellett csavarmenetes díszítésű tűtartó (XI. t. 7); benne volt egy vastű kettétört darabja (XI. t. 2, 3).

2. A jobb kézfeznél erős, széles pengéjű vaskés töredéke (IX. t. 6).

28. sír. M: 140, h: 180, Sz: 50, H: 140. Mellékletek: 1. Fejénél egyfűlű bögre (XI. t. 52); nyakán háromsoros bemélyített barázda van. Világos okker színű korongolt edény.

29. sír. M: 100, h: 190, Sz: 50, Melléklete nem volt.

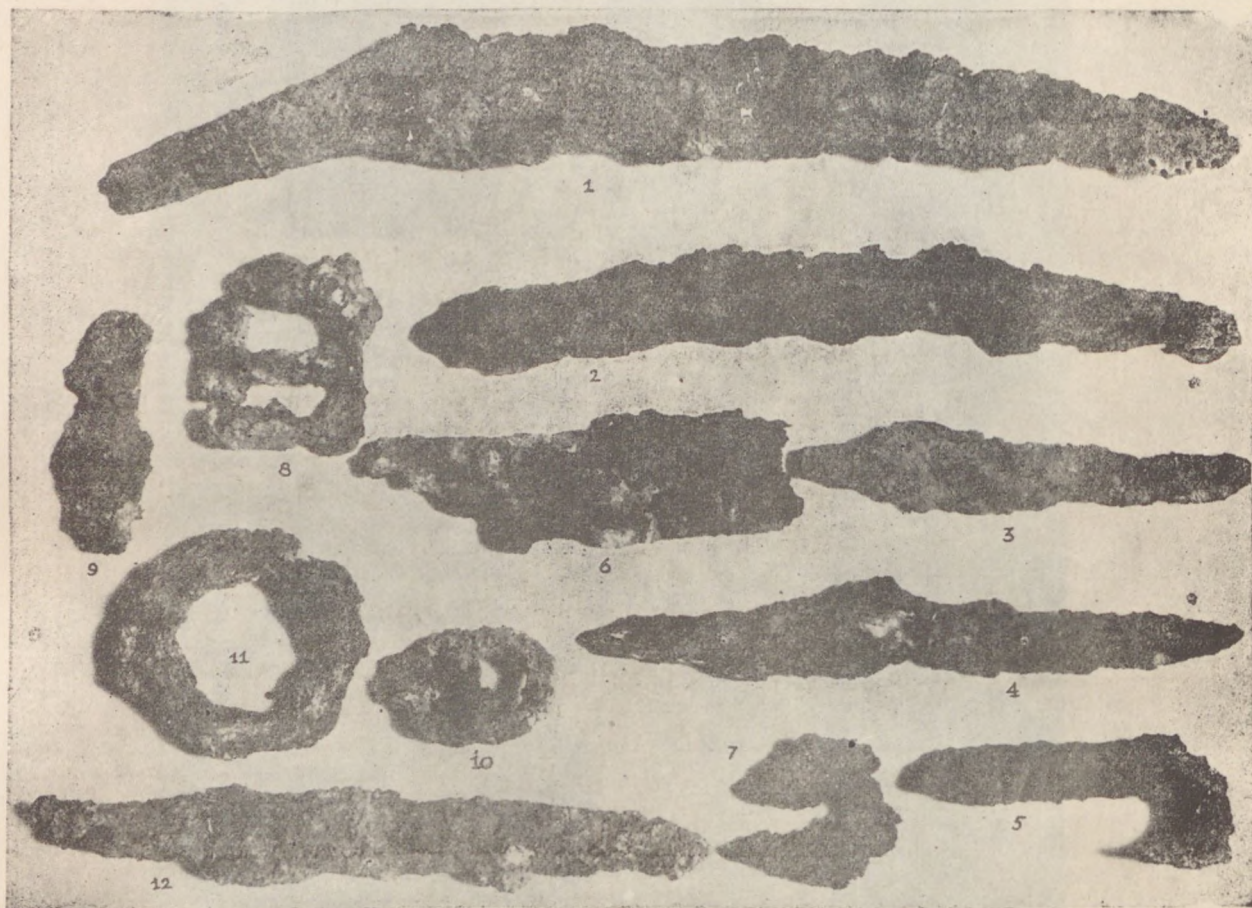
VIII. tábla. Pusztamérge-B, 1–11 : 18. sír; 13 : 11. sír; 12, 14 : 12. sír; 15 : 14. sír — Tafel VIII. Pusztamérge-B, 1–11 : Grab 18; 13 : Grab 11; 12, 14 : Grab 12; 15 : Grab 14

30. sír. M: 50. Melléklet nélküli csecsemősír.
 31. sír. Feldúlt.
 32. sír. M: 120, h: 200, Sz: 70, H: 146. Melléklete; 1. A jobb kezében kis kés-penge (IX. t. 3).
 33. sír. M: 130, h: 190, Sz: 70, h: 126. Melléklete nem volt. A sírleírás szerint koporsós temetkezés.
 34. sír. M: 80, h: 140, Sz: 50, h: 90, Gy. Melléklete nem volt.
 35. sír. M: 60, h: 200, Sz: 60, h: 155. Melléklete nem volt.
 36. sír. M: 90, h: 185, Sz: 90, H: 155. Melléklete nem volt.

formájú kis csat, egybeöntött szíjszorító lemezzel (XI. t. 39). 5. Kerek csatkarika, csuklós szíjszorító lemezzel (XI. t. 37). 6. A bal kézfejnél rovátkolt peremű öntött forgó (XI. t. 46), alig kivethető félkörös díszítésekkel. 7. Két címerformájú bronzveret (XI. t. 40, 42). 8. Ismeretlen rendeltetésű vastöredék (XI. t. 47). 9. Orsóformájú nagy kék üveggyöngy (XI. t. 48). 10. Hordóformájú pasztagyöngy (XI. t. 50), felfűzött, kék, lapos üveggyöngyök (XI. t. 44, 45, 49, 51).

41. sír. M: 200, h: 200, Sz: 65, H: 170. Melléklete nem volt.

42. sír. M: 160, h: 210, Sz: 70, H: 160, F. Mel-

IX. tábla. Szőreg-B. 2: 11. sír; 4–7: 20. sír; 6: 27. sír; 3: 32. sír; 1, 8–9: 42. sír; 10–12: 53. sír. Kicsinyítve
 — Tafel IX. Szőreg-B. 2: Grab 11; 4–7: Grab 20; 6: Grab 27; 3: Grab 32; 1, 8–9: Grab 42; 10–12: Grab 53.
 Verkleinert

37. sír. M: 150, h: 200, Sz: 70, H: 155. Melléklete: 1. A jobb válltól a sarokcsontig 9–10 kampósvégű vaskapocs.

38. sír. M: 60, h: 140, Sz: 50, H: 100. A jobb kézfejnél csirkecsontok.

39. sír. M: 160, h: 200, Sz: 80, H: 160. Melléklete: 1. Vascsat.

40. sír. M: 140, h: 200, Sz: 70, H: 165. A fej felett nagyobb állatborda, lábainál csirkecsontok, bal lapocán tojás. Mellékletek: 1. A medence alatt sima kettős öntött nagyszíjvég (XI. t. 41). 2. Öntött bronzkissíjvég (XI. t. 43); áttörtművű stilizált levél-motívummal van díszítve. 3. Ovális bronzcsat, ráhajló pecékkel (XI. t. 38); csuklósan kapcsolódó szíjszorító lemeze, díszítetlen. 4. Négyzög-

lékletek: 1. A medence táján négyszög alakú erősen oxidált vascsat (IX. t. 8). 2. Jobb combon széles pengéjű kés (IX. t. 14); fémtokjának megmaradt darabja a IX. t. 9. ábrán látható.

43. sír. Feldúlt; csirkecsont és tojás-héj-maradványokkal.

44. sír. M: 130, h: 190, Sz: 60, H: 155. Melléklete nem volt.

45. sír. M: 170, h: 180, Sz: 60, H: 155. Gy. Bal mellén tojás-héj. Mellékletek: 1. Medence alatt trapézformájú vascsat, ráhajló pecékkel (XI. t. 5). 2. A medence alatt öntött és áttörtművű kissíjvég (XI. t. 6); két egymásba kapcsolódó ovális indadisiz van rajta. 3. A jobb kézben vasdarab. 4. Lábánál tölcse-szerűen kihajló peremű

edény (XI. t. 54); kihajló peremét újbennyomások díszítik. Szabadkézzel formált, dűrva, szemcsés, fekete színű.

46. sír. A homokbánya évekkal ezelőtt-leszakadt falából fejtelten csontváz került elő; vaskés volt a melléklete.

47. sír. Melléklet nélküli feldúlt gyermek sír.

48. sír. M: 100, h: 190, Sz: 60, H: 160 Melléklet nélkül.

49. sír. M: 240, h: 230, Sz: 70, H: 160. Bal vállánál és a koponyájánál tojáshej.

50. sír. M: 170, h: 200, Sz: 60, H: 155. Melléklet nélküli sír. A karok felhúzva, az állhoz közel feküdtek.

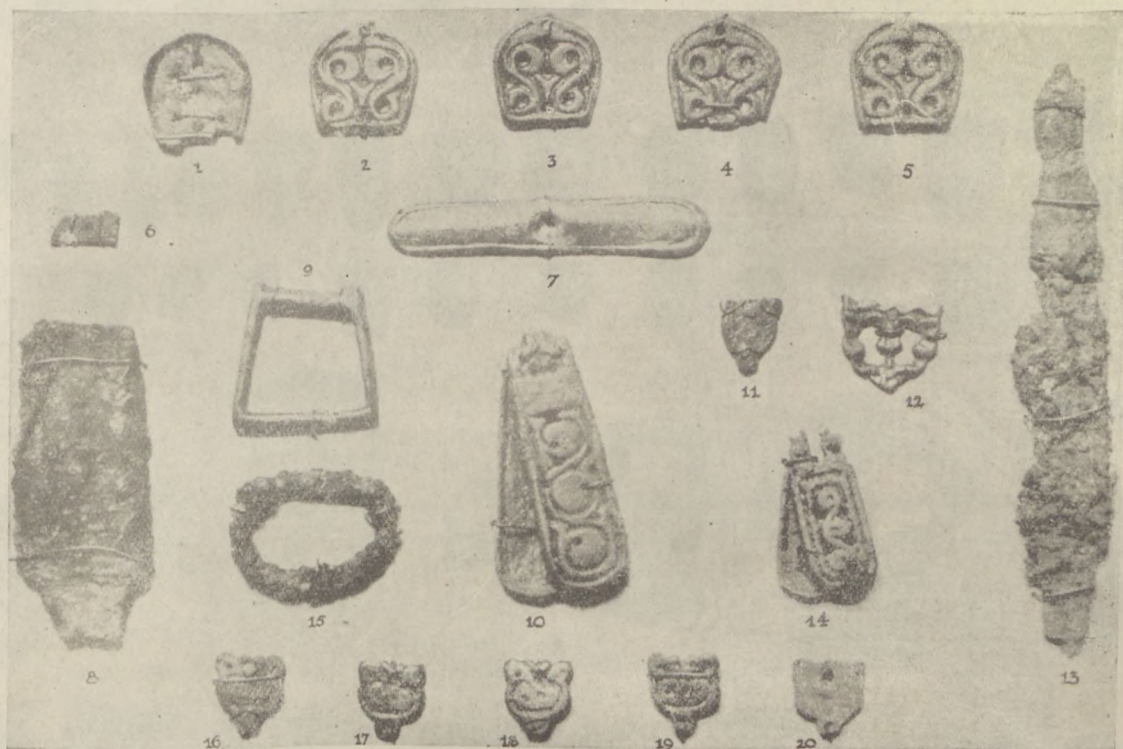
51. sír. M: 100, h: 160, Sz: 50, H: 130. Melléklete nem volt.

52. sír. M: 130, h: 190, Sz: 70, H: 130. Melléklete nem volt.

csüngőjét hatszögletű, zöld üveggyöngy díszítette. 2. Kis bronzhüvely (XI. t. 12). 3. Dinnyeformájú gyöngyök (XI. t. 13–17, 19–25). 4. Hordóformájú, égetett agyaggyöngyök, fekete alapon sárga berakással (XI. t. 26–30, 32–36). 5. Két hengerformájú, kék üveggyöngy (XI. t. 18, 31)

*

Ámbár az ismertetett temetők megfigyelt, rendszeres feltárásból származnak, még sincs minden felvehető adat számontartva, ezért a temetkezési szokásokra vonatkozó megfigyelések hézagosak. A sírok irányítása a pusztamérgei temetőben nincs feltüntetve. A szőregi temető sírjainak tájolása a következő: Kelet-nyugati irányítású az 1. sír, fejjel keletnek;

X. tábla. Szőreg-B. 19. sír. Kicsinyítve — Tafel X. Szőreg-B. Grab 19. Verkleinert

53. sír. M: 140, h: 210, Sz: 60, H: 170, F. Melléklete: 1. Medencéjében félkör alakú, erősen oxidált vascsat (IX. t. 10). 2. Bal kezében egyenesfokú vaskés, fajokban, fanyéllal (IX. t. 12). 3. A bal comb alatt vaskarika (IX. t. 11). A bal medence alatt formátlan kis vas-töredék.

54. sír. M: 220. A csontváz teljesen szétmálott.

55. sír. M: 130, h: 220, Sz: 70, H: 165. Melléklet nélkül.

56. sír. M: 140, h: 181, Sz: 60, H: 125. A jobb medence alatt tojáshej. Melléklete: 1. Függő.

57. sír. M: 140, h: 190, Sz: 60, H: 175. Melléklete nem volt. Kelet-nyugati irányítása eltér a többi sírtól.

58. sír. M: 90, h: 190, Sz: 60, H: 140. Térd függőlegesen felhúzva. Melléklete nem volt.

Szőregről előkerült, sírok szerint szét nem választható leletek: 1. Oválisalakú fülönfüggő (XI. t. 8–11).

észak-déli tájolású, fejjel délnek néz a 2., 3., 5. és 7. sír. Ugyanilyen irányításúak, de északnak néznek a 9–56. sírok. A halottakat nyújtott helyzetben, külön sírba temették. A karok a testhez simultak. Ettől a temetkezési módtól eltér az 58. sír, amelyben a csontváz térdre volt húzva. A halottakat a csupasz földbe tették le. Csúpn a szőregi 20, 23, 37. sírokban fordult elő koporsós temetkezés. A Szőreg B. temető 20. sírjában koporsókapocs maradvány került elő (IX. t. 7); valószínű, hogy a holttest fölé helyezett deszkalapokat kapcsolták vele össze. A 23. sírban koporsó nyomait találták, de kapcsok, vagy szegek nem kerültek elő.

XI. tábla. Szőreg-B. 54: 11. sír; 53: 18. sír; 1-4, 7, 23: 24. sír; 52: 28. sír; 37-51: 40. sír; 5, 6, 55: 45. sír; 8-36: szórványos leletek — Tafel XI. Szőreg-B. 54: Grab 11; 53: Grab 18; 1-4, 7, 23: Grab 24; 52: Grab 28; 37-51: Grab 40; 5, 6, 55: Grab 45; 8-36: Streufunde

Egészen különleges a 37. sír koporsós temetkezése. Itt a halott mellett a válltól a sarokcsontig 9–10, a 20. sír kapocsához hasonló típusú szög feküdt. A kapcsok helyzetére pontos adatunk nincs.

Agyagedények ritkák, de éppúgy megtalálhatók a gazdag, mint szegényes mellékletű sírokban. Előkerültek a Pusztamérges-B. 6., 9., 11., 12., 32., 34., 38., a Szőreg B. temető 11., 18., 28. és 45. sírjaiból. A pusztamérgesi temető 12. sírjának kivételével, ahol kettő is volt, mindenütt egyesével fordultak elő, férfi és női sírokban egyaránt, lábszáraknál, fejnél és lábnál. Kialakult szokás edények elhelyezkedésében nem volt. Az edények két főcsoportra különülnek, u. m. korongolt sárgaszínű (I) és durva edényekre (II).

I. 1. típus. Akasztófüles bögre. Ide tartozik Szőreg-B. temető 18. (XI. t. 53) és 28. (XI. t. 52) sírjának edénye. Ilyenformájú edény több helyen előfordul: a kiskőrösi,⁴ üllői,⁵ győri⁶ temetőben. A vállon vagy a nyak alatt körbefutó barázdák díszítik. Ugyanilyen dísz van egy üllői hasonló edényen.⁷

2. típus. Palackforma. Ide tartozik a Pusztamérges-B. temető 9. (VII. t. 21) és 14. sírjának (VIII. t. 15) edénye. Párhuzamát a kiskőrösi temetőben találjuk.⁸

3. típus. Kisméretű, enyhén kihajló peremű edény. Ide sorolható a Pusztamérges B. temető 12. sírjának edénymelléklete (VIII. t. 12). A forma egyezik a kiskőrösi temető⁹ több darabjával, még a díszítő motívum is azonos a temető XXXIX. t. 10. számú edényével.

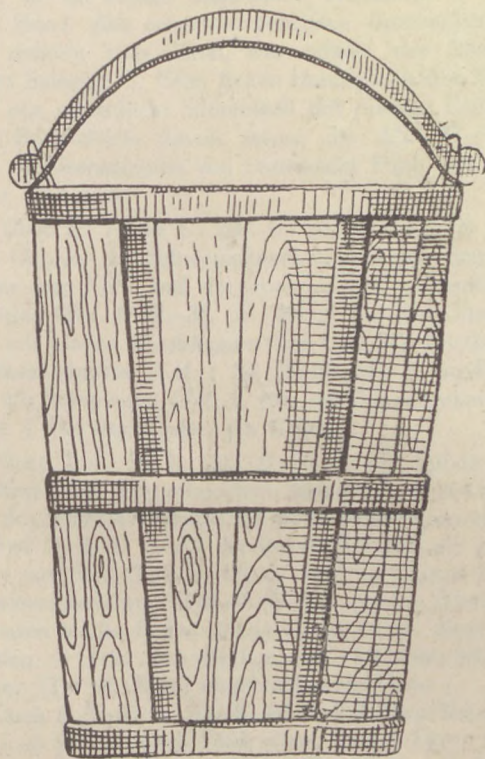
II. 1. típus. Kihajló peremű zömök edény. Ide tartozik a Szőreg-B. temető 11. (XI. t. 54) és 45. sírjának (XI. t. 55) edénye, melyhez hasonló forma a kiskőrösi temetőben több is van.¹⁰

2. típus. Enyhén kihajló peremű, kisméretű edény. Ide sorolhatók a Pusztamérges-B. temető 11. (VIII. t. 11) és 12. sírjainak példányai (VIII. t. 14). Párhuzamait a kiskőrösi¹¹ és győri temetőből¹² ismerjük.

A sárgaszínű korongolt edényeknek a

nagyszentmiklósi körrel való kapcsolatával Horváth Tibor foglalkozott és kimutatta, hogy sárga edények a nagyszentmiklósi aranyedények utánzatai.¹³

Jellemző darabjai a pusztamérgesi temető női sírjainak a kisméretű vedrek. Előfordulnak a 12. (V. t. 1, 2, VII. t. 20), 15. (IV. t. 62–72) és 25. sírokban jellegzetesen női mellékletekkel együtt. Ismerünk ilyen vedermaradványokat a szilágynagyfalusi halomsírból,¹⁴ Bölcskéről,¹⁵ Keszthelyről,¹⁶ Závodról,¹⁷ Cikóról,¹⁸ Horgosról,¹⁹ Debrecen-Haláppusztáról²⁰ és a Szeged-Kundomb 17. sz. női sírból (Szegedi Múzeum anyagában, még nincs közölve); a keszthelyi, cikói,

2. kép. Pusztamérges-B. 12. sír vedrének helyreállított rajza

horgosi és haláppusztai példányok rekonstruálhatók. A pusztamérgesi vedrek formája elűt a fentebb jelzett vedrektől, mert, míg azok hengerformájúak, addig ezek fordított csónkakúposak. Általános mérete megegyezik a keszthelyi

⁴ Horváth Tibor. *Üllői és kiskőrösi avar temető*. A. Hung. XIX. t. 8.

⁵ i. m. XIX. t. 5, 6.

⁶ i. m. XLI. t. 8, 9, 10.

⁷ i. m. 10. kép.

⁸ i. m. XXXVII. t. 1, 5, XXXVIII. t. 4.

⁹ Horváth i. m. XXXIX. 10–12.

¹⁰ i. m. XXXIX. 20.

¹¹ i. m. XXXIX. 42, 43.

¹² i. m. XL. 10.

¹³ i. m. 105. o.

¹⁴ Hampel: *A régebbi középkor emlékei Magyarhonban*. I. k. LXVII. 1.

¹⁵ i. m. LXXX. 17.

¹⁶ i. m. XCV. 6.

¹⁷ i. m. CCLV. 16.

¹⁸ i. m. CCXXII. 8.

¹⁹ i. m. CCCXXIII. 10.

²⁰ Sőregi János: *Vezető a Déri-múzeum régészeti osztályában*, 1939.

példánnyal. Az egyik abroncs átmérője 10, 10,5, a szájon lévőnek az átmérője 11 cm volt. A fül felerősítésének módját nem ismerjük, mert csak a 12. sír veder-füle van meg töredékes állapotban (V. t. 3). A veder fából készült, méretei miatt talán ivásra szolgált (2. kép).

A pusztamérgesi és a szőregi temető fém-mellékletei is az üllői és kiskőrösi temetővel mutatnak kapcsolatot. Bár a pusztamérgesi 4. sír nagyszíjvégéhez (III. t. 13) analógia nincs, de a díszítése és a forgó meghasadt levele miatt a nagyszentmiklósi körrel áll kapcsolatban.

Szeged

A 12. sír szíjvégének indadísze azonos a temető 4. sírjának függeszíjével, úgy, hogy egykorúak. Ugyanebben a korban készült a Szőreg-B. 19. sír nagyszíjvége (X. t. 10) és a temető 40. sírjának övgarnitúrája. Hasonló kivitelűek a kiskőrösi temető 147. sírjának övtartozékai.²¹ Horváth-Tibor a kiskőrösi és üllői hasonló övgarnitúrát a VIII. század 2. felének első évtizedeiből keltezi.²² A kerámiában és fém-mellékletekben mutatkozó egyezések alapján állíthatjuk, hogy a két temető egyidős az üllői s kiskőrösi temetőkkel.

Korek József

²¹ Horváth i. m. XXX. 28.

²² u. o. 118. l.

ZWEI AVARISCHE GRÄBERFELDER AUS DER UMGEBUNG VON SZEGED

1. Gräberfeld Pusztamérge-B

Im Jahre 1929 hat Ferenc Móra 38 Gräber bei der Meszes-Tanya in der Nähe von Pusztamérge ausgegraben. Das Grabungsmaterial befindet sich im Städtischen Museum in Szeged unter der Bezeichnung Pusztamérge-B. Beschreibung der Gräber:

Grab 1.¹ T: 90, L: 140, B: 60, S: 100 cm. K. Ohne Beigaben.

Grab 2. Kindergrab. T: 90, L: 100, B: 50. Im Grab befanden sich Reste von Geflügelknochen.

Grab 3. T: 120, L: 200, B: 70, S: 150. Neben dem Skelett lagen Hühnerknochen. Beigaben: 1. Beim linken Arm eine kleine Bronzeplatte mit Blei.² 2. Unter dem linken Arm eine eiserne Ahle mit Holzheft (Taf. I. 8). 3. Quer über dem Rumpf Bronzeplatten (Taf. I. 4, 5, 5a). Waren wahrscheinlich Teile eines Gürtels. 4. In der Gegend der Hüfte zwei quadratische Eisenschnallen (Taf. I. 1, 2). 5. Im Becken ein Eisenmesser; die Angel bedecken angerostete Holzteile (Taf. I. 3). Zwei im Inventar nicht vorkommende Eisenringe sind auf beiden Seiten flach gehämmert (Taf. I. 6, 7).

Grab 4. T: 110, L: 220, B: 70, S: 162, M. Im Grabe lagen Hühnerknochen. Beigaben: 1. An beiden Seiten des Schädels lagen geriefte Ohringe (Taf. III. 6, 7). 2. An der Seite des rechten Armes ein Silberkettchen. 3. Ebenda ein Messer aus Eisen mit Kette (Taf. III. 24). Der Griff endet in einer Beinkugel. 4. Bei der linken Hand eine grosse Riemenzunge aus Bronze (Taf. III. 13). 5. Sechs Gürtelbeschläge mit Greifenmuster, vier Stück haben mit Scharnier versehene Anhänger (Taf. III. 12, 14, 20, 21); zwei sind ohne Anhänger (Taf. III. 18, 23). 6. Drei Bronzeplatten im unteren Teil des Beckens (Taf. III. 15–17). 7. Unter der letzten linken Rippe zwei Bronzeplatten mit je zwei Nieten (Taf. III. 8, 9). 8. Zwei ähnliche Platten im oberen Teil des linken Beckens (Taf. III. 10, 11). 9. Viereckige Schnalle aus Bronze mit Dorn und breiter Anschlussplatte (Taf. III. 5). 10. Zwei kleine Riemenzungen mit Tüllenende (Taf. III. 19, 22). Beide mit Rankenornament verziert. 11. Anhängeglied der Gürtelgarnitur (Taf. III. 3); lag im Becken rechts. 12. Bronzenädel (Taf. III. 1). Die Riemenschnalle

aus Bronze (Taf. III. 4), wie auch das kleine Eisenmesser (Taf. III. 2) kommen in der Beschreibung nicht vor.

Grab 5. T: 120, L: 200, B: 70, S: 157. Im Grab befanden sich Hühnerknochen und Reste von Eierschalen. Beigaben: 1. An der rechten Hand ein Eisenmesser (Taf. I. 10); an der Klinge angerostete Holzreste. 2. Vor der linken Hand eine zusammengebogene Bronzeplatte (Taf. I. 15), gehörte zum Gürtel, war mittels vier Nieten am Riemen befestigt. 3. Beim linken Handgelenk eine Riemenzunge aus schlechtem Silberblech mit rundem Ende (Taf. I. 11); Bruchstücke davon zeigen die Abb. 12–18 auf Taf. I. 4. Eisenschnalle von trapezoider Form im linken Becken (Taf. I. 9).

Grab 6. T: 90, L: 200, B: 70, S: 147. Im Grabe waren Hühner- und Schweineknochen verstreut. Beigaben: 1. Unter dem Kinn und am Oberarm melonenkernförmige Glasperlen (Taf. I. 22–33, 36–49). 2. Bei den Ohren Gehänge mit blauen Glashängern (Taf. I. 20, 21). Bruchstücke des Glasanhängers (Taf. I. 34, 35, 50, 51). 3. Im Becken rechts ein Spinnwirtel (Taf. I. 19); mit Doppelwellenlinien verziert. 4. Bei den Füßen ein Gefäß.

Grab 7. T: 90, L: 200, B: 70, S: 151. Auf der Brust lagen Reste von Hühnerknochen. Beigaben: 1. An beiden Seiten des Schädels Ohrgehänge mit Anhängern aus blauem Glas (Taf. II. 2, 3). 2. An der linken Schulter ein Nadelbehälter aus Bein (Taf. II. 12). 3. Am Hals graue Perlen von Melonenkernform (Taf. II. 4–11). Dünne Blechröhrchen waren in die Perlen eingezogen, durch diese ging der Faden. 4. Unter dem Becken eine viereckige Schnalle aus Eisen (Taf. II. 1) mit abgebrochenem Dorn.

Grab 8. T: 60, L: 200, B: 60, S: 152. Ohne Beigaben.

Grab 9. Zerstörtes Grab einer jungen Frau. Viele Tierknochen im Becken, und bei den Füßen. Ein Ei in der Hand der Toten. Beigaben: 1. An beiden Seiten des Schädels Ohrgehänge mit Anhänger (Taf. II. 13, 16). 2. Neben der linken Hand ein Spinnwirtel aus gebranntem Ton ohne Verzierung (Taf. II. 24). 3. Eine Perle in Melonenkernform aus Glaspaste (Taf. II. 14). 4. Neben der rechten Hand Bruchstück eines Eisenmessers (Taf. II. 15). 5. Bei den Füßen ein flaschenförmiges Gefäß, orangegelb, aus gut geschlammtem Ton (Taf. VII. 21).

Grab 10. T: 110, L: 200, B: 60. Zerstörtes Grab. Beigaben: 1. Zwischen den aufgewühlten Knochen in der Nähe der Brust zwei Bronzeringe (Taf. II. 17, 18). 2. Neben der rechten Hand eine Messerklinge mit Spitze (Taf. II. 22); angerostete Holzfasern bezeugen die einstige Holzscheide. 3. Bruchteil einer Riemenzunge aus Bronze bei der linken Handwurzel (Taf. II. 21). 4. Auf der Brust eine viereckige Eisenschnalle (Taf. II. 20). 5. Am Hals eine melonenkernförmige Perle (Taf. II. 19). 6. Bruchteil einer Messerklinge (Taf. II. 23). 7. Über der Schnalle Holzreste (Taf. II. 25–33).

¹ Bei der Beschreibung der Gräber von Pusztamérge-B und Szöreg-B bedeutet: T: Tiefe, L: Länge, B: Breite des Grabes, S: Länge des Skeletts in cm, K: Kind, M: Mann, F: Frau.

² Die Gegenstände von denen wir keine Abbildung geben, sind nur im Inventar verzeichnet, im Lager des Museums sind sie nicht vorhanden.

Grab 11. T: 90, L: 130, B: 60, S: 104, K. Im Grab waren viele Schweineknöchel. Beigaben: 1. Auf der rechten Brust 12 melonenkernförmige Glasperlen mit Metallröhrchen, (Taf. IV. 1–5, 8–10, 14–17); zwei runde (Taf. IV. 6, 7) und drei kugelförmige kleine Glasperlen (Taf. IV. 11–13). 2. Bei der linken Hand Spinnwirtel (Taf. IV. 18); an der Seitenfläche vier herumlaufende parallele Rillen. 3. Unbestimmbare Eisenstückchen (Taf. IV. 19–21). 4. Bei der linken Schulter ein Gefäß aus grau-schwarzem, körnigem, schlecht gebranntem Ton, mit der Hand geformt, (Taf. VIII. 13).

Grab 12. T: 140, L: 200, B: 70, S: 150, F. Beigaben: 1. An der rechten Seite des Schädels ein Ohrhangel aus vierkantigem Bronzedraht (Taf. V. 14). 2. Neben dem linken Oberarm ein aus Tierknochen geschnittener Nadelbehälter (Taf. V. 20). 3. An der Seite des rechten Armes ein Spinnwirtel aus Ton; an den Seitenflächen sind zwischen zwei Rillen herumlaufende Doppelwellenlinien (Taf. V. 4). 4. An einem Finger der rechten Hand ein Bronzering mit eingefasster weisser Perle (Taf. V. 16). 5. An derselben Hand noch ein glattes Ringelchen aus dünnem Draht (Taf. V. 15). An den Fingern der linken Hand drei Ringe. 6. Ring aus dünneren Bronzestreifen mit Weisses Schmuckstein in Bronzefassung (Taf. V. 17). 7. Ring, wie der vorige, aber mit blauem Stein (Taf. V. 19). 8. Ring wie 6 u. 7, aber mit blauem Stein in grösserer Fassung (Taf. V. 18). 9. Zwei Armringe aus Bronze, an den Enden verdickt (Taf. V. 6, 13). 10. Grosse Riemenzunge aus Bronze mit Tülle (Taf. V. 23). 11. Kleine Riemenzunge mit Rankenmuster (Taf. V. 22). 12. Im Becken eine kleine viereckige Bronzeschnalle mit Dorn (Taf. V. 21). 13. Am linken Arm das Bruchstück einer Messerklinge (Taf. V. 28). 14. Zylindrische lichtgrüne Glasperlen (Taf. V. 8, 9); runde, flache Glasperle, blau (Taf. V. 7); kugelförmige Perlen aus Paste mit gelber, brauner und grauer Einlage (Taf. V. 10, 11) und in zylindrischer Form (Taf. V. 12). Die Perlen lagen unter der rechten Achselhöhle. 15. Vier kleine Ringelchen aus schlechtem Silber (Taf. V. 24–27). 16. Beim linken Unterbein Eisenbeschlag eines Eimers. Drei Reifen und ein Henkel. Durchmesser der Reifen: 10, 10,5, 11 cm. (Taf. V. 1–3, Taf. VII. 20). Der Eimer hatte auch Seitenbeschlag. An der Aussenseite des linken Knies zwei kleine Tongefässe übereinander. 17. Das eine ein kleiner Topf mit ausgebohem Rand mit fünf herumlaufenden Rillen geziert (Taf. VIII. 12). Aus körnigem, rotgelbem Ton, auf der Scheibe gedreht, gut gebrannt. 18. Das zweite ist ein mit freier Hand geformter, lichtgrauer, schlecht gebrannter Ton-topf (Taf. VIII. 14). Das Grabungsjournal berichtet nichts über gefundene Tierknochen und Eier; doch befindet sich im Material des Grabes das Stück einer verzierten Eierschale (Taf. V. 5).

Grab 13. T: 80, L: 180, B: 71, S: 152. Ausser Hühnerknochen gab es keine Beigaben.

Grab 14. T: 130, L: 200, B: 60, S: 148. Zerwühlt. Im Grab lagen Hühner- und Schweineknochen und Eierschalen zerstreut. Beigaben: 1. Entzweigebrochene, stark verrostete, viereckige Eisenschnalle (Taf. I. 52). 2. In der Nähe des Halses 6 Glasperlen von Melonenkernform (Taf. I. 53–58). 3. Bei den Füßen ein flaschenförmiges, auf der Scheibe gedrehtes Gefäß aus orangegelbem, gut geschlammtem Ton (Taf. VIII. 15).

Grab 15. T: 90, L: 200, B: 70, S: 152. Das Skelett war beim Schädel aufgewühlt, darunter lagen Rinderknochen. Beigaben: 1. An beiden Seiten des Schädels ovale

Ohrgehänge aus vierkantigem Bronzedraht, mit Glasperlen-Anhänger (Taf. IV. 23, 24). 2. In der linken Hand ein prismatischer Nadelbehälter, darin eine Eisennadel (Taf. IV. 22). 3. Am linken Arm ein zerbrochenes dünnes Eisenmesser (Taf. IV. 61). 4. Am Hals melonenkernförmige (Taf. IV. 26, 52, 53), flachrunde (Taf. IV. 25, 27–47) und zylindrische blaue Glasperlen (Taf. IV. 49–51, 54). 5. Im Becken Teile einer zerbrochenen Eisenschnalle (Taf. IV. 55–60). 6. In der linken Hand Eimerbeschläge (Taf. IV. 62–72).

Grab 16. T: 90, L: 70, K. Ausser vielen Tierknochen waren keine Beigaben.

Grab 17. T: 130, L: 200, B: 70, S: 173, F. Im Grabe Hühnerknochen und Eierschalen. Beigaben: 1. An beiden Seiten des Schädels je ein Ohrgehänge von ovaler Form aus vierkantigem Bronzedraht mit blauem Glasperlen-Anhänger (Taf. VI. 3–5). 2. An der linken Handwurzel ein flacher Spinnwirtel (Taf. VI. 2a, 2b). 3. Im Becken eine trapezförmige Eisenschnalle (Taf. VI. 1).

Grab 18. T: 150, L: 200, B: 75. Aufgewühlt. Am linken Oberschenkel Ferkelknochen. Beigaben: 1. Neben dem Schädel Ohrgehänge. 2. Im Becken die Stücke der Gürtelgarnitur. Ovale Bronzeschnalle mit durchbrochener Riemenplatte (Taf. VIII. 4). 3. Viereckige Bronzeplatte mit Hängerring (Taf. VIII. 10). 4. Sechs oblonge Bronzeplatten (Taf. VIII. 5–9, 11). 5. Ein einschneidiger Dolch (Taf. VIII. 1) mit Holzgriff und einer Scheide aus Holz lag am rechten Oberschenkel. 6. Am rechten Rande des Beckens ein glatter Anhänger aus Bronzeguss (Taf. VIII. 2). 7. Im Becken rechts eine quadratische Eisenschnalle (Taf. VIII. 3). Die Lage der Gegenstände zeigt Abb. 1. Daraus ist ersichtlich, dass an den Gürtel ein mit Plättchen zusammengehaltenes Riemenzeug (Taf. VIII. 5–11) geschlossen war, an dessen letztem Glied (Taf. VIII. 10) der Dolch angehängt war. Die Rekonstruktion erfolgte auf Grund einer Zeichnung der Grabungsaufzeichnungen.

Grab 19. T: 170, L: 200, B: 70, S: 153. Im Grab Hühner- und Schweineknochen. Beigaben: 1. An beiden Seiten des Schädels Ohrhänge mit blauem Perlenanhänger (Taf. VI. 7, 15). 2. Aus der Gegend des Beckens ein Eisenmesser (Taf. VI. 11); an der Angel angerostete Holz-teile. Sechs melonenkernförmige Glasperlen; kommen im Grabungsjournal nicht vor (Taf. VI. 8–10, 12–14).

Grab 20. T: 110, L: 200, B: 70, S: 153. Hühnerknochen im Grab. Beigaben: 1. An beiden Seiten des Schädels Ohrgehänge mit blauem Glasperlen-Anhänger (Taf. VI. 24, 25). 2. Spinnwirtel mit herumlaufenden doppelten Wellenlinien (Taf. VI. 28). 3. Zwei offene Armringe von rundem Durchschnitt (Taf. VI. 16, 17). 4. Trapezförmige Eisenschnalle mit Dorn (Taf. VI. 18). Im Grabungsjournal kommen nicht vor: Glasperlen (Taf. VI. 19–23) und ein zerbrochenes Messer aus Eisen (Taf. VI. 27).

Grab 21. T: 80, L: 200, B: 70, S: 165. Beim Schädel Hühnerknochen. Beigaben: 1. Beim rechten Schenkel ein langes Messer (Taf. VII. 1); an der Klinge sind Gewebeabdrücke angerostet.

Grab 22. T: 85, L: 200, B: 70, S: 115. Beigaben: 1. An der rechten Seite des Schädels ein Ohrhänge (Taf. VI. 33). 2. Spinnwirtel (Taf. VI. 34). 3. Viereckige Eisenschnalle ohne Dorn (Taf. VI. 29). 4. Drei Glasperlen (Taf. VI. 30–32).

Grab 23. T: 150, L: 200, B: 70, S: 152. Das Skelett lag zwischen Hühner- und Schweineknochen und

Eierschalen. Beigaben: 1. Ohrgehänge mit grünem Glasperlen-Anhänger an beiden Seiten des Schädels (Taf. VII. 2, 3). 2. Die Bruchstücke einer grösseren Eisenschnalle (Taf. VII. 4, 5).

Grab 24. T: 150, L: 200, B: 70, S: 147. F. Im Grab waren Hühnerknochen zerstreut. Beigaben: 1. Neben dem rechten Oberarm ein grosser Spinnwirtel aus gebranntem Ton (Taf. VII. 6).

Das Material der Gräber 25, 30–38 konnte ich im Lager des Museums nicht auffinden.

Grab 25. T: 100, L: 40, B: 70, S: 153. Im Grabe lagen Rinder-, Schweine- und Hühnerknochen. Beigaben: 1. An der linken Handwurzel Eimerbeschläge. 2. Zwischen den Knien ein Eisenmesser. 3. An der rechten Handwurzel ein Spinnwirtel. 4. Auf der rechten Brustseite Perlen. 5. Neben dem Schädel ein Ohrgehänge mit grünem Stein.

Grab 26. T: 60, L: 100, B: 50, S: 78. Ohne Beigaben.

Grab 27. T: 90, L: 200, B: 70, S: 153. Beigaben: 1. An der linken Handwurzel ein zerbrochenes Messer (Taf. VII. 10, 12). 2. Daneben die Stücke eines zweiten Messers (Taf. VII. 7–9). 3. In der Nähe ein zerbrochenes Eisenstück, wahrscheinlich eine Ahle (Taf. VII. 11, 13).

Grab 28. T: 80, L: 200, B: 70, S: 157. Spuren von Hühnerknochen. Beigaben: 1. Die Angel eines Messers (Taf. VII. 14) mit angerosteten Holzspuren. 2. Die Bruchstücke einer grossen Eisenschnalle (Taf. VII. 15–19).

Grab 29. Vollständig zerstört.

Grab 30. Vollständig zerstört; in der Erde lag ein Messer.

Grab 31. T: 100, L: 200, B: 60, S: 138. Im Grabe lagen Hühnerknochen zerstreut. Beigaben: 1. Ohrgehänge. 2. Spinnwirtel. 3. Eisenschnalle. 4. Perlen. 5. Eisenmesser.

Grab 32. T: 180, L: 100, B: 50, S: 75, K. Im Grabe Hühnerknochen. Beigaben: 1. Gefäss bei den Füßen. 2. Am linken Arm eine kleine Bronzeschnalle. 3. Unter dem linken Arm zwei Schnallen. 4. An der rechten Seite ein Messer. 5. Unförmiges Eisen neben dem Messer.

Grab 33. T: 118, L: 200, B: 70, S: 149. Beigaben: 1. Zwei Eisenarmbänder. 2. Ohrgehänge.

Grab 34. Ein halbes Gefäss im aufgewühlten Grab.

Grab 35. T: 150, L: 200, B: 60, S: 155. Beigaben: 1. Eisenschnalle.

Grab 36. T: 120, L: 180, B: 70, S: 150. Ohne Beigaben.

Grab 37. T: 120, L: 200, B: 60, S: 154. Beigaben: 1. Spinnwirtel. 2. Eisenschnalle. 3. Messer.

Grab 38. T: 200. Zerstört. In der Erde des Grabes lagen ein kleines Gefäss und das Bruchstück eines grösseren.

2. Gräberfeld Szőreg-B.

Das Gräberfeld lag in der Gemarkung des Dorfes Szőreg, 6 Km östlich der Stadt Szeged. An der Westgrenze der Gemeinde liegt eine Sandgrube, aus der F. Móra vom 19. April bis 1. Mai 1928 einen Friedhof mit 58 Gräbern ausgegraben hat. Wir kennen die genauere Lage des Friedhofes nicht, auch über die Lage der Gräber wissen wir nichts. Auch die Reihenfolge

der Gräber ist lückenhaft. Es fehlen die Gräber 4–7, 16 und 17.

Grab 1. T: 100. Ausgestrecktes Skelett. Richtung Ost-Süd, mit dem Kopf nach O. Beigaben: 1. An der linken Hand eine Eisenschnalle. 2. Daneben ein Eisenmesser. 3. Am linken Unterarm ein Beingerät.

Grab 2. T: 70, L: 60, K. Richtung N–S, mit dem Kopf nach S. Beigaben: 1. Muschel- und Glasperlen. 2. Eine kleine durchlöchernte Münze. 3. Ringelchen aus Bronze.

Grab 3. T: 90, S: 155. Mit dem Kopf nach S. Ohne Beigaben.

Grab 8. T: 120, S: 165, M. Ohne Beigaben.

Grab 9. T: 200, L: 210, B: 80, S: 145. F. Richtung N–S, mit dem Kopf nach N. Beigaben: 1. Ein Ohring. 2. Perlen. 3. In der rechten Hand ein Spinnwirtel. 4. Am linken Arm ein halbes Armband. 5. Am rechten Arm ein ganzes Armband.

Grab 10. T: 160, L: 210, B: 80, S: 140, F. Mit dem Kopf nach N. Beim Schädel ein Lammkopf und Hühnerknochen. Beigaben: 1. Ohringe. 2. Perlen. 3. Spinnwirtel.

Grab 11.³ T: 160, L: 230, B: 80, S: 160. Beigaben: 1. An der linken Hand ein Messer (Taf. IX. 2.). 2. Bei der rechten Schulter ein Tongefäss (Taf. XI. 54). Mit der Hand geformt, schlecht geschlammmt, schwarz gebrannt.

Grab 12. Säuglingsgrab ohne Beigaben.

Grab 13. Kleinkindgrab ohne Beigaben.

Grab 14. T: 120, L: 100, B: 50. Beigaben: 1. Eine Perle. 2. Schnalle.

Grab 15. Kleinkindgrab ohne Beigaben.

Grab 18. T: 130, L: 210, B: 90, S: 165. Beigaben: 1. In der rechten Hand ein Messer. 2. Beim Kopf ein kleines Töpfchen mit Hängehenkel (Taf. XI. 53). Am Halsteil 4 herumlaufende Rillen, von rötlicher Farbe, aus gut geschlammtem Ton, auf der Scheibe gedreht.

Grab 19. T: 130, L: 200, B: 130, S: 180, M. Beim Kopf Hühnerknochen und Gewebereste. Beigaben: Gürtelgarnitur und Messer. 1. Grosse Riemenzunge, aus Bronze gegossen, mit Rankenmuster (Taf. X. 10). 2. Kleine Riemenzunge (Taf. X. 14). An der Spitze des Stückes ein angerosteter Geweberest. 3. Eine trapezförmige Bronzeschnalle ohne Dorn (Taf. X. 9). 4. Anhängeglied aus Bronze gegossen (Taf. X. 7). 5. Fünf Bronzebeschläge vom Gürtelriemen (Taf. X. 1–5). 6. Durchbrochener Bronzebeschlag (Taf. X. 12). 7. Fünf Beschläge vom Seitenriemen (Taf. X. 16–20). Am ersten Stück angerosteter Geweberest. 8. Kleiner Bronzebeschlag (Taf. X. 11). 9. Eisenschnalle von ovaler Form, ohne Dorn (Taf. X. 15). 10. Bruchstück eines Dolches (Taf. X. 8). 11. Messer (Taf. X. 13). 12. Eisenfragment, unbestimmbar (Taf. X. 6).

Grab 20. T: 190, L: 200, B: 90, S: 150. Das Skelett ist zerbröckelt. Beigaben: 1. Bruchstück einer Eisenklammer (Taf. IX. 5) mit angerosteten Holzresten. 2. Hufeisenförmiger Eisennagel (Taf. IX. 7). 3. Eisenmesser (Taf. IX. 4).

Grab 21. T: 100, L: 180, B: 75, S: 165. Beim Kopf Eierschalen, ohne anderen Beigaben.

Grab 22. T: 60. Aufgewühltes Kindergrab ohne Beigaben.

³ Die Richtung der Gräber 11–57 ist N–S, mit dem Kopf nach N.

Grab 23. T: 100, S: 60, K. Am Arm lagen mehrere Eier.

Grab 24. T: 170, L: 200, B: 70, S: 155. F. Beigaben: 1. Unter dem Kinn ein ovales Ohrgehänge mit Perlmutter-Anhänger (Taf. XI. 4). 2. An der linken Handwurzel ein Spinnwirtel (Taf. XI. 1). 3. Bei der linken Hand Nadelbehälter aus Bein (Taf. XI. 7); darin eine Eisennadel (Taf. XI. 2–3).

Grab 25. T: 70, L: 90, B: 60, K. Ohne Beigaben.

Grab 26. T: 120, L: 180, B: 60, S: 60. K. Ohne Beigaben.

Grab 27. T: 210, L: 240, B: 80, S: 165. Unter dem Kopf Hühnerknochen. Beigaben: 1. Im Becken links eine Eisenschnalle. 2. An der rechten Hand Bruchstück einer breiten Messerklinge (Taf. IX. 6).

Grab 28. T: 140, L: 180, B: 50, S: 140. Beigaben: 1. Einhenkeliges Töpfchen aus ockerfarbigem Ton, auf der Scheibe gedreht (Taf. XI. 52).

Grab 29. T: 100, L: 190, B: 50. Ohne Beigaben.

Grab 30. T: 50. Säuglingsgrab ohne Beigaben.

Grab 31. Zerstört.

Grab 32. T: 120, L: 200, B: 70, S: 146. Beigaben: 1. In der rechten Hand eine kleine Messerklinge (Taf. IX. 3).

Grab 33. T: 130, L: 190, B: 70, S: 126. Ohne Beigaben. Nach der Beschreibung war es eine Sargbestattung.

Grab 34. T: 80, L: 140, B: 50, S: 90. K. Ohne Beigaben.

Grab 35. T: 60, L: 200, B: 60, S: 155. Ohne Beigaben.

Grab 36. T: 90, L: 185, B: 90, S: 155. Ohne Beigaben.

Grab 37. T: 150, L: 200, B: 70, S: 155. Beigaben: 1. Von der rechten Schulter bis zur Ferse 9–10 Eisenklammern.

Grab 38. T: 60, L: 140, B: 50, S: 100. Bei der rechten Hand Hühnerknochen.

Grab 39. T: 160, L: 200, B: 80, S: 160. Beigaben: 1. Eisenschnalle.

Grab 40. T: 140, L: 200, B: 70, S: 165. Über dem Kopf eine grössere Tierrippe, bei den Füßen Hühnerknochen, an der linken Schulter ein Ei. Beigaben: 1. Unter dem Becken grosse Riemenzunge aus zwei glatten Blättern (Taf. XI. 41). 2. Kleine Riemenzunge aus Bronzeguss (Taf. XI. 43). 3. Ovale Bronzeschnalle mit Befestigungsplatte (Taf. XI. 38). 4. Kleine viereckige Schnalle mit fester Anhängelplatte (Taf. XI. 39). 5. Ring mit Anhängelplatte (Taf. XI. 37). 6. Anhänger aus Bronzeguss bei der linken Handwurzel (Taf. XI. 46). 7. Zwei Bronzebeschläge (Taf. XI. 40, 42). 8. Unbestimmbares Eisenfragment (Taf. XI. 47). 9. Grosse runde Perle aus blauem Glas (Taf. XI. 48). 10. Perle aus Paste (Taf. XI. 50). Aufgefädelte blaue flache Glasperlen (Taf. XI. 44, 45, 49, 51).

Grab 41. T: 200, L: 200, B: 65, S: 170. Ohne Beigaben.

Grab 42. T: 160, L: 210, B: 70, S: 160. M. Beigaben: 1. Stark verrostete Eisenschnalle in der Nähe des Beckens (Taf. IX. 8). 2. Am rechten Schenkel Messer mit breiter Klinge (Taf. IX. 14); ein Teil der Metallscheide (Taf. IX. 9).

Grab 43. Zerstört. Hühnerknochen und Eierschalenreste.

Grab 44. T: 130, L: 190, B: 60, S: 155. Ohne Beigaben.

Grab 45. T: 170, L: 180, B: 60, S: 155. K. Auf der linken Brust Eierschale. Beigaben: 1. Unter dem Becken eine Schnalle aus Eisen (Taf. XI. 5). 2. Unter dem Becken durchbrochene kleine Riemenzunge aus Bronzeguss (Taf. XI. 6). 3. In der rechten Hand ein Eisenstückchen. 4. Bei den Füßen ein mit freier Hand grob geformtes, körniges, schwarzes Gefäss mit Fingertupfenverzierung (Taf. XI. 54).

Grab 46. Vor Jahren kam ein Skelett aus der eingestürzten Wand der Sandgrube zum Vorschein. Beigabe war ein Messer.

Grab 47. Zerstörtes Kindergrab ohne Beigaben.

Grab 48. T: 100, L: 190, B: 60, S: 160. Ohne Beigaben.

Grab 49. T: 240, L: 230, B: 70, S: 160. Bei der linken Schulter und beim Schädel Eierschalen.

Grab 50. T: 170, L: 200, B: 60, S: 155. Ohne Beigaben. Die Arme waren hinaufgezogen, die Hände beim Kinn.

Grab 51. T: 100, L: 160, B: 50, S: 130. Ohne Beigaben.

Grab 52. T: 130, L: 190, B: 70, S: 130. Ohne Beigaben.

Grab 53. T: 140, L: 210, B: 60, S: 170. M. Beigaben: 1. Im Becken eine halbkreisförmige Eisenschnalle (Taf. IX. 10). 2. In der linken Hand Messer mit Metallscheide und Holzheft (Taf. IX. 12). 3. Eisenring unter dem linken Oberschenkel (Taf. IX. 11). 4. Unter dem Becken ein unförmiges Eisenfragment.

Grab 54. T: 220. Das Skelett ist vollständig zerfallen.

Grab 55. T: 130, L: 220, B: 70, S: 165. Ohne Beigabe.

Grab 56. T: 140, L: 181, B: 60, S: 125. Unter dem Becken Eierschale. Beig.: 1. Ohring.

Grab 57. T: 140, L: 190, B: 60, S: 175. Ohne Beigaben. Richtung O-W.

Grab 58. T: 90, L: 190, B: 60, S: 140. Die Knie hochgezogen. Ohne Beigaben.

Funde aus Szöreg, die nach Gräbern nicht gesondert werden können: 1. Ovale Ohrgehänge (Taf. XI. 8–11) mit sechseckiger grüner Glasperle. 2. Kleine Hülse aus Bronze (Taf. XI. 12). 3. Melonenkernförmige Perlen (Taf. XI. 13–17, 19–25). 4. Gebrannte Tonperlen mit gelber Einlage auf schwarzem Grund (Taf. XI. 26–30, 32–36). 5. Zwei zylindrische blaue Glasperlen (Taf. XI. 18–31).

*

Obzwar die beiden Gräberfelder in systematischer Grabung aufgeschlossen wurden, sind doch nicht alle Beobachtungen aufgezeichnet worden, darum sind die Angaben der Bestattungen lückenhaft. Im Pusztamérgeser Friedhof ist die Orientierung der Gräber nicht verzeichnet. Die Orientierung der Gräber in Szöreg ist folgende: Grab 1. mit dem Kopf nach O; in Richtung N-S; mit dem Kopf im S ist Grab 2, 3, 5 und 7. In selber Richtung, doch mit dem Kopf nach N sind die Gräber 9–56. Die Toten wurden in gestreckter Lage in gesonderte Grä-

ber gelegt. Die Arme waren an den Körper angelegt. Nur das Grab 58 ist eine Ausnahme, hier waren die Knie aufgezogen. Die Toten waren auf die bloße Erde gelegt. Nur bei den Gräbern 20, 23, 37 in Szőreg war Sargbestattung zu beobachten. Mit den Eisenklammern (Taf. IX. 7) des Grabes 20 in Szőreg-B waren wahrscheinlich zwei über den Toten gelegte Bretter verbunden. Im Grab 23 waren Spuren eines Sarges, aber Klammern oder Nägel kamen nicht vor. Aussergewöhnlich war die Bestattung des Grabes 37. Hier haben von der Schulter bis zur Ferse 9–10, den Klammern des Grabes 20 ähnliche Nägel gelegen, doch über die genaue Lage derselben und über die der Klammern haben wir keine Angaben.

Tongefässe kommen selten vor, sind aber in den reichen und armen Gräbern gleichmässig zu finden. Gefässe waren in Pusztamér-B in den Gräbern 6, 9, 11, 12, 32, 34, 38, und in Szőreg-B in den Gräbern 11, 18, 28 und 45. Mit einer Ausnahme (Pusztamér-B Grab 12 mit zwei Gefässen) kam immer nur ein Gefäss im Grabe vor. Sie lagen an den Beinen, beim Kopf oder bei den Füßen, in Männer- und Frauengräbern gleicherweise. Es scheint hier kein festgelegter Brauch vorhanden gewesen zu sein. Die Gefässe gliedern sich in zwei Hauptgruppen: I. Auf der Scheibe gedrehte, von gelber Farbe, und II. Freihandgeformte, grobe schlechtgebrannte Gefässe.

I. Gruppe, Typ 1. Töpfchen mit Hängehenkel. Hierher gehören die Gefässe Szőreg-B 18 (Taf. XI. 53) und 28 (Taf. XI. 52). Gefässe dieser Art kommen an verschiedenen Orten vor: im Friedhof von Kiskőrös,⁴ Üllő⁵ und Győr.⁶ Herumlaufende Rillen zieren den Hals oder die Schulter. Dieselbe Zier hat das ähnliche Gefäss von Üllő.⁷

Typ 2. Flaschenform. Hierher gehören die Gefässe aus dem Friedhof Pusztamér-B, Grab 9 (Taf. VII. 21) und Grab 14 (Taf. VII. 15). Ein ähnliches Gefäss kam im Friedhof von Kiskőrös vor.⁸

Typ 3. Kleines Gefäss mit schwach ausgebogenem Rand. Pusztamér-B, Grab 12 (Taf. VIII. 12). Übereinstimmend mit mehreren

Gefässen aus dem Kiskőröser Friedhof,⁹ selbst der Schmuck ist identisch mit dem Gefäss Taf. XXXIX. 10.

II. Gruppe, Typ 1. Gedrungenes Gefäss mit ausgebogenem Rand. Hierher gehören die Gefässe aus Grab 11 (Taf. XI. 54) und 45 (Taf. XI. 55) aus Szőreg-B. Mehrere ähnliche Formen gibt es in Kiskőrös.¹⁰

Typ 2. Kleines Gefäss mit schwach ausgebogenem Rand. Gefäss aus Grab 11 (Taf. VIII. 11) und 12 (Taf. VIII. 14) von Pusztamér-B. Analogien kennen wir aus Kiskőrös¹¹ und Győr.¹²

Über die Verbindungen der gelben, an der Scheibe gedrehten Gefässe mit dem Nagyszentmiklóser Kreis hat Tibor Horváth berichtet, der nachweisen konnte, dass die gelben Gefässe Nachahmungen der Goldgefässe von Nagyszentmiklós sind.¹³

Charakterisierende Gefässe der weiblichen Gräber des Pusztamér-B Friedhofes sind die kleinen Eimer. Sie kommen in den Gräbern 12 (Taf. V. 1, 2, Taf. VII. 20), 15 (Taf. IV. 62–72) und 25 mit anderen charakteristisch weiblichen Beigaben zusammen vor. Solche Eimerbeschläge sind aus dem Hügelgrab von Szilágy-nagyfalu,¹⁴ aus Bölske,¹⁵ Keszthely,¹⁶ Závod,¹⁷ Cikó,¹⁸ Horgos,¹⁹ Debrecen-Haláppusztá²⁰ bekannt; die Exemplare von Keszthely, Cikó, Horgos und Haláppusztá sind rekonstruierbar. Die Formen der Eimer von Pusztamér-B unterscheiden sich von den oben angeführten, denn jene sind zylindrisch geformt, während diese kegelförmig sind. Die durchschnittlichen Masse sind denen von Keszthely gleich. Der Durchmesser des einen Reifens ist 10, 10,5, des oberen 11 cm. Die Befestigung des Henkels kennen wir nicht, denn nur ein Fragment des Henkels aus Grab 12 (Taf. V. 3) ist vorhanden. Der Eimer war aus Holz, diente seines kleinen Masses wegen vielleicht als Trinkgefäss (Abb. 2).

⁹ Horváth, a. a. O. XXXIX. 10–12.

¹⁰ Horváth, a. a. O. XXXIX. 20.

¹¹ Ebd. XXXIX. 42, 43.

¹² Ebd. XL. 10.

¹³ Ebd. S. 105.

¹⁴ Hampel: A régibb középkor emlékei Magyarhonban I. k. LXVII. 1.

¹⁵ Ebd. LXXX. 17.

¹⁶ Ebd. XCV. 6.

¹⁷ Ebd. CCLV. 16.

¹⁸ Ebd. CCXXII. 8.

¹⁹ Ebd. CCCXXIII. 10.

²⁰ Sőregi János: Vezető a Déri-Múzeum régészeti osztályában 1939.

⁴ Horváth Tibor. Üllői és kiskőrösi avar temető. Arch. Hung. Taf. XIX. 8.

⁵ Ebd. Taf. XIX. 5, 6.

⁶ Ebd. Taf. XLI. 8, 9, 10.

⁷ Ebd. Abb. 10.

⁸ Ebd. Taf. XXXVII. 1. 2., Taf. XXXVIII. 4.

Auch die Metallbeigaben des Pusztamérgeser und Szőreger Friedhofes zeigen Verbindungen mit den Friedhöfen von Üllő und Kiskőrös. Obzwar wir zu der grossen Riemenzunge des Grabes 4 von Pusztamérges-B (Taf. III. 13) keine Analogien besitzen, steht sie durch ihren Schmuck mit dem Nagyszentmiklóser Kreis in Verbindung. Das Rankenmuster der Riemenzunge aus Grab 12 ist mit dem Anhänger aus Grab 4 identisch, so dass sie gleichen Alters sind. In selber Zeit wurde die grosse Riemenzunge aus Grab 19 von Szőreg-B (Taf. X. 10) und die Gürtelgarnitur des Grabes 40 verfertigt.

Von ähnlicher Ausführung sind die Gürtelzugehöre des Grabes 147 aus dem Kiskőröser Friedhof.²¹ Tibor Horváth setzt die ähnlichen Gürtelgarnituren aus Kiskőrös und Üllő in die ersten Jahrzehnte der 2. Hälfte des VIII. Jahrhunderts.²² Auf Grund der Übereinstimmungen bei der Keramik und den Metallfunden können wir behaupten, dass die beiden Friedhöfe mit den Gräberfeldern von Üllő und Kiskőrös gleichen Alters sind.

²¹ Horváth, a. a. O. XXX. 28.

²² Ebd. S. 118.

Szeged

József Korek

KÖNYVISMERTETÉSEK — BIBLIOGRAPHIA

Banner János, A KŐKORI ÉLET BÉKÉS VÁRMEGYÉBEN. Gyulai dolgozatok, 4. füzet, 1941.

A magyar ősrégészet legújabb monográfiáiban sajnálatos módon elhanyagolta a régészet néprajzi vonatkozásait. E szempontokat napjainkig főleg csak a népvándorláskorral foglalkozó irodalom őrizte, ahol nagyarányú alkalmazásával újabban László Gyula ért el figyelemreméltó eredményeket. Örvendetes tehát, hogy Banner kőkori dolgozatában újra visszanyúl ezekre a szinte elfelejtett témákra, amelyek nemcsak magyar, hanem általános európai viszonylatban is megszakadtak a Hoernes által képviselt nagyigényű munkákkal. A régészet-néprajz laikusok érdeklődési területe maradt, akik nem ismerve az eddigi eredményeket, kezdetleges fejtegetésekkel meglegedő cikkek és munkák írásában merültek ki. Jellemző, hogy Banner is tulajdonképpen a művelt nagyközönség érdeklődésének figyelembevételével jut el témájához, de mindjárt látni fogjuk, hogy az itt vázoltak alapján, a magyar szaktudomány számára is lényeges mondanivalót tartogat.

Banner igen szerencsésen foglalja össze ásatásainak és kutatásainak eredményét. Újszerű csoportosítása révén már is oly problémák vethetők fel, amelyek bizonyítják, hogy mennyire előnyös az, ha a felderíthető néprajzi adatok, újrá élő anyagként kerülnek az őskorkutatás érdeklődési körébe. Csalog József egy régebbi dolgozatában arra az antopogeográfiai és néprajzilag teljesen lehetetlen következésre jutott, hogy a bükk kultúra embere, aki földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott és az északmagyarországi dombvidék lakója volt, elvándorolt volna a Duna-Tisza lapályára és ott földművelő, vadász, de főleg halászeletet élő pákász-néppé változott volna át. (A. É. 1930. 28—52. o. Földrajzi tényező és hatása Magyarországon neolitikus kultúráinak kialakulására és elterjedésére.) Csalog eme fiatalkori munkáját maga is helytelennek tartja, sőt ő volt az, aki kétséget kizáróan bebizonyította legújabb munkájában (Folia III—IV., 1—17. o. A magyarországi újabbkőkori agyagművesség bükk és tiszai csoportja), hogy a bükk és tiszai kultúra népe két teljesen különálló ethnikum, amely egymástól nem származhatott. A származáselmélet, amely Tompa Ferenc ismert hipotézise révén gyökeresedett bele a köztudatba, csakis a néprajz szempontjainak általános elhanyagolása, az antropológia figyelmen kívül hagyása és a tipológiai analízis félreértelműsítésének köszönheti létét. Banner anyaga, néprajzi érdeklődése révén, máris oly adatokra hívja fel a figyelmünket, amelyek Csalog véleményének alátámasztására alkalmasak. Figyelemreméltó ugyanis, hogy a tiszai kultúra háztípusa nem a bükk, hanem a körös-kultúra házformáiból vezethető le, míg a péceli kultúra (Banner igen helyesen az eddig badeni vagy ossarni néven ismert kultúrának központi,

magyarországi helyzete miatt magyar nevet adott) továbbra is megőrizte a szalagdiszes kultúrkör jellegzetes gödörházának alaprajzát (17—20. o.). A ház egyike a legfontosabb népi kritériumoknak, olyannyira, hogy pld. Mykéné népi elválasztása a krétai ethnikumtól, a háztípusok idegenségének felismerésénél kezdődött. A háztípusok tehát egyrészt Csalognak adnak igazat, hogy a tiszai kultúra nem fejlődhetett a bükk kultúrából, másrészt lehetőséget nyújtanak annak az igen érdekes kérdésnek a felvetésére is, hogy a tiszai kultúra populációja nem azonosítható-e a Körös-kultúra továbbélő népességével, amely a közeli bükk kultúra hatása alatt tipológiai és műveltségbeli változásokon esett át? A kérdést főleg antropológiai oldalról lehetne megközelíteni, ha antropológusaink érdemesnek tartanák a kutatásra. A háztípus egyezése azonban érdekesen világítja meg a péceli kultúra népiségének esetleges helyi eredetét is, amelyet Győr megye monográfiájának őskori kötetében (52. o.) felvettem.

Hasonló eredményre jutunk a másik igen fontos területen, a temetkezési szokások analízisének is. Mind a körösi, mind a tiszai kultúra azáltal különbözik a többitől, hogy nincsen külön temetőjük, a halottakat külön telepen temetik el (28—29. o.)

Külön ki kell emelnünk Banner törekvését a gazdasági életforma meghatározására (31 sk. o.) Jó lett volna, ha szerző kezdeményezésein túlmenően a néprajzi rész néhány túl általánosan fogalmazott fejezetét is ugyanolyan gondnal mélyítette volna el, mintahogy azt az itt kiemelt részleteknél tette. Reméljük, hogy ez az út más magyarországi kutatók számára is járhatóan bizonyul és nagyobb elmulyülésre ösztönöz.

Banner munkája tudományos érdemei mellett a művelt középiskolai érdeklődésének felkeltésére és kielégítésére is alkalmas és ajánljuk a monográfiák figyelmébe. Kifogásolnunk kell azonban mégis a nagyközönség szempontjából a metodika és az alapfogalmak rövid méltatásának elmaradását, mert pld. a laikus olvasó a váratlanul felbukkanó „kultúra” szó értelmével egész tanácstalanul áll szemben. Semmiesetre sem fűzi majd hozzá azokat a képzeteket, amelyeket az ősrégész már megszokott.

Szerző tárgyi meghatározásai igen szerencsések. Így például a körös-kultúrában szereplő általában „oltárkának” nevezett tárgyakat mécsként ismeri fel (14. és 23. o.). Nehezen követhető azonban egy másik meghatározása. Szerinte az őskori telepeken található különböző nagyságú földgödörök „vadak elejtésére ázott vermek” lettek volna. Nem hinnők, hogy a nyilvánvalóan félnék vad látogatta volna az ősember telepeit, azért hogy ott gödörbe essen.

Befejezésül még egy nyilvánvaló elírást kell szövéstennünk, annál is inkább, mert mélyen meggyökeresedett,

rossz szóhasználaton alapul. A 38. o.-n „indogermán faj”-ról van szó. „Indogermán faj” ugyanis nincsen. Az „indogermán” szó nyelvi kategóriát jelez. A német szakirodalom egy része nyilvánvalóan helytelenül, tágabb értelemben egységes népet „ethnikumot” is ért alatta. A nyelvi azonosság, mint egyedüli kritérium nem jelenthet népi azonosságot, faji azonosságot pedig egyáltalán nem jelent és az antropológia az „indogermán” fajta szakkifejezést ennek megfelelően nem is ismeri. Sajnálattal kell megemlékeznünk arról is, hogy Banner, aki Szeghalmi Gyula ásatásainak anyagát ügylátszik csak a publikációkból ismerte, nem vette észre, hogy egy részük hamisítvány. Nemrégiben a gyűjteményből a magánkereskedelemben is kerültek darabok, amelyeket a Nemzeti Múzeumba hoztak felülvizsgálás végett. A vizsgálat kétségen kívül a tárgyak hamisságát állapította meg. (Agyagálatkák, kanalak, karikák, tűzkutyák). A X. táblán közölt „fejvankos”-nak megfelelő hamis darab jelenleg is a Nemzeti Múzeumban van és a szakértők rendelkezésére áll. Bár nem láthattam eredetiben, de hamisítványnak tartom az eddig megvizsgált darabok ismeretében a Banner által is közölt contra karcolt szarvast, de a csontfogantyút is a beléhelyezett bal-tával (X. t. 4, 5, 7). A Debreceni Múzeumba került anyag egy része is, valószínűen tartalmazhat hamisítványokat.

Gallus Sándor

János Banner, DAS STEINZEITLICHE LEBEN IM KOMITATE BÉKÉS. Gyulai dolgozatok. Heft 4. 1941.

In einer rezenden Arbeit konnte József Csalog nachweisen, dass entgegen Ferenc Tompa's Ansicht, die Träger der Theiss- und der Bükker Kultur voneinander unabhängige Völkerschaften waren, die später in wechselseitige Berührung gerieten. (Folia Archaeologica, III—IV. 1941. S. 1—27. Die Chronologie der Bükker und der Theisskultur). Diese Ansicht Csalog's kann in der Arbeit von Banner weitere Belege finden. Banner stellt zum erstenmale die Ergebnisse seiner Forschungen über das neolithische Haus zusammen, und kommt zu dem Resultate, dass die Haustypen der Theisskultur typologisch der Körös-Kultur nahe stehen, während die Hausformen der Pécel-Kultur (Badener oder Ossarner Kultur) die gewöhnliche Form des Grubenhauses der Bandkeramik zeigt. Dies sind Ergebnisse die bei der ethnischen Beurteilung der ungarischen „Kulturen” in die Wage geworfen werden müssen! Zu einem ähnlichen Bilde verhelfen uns auch die Analyse der Bestattungen. Die Theisskultur und die Körös-Kultur sondern sich von allen anderen neolithischen Kulturen dadurch ab, dass sie keine Friedhöfe besitzen; die Toten werden in den Ansiedlungen bestattet. Die Körös-Kultur ist älter als die Theisskultur und die Frage ist ganz reif zur Diskussion ob sie nicht eine ältere Phase der Theisskultur ist. (Die Hinterlassenschaft desselben Volkes in einer, etwas früheren Zeit.)

An Einzellheiten ist zu Bemerkem dass Banner sehr richtig die allgemein, als „Altärchen” gewerteten kleinen Thongebilde der Körös Kultur als Lampen identifiziert.

Sándor Gallus

Alföldi András, EPIGRAPHICA III. Archaeologiai Értesítő, III. Folyam, 1, 1940, 195—213. I. XXVIII tábla. Német szöveg u. o. 214 skk.

Egy korábbi publikációban (Arch. Ért. 52, 1939, 101 skk.) már több olyan feliratos követ ismertetett a szerző, amelyek Aquincumból kerültek le Székesfehérvárra a középkorban. Most folytatja ezt a sort más feliratos emlékekkel, melyeknél az említett elszállítás, fontos kérdésekben félrevezette a kutatást.

Mommsen azt tartotta (CIL III p. 432), hogy Székesfehérvár környékén, nevezetesen Sármentelén fontos település volt a római korban; ez volt a tartomány császár-kultuszának központja. Felfogását néhány epigrafikus emlékre alapozza és eme felfogását a kutatók mind átvették.

Mommsen feltevése megcáfolható; ha azt nézzük, hogy a császár-kultusz centrumai más provinciákban hol voltak, akkor feltehetjük, hogy ezek Pannoniában is, a bennszülöttek hagyományos székhelyein, illetőleg kultikus központjain voltak. Nem találtak Sármentelén nagyobb római telepet, így a feliratos kövek eredete másképpen magyarázható.

A negatív érvek után felsorolja azokat a feliratokat, amelyek Aquincumban kerültek elő és a sacerdos provinciae-t említik. A felsorolás után nem lehet kétséges, hogy a tartomány conciliuma Aquincumban tartotta ünnepjeit. A sármentelei kövek közül az egyikről (CIL III 3345.) korábban Divus Marcus templomára következtek. A közölt új kiegészítés szerint egy ismeretlen istenségnek állított templomról van szó, amelynek sacerdosai között egyszerű katona van, tehát a másik nem lehet a sacerdos provinciae.

A CIL III 3342-ben ugyancsak templum Divi Marti-t keresztel Mommsen. A töredéken a sorok hosszából kitűnik, hogy Septimius Severus és fia Caracalla Iuppiter Dolichenus egyik templomát restaurálták. A két császár Kr. u. 202-ben járt Pannoniában és igen valószínű, hogy a tartomány fővárosának egyik szentélyét építették át. Az ol-tárkő felirata világos (CIL III 3343), ezen ugyancsak Dolichenusnak dedikálják az oltárt a két császár üdvéért „totius provinciae sacerdotes.” Főleg keresztényellenes megmozdulásokban fordul elő, valamely kultusz papjainak ilyen seregszemléje. A felirat a Kr. u. III. század második feléből származik. A negyedik sármentelei felirat Sedatus oltár, az aquincumi collegium centonariorum magistere állította, ennél a felirathoz kézenfekvő az aquincumi származás.

A cikk második részében Aquincum városi szervezetére vonatkozó emlékekkel foglalkozik és folytatja az Aquincumból elhurcott kövek ismertetését. A CIL III 3347 feliratos követ Marcus Aurelius és fia Commodus, valamint Aquincum városi tanácsának üdvéért állítja a municipium duumvirjai. Egy másik újabban előkerült kő Besenőpusztáról való (Fejér megye) Kr. u. 217-ből. Az állító L. Septimius Victor, agens curam leg. II. adiutricis. A felirattal szorosan összefügg egy másik aquincumi emlék, amelyen két beneficiarius, akik a legio és a colonia Aquincensium curam agensei egy személyben, szerepelnek. Ez a hivatal a posta és csendőrszolgálatnál alkalmazottaké. Az eddigi feloldások többféleképpen magyarázzák a feliratot. Az egyetlen elfogadható magyarázat, hogy ebben az esetben a legio megjelölés a katonavárost jelenti a polgári város mellett. Fontos adat ez a két város különállására a Kr. u. III. században. A legiók mellett kialakult

polgári és katonai telepeket a multban gyakran összekeverték. Aquincum egyik iskolapéldája a városok különállásának. A bennszülöttek telepe, a civitas Eraviscorum délen még fennáll a Kr. u. III. században is; a polgári város északon Domitianusnak köszönheti létét, Hadrianus korában lett municipium és Kr. u. 194-ben colonia; a kettő közt volt a legiós-tábor és az önálló életet élő katonaváros. Kuzsinszky Bálint a Severus-kori rangemelést a polgári városhoz annak tulajdonította, hogy a katonai város összeolvadt a polgárral. Ha ez a felfogás meg is felel Septimius Severus katonai rendelkezéseinek (katonák nőülése), úgy ez nem jelentett nagy változást a katonai városok (canabae) életében.

A katonai város különállásának emlékeit egymásután közli. Az erre vonatkozó legkorábbi felirat egy Vulcanusnak szentelt oltár (CIL III 3505), amelyet a katonai város két magistere állított.

A katonaváros amphiteátruma mellett talált emléktábla a legió nevét, mint önálló építőt őrizte meg a táboron kívül. A legtöbb sokat emlegetett kő nem tartozott az amphiteátrumhoz (a császár neve datívusban áll), hanem valószínűleg egy diadalíven volt elhelyezve. A tábornól sokkal délebbre, Ujlakon találtak egy feliratot, amely arról értesít, hogy a legio Alexander Severus korában egy fürdőt „a solo territorio” épít (CIL III 10489). Adonyból való egy feliratos töredék (CIL III 10305), amelynek kiegészítését többféleképpen próbálták megoldani. A kiegészítése szerint itt egy templom és szobor emeléséről van szó, még pedig az aquincumi legio territoriumán. A legio territoriuma nagyterjedésű terület, ehhez tartozott a határsávbán, Adonyban állomásozó cohors III Batavorum is.

Újabb megfontolást kíván a Kuzsinszky által publikált Dea Syria felirat (Aquincum, Ausgrabungen und Funde 1934, 99 skk.), amelyet R. Egger más oldalról világít meg (Wiener Studien 54, 183 skk.). Az eredeti feloldás szerinti „ex decreto ordinis k(anaburum) secund(um) conduct(ionem) . . .” helyett Egger a „k(á)pit(e) secund(o) conduct(ionem) . . .” megoldást javasolja, a feloldást pedig egy „cultores collegium”-mal igyekszik magyarázni. A kimutatja, hogy az eredeti értelmezést kell elfogadnunk, ahol a canabae van rövidítve és ennek következtében a katonai telep két magistere szerepel. Nehezen magyarázható meg azonban, hogy a feliratot dedikáló conductor (bérlet) nem a legiótól, vesz bérbe bizonyos bérletet, hanem a canabae előjáróságán keresztül. A CIL III 10428 felirat egy „miles pequarius”-t említ, ez a katonai nem egyéb, mint marhapásztor, aki a prata legionis-on legeltette az állatokat. A prata legionis-t illetőleg Mommsen egyik megjegyzését félreértették a kutatók és összekeverték a territorium legionis-szal. A félreértés különösen akkor éreztette hatását, amikor egy carnuntumi feliraton fellelt „conductor prati Furiani” kifejezéshez további következtetéseket fűztek. Ebben az esetben ugyanis a conductor nem más, mint az ott állomásozó legio katonája. A carnuntumi felirathoz felhasználva a Vita Severi Alexandri egyik helyét (c. 58), a legionariusok földhözköltöttségéhez és egész jogi helyzetéhez új adatokat vélt felfedezni. Ezek a következtetések megdőlnének nemcsak a kiindulás hibái miatt, de azon egyszerű tévedésen is, amely szerint a conductorokat, mint nagybérletet állítják be; végül pedig azon körülmény miatt, hogy a hamisításon, amivel a Hist. Aug. írója korának eseményeit beleszővi a Kr. u. III. század történetébe. A hiteles források (Dig. 49, 16, 13), Alexan-

der Severus korában más irányzatról számolnak be. A katonaságot ezen adatok szerint éppen a földműveléstől igyekeznek elvonni, hogy eredeti harcias hivatásának jobban megfeleljen.

Radnóti Aladár

Alföldi András, EPIGRAPHICA III. Archaeologiai Értesítő, année III, 1, 1940, pp. 195–213, table XXVIII. Texte allemand *ibid.*, p. 214 sqq.

L'auteur a déjà rendu compte dans une publication antérieure (Arch. Ért. 51, 1939, p. 101 sqq.) de plusieurs pierres à inscription qui sont parvenues au moyen âge d'Aquincum à Székesfehérvár. Il continue maintenant l'énumération en mentionnant d'autres monuments à inscription, le transport desquels avait induit la recherche en erreur.

Selon Mommsen (CIL III p. 432) il y aurait eu aux environs de Székesfehérvár, notamment à Sárpentele, un peuplement important à l'époque romaine; c'aurait été le centre du culte impérial de la province. Il fonde sa conception sur quelques monuments épigraphiques et les savants ont tous adopté cette conception de Mommsen.

Mais son hypothèse est à réfuter; en regardant où étaient, dans les autres provinces, les centres du culte impérial, nous pouvons supposer qu'ils étaient, aussi en Pannonie, dans les résidences traditionnelles des indigènes, respectivement en leurs centres cultiques. On n'a pas trouvé à Sárpentele un plus grand campement romain, ainsi l'origine des pierres à inscription est à expliquer d'une autre manière.

Après les arguments négatifs l'auteur énumère les inscriptions venues au jour à Aquincum et qui mentionnent le sacerdos provinciae. Après l'énumération il ne peut rester aucun doute de ce que le concile de la province ait tenu ses fêtes à Aquincum. D'une des pierres de Sárpentele (CIL III 3345.) on avait présumé auparavant à un temple de divus Marcus. Selon le nouveau supplément publié, il s'agit d'un temple érigé à une divinité inconnue, parmi les sacerdos duquel il y a un simple soldat, l'autre ne peut donc pas être le sacerdos provinciae.

Mommsen cherche en CIL III 3342 de même un templum divi Marti. Il apparaît de la longueur des lignes du fragment que Septim Sévère et son fils Caracalla avaient fait restaurer un des temples de Jupiter Dolichenus. Les deux empereurs séjournaient en Pannonie en 202 ap. J.-C. et il est très probable qu'ils firent réédifier un des sanctuaires de la capitale de la province. L'inscription de la pierre d'autel est claire (CIL III 3343); l'autel y est aussi dédié à Dolichenus, pour le salut des deux empereurs, par „totius provinciae sacerdotes.” Une telle revue des prêtres d'un culte quelconque se rencontre surtout en des mouvements antichrétiens. L'inscription provient de la deuxième moitié du IIIe siècle ap. J.-C. La quatrième inscription de Sárpentele est un autel de Sedatus, érigé par le magister du collegium centonariorum d'Aquincum: dans le cas de cette inscription la provenance d'Aquincum est évidente.

Dans la deuxième moitié de l'article l'auteur s'occupe de monuments se rapportant à l'organisme municipal d'Aquincum et il continue à expliquer les pierres transportées d'Aquincum. La pierre à inscription CIL III 3347 fut érigée par les duumviri du municipes, pour le salut

de Marc-Aurèle et de son fils Commode, comme aussi du conseil municipal d'Aquincum. Une autre pierre, récemment découverte provient de Besenyőpuszta (comitat Fejér) et date de 217 ap. J.-C. Elle fut érigée par L. Septimius Victor, agens curam leg. II. adiutricis. Un autre monument d'Aquincum est en rapport étroit avec l'inscription; sur celui-là deux bénéficiaires figurent qui sont, en une personne, les curam agentes de la légion et de la colonie d'Aquincum. Cet office est celui des employés de la poste et de la gendarmerie. Les solutions existant jusqu'à présent commentent l'inscription de différentes manières. L'unique interprétation acceptable est qu'en ce cas, l'indication légion signifie la ville militaire, à côté de la ville civile. C'est une date importante, concernant l'existence séparée des deux villes au IIIe siècle ap. J. C. On a souvent mêlé dans le passé les colonies civiles et militaires, formées près des légions. Aquincum est un des exemples typiques de l'existence séparée des villes. La colonie des indigènes, la civitas eraviscorum subsiste au sud, même au IIIe siècle ap. J.-C.; la ville civile doit son existence au nord à Domitien, au temps d'Adrien elle devient le municipium et en 194 ap. J.-C. la colonie; entre les deux étaient le camp de légion et la ville militaire, vivant une vie indépendante. Bálint Kuzsinszky attribue l'élévation en grade de la ville civile à l'époque de Sévère à ce que la ville militaire se fondit avec la civile. Même si cette conception répondait aux dispositions militaires de Septime-Sévère (mariage des soldats), cela n'aurait signifié aucun changement dans la vie des villes militaires (cannabae).

Il communique les documents de l'indépendance de la ville militaire un à un. L'inscription la plus ancienne se rapportant à cela est un autel dédié à Vulcain (CIL. III. 3505.), érigé par deux magistri de la ville militaire.

La plaque commémorative, trouvée près de l'amphithéâtre de la ville militaire a conservé, au dehors du camp, le nom de la légion, comme de l'édificateur indépendant. La pierre mentionnée dernièrement plusieurs fois n'avait pas appartenu à l'amphithéâtre (le nom de l'empereur y est en datif!), mais elle était probablement placée sur un arc de triomphe. On a trouvé, beaucoup plus vers le sud du camp, à Ujlak, une inscription selon laquelle la légion édifie, au temps d'Alexandre-Sévère, des thermes „a solo territorio“ (CIL. III. 10489). Un fragment à inscription vient d'Adony (CIL. III. 10305); on a essayé de le compléter de plusieurs manières. Selon M. A. il y est question de l'érection d'un temple et d'une statue, et cela sur le territoire de la légion d'Aquincum. Le territoire de la légion a une grande étendue et il y appartenait dans la région frontière aussi la cohors III Batavorum, tenant garnison à Adony.

L'inscription Dea Syria, publiée par Kuzsinszky exige de nouvelles réflexions; cette inscription (Aquincum. Ausgrabungen und Funde 1934, p. 99 sqq.) est mise en une autre lumière par M. R. Egger (Wiener Studien 54, p. 183 sqq.). Au lieu de la solution originale „ex decreto ordinis k(anabrum) secund(um) conduct(ionem) . . .“ M. Egger propose la solution „k(apite) secund(o) conduct(ionum) . . .“ et il tâche d'expliquer la solution par un „cultores collegium.“ M. A. démontre qu'il nous faut accepter le sens primitif, où cannabae est abrégé et où, par suite, les deux magistri de la colonie militaire figurent. Mais il est difficile à expliquer que le conductor (preneur) qui dédie l'inscrip-

tion loue une certaine location non pas de la légion, mais par la mairie des cannabae. L'inscription CIL. III. 10428. mentionne un „miles pequarius leg. II adiutricis“; ce soldat n'est autre que le bouvier qui faisait paître les animaux sur les prata legionis. Les savants avaient mal compris une observation de Mommsen concernant les prata legionis et l'ont confondu avec le territorium legionis. Le malentendu fit sentir son influence spécialement quand on tira des conséquences ultérieures de l'expression „conductor prati Furiani“, trouvé sur une inscription de Carnuntum. C'est qu'en ce cas le conductor n'est autre que le soldat de la légion, étant là en garnison. En utilisant, pour l'inscription de Carnuntum, un passage de Vita Severi Alexandri (c. 58), on croyait découvrir, de nouvelles données sur leur attachement à la glèbe et sur toute la condition juridique des légionnaires. Ces argumentations s'ébranlent, non seulement par cause des fautes du point de départ, mais aussi sur la simple erreur, selon laquelle on représente les conductores comme des grands-preneurs, et enfin sur la falsification généralement connue, par laquelle l'auteur de Hist. Aug. entremêle les événements de temps à l'histoire du IIIe siècle ap. J.-C. Les sources authentiques (Dig. 49, 16, 13) rendent compte, justement à l'époque d'Alexandre-Sévère, d'une autre tendance. Selon ces données la tendance est justement d'arracher le militaire de l'agriculture, pour qu'il remplisse mieux sa mission primitive belliqueuse.

Aladár Radnóti

Paulovics István, SAVARIA CAPITOLIUMA. Archaeologiai Értesítő III. folyam, 1, 1940, 19—33 l. III—XI t. II Capitolium di Savaria (Szombathely) 34 skk.

A szombathelyi múzeum kőtárának újjárendezésével alkalom adódott a gyűjtemény nagyméretű szobortöredékeinek beható tanulmányozására. A szombathelyi és soproni múzeumok kolosszális szobortöredékeiről már korábban bebizonyosodott, hogy a capitoliumi isten-triász (Juppiter, Juno és Minerva) monumentális plasztikai ábrázolásának részei. A soproni töredékek legutóbb feldolgozást nyertek (C. Praschniker, Öst. Jahreshfte 30, 1937, 111 skk; Arch. Ért. 51, 1938, 29 skk), a szombathelyiek új, előnyös elhelyezést és beható tanulmányt követelnek.

Kevés építészeti emlék maradt meg Szombathelyen a helyi capitoliumból, mégis a szobortöredékek lelőhelyeiből következtetve teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy ez a monumentális épület a város kiemelkedő pontján, a mai püspöki palota környékén állhatott. A szerző ezen a szűk helyen képzel el kontinuálisan az antik Savaria minden fontos épületét (korai tábor, capitolium, késői császári palota), valamint a középkori Szombathely magvát. Ha a korai tábor helyzetéről és a későbbi császárpalotáról nem kaptunk bizonyítékot ezen a területen, a colonia capitoliuma már magában is kellőleg kiemeli a hely jelentőségét.

Mint minden provinciában, Pannoniában is a városok capitoliumai, a róma-városi triász istenszobrai utánózták. Ülő szobrokat utánóztak a stájer márványból készült savariai szobrok is. A Juppiter szobor felső teste egy tömbben maradt ránk. Különösen jól megfigyelhető a szobron a művész kvalitása az izomzat érzékeltetésénél. Juno szobrából kisebb darab maradt meg. A Minerva szobor egész törzse jól tanulmányozható az aegis-szel. A szobrok

méreteiből kitűnik, hogy a középen trónoló Juppiter két és fél ember magasságánál valamivel nagyobb volt, a két istennő pedig két és fél ember nagyságú. Megállapítható volt továbbá, hogy az ülő szobrok fülkében voltak elhelyezve, olyan módon, hogy a kétoldalt elhelyezett két istennő kissé Juppiter felé fordult. A Juppiter szobor kiegészítésénél figyelmeztet a szerző egy brigetioi bronz szobrocskára, amely a British Museumba került. A kis bronzot pannoniai készítménynek veszi és készítését Domitianus császár korára teszi. Ismétellen rámutat a brigetioi kisplasztikai műhelyek jelentőségére. A brigetioi Juppiter nem csak kvalitása miatt nem lehet helyi gyártmány, különösen akkor nem, ha a készítését ilyen korai időre tesszük. A brigetioi kisbronzok közül több itáliai készítmény, egyes galliai darabokat nem is tekintve, stílusukban jól elválnak a helyi silányabb készítményektől.

A pannoniai feliratos emlékek között gyakran előfordulnak olyan dedikációk, amelyek a capitoliumi triászt említik; ugyancsak megemlíti a szerző azokat az ülő szobrokat, amelyek az isten-triász egyik tagját ábrázolták. Brigetioiban a táborban is feltételez capitoliumot. Fülkében volt elhelyezve egy ülő Juppiter szobor Aquincum polgárvárosában. A sok ismert aquincumi dedikáción kívül, ebbe a csoportba sorozza az eddig Venus Victrix-nek meghatározott istennő szobrát, Junonak tartva azt. Számbaveszi a dáciai ülő-szobrokat és töredékeket is. Így teljes összeállítást hoz a capitoliumi triász magyarországi ábrázolásairól. A szombathelyi kolosszális szobortöredékeken kívül kisebb votív szobrok, reliefek töredékei is találtak a capitolium területén.

Összehasonlítva a szombathelyi szobrokat a soproniakkal, alapvető különbségeket látunk a szobrászok technikájában. Amíg ugyanis a soproni szobrokon a fűrt árnyéksatornak felismerhetők, a savariai szobrokon a ruhadetők egyszerű mélyítéssel vannak érzékeltetve. A szombathelyi szobrok tehát korábbiak és ha a soproniakat az Antoninusok korára helyezik, akkor a savariai capitolium szobrai még Domitianus korára kell tennünk.

Ugyancsak a püspöki palota környékén találtak egy fehér márványból készült hatszögletű bázist. A bázis öt oldalát istenalakok díszítették: Bacchus-Liber, Mars, Fortuna, talán Juno és Mercurius. Kiegészítve, a bázison egy oszlopot képzelünk el, csúcsán Jupiterrel. A bázis hatodik oldalán kivakart felirat betűit sikerült kiegészíteni. A betűk két consul, Pompeius Collega és Priscus neveit adják nominativusban, tehát ebben az esetben mint dedikálók szerepelnek (Kr. u. 93). A dedikálás Domitianus császárnak szól, akinek neve szintén ki volt vakarva a feliraton (Nékülözzük az érdekes felirat kiegészített másolatát). A dedikálás a császár pannoniai tartózkodásával függ össze. Tudomásunk van Saváriában más építkezésekről is Domitianus korából. Fellelhető, hogy a már korában is megvolt savariai capitolium isten-szobrai ebben az időben kapja, továbbá ekkor nyer elhelyezést a templomban a Juppiter oszlop is. Ennek elhelyezését ugyan zárt épületben nehezen képzelhetjük el. Az isten-szobrok megfelelnek a korai-flaviusi korban keletkezett ró mavárosi ülő szobroknak, ezek mását faragta ki itt egy itáliai mester és ezek lesznek a többi pannoniai város capitoliumainak szobor-mintái, így a soproninak is.

Paulovics István, KÉSŐRÓMAI ÉS NÉPVÁNDORLÁSKORI LÁDAVERETEK. *Arcaeologiai Értesítő* III. folyam, 1, 1940, 67—74 l., XVII—XIX t. Spätrömische und frühvölkerwanderungszeitliche Kästchenbeschläge 75 skk.

Újabb ládavereteket közöl a szerző; ezek egyik csoportja az ábrázolások szerint, szoros kapcsolatban áll a már korábban feldolgozott bacchikus veretekkel (*Arch. Ért.* 48, 1935, 54 skk), másik része azonban ezektől teljesen idegen, kidolgozásban is elütő formákat mutat. Sajnos, a régi naplózatlan anyagból előkerült leletek összetartozása egyáltalán nincs bizonyítva. Az a tény, hogy a veretek egy újságba voltak csomagolva, nem bizonyíték összetartozásuk mellett, sem arra, hogy a dunapentelei IV. századi sírmező anyagából valók. Ha el is fogadjuk, hogy dunapentelei leletek, csak mint szórványos darabokat kezelhetjük a stílusban, technikában, ábrázolásmódban annyira elütő vereteket. Bizonyosan egy körből való ábrázolások a dionysikus veretek, ahol a thiasos menet már ismert párducoktól vont kocsi ábrázolásának egy kisebb méretű variációjával is találkozunk. Ugyanezekhez tartoztak az álló istenalakokkal díszített lemezek.

Egészen más körbe vezet a négy biztosan összetartozó veret. Ezek közül kettő négyzetes nagy kerek maszkokkal, a másik kettő téglalapalakú női ábrázolással. Ez a két fajta veret stílusban összetartozik. A homlokba nőtt hajú, felfelé kunkorodó bajuszú férfifej eredetét eldönti egy déloroszországi hasonló lemeztöredék, továbbá a kis szármata maszkok Sentes környékéről. A maszkkal szorosan összetartozó női ábrázolás, amelyen a genitáliák ki vannak hangsúlyozva, ugyanebben a körben keresendő és nem szükséges kelta-illyr exotikumokat keresni bennük. Mindkét ábrázolás apotropaikus jelentőségű. A szakállas, bajuszos maszkok feltétlenül kapcsolatban vannak a klasszikus Gorgó-fejekkel, ezeket nem lehet a gyérszőrözetű mongol faj alakjainak tekinteni.

Két nép lelelanyaga nyomul előtérbe vereiteknél, a pannoniai műipar szomszédságában három évtizedig élő szármataké és a Kr. u. IV—V. század fordulóján betelepülő hunoké. Nehezen képzelhető el, hogy a dunapentelei műhelyek időnkint ennyire eltértek volna a klasszikus formáktól, hogy a szomszédos nép izlését kiszolgálják. Hosszú degenerálódási folyamatot látunk itt, a klasszikus formák teljes elbarbárosodását; inkább valószínű, hogy a betelepülő hunok hozzák magukkal ezeket a formákat a Pontus vidékéről és így igen kevés kapcsolatban vannak ezek a korábbi pannoniai veretekkel.

Radnóti Aladár

Paulovics István, SAVARIA CAPITOLIUMA (LE CAPITOLE DE SAVARIA). *Archaeologiai Értesítő*, Année III, 1, 1940, pp. 19—33, T. III—XI. Il Capitolium di Savaria (Szombathely), p. 34 sqq.

La réordination du lapidaire du Musée de Szombathely fut occasion à l'étude approfondie des fragments de statues de grandes dimensions. Il s'est avéré déjà précédemment des fragments de statues colossales des Musées de Szombathely et de Sopron que ce sont les parties de la figuration plastique monumentale de la triade des dieux du Capitole (Jupiter, Junon et Minerve). Les fragments de Sopron furent publiés il y a peu. (C. Praschniker, *Öst. Jahreshfte* 30, 1937, p. 111 sqq.; *Arch. Ért.* 51, 1938, p.

29 sqq.), ceux de Szombathely exigeaient une nouvelle disposition avantageuse et des études approfondies.

Peu de monuments architecturaux se sont conservés à Szombathely du capitol local et tout de même nous pouvons affirmer avec certitude, en présumant du lieu de trouvaille des fragments de statues à ce que cet édifice monumental pouvait bien être situé au point proéminent de la ville, aux environs du palais épiscopal d'aujourd'hui. L'auteur imagine successivement tous les édifices importants (le camp auxiliaire, le capitol, le palais impérial ultérieur) de Savaria antique, comme aussi le noyau de Szombathely médiéval dans cet espace restreint. Si nous n'avons pas reçu de preuve concernant l'emplacement du camp primitif et du palais impérial ultérieur sur ce territoire, seul le capitol de la colonie fait ressortir l'importance du lieu.

Comme dans chaque province, en Pannonie aussi les capitols des villes imitaient les statues de la triade des dieux de la ville de Rome. Les statues de Savaria, en marbre styrien imitaient aussi des figures assises. Le torse de la statue de Jupiter fut conservé en un bloc. La qualité de l'artiste y est en particulier bien à observer, en ce qui concerne la représentation de la musculature. De la statue de Junon deux fragments plus petits se sont conservés. Le torse entier de la statue de Minerve est à étudier avec l'égide. Il résulte des dimensions des statues que Jupiter trônant au milieu était un peu plus grand que deux et demi fois la hauteur d'un homme, tandis que les deux déesses avaient la hauteur de deux et demi hommes. Il était aussi à constater que les statues assises étaient placées dans des niches, de façon à ce que les deux déesses placées des deux côtés étaient un peu tournées vers Jupiter. En occasion de la reconstruction de la statue de Jupiter l'auteur nous fait remarquer l'existence d'une petite statuette en bronze de Brigetio, parvenue au British Museum. Il prend la statuette pour un produit pannonien et met son époque de fabrication aux temps de l'empereur Domitien. Il indique à plusieurs reprises l'importance des ateliers de plastique de Brigetio. Le Jupiter de Brigetio ne peut être de fabrication locale, non pas seulement par cause de ses qualités, spécialement si nous mettons l'époque de sa fabrication aussi tôt. Parmi les plastiques en bronze de Brigetio plusieurs de fabrication italienne, sans considérer quelques pièces de la Gaule, se détachent distinctement en leur style des pièces de qualité inférieure, de fabrication locale.

Parmi les monuments à inscription de Pannonie il se rencontre souvent des dédicaces mentionnant la triade capitoline; l'auteur mentionne de même les statues assises qui représentaient un membre de la triade de dieux. Il suppose aussi à Brigetio au camp un capitol. Dans la ville civile d'Aquincum une statue assise de Jupiter était placée dans une niche. Outre aux nombreuses dédicaces connues d'Aquincum, il met la statue de déesse déterminée jusqu'à présent comme Vénus Victrix dans ce groupe, en la tenant pour Junon. Il tient aussi en évidence les statues assises ainsi que les fragments de telles en Dacie. Il donne ainsi un assemblage complet des représentations en Hongrie de la triade capitoline. Outre aux fragments de statues colossales de Szombathely des statues, des reliefs votifs plus petits furent aussi trouvés sur l'emplacement du capitol.

En comparant les statues de Szombathely à celles

de Sopron, nous voyons des différences fondamentales dans la technique des sculpteurs. C'est que, tandis que, sur les statues de Sopron, les canaux d'ombre voilés sont à reconnaître, les plis des vêtements sont figurés sur les statues de Savaria par le simple approfondissement. Les statues de Szombathely sont donc plus anciennes et en mettant celles de Sopron à l'époque des Antonins, celles du capitol de Savaria sont encore à dater à l'époque de Domitien.

On a trouvé, également aux environs du palais épiscopal, une base hexagonale en marbre blanc. Les cinq côtés de la base étaient ornés de figures de dieux: Bacchus-Liber, Mars, Fortune, peut-être Junon et Mercure. Nous reconstruisons en imagination le monument et nous nous représentons sur la base une colonne, au sommet de laquelle pouvait bien être la statue de Jupiter. Il réussit à compléter les caractères de l'inscription, grattée du sixième côté de la base. Des caractères résultent les noms de deux consuls, de Pompeius Collega et de Priscus, au nominatif ils figurent donc en ce cas comme dédicants (93 ap. J.-C.). La dédicace était adressée à l'empereur Domitien, le nom duquel était aussi gratté de l'inscription (il est dommage que l'auteur ne donnât pas la réplique complétée de l'inscription). La dédicace est en rapports avec le séjour de l'empereur en Pannonie. Nous connaissons aussi d'autres travaux de construction en Savaria, de l'époque de Domitien. Il est à présumer que le capitol de Savaria existant déjà antérieurement, reçoit ses statues de dieux en cette époque et qu'en outre la colonne de Jupiter est aussi érigée alors dans le temple, bien qu'il nous soit difficile à imaginer celle-ci à l'intérieur d'un édifice. Les statues de dieux sont conformes aux statues assises de la ville de Rome, provenant de l'époque ancienne des Flaviens; un maître d'Italie sculpta ici leur réplique et celles-ci deviennent les modèles des sculptures des capitols des autres villes pannoniennes, ainsi aussi de celles de Sopron.

Paulovics István, KÉSŐRÓMAI ÉS NÉPVÁNDORLÁSKORI LÁDAVERETEK (FERRURES DE COFFRES DE L'ÉPOQUE ROMAINE TARDIVE ET DE CELLE DE LA MIGRATION PEUPLES). Archeologiai Értesítő, Année III, 1, 1940, pp. 67—74, T. XVII—XIX. Spätromische und frühvölkerwanderungszeitliche Kästchenbeschläge, p. 75 sqq.

L'auteur publie de nouvelles ferrures de coffrets; un groupe de celles-ci est, selon les représentations, en étroite affinité avec les ferrures bacchiques déjà publiées antérieurement (Arch. Ért. 48, 1935, p. 54 sqq.), mais leur autre partie est complètement étrangères à celles-ci et montre, aussi dans l'élaboration, des formes différentes. La cohérence des ferrures apparues parmi le matériel ancien, mais non inventorié n'est hélas pas du tout démontré. Le fait que les ferrures étaient enveloppées dans un et même papier journal ne prouve pas leur homogénéité, ni qu'elles soient provenues du matériel de la nécropole du IVe siècle de Dunapentele. Même en admettant que ce soient des trouvailles de Dunapentele, nous ne pouvons traiter que comme des pièces sporadiques les ferrures tellement contrastantes en leur style, leur technique et leur rendu. Les ferrures dionysiaques sont certainement des représentations d'un et même cercle, parmi lesquelles nous rencontrons même une petite variante,

de la représentation déjà connue du char trainé par des panthères du cortège „thiasos“. A celles-ci appartenaient les plaques ornées de figures de dieux debout.

Les quatre ferrures appartenant sûrement ensemble nous mènent en un cercle tout à fait différent. Deux parmi celles-ci sont carrées, avec de grands masques ronds, les deux autres sont rectangulaires, avec une figure féminine. Ces deux sortes de ferrures appartiennent au même style. L'origine de la tête d'homme, à cheveux laissant libre un front bas et à moustache retroussée est résolue par un fragment de plaque semblable de la Russie méridionale, du plus par les petits masques sarmates des environs de Szentes. La figuration féminine aux génitoires accentués, analogie étroite du masque, est à chercher dans ce même groupe et il n'est pas nécessaire d'y chercher des traits exotiques celtico-illyriens. Toutes les deux représentations sont de signification apotropaïque. Les masques barbus et moustachus sont sans aucun doute en rapport avec les

têtes de Gorgones classiques, ils ne peuvent être regardés comme des figures appartenantes à la race mongole, à pilosité rare.

Nos ferrures sont en contact avec le matériel de trouvailles de deux peuples : avec celui des Sarmates, vivant pendant trois siècles dans le voisinage de l'industrie d'art pannonienne et avec celui des Huns, s'établissant au tournant du IV-Ve siècle ap. J.-C. Il est difficile à imaginer que les ateliers de Dunapentele se seraient, de temps en temps, tellement éloignés des formes classiques pour servir le goût du peuple voisin. Nous voyons ici un long processus de dégénération ; les formes classiques se barbarisent complètement ; il est très probable que les Huns s'établissant dans ce lieu portent avec eux ces formes, des environs du Pont et que, par suite, elles soient en des rapports fort peu étroits avec les ferrures plus anciennes de Pannonie.

Aladár Radnóti

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 26816 / 1951. sz.

